

Wiener Stadt-Bibliothe

18882

A

208

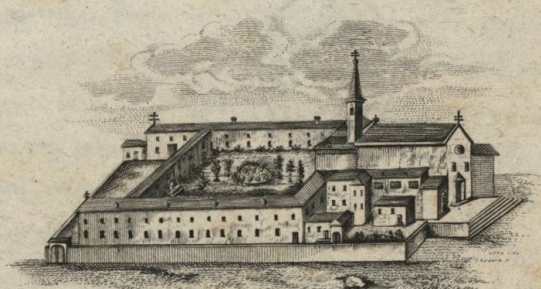
Ս Տ Ո Ր Ը Գ Ր Ո Ւ Թ Ւ Ի Ն

ԿԱՅՍԵՐԱՆԻՍՏ ՔԱՂԱՔԻՆ

Վ Ե Ն Ն Ը Յ Ի

Ի Կ. ՄԻՔԱՅԷԼԷ ՎԱՐԴԱՊԵՏԷ ՎԵՅ-
ՄԱՏԵԱՆ. Ի ՄԻԹ. ՄԻԱ.

Հրամանաւ Տն. Տն. գերապատիւ Երիտասկեայ
Եզարեանց Երբեպիսկոպոսի և Երբայի:

Ի ՎԵՆՆԸ

՞ի Տպարանի Մեխկարեան Հարց

1829.

ausd. & Knyfem.

ՅԱՌԱՋԱԲԱՆՈՒԹԻՒՆ :

Երեւելն անցած Բաներոս պատմութիւնք՝ հարգ-
 չայնն իւնայ օգտակար ըլլալուն զայն հարգ յը չնար-
 ըտնոսնը . ինչոս որ ուրիշներուն աստիճանի գործարք
 հարգացողներուն սիրարք իւրեքսին անոնց հէտիւ-
 ըս : Թե որ անցած գացած Բաները այսչափ Տեղ
 յարգոր իրնան ըլլալ նե, հասար իւնարանի օրինակը որ-
 չափ ասելն իրնայ Տեղ սիրարք զասել, ոս աստիճանի
 ըլլալոս յարգորել : Աս օգտութե եր, որ զՏեղ աս
 յարգորելց Ա իննայնն սարտագրութիւն գրել . սրպէս
 պն հարգալով տեսնեմ, ոս իւր իւ պարտին երոս
 պայնն երեւելն իայտերանիսար հայրատարաններուն Տե-
 իը, որուն Տեղը իրնանք գրանալ ան ասինն Բանը,
 որով Տեղ երջանի իւրանք, ոս Տեղ բնիւրնեքը երջա-
 նի իւրնեք :

Ազգի մը Երջանիչ սեպղէլոս հասար իրէս Բան
 պէտք է : Աստուծոյ անպարտութիւնն , Երկրորդ՝ սպ
 Գասերոս-Լիւնն , Երրորդ՝ Գերսոս-Լիւնն և արհեստ
 որոնց կենդանի օրինակները սա Գերսոս Տեպլէ կըսուցանէ :

Աճախարհ-Լիւնն օրինակներն էն անշատի էկեղէ
 ցիններոսն ու շանտերոսն Բասմոս-Լիւննը , անշատի ար
 քաստանոցներ , որ Բանտանոցներ , ու հիւանդանոցներ
 որոնք անաստանոց մարտիկներոսն ու իշխաններոսն յիւ
 քով հաստատութիւնն էն , ու օրէ օր կը Բասմոսնանն ու
 կանճին : Այնպէս յայտնի կը ըլնանայ իրենց հայրենա
 սէր Բասմոսը , որովհետեւ սպգին օգտին հասար սչ սչ
 Բաստոս-Լիւնն , և սչ ըստի կը իշխանային : Իսկ ուսումը
 ու արհեստը Բաստանն Ժողովեցուցին : ու Տեպլէ Ժող
 փեցրին Երբեք Են : Անշատի շատ էն հաստատի պարտ
 արանները որ , Լիւ՛ քաստանոցն , և Լիւ՛ Գեղանոցն , Լիւ՛
 Բանտան , և Լիւ՛ սպլէկը Գերսեն Գրէլ կարտալ ու հաս
 ղէլ : Թոր անշատի հաստատանան Գրքաստանները ,
 Լեանգտանները , ուսումնաստանները ու հաստատանն
 ները , որոնց մեջ Բաստան ինչ ընկու , ինչ սպաստ
 կան արհեստներ , ու ինչ Գերսոս-Լիւնններ ուղէ , կընայ
 որովհէտ :

Այնպէս ինքանան, որ արհեստները զանազան
 գիտելով որ-բնայնեն ու բարոյութեն: Ինչ ասելն
 գործած բաները՝ յինչն աշխարհն յեկող ծայրը ինքնին,
 ու ան արեւոյ ասիլն ու արծաթը իր էրկերը կրէրէ .
 որով արեւո-լէն յիշոյ իրհարստանայ :

Որպէս զի յիշու աս բաներն իարօղ ըլլայ ասլի
 իր արեւիկանսը, ու ուրիշնն ասը սորովեցնել, պէտք
 է որ անխոստ պարտի, ու արեւնի, ինչպէս շարիւրը
 իննեն: Իսկայ լի որ յիշու իարօղ չէ պարտելու, ան
 տարին յարտարու-լէն իարտարուն ասը պարտելու պէս ասին
 բանն աշխն ասը-լու իրէրէ, եւ հարտու-ն յեծ օգո-տ
 ու զարտու-լէն իրցայ: Ինչպէս նոր նոր արեւը քո-
 ընը զէօսասլի է. նոյնպէս ասը հարտ իարտարու իր-
 զուարճանայ հասարայն յարտարով իայակըսոյ պարտարե-
 ըր, ինչաննիւրո- պարտիկաները, գանջարտանիւրը,
 ասինն ուսու-նարանիւրը, ու արհեստներո- գործա-
 րտանիւրը, եւ հոն իրչու ասինն բանը, ինչ որ գիտ-
 յարու- հարիտու-ր է: Եւ բաներն հարտու-ն հանու-անդ
 ասլուսէր ըլլողնն սրտին յիշու էտանդ իր իր-որ-
 ինն աս բարի բաներուն նմանիւր, ու ասլինն ասը
 սորովեցնելով իր հայրենի-սոյ բարիք իր ընելու:

Անոր համար աս Տէր աշխատութիւնը օգտակար
 է, ինչ ապօրին, ինչ հասարակաց բարոյնն ու ան պէր-
 օթեանն, որոնն Տէրն որ այսպիսի արհեստները իրձապը-
 ինն : Այսպիսի իրիկն օգուտ չունենանց Տէր ապօր-
 Տէր ինչ որ իարեալով պարտադրէ արեւ իրաւարձանաց,
 եւ էլ իրորտ՝ Տիրքը իրաւասարձը, ու հասարակաց բար-
 ոյնն օգտակար գաղափարները չունենանց, որոնն համար
 Տիրքը արեւոր է որ աշխատիւնն ՚ի յատու Այն, որ է անձեռն-
 Տիր Տիրոյն շահաւորն :

Յ Ա Ն Կ :

- ԳԼ Ը : Ալեհնային սիգնիտուրո-լեւանո ու
տառաժ երկարուն համատարապար
հաւելիւնը : 1 .
- ԳԼ Թ : Ալեհնային տշետարհագրական գիր-
քը, Տեժո-լեւանը, գեպերը, երա-
նակը, ու բնական գիրքը : 61 .
- ԳԼ Պ : Քաղաքը, յարչին գրաները, ճամ-
բաները, հրատարակները (Տեյ-
րանները), ու տոնաց Տեղը գրա-
նալատ հին (անդրիս) բաները,
Ժամերը զանքերը, ու գրաներ-
արժանի շէնքերը : 67 .
- ԳԼ Պ : Կայսեր պալատը, հասարակը, գան-
քը, ու ին հեծնել սորձերու գրա-
նալատ : 80 .
- ԳԼ Ն : Քաղչին ժամերը, ու զանքերը : 86 .
- ԳԼ Օ : Քաղչին արուարչանները կամ
հանգրձանները (զարչները) : 103 .

- ԳԼ Է: Հանգրվաններուն երևելը ժամե-
րը, ու զանաւորը: 105.
- ԳԼ Ը: Երոտարչաններուն երևելը շէն-
իւրը: 123.
- ԳԼ Թ: Կայսեր պանը իտարգաւորութիւնը,
պաշտօնապէսները, ինչնապահ ուր-
իւր, ու դանապան պարտաւ իտարգե-
րը, իմ նշանները: 127.
- ԳԼ Ժ: Կայսերական ու սուրբական պաշ-
տօնները: 135.
- ԳԼ ԺԵ: Հասարակաց աստահոյճութեան ու
հանգրապետ համար եղած հո-
գելը: 142.
- ԳԼ ԺԲ: Սերոյ ու ողորմութիւն գործիւրը: 152.
- ԳԼ ԺԳ: Երևելը հեանդանոցները: 164.
- ԲԼ ԺԳ: Հասարակ իմ կրօնի զրայ: . 168.
- ԳԼ ԺԵ: Կայսերական ուսումնարանները: 173.
- ԳԼ ԺԶ: Երևելը Գրտարոնները: . 183.
- ԳԼ ԺԷ: Գիտութեաներու պայծառու-
թեան համար ժողոված բաները: . 187.
- ԳԼ ԺԸ: Եզրապանան տրակարներու ուս-
ումնարանը: 194.
- ԳԼ ԺԹ. Երակարանան յեանգործիւ-
րու լեանգարանները: 196.
- ԳԼ Ի: Օչնարանան իտարգաւորութեան

ըրբ համ կըլինուի իննները, ու արե-
ղէրը: 201.

ԳԼ. ԻԸ. Եռասարսարը, զաճատասկանները
ու ըմայտագիրները (ժողովոյան:) 210.

ԳԼ. ԻԹ. Ալեհնայիներուն արհեստները
պայծասացաններու ջանքը ու իրենց
գործասարանները: 215.

ԳԼ. ԻԳ. Աճատասկաններու խորը լարան-
ներ, սարլիկ լիւլիներ, ու զանազան
արեսայ սարաններ: 220.

ԳԼ. ԻԴ. Հրատարականի արեսարաններ-
ըրբ, եւ ուրախութիւնն արեղէրը: 222.

ԳԼ. ԻԵ. Հրատարականի արատարեղէրը
ու զԵօսանքի արեղէրը: 227.

ԳԼ. ԻԶ. Ալեհնայի բնակչաց համ խորը
զըրբէան բարձրութիւնը, սարի-
ճանները, սպէրը, ու զեղանե-
րը. դարձեալ յիշուան եւ ուրիշ
կենդանիներուն բարձրութիւնը: 231.

ԳԼ. ԻԷ. Մեռելի քննութիւնը դասասարանը
ու գերբնականացները, ծնածնե-
րուն ու ճեռնողներուն լիւրը: 235.

ԳԼ. ԻԸ. Արտարեղէնները, բնակարան-
ները, ու լատերու ժայգը: 236.

ԳԼ. ԻԹ. Գրածատիները, գրի պատարան-

ներք, իսձէլլեաներք ու ասանց նման բաներք:	238 .
ԳԼ 1: Բարեձագրի ու ճամբորդի սոսրհան- դաններք:	241 .
ԳԼ 1Ը: Դանոս-բ գեղին, Գանսու ըս- ժած ջընն ու շոգեով գացող նա- ւերուն նասագնացութիւնք:	244 .
ՅԵԻՆՈՒԸՕ: Սորոսագրութիւն երեւել տեղեաց ինչ շրջակայեց Ա Էննայի:	
Ը. Ըօնպոսն:	249 .
Բ. Լոսեմպոսն:	253 .
Գ. Տօնպոսն:	256 .
Դ. Քլոսեմպոսն:	258 .
Ե. Պոսն:	265 .

U
R
R
R
R
R

Ս Տ Ո Ր Ե Գ Ր Ո Ի Թ Ի Ի Ն

ԿԵՅՍԵՐԵՆԻՍՏ ԻԲԵՂԵԻՒՆ

Վ Ն Ն Ն Ե Յ Ի

ԳՎՈՒԽ ԵՌԵՅՒՆ

Ս Էննային սկզբնաւորութեան ու առաջ ելլալու
համարապարտութիւնը :

Ս Էննային հնութեան ու երբ սկսելուն վրայ հնուց
մէ աւանդած ստոյգ պատմութի մը չի գտնուիր :
Հռոմայեցիները աս դիտելը չեկած՝ Ս Էննայ ըսված
ազգը ան տեղը, ուր որ հիմայ Ս Էննա քաղաքն է,
գեղ մը շինած են : Հռոմայեցի լէգէօնները կամ
գունդերը Նորիկում ու Պաննոնիա գաւառները
առնելու համար ինչպան Ղանուր գետը եկած ա-
տեննին, աս երկու գաւառին մէջը աս գեղը գտան,
ու իրենց լեզուով Ս Էննապոլիս, այսինքն, Ս Էննա-
բուն Բնապոլիս կամ Կալուածք, անուանեցին :
Հռոմայեցիները ան բարձր տեղը, որուն վրայ որ
Ս Էննապոլիս շինված էր, իր ամրութեւր ու ամէն
տեսակ յարմարութեւր համար շատ աղէկ տեղ սե-
պեցին, ու հոն իրենց բնակութիւր հաստատեցին . որ

Ետքը իրենց բերդի մը պէս եղաւ, ու մէջը տասի-
 րեքերորդ լէգէօնը կամ գունդը պահապան գրվե-
 ցաւ: Ըստնք () գոստոս կայսեր ատենէն ինչվան
 Ա Եսպասիանոսին ատենը աս տեղը իրենց բանակե-
 լու տեղ ըրին, որոնց ետեւէն տասներորդ լէգէօնը
 եկաւ հոս: Ըս բաներուս շատ հին ստակներու,
 ու հնուցմէ գտնուված քարերու վրայի գրւածքնե-
 րէն 'ի զատ, նոր գտնուված քարերու վրայի գրւածք-
 ներն ալ կը վկայեն: Հասարակօրէն հռոմայեցի-
 ներուն ասանկ բնակած տեղերը քիչ ատենվան
 մէջը պզտիկ օղվոր քաղքերներ եղած են. անոր հա-
 մար կը կարծրվի՝ որ Ա ինտօպօնան ալ ասանկ ե-
 ղած ըլլայ. որ և ինչվան Վաղղիանոս կայսեր ատե-
 նը հռոմայեցւոց ձեռքը խաղաղու թի մնացած է:

Ըս կայսեր ատենը հռոմայեցւոց երկիրներուն
 մէջը շատ բարբարոս ազգեր մտան, որը յափշտա-
 կեցին, ու որը աւրեցին քանդեցին: Ըս խռովու-
 թիւնը վերի Պաննոնիա ալ պատահեցաւ. վնդի
 Սարքոմանները Վանուբ գետէն ասդին անցան, ու
 աս երկիրները առին: Վաղղիանոսը շուտ մը իրենց
 հետ խաղաղութի ըրաւ, առած երկիրնին իրենց
 թող տրվաւ, որով Ա ինտօպօնան ալ իրենց ձեռ-
 քը մնաց: Բայց ետքը Պրոբոս կայսրը բարբարոս-
 ները Պաննոնիայէն վռնտեց, ու յունաստանէն որ-
 թի (ատմայի) ճիւղեր բերել տրվաւ, ու աս գաւա-
 ուր այդի տնկեց, որ առաջուց չի կար:

Ա երջէն երբոր հռոմայեցւոց մէջը տեսակ տե-

տակ ապրստամբութիւններ մտան, ու շատ կայսրներ ու բռնաւորներ մէկզմէկու դէմ ելան նէ, Պաննոնիա ու Վինտոպոնա ալ երբեմն մէկին ու երբեմն մէկաւ լին իշխանութիւնը տակը կիցնար:

Հինգերորդ դարուն մէջը շատ բարբարոս ազգեր, այսինքն, Լլաններ, Հերուլներ, Վանտալներ, Հոներ, ու ուրիշ ազգեր նորէն աս գաւառները մտան, ու կը թալէին, անապատ կը դարձընէին: Ըն ատենները հռոմայեցւոց տէրութիւն ալ արևելեան ու արևմտեան բաժնրված ըլլալով՝ շատ տկարացած էր, բան մը չէր կրնար ընել: Հռոմայեցի կայսրները տեսնելով՝ որ ալ չեն կրնար աս գաւառները պաշտպանել, գոթացիներուն մէկ ցեղին հետ, որ Ուիլեամս կըսվէին, ու Վանուբ գետին հիւսիսային դին եկած կը բնակէին, խաղաղութիւն ըրին, ու աս խաղաղութե զօրութիւնը Պաննոնիան ու Վինտոպոնան իրենց տըրին: Վինտոպոնան ասոնց ձեռքն իքէն անուանեցաւ Փապլանիա, ու Փապլանիա: Ետերը կը կարծեն՝ որ աս անունը Ուիլկեանց թագաւորէն յառաջ եկած ըլլայ, որ Փապլ կըսվէր, ոմանք ալ կը կարծեն՝ որ Փապլանիոս անունով հռոմայեցի դատաւորէ մը մնացած ըլլայ, որ իր զօրքովը երկայն ատեն հոս կեցած էր: Ինչպէս որ է նէ, աս Փապլանիա անունը գործածվելով ու փոխվելով Վիլանիա եղած էր. քիչ մը ատեն ալ անցնելով Վիլանիա եղած է. որ հիմայ նեմցէները Վիլ ըրած են. հայերէն կըսեն Վիլանիա, կամ Վիլանիա,

ու տաճկերէն Պէշ : Արդ՝ աս Ահննան Ռիւկեանց ձեռքէն գովածցիները առին, ու ասոնցմէ ալ Հոնները ու Ավառները : Ասանկ մէկը մէկալէն յափշտակելով՝ ինչվան մեծն կառուրոս եկաւ հասաւ :

Ամէն նշանները կը ցըցնեն՝ որ քրիստոնէական ուղղափառ հաւատքը չորրորդ դարուն ետքերը ու հինգերորդ դարուն սկիզբները աս դիերը մտած է : Այդի չորրորդ դարուն ետքերը Լըբէ ըսված տեղը, որ հիմակվան Լնս քաղքին մօտերն է, եպիսկոպոսարան մը կար, որ 502ին արքեպիսկոպոսարան եղաւ : Ուղղափառ հաւատքը աս դիերը տարածելու համար շատ աշխատեցաւ նը Աւերինոս փրիկեցի կրօնաւորը, որ Ահննա ալ ժամեր ու վանքեր շինեց, ու 482ին մեռաւ :

Մեծ կառուրոս կայսրը 791ին Հոներուն ու Ավառներուն յաղթեց, ու Դանուբ գետէն վար եկաւ թշնամիները առջևէն ինչվան Սաճառաստան վանտեց, որով Աւստրիա ու Ահննա Ֆրանքներուն ձեռքը ինկաւ : Մեծն կառուրոս աս տեղը ուղղափառ հաւատքն ալ հաստատելու ու տարածելու ետևէ եղաւ, եպիսկոպոսարաններու թոշակ (էօլէֆէ) կապեց, ու Ահննայի նը Պետրոսին ժամն ալ շինեց :

Ետքը իր կայսրութիւնը, որ Հռոմայի կայսրութիւն էր, զանազան վիճակ կամ գաւառ բաժնեց, ու ամէն մէկուն վրայ մէյմէկ կուսակալ կամ կոմս (պէյ) դրաւ, որ բնակիչներուն դատերը որոշեն,

ու պատերազմի բաները հողան: Ասոնց հրաման տրվաւ՝ որ ամէն մէկը թշնամիներուն դէմ պատերազմի, ու իր սահմանը զգուշութիւն պահպանէ: Աւստրիա ալ ասանկ կուսակալութի մը եղած էր, որուն վրայ ետքը 984ին սը Լէօբօլտոս Պապէն պէռկեան կոմսը կուսակալ եղաւ, որ չորս դին բոլոր թշնամիները յաղթեց, տէրութիւն մեծցուց, ուղղափառ հաւատքին մենծ բարիքներ ըրաւ, ու գեղեցիկ ժամեր ու վանքեր շինեց: Ասոնց մէջը Ալեննայէն երկու ժամ վեր Դանուբ գետին քովը () գոստինեան կանոնիկոս կրօնաւորներու մեծ ու փառաւոր վանք մը ու ժամ մը շինեց, որ ինչպէս հիմայ ան կարգին կրօնաւորներուն ձեռքն է, ու Քրիստոսի հարստի կրօնի կրօնաւորներուն ձեռքն է, ու Քրիստոսի հարստի կրօնի կրօնաւորներուն ձեռքն է, ու Քրիստոսի հարստի կրօնի կրօնաւորներուն ձեռքն է:

Մինչուկ երկրորդ շենրիկոսին ատենը, որ Արագոնի կոմսը կրօնէր, ու 1141ին Աւստրիայի կոմս եղաւ, Ալեննա երեւելի բան մը չանցաւ: Ասիկայ 1144ին սը Ստեփանոս նախապիային ժամուն հիմը դրաւ, ու իրեք տարւան մէջը լըմնցուց: Աւստրիայի կոմսերը առաջուց Մէտլինկ՝ ետքը Քալէմպէս կրնստէին, որոնք Ալեննայէն երկու երկու ժամ հեռու են. աս շենրիկոսը 1160ին Ալեննա շոք ըսված հրապարակը իրեն պալատ մը շինեց, որ հիմայ պատերազմի խորհրդատուն է: Մարիա

Շէկէ ըսված ժամը շինեց, ու 1155ին Պասայունի ճամբուն վրայ Սկովտիացի (Շօթթէն) Իենետիկ տեան կրօնաւորներուն համար վանք մը ու ժամ մը շինել տրվաւ :

Առաջին Փէտէրիկոս կայսրը 1156ին վերի Աւստրիա ըսված գաւառն ալ Հենրիկոսին տրվաւ, ու զինքը վերի ու վարի Աւստրիային առաջին դուքս ըրաւ: Ասոր արեւմտեանը Ալեքսանդր գեռ պզտիկ քաղաք մըն էր:

Ալեքսանդրոս եօթներորդը, որ 1198ին դուքս եղաւ, Ալեքսանդր շատ պայծառացուց, ու վաճառականութե քաղաք ըրաւ, նոր հրաման մըն ալ հանեց, որ Ղանուբ գետին վրայէն եկած վաճառականի նաւերը Ալեքսանդր անդին կամ վար կարող չըլլան երթալու, որպէս զի պարանքնին ուրիշ տեղ չիտանին, միայն Ալեքսանդր բերեն ծախեն: Վասն չորս քաղաքացիներով տեսակ մը դատաւորութի կամ իշխանութի դրաւ՝ գնօղ ու ծախօղներու վրայ վերակացու ըլլալու համար, որ անկարգութի չիպատահի, ու միշտ քաղաքին օգուտը ու պայծառութիը պաշտ երթայ: Իրենց շատ քաղաքական ու դատաստանական օրէնքներ ալ տրվաւ: Աս Ալեքսանդր 1200ին իրեն նոր պալատ մը շինեց, որ հիմակվան կայսերական պալատին էն հին մասն է: 1201ին նր Սիբայէլ հրեշտակապետին ժամը շինեց, ու նոր շինած պալատին ժողովրդապետական ժամը ըրաւ :

Երկրորդ Ֆէտէրիկոսին ատենները, որ 1230ին դուքս եղաւ, Սեննա շատ խառնակութե ու շիութութե մէջ էր: Սէկ քանի անհանգիստ մարդիկ սուտուսուտ խօսքերով իրենց գքսին անգթութիւր ու ադահութիւր առիթ առնելով, վեննացիները անանկ գրգռեցին, որ վերջապէս ամէնքը մէկ եղան իրենց դուքսին վրայ Ֆէտէրիկոս կայսեր ամբաստանեցին (չէքվայ ըրին), ու իրենց վրայ ուրիշ դուքս մը ուղեցին: Կայսրն ալ արդէն դուքսին հետ աղէկ չէր, ու ապանկ առթի (Ֆրսանտի) մը կը սպասէր, անոր համար իրենց ամբաստանութիւր ընդունեցաւ, Սեննա իր մօտիկ տեղերովը մէկ տեղ դուքսին ձեռքէն առաւ: Ետքը ինքը ելաւ Սեննա եկաւ: 1237ին անիկա կայսերական քաղաք ըրաւ, իրեն շատ ազատութիւններ տրվաւ. լատիններէնի դպրատուն մը դրաւ որ կրնայ ըսվիլ՝ թէ աս տեղի համալսարանին կամ ուսումնարանին սկիզբը եղաւ: Իայց երբոր կայսրը քիչ մը ատենէն ետեկ Սեննայէն դուրս ելաւ նէ, Ֆէտէրիկոս դուքսը եկաւ իր երկիրները բոլոր առաւ, ու 1240ին Սեննա ալ անօթիութիւն նեղելով ձեռք ձգեց:

Սուրբ Էօբոլտոսին ցեղէն աս դուքսը միայն մնացած էր, աս ալ զաւակ չունէր: անոր համար 1246ին ինքը մեռածին պէս ցեղը վերջացաւ, ու Լուտրիա նորէն կայսրը առաւ, ու ինչուկ 1251ը մասնաւոր իշխանի մը չիտրվաւ: Ըն ատենը Լուտրիայի նախարարները (իշխանները) ժողվեցան ու

մտածեցին կայսրմէ խնդրել՝ որ իրենց վրայ գոնէ մեռնող Ֆէտէրիկոսին հեռու ազգականներէն մէկը դուքս դնէ : Անչեսլաուս Ռոյեմիայի թագաւորը իր տղան ()թթօքարը իրենց դուքս ընելու առաջարկեց . ու շուտ մը շատ զօրքով՝ ստրկով ու պարգևներով Աւստրիա խաւրեց : Ասիկա ժողովուրդը վախցընելով՝ ու իրենց պարգևներ տալով խաղաղութիւն ինչուկ Աննա եկաւ . հոն ալ պարգևներով ու ժողովրդեան ուզածները կատարելով շուտ մը քաղքին տիրեց . ու ետքը աս ճամբով բոլոր երկիրն ալ առաւ :

Նոր շինված պալատը ու նրա Սիբայէլին ժամը ինչվան ասոր ատենը քաղքէն դուրս էին , ասիկա քաղաքը մեծցուց , ասոնք մէջը առաւ : Քօլմաուֆ ճամբան ու իր պալատին ու Շթթէնթօռին մէջ տեղը շատ շէնքեր շինեց . քաղքին բոլորտիքը նորէն փոսեր փորել տրվաւ , ու քաղաքը ամրցուց :

Աս ատենները Հապսպուռնի ցեղէն Ռուտօլֆ կոմսը Հռոմայի կայսր կընտրվի , ու կըսկսի ()թթօքարէն անիրաւ յափրշտակած երկիրները , Աւստրիան , Իստիռիան , Քառինդիան , ու Քրանիօն ետք ուղել : ()թթօքարը՝ որ քիչ մը առաջ Ռոյեմիայի ալ թագաւոր եղած էր՝ իր զօրութեւնը ապաւինելով չուզեց անոր ուզածը տալ : Ան ատենը Ռուտօլֆ 1276ին ելաւ Աւստրիա եկաւ , ու հոկտեմբերի 18ին Աննա պաշարեց : ()թթօքարը անսնելով որ կայսեր դէմ պիտի չիկրնայ

կենալ, հոկտեմբերի 25ին կայսեր բանակը գնաց, ու յափշտակած երկիրներէն հրաժարեցաւ. կայսրն ալ շուտ մը եկաւ Աննան առաւ:

Ետքը 1283ին կայսրը իր տղան Ալպերտոս առաջինը Աւստրիայի վրայ մեծ դուքս ըրաւ: Աւ Ալպերտոսէն կըսկսի հիմակվան կայսերական ցեղին Աւստրիայի վրայ իշխանութիւնը, որ ինչվան հիմայ յաջորդութիւն ու մեծնալով եկած է: Ալպերտոս իշխանութիւնը առածինպէս սկսաւ քաղքին օրէնքները կարգի դնել, ու առաջին անկարգութեւն տեսները մտած անկարգ բաները վերցընել շտկել: Աննային հասարակ ժողովուրդը ու իշխանները կարծելով որ ասանկով իրենց ազատութիւնը կուզէ վերցընել, սկսան իրեն դէմ խօսիլ, մէջերնին միաբանիլ ու պալատը կոխելու սպառնալ: Ալպերտոս քաղքըցիներուն յանդգնութիւնը տեսնելով քաղքի պալատէն ելաւ գնաց Վալէնպէռկ հին դքսերուն պալատը նստաւ, ու իր զօրքին հրամայեց շուտ մը Աննա պաշարել, թող չհտալ՝ որ ներս կերակուր տարվի: Ասով քաղքին մէջը անանկ մեծ սով մը ինկաւ, որ քաղքըցիները պարտաւորեցան դեսպանով (էլչիով) դուքսին աղաչել, որ քաղաքին ողորմի, ու յանցանքնին ներէ: Ան ալ իրենց հետ հաշտեցաւ, բայց մէկ քանի ազատութիւնին՝ որ իր կառավարութեւնը արեւելք կըլլային կոր, վերցուց:

Ուստիֆ չորրորդը, որ 1358ին դուքս եղած է, 1365ին Աննային համալսարանը դրաւ, այսինքն,

լատիններէնի դասատան մէջը, ուր որ առաջուց մինակ ազատական արհեստներ ու փիլիսոփայութի կըսորվեցընէին, ինքը օրէնսգիտութի բժշկութի ու վիրաբուժութի ալ աւելցուց: Ետքէն իր յաջորդը Լ.Լպերտոս մեծ դուքսը 1584ին սրբազան փափին հրամանովը անձաբանութի ալ աւելցուց, ու Վարրիւէն երկու հատ անձաբանութի վարպետ բերել տրվաւ:

Եւ դուքսին ու Ֆէտէրիկոս երրորդ կայսեր ատենը վեննացիները իրենց քանի մը ազատութեց պատճառովը, որոնք որ դուքսերը վերցուցած էին, շատ խռովութիւններ հանեցին: Պինտ առաջ իրենց քաղաքապետին ու խորհրդականին դէմ ապստամբեցան, ու անոնց շատ բռնութիւններ ըրին: Կայսրը 1462ին զիրենք հանդարտցընելու համար Սեննա եկաւ. իրեն դէմ ալ քաղքին դռները դոցեցին: Ետքը սուտմետէն հաշտութի ըրին, ու երբոր կայսրը ներս մտաւ, իր ձիաւոր զօրքը ցրուեց նէ, ապստամբները նորէն ոտք ելան, կայսեր պալատը պաշարեցին, ու անիկա անօթիութի անանկ նեղի մէջ ձգեցին՝ որ խեղճ կայսրը մտածեց ինքը զինքը անոնց ձեռքը յանձնել: Մէյ մըն ալ Բոյեմիայի թագաւորը շատ զօրքով եկաւ, կայսրը իրենց ձեռքէն խալըսեց ու ապստամբները հանդարտուց:

Եւստրիային դուքսերը Սեննա եպիսկոպոսարան մը դնելու համար շատոնց սրբազան փափերէն հրաման կուղէին. վերջապէս 1480ին չորրորդ

Վրաստանի փառքին հրամանովը փառքին կատարվեցաւ : Եւ փառք մասնաւոր հրաման ալ տրվաւ, որ Եւստրիայի դուքսերը կարող ըլլան Վեննային եպիսկոպոսները ընտրել, ու անոնց հաստատութենը համար սրբազան փառքն գիր խնդրել :

Սատաթիա մաճառի թագաւորը 1484ին սուտումուտ պատճառներով Եւստրիա մտաւ, շուտ մը պղտիկ գեղերը առաւ, ու ետքը եկաւ Վեննա ալ պաշարեց : Վեննացիները չորս ամիս աղէկ կը տրիճութիւն դէմ կեցան ու զիրենք պաշտպանեցին : Իսկ ետքը կերակուրնին պակսեցաւ, կայսրն ալ չի կրնալով իրենց օգնել Սատաթիան քաղաքը առաւ, իր բնակութիւնը հոն փոխադրեց, հարուստ քաղաքները ուղածին պէս թալեց կողոպտեց, ու 1490ին Վեննա մեռաւ :

Եւ ատենները կայսրն ալ մեռնելով, իր տղան Սաքսիմիլիանոսը կայսր եղաւ, ու լսածին պէս՝ որ Սատաթիան մեռած է, շուտ մը զօրք ժողովեց Վաշուր գետէն վար եկաւ, Եւստրիա առաւ, ու Վրաստաննայպուռկին մօտերը բանակեցաւ : Եւ բանիս վրայ Սաճառին սպարապետը (սէրասկէրը) Վեննայէն դուրս ելաւ, վեննացիները դռները առին, ու կայսը իմացուցին՝ որ շուտով ելլէ գայ : Երբոր կայսրը Վեննա եկաւ նէ, ամէնքը շատ ուրախութիւն ու մեծ պատուով զինքը ներս առին, ու ասանկով կայսրն ալ իր հայրենի ժառանգութեն կորսըւած երկիրները նորէն ստացաւ :

Սաքսիմիլիանոսը 1519ին մեռաւ, որ իր կտակին մէջը ասանկ որոշած էր՝ թէ «ինչպէս որ իր եղբորը տղոց մէկը՝ Կառոլոսը կամ Ֆէրտինանտոսը, Սպանիայէն կուգայ նէ՝ կառավարութիւնը Լւստորիային ծերակուտին յանձնըվի»: Բայց քանի մը ապստամբներ ասոր դէմ միաբանեցան, ռամիկ ժողովուրդն ալ իրենց դին դարձուցին, ծերակոյտը մէկդի ըրին, ու կառավարութիւնը բռնութիւն իրենք կընէին:

Կառոլոսը Սպանիայի թագաւոր ու Լւստորիայի մեծ դուքս եղաւ, բայց ետքը Հռոմայու կայսր ընտրվեցաւ, ու Լւստորիայի մեծ գրքութիւնը իր եղբորը Ֆէրտինանտոսին տրվաւ: Ֆէրտինանտոսը 1522ին Լւստորիա եկաւ, Սայշթաթ քաղաքը բնակեցաւ, որ Սպանիայէն մէկ օրվան ճամբայ հեռու է, ապստամբ բանաւորներուն որը մեռցուց, որը քշեց, ու սկսաւ խաղաղութիւն տիրել:

Ֆէրտինանտոսին տագրը Լուտովիկոս Սաքսոնի թագաւորը 1526ին տաճկի պատերազմի մէջ փախչելիինի տղմի (չամուրի) մէջ կըմխի (սախլանմիշ կըլայ) ու կըմեռնի, ու արու զաւակ մը չըթողուր: Ֆէրտինանտոսին կինը անոր մեծ քուրը ըլլալով՝ թագաւորութե՛ն իրաւունքը իրեն կիշնար, անոր համար ելաւ Ֆրէզպուրկ գնաց, որ Սաքսոնաստանի թագաւորական քաղաքն է, ու իշխաններուն շատերուն հաւանութիւնը թագ դրաւ, ու թագաւորեց: Իշխաններուն մէկ քիչ մասն ալ, որ աս բանիս չէին հաւնած՝ կերթան Ռուանդիլ-

վանիայի իշխանը, կամ Աջլօտան՝ Յովհաննէս Օափօլիանը կը թագաւորեցընեն, ու բանը կուգայ պատերազմի: Օափօլիանը տեսնելով՝ որ Ֆէրտինանտոս քան զինքը զօրաւոր է, ու ինքը առանձին պիտի չի կրնայ յաղթել, տաճկի բանակը կանցնի, ու սուլթան Սիւլէյմանին տարեկան տուրք կը խոստանայ վճարելու՝ թէ որ իրեն բոլոր Անճառի վրայ թագաւորելու կօգնէ նէ: Ըհա աս եղաւ առաջին անգամ տաճիկներուն Ահննա գալուն ու պաշարելուն պատճառը:

Սուլթան Սիւլէյմանը աս Օափօլիանին առաջարկութիւնը ուրախութիւն ընդունեցաւ, 300,000 զօրքով շուտ մը Անճառաստան եկաւ, կէս մը մատնութիւն՝ կէս մը պահապաններուն վախկոտութեամբը բոլոր բերդերը ու ամուր տեղերը առաւ, ու սկսաւ Ահննա գալ:

Ֆէրտինանտոս ասոր դէմ բանի քալու մինակ 8,000 զօրք ունէր, Ահննա ալ ան ատենը շատ գէշ վիճակի մէջ էր. շրջանակը վեց ոտք լայնութիւն պատ մը՝ չորս ոտք խորունկ փոս (հէնտէկ) մը՝ ու քաղքին դռներուն վրայ մէկ քանի հին պարիսպներ ունէր: Եւտ մը ինչ կրնային շինել նէ շինեցին, պարիսպներուն մօտ եղած տները փլցուցին, հողէ բլուրներ շինեցին, տներուն վրայ փայտէ ծածկերը վերցուցին, ճամբաներուն քարերը քակեցին, կնիկները, տղաքը ու ծերերը քաղքէն փախցուցին, ու քաղքին մէջը առատ ստակ՝ ուտելիք՝ խը-

մելիք՝ զգեստ՝ ու պատերազմի պէտք եղած բաներ պատրաստեցին: Հանգրվաններուն (վարըշներուն) մէջը ան ատենը մինակ 800 տուն ու շատ ժամեր կային, ամէնուն ալ կրակ արվին այրեցին՝ որ տաճիկներուն բնակելու տեղ չիմնայ: Ահրը ըսված 8,000 զինուորները՝ 12,000 ալ ձեռքերնին զէնք բռնօղ կտրիճ քաղքըցիներ՝ բոլորը 20,000 հոգի եղան քաղաքը պահպանելու համար: Ֆերտինանտոս Ա եննա ասոնց հաւատարմութեը յանձնելով՝ ինքը գնաց ինց քաղաքը, որ Ա եննայէն իրեք օրվան ճամբայ հեռու է:

1529ին սեպտեմբերին 26ին Ա եննա կրպաշարվի: Արկրորդ օրը նը Ստեփանոսին ժամուն զանգակատնէն կրտեսնեն՝ որ տաճկի զօրքերը մարտի բազմութի պէս վեց եօթը ժամ երկայնութի՝ հինկ վեց ժամ լայնութի բոլոր լեռները դաշտերը ծածկած էին: 30,000 վրան (չատրը) ունէին. թագաւորը Սիմէրինկ ըսված կողմը իր մարդիկներովը գեղեցիկ վրաններով բանակած էր, որոնց մէջը իր վրանը բլրակի մը վրայ ոսկիիպէս կրփայլէր, վրան ալ տաճկի Սանճուղ տնկած էր: Հատ թընդանօթ (թօի) չունէին, անոր համար շարունակ լաղըմ կըփօրէին, ու կրակ տալէն ետև քաղքին վրան կըվաղէին, բայց բաներնին միշտ դժբաղդ կերթար: Հինկ հեղ ամէն դիէն ամէն զօրքովը, ու տասնըվեց հեղ ալ մէյմէկ դիէն քաղքին վրան վաղեցին, ամէն անգամին ալ քաղքըցիները զար-

մանալի քաջութի զիրենք դուրս վանտեցին : Աստուծոյ բանի մէջ քաղքէն 1,500 ու դրսէն 30,000 հոգի մեռան : Սուլթան Սիւլէյմանը տեսաւ՝ որ բանը յաջող չէ, քաղքին ալ օգնութի կուգայ կոր, իր բանակին մէջը անթիւ մարդիկներուն ու անասուններուն կերակուրը կը պակսի կոր, զօրքը տրտնջել ու մէկըմէկ ջարդել կսկսին կոր, մանաւանդ ասիացիները, որ աս տեղաց օդին ու ասանկ ծանր գործքի սորված չէին, Ահմետ թողուց, շուտ մը ետ դարձաւ : Արկրորդ տարին վախնալով Քերտինանտոս, որ չըլլայ թէ աս վտանգը ուրիշ ատեն ալ պատահի, ամուր պատերով՝ կարգաւորեալ պատնէշներով ու բերդերով Ահմետ ամուրցուց :

Քիչ մը ետքը Քերմանիա լուտերական ազանդը ելաւ, ու շուտ մը Աւստրիա ալ տարածվեցաւ : Քերտինանտոս՝ որ ան ատենը Հռոմայի կայսր ընտրված էր, յառաջ շատ դէմ կեցաւ արդէնց, բայց վերջէն քիչ մը աչք գոցեց : Իր յաջորդը Երկրորդ Սաքսիմիլիանոս կայսրը աւելի ազատութիւն տրվաւ, որ իրենց աղանդը կարօղ ըլլան պաշտել : Սատաթիա կայսրը նորէն արգելեց, ասոր համար Աւստրիա տրտունջ սկսաւ, ու Քոյէմիա կտտարեալ ապստամբութի ելաւ : Արկրորդ Քերտինանտոս կայսեր ատենը Աւստրիայի լուտերականները Քոյէմիայիները իրենց օգնութե կանչեցին. ու 1619ին (Թուոնեան Սատաթիա կոմսը

չատ լուտերական զօրքով Աւստրիա եկաւ ու Աննայի մէջ Ֆէրտինանտոս կայսրը պաշարեց, ու թնդանօթներով պալատին մէկ կողմը մաղ դարձուց: Ռայց կայսրը ներսը ամենևին չիշիոթեցաւ, զինքը Այ որորմութեր յանձնեց ու հաստատ կեցաւ: ()ր մըն ալ Աւստրիայի լուտերական իշխաններէն 16 հոգի զէնքերով պալատին մէկ առանձին ու փրլիկած կողմէն ներս կրմտնեն, մէկէն 'ի մէկ կայսրը իր սենեկին մէջը կրպատեն, ու կրսկսին պօռալ պօռչըտալ, որ իրենց աղանդին թուլտայ, իրենց ապստամբ իշխանին դէմ պատերազմ չընէ: Այնչափ կը յանդգնին՝ որ մէջերնին (Թօնրատէլ անունով մէկը կայսեր կուրծքէն կը բռնէ, ու պօռալով կըսէ. «ինչպէս ես Ֆէրտինանտոս, պիտի ստորագրես, մեր ուզածին պիտի զիջանիս, թէ չէ»: Մէյմըն ալ յանկարծ պալատին հրապարակին մէջէն ձիաւոր զօրքի փողերուն (զուրնաներուն) ձանը կը լսվի: Այսրը հոգի կառնու, իշխաններուն երեսին գոյնը մեռելի գոյն կը դառնայ, ու փախչող փախչողի կը լլան: Վաղքըցի ուղղափառներուն տրտմութիւթ թմրած սիրտերը կարթըննան, ամէնը՝ ինչվան համալսարանին ուսանողները զէնք կառնեն, ձիաւորներուն հետ մէկ տեղ լուտերականները կը փախցընեն, կայսրը ու Աննա կազատեն: Աս ձիաւոր զօրքը գրեթէ հրաշքով քաղքէն ներս մտած էին, ու թշնամիները քաղաքը ու քաղքին դռները անանկ զգուշութիւթ պահելով

զերենք չէին տեսած, որ ասանկ եղած էր: Պու-
գուա՝ կայսեր սպարապետը Վրէմս քաղաքը
լուտերականներու դէմ պատերազմէնինի կայսեր
Սեննայի մէջ պաշարվիլը կը ըսէ, ու շուտով Հօ-
հենյոլլէրն ըսված ձիաւորներու գունդը իրենց հա-
զարապետին Սենթ Հիլէրին հետ Սեննա կը խրկէ,
որ կայսրը ասանկ մեծ վտանգէ ազատեն: Ըսոնք
թէ պէտ թշնամուոյն բաղդատու թիւ, որուն դէմ կու-
գային կոր՝ շատ քիչ լոր էին, բայց յԱճ ապաւի-
նած ձիերովը մէկ տեղ նաւեր կը մտնեն, շուտով
Սեննա կը հասնին: Թշնամիները բոլոր քաղքին
դռները գոց կը պահէին, բայց ասոնք՝ ինչպէս ե-
ղած է մարդ չի գիտեր. ձկնորսի դռնէն գաղտուկ
ներս կը մտնեն, ու աչք բանալու գոցելու չիմնար՝
ձիերն ուն վրայ նստած կայծակի պէս կայսեր պալա-
տին մէջը կը հասնին:

Սեննա շատ հին ատեններէն արտօնու թի մը
ունի, որ զինւորները գնդով մէջէն անցնել կամ
մէջը մտնել չեն կրնար, անցնելու հարկ ալ կը լայ
նէ դրսէն կը պտրտին, միայն պահպանու թի համար
100 կամ 150 հատ մէկ տեղ կը մտնեն, 24 ժամ
պահպանելու տեղերը կը պահպանեն, երկրորդ օրը
ուրիշները կը մտնեն, առաջինները դուրս կը լան:
Տէրտինանտոս երկրորդը աս զինքը ազատող ձիա-
ւորներուն արտօնու թի կուտայ, որ կարօշ ըլլան
պէտք եղած ատենը քաղքին մէջէն անցնել, ու
իրենց թիւը լեցընելու համար քաղքին մէջէն զօրք

ալ ժողովել : Ըս արտօնութիւն ինչպէս հիմայ մնացած է : Զեղ մը հանդիպեցաւ մեզի ալ տեսնել , որ կայսեր պալատին մեծ հրապարակին մէջը չորս դին սեղաններ գրած էին , սեղաններուն վրայ ամաններով գինի՝ գրիչ՝ կաղամար՝ թուղթ՝ ու ստակ , իրենք ուրախութիւն կը խմէին կոր , ու ձեռքերնին լեցուն գաւաթներով բազմութե մէջը կը պըտըտէին կոր , երբոր երկայն կտրիճներ կը տեսնէին կոր նէ՝ կըսէին . „եկուր մեր պատուաւոր ընկերու „ թիւնը՝ խմէ սա գինին , մեր ուրախութեը ու ար „ տօնութեը մասնակից եղի՛ր : “ Ու զօղը կառնուր կը խմէր կոր , անմիջապէս անունը կը գրէին կոր , ձեռքն ալ 25 արծաթ ֆիօրին կուտային կոր : Վինին հատածինպէս՝ կայսեր գինետունը բաց էր , նորէն կը հանէին կոր : Ըսոնք բոլոր ընտիր հսկայ մարդիկ են , ու կուրծքերնուն վրայ կէս զրահ (զըրխ) կը կրեն , ձիերնին ալ իրենց յարմար բարձր ու լեցուն ձիեր են :

Երկրորդ տարին երբոր Պուգուա սպարապետը Բրակայ քաղքին առջևը լուտերականներուն չարաչար կը յաղթէ , ու իրենց բոլոր զօրութիւնը կը կոտորէ նէ , Պէրտինանտոսը Սեննա իրենց ազատութիւները կը վերցընէ , աղանդնին ալ կարգելու , ուղղափառ հաւատքը կը զօրացընէ , ու ալ աղէկ պայծառացընելու համար 1622ին մեծ համալսարանը ճէզուլութեան կը յանձնէ , որ բոլոր վարպետները իրենցմէ դնեն :

Ընաջին Լէօբոլտոս կայսրը 1670ին բոլոր հրէաները Վեննայէն քշեց, իրենց մեծ պատիժ սպառնալով՝ որ մէյմալ չհիղառնան: Ըսոր համար ինչվան ան ատենը Եոպէնշլաթ (հրէաներու քաղաք) ըսված հանգրվանը, անկէ ետքը Լէօբոլտշլաթ (Լէօբոլտոսի քաղաք) անւանվեցաւ: Հիմա բոլոր Վեննայի մէջ քիչ հրէաներ կը գտնուէին, որոնց երեւելիները զանազան ատեն հրաման առած են, ու մեծ տուրք կը վճարեն քաղաքը բնակելու համար: Իսկ մնացածները կամ աղքատները պէտք է, որ գիշերները քաղաքէն դուրս ելլան, դուրսը պառկին:

Ինը տարի ետքը Վեննա սաստիկ ժանտախտ մը եղաւ, 122,849 մարդ մեռաւ:

Ըն ատենները Թէքէլի մականունով մաճառ կոմս մը՝ մաճառները կայսեր դէմ ապստամբեցուց, ու տաճկին շատ ստակ խոստանալով օգնութի խնդրեց: Լէօբոլտոս կայսրը շատ աշխատեցաւ աս վտանգէն ազատելու համար, բայց անօգուտ: Իսկ լով որ Ստամպոլ պատերազմի մեծ պատրաստութի կայ, ինքն ալ պատրաստութե ետեւէ եղաւ, ու Վեննան ամրացուց: Վարա Սնւստաֆա եպարքոսը 1683ին գարնան՝ 270,000 հոգիով Սաճառաստան եկաւ, ու երեսը Ըւստրիա դարձուց. յուլիսին մէկին թաթարները Ըւստրիայի սահմանը հասան: Յուլիսին ութին կայսրը Լինց փախաւ, ու երբոր Թաթարները հոն ալ հասան նէ, Ռասսաւիա

գնաց, 60,000 վեննացի ալ կայսեր եսեէն գացին : Կայսրը քաղքին պաշտպանութեան համար 13,000 ընտիր զօրք թողուցած էր, վրանին ալ Սուտիկէր Շթարէմպէրկ անունով կոմս մը սպարապետ ըրած էր, աս կոմսը 7,000 հօգի ալ ձեռքերնին զէնք բռնօղ վեննացիներէն ընտրեց, ու ամէնը մեկտեղ անանկ ահեղ բանակի մը դէմ 20,000 հօգի եղան : Յուլիսի 13ին տաճկի յառաջապահ զօրքերը հասան Սինէրպէրկ ըսված լեռան վրայ, որ քաղքէն կէս ժամ հեռու է. տեսած դեղերնին ու շէնքերնին այրեցին, անանկ որ չորս դիէն ծուխերը ամպի պէս վեր սկսան ելլել : Արկորոդ օրը քաղաքը պաշարեցին, ու աս պաշարու մը ինչվան սեպտեմբերին 12ը տեւեց : Ըս անգամ առաջինէն շատ աւելի թնթանօթներ բերած էին, անդադար կընկտէին, քաղքին վրայ շատ կրակով լեցուցած կամ տաքցուցած գնտակներ կըձգէին. շարունակ լազըմ ալ կըփօրէին, վառօդով պարիսպները ու պատերը կըփրլցնէին, ու փրլած տեղերէն առիւծիպէս ներս կըվաղէին : Քաղքին մէջիներն ալ քաղաքը շատ կտրճութիւն կըպաշտպանէին, ու անպատմելի քաջութիւն զիրենք դուրս կըվճռէին :

Շթարէմպէրկը հաւատարիմ զինուորներուն ու քաղքըցիներուն պարգևներ մեծութիւններ կուտար, ու զիրենք հօր պէս կըսիրէր, անհաւատարիմները ու բերնէն քիչ մը տրտունջ հանօղները կըպատժէր : Զեղ մը իմացաւ, որ 10 ու 15 տար-

ւան երկու տղաք տաճկին լրտեսութիւն ըրած էին, օրինակի համար շուտ մը գլուխնին կտրել տրվաւ: Եւ լրտեսներ կըխըրկէր, դուրսը ինչ որ կըլարնէ կիմանար: Ըստնց մէկը Ֆրանչիսկոս Քոլչիցրի անունով լեհցի մըն էր, որ աղէկ տաճկերէն գիտնալով հեղ մը գնաց տաճկի զգեստով բոլոր տաճկի բանակը պտըտեցաւ, ամէն բանը իմացաւ, անկից գնաց Լօթրինկային մեծ դուքսին (որ դուրսը եղած կայսերական ջորքերուն սպարապետն էր, ու քաղաքը ազատելու կուգար կոր,) քաղքին մեծ նեղութեան ու վտանգի մէջ իյնալը պատմեց. ու 17 օրւան մէջը սպարապետէն մէկ միսիթարական թղթով մը Լեննա դարձաւ: Ըս թղթին մէջը գրած էր. „Լամ ամէն „մտածմունքս քաղքին ու ասանկ կտրիճ ջորքիս „վրան է, ասանկ ամուր բերդ մը թշնամիներուն „թող չհտրվիր, որ իրենց ուղածինպէս նեղեն: „Փրէզպուրկ առինք: Թէքէլին երկու անգամ „զարկինք: Սաքսօնիայէ՝ Ֆրանկօնիայէ՝ ու Պա „վիէրայէ օգնութե համար ջորքերը գետիպէս կը „վաղեն կոր: () գոստոսի վերջերը Լէհին թա „գաւորին կըսպասեմ. եկածին պէս ձեր ազատու „թեան հոգ կըտանիմ“:

Սեպտեմբերին եօթին հազու մէկ տեղ ժող վեցան թուըն (Լեննայէն ութը ժամ հեռու) Լօթրինկային մեծ դուքսը 27,000 կայսերական ջորքով, Պավիէրային իշխանը 11,000ով, Լէհին

Թագաւորը Յովհաննէս Սօպիէսքին 26,000ով՝ Սաքսօնիային իշխանը 20,000ով՝ բոլորը մէկ տեղ 84,000 հոգի, ու սկսան դէպ ՚ի Վալէնպէրկ առաջ դալ : Վաղքին մէջիններուն ըրած քաջութիւնները մարդկային զօրութեան դուրս բան մը կերեւնար : Թշնամիները պարիսպներուն մեծ մասը փլուցած՝ ու մէկ կողմն ալ երկու թուղ տնկած էին, նորէն մէկդի առին, ու զերենք ինչպէս բանակին վնասեցին : Թշնամիները սեպտեմբերին վեցին եօթին ութին պալատին քովի պարիսպներն ալ վառուով վար առին, ու առաջիններէն աւելի կրկին բազմութիւն առիւծիպէս ներս վազեցին, ու անանկ եղաւ՝ որ քաղքինները շատ հոգնեցան, յուսահատեցան զէնքերնին ճգելու, ու քաղաքը տալու մտածել սկսան. մէյ մընալ Վալէնպէրկ լեռան ետեւէն փամփուշտներուն (Ֆիշէնկներուն) վեր ելլելը տեսան ու իմացան՝ որ օգնութիւն մօտ է, նորէն սիրտ առին, ու իրենք զիրենք բռնեցին :

Սեպտեմբերի 11ին իրիկունը սկսան քրիստոնեաներուն առաջապահ զօրքերը Վալէնպէրկին ու Ղօթօլտիպէրկին վրայէն երևնալ. քիչ մընալ մթնցածինպէս աս երկու լեռանց վրայէն իրեք թնդանօթ արձակեցին, ու քաղքէն երևնալու տեղերը կրակներ վառեցին, որ քաղքըցիները իրենց մօտ ըլլալնին իմանան, ու մխիթարվին : Հոգինին ապաստանած ու մահուան դուռը հասած քաջ զինւորներուն ու քաղքըցիներուն ցնծութիւն անպատ-

մելի եղաւ: Շատերը թշնամիներուն գնտակները բանի տեղ չի գնելով՝ տեսնելու համար տներուն ու զանգակատներուն վրայ կելլային, ուրիշները դուրս ելանք՝ թշնամին զարննք ըսելով զէնքերնին առած հրապարակները կը վազէին, ուրիշները ժամերը կերթային, ուրախական ձայնիւ Այ ողորմութեը շնորհակալ ըլլալով կուլային. ու բարեկամ ու թշնամի մէկգմէկ գրկած՝ սրտերնուն տըրտմութիւր մէկէն ՚ի մէկ յուրախութի դառնալով լալէն ՚ի զատ բան չէին կրնար ընել:

Սեպտեմբերին 12ին առաւրանց կանուխ քափուչին մը Վէօբոլտիպէրկ պատարագ կընէ. բոլոր զօրքը պատարագ կը տեսնեն. ապըմնցածին պէս օրհնութի կառնուն, ու պատերազմի հրաման կելլայ: Քրիստոնեաները վերէն, ու թշնամիները վարէն քաջութիւ կը պատերազմին, բայց կէսօրան մօտ վարիններուն բանը կը սկսի դէշ երթալ, քրիստոնեաները պռջենին եկած գեղերը՝ տները՝ պզտիկ լեռները կառնեն, իրիկան դէմ Աննային առջևը կուգան: Ապարքօսը զօրքը կառնու ետ կերթայ, ու բանակէն ՚ի զատ բան մը չի թողուր: Քրիստոնէից զօրքը ան գիշեր պատրաստ կենալու համար Աննային առջևը թշնամիներուն բանակին մէջը կը պառկին: Արկորդ օրը առաւրանց Շ թարէմ պէրկը իր հազարապետներովը ու հարիւրապետներովը բանակը կուգայ՝ Վէհին թագաւորը ու բոլոր իշխանները կը բարևէ, թագաւորը զինքը եղբօր պէս

դրկելէն համբուրելէն ետքը, ձեռքէն կրքոնէ՝ բո-
լոր բանակը կը պտըտացնէ, ու աւարները կը ցըցնէ :
Ա երջը թագաւորը՝ քովէն Շ թարէմպէրկը՝ ուրիշ
իշխանները ու սպարապետները մեծ ուրախութիւն
քաղաք կը մտնեն . յառաջ Այ շնորհակալ ըլլալու
համար օգոստինեան կրօնաւորներուն ժամը կեր-
թան, Օչեզ Աճ գովաբանէ՛, երգը թագաւորը
ինքը կսկսի . անկէ Շ թարէմպէրկին պալատը կեր-
թան, կէս օրւան կերակուրը հօն կուտեն :

Ամսոյն 14ին կայսրը կուգայ, բանակը կեր-
թայ, թագաւորը ու իշխանները մէկիկ մէկիկ կը-
գրկէ, իրենց շնորհակալ կը ըսայ : Այրի ու օրէն ետքը
դարձեալ Աինց կերթայ, որ կարօղ ըլլան պալա-
տին ծակ ծակ եղած պատերը նորոգել, ու մեռել-
ները թաղել :

Բայց իր ճամբորդութիւն յառաջ լաւ մը կը-
վարձատրէ զանոնք, որ իր տանը՝ կայսրութենը ու
բոլոր քրիստոնէութեն ազատութենը վրայ իրենց
կեանքերնին դրած, ու ինչպէս վերջը հաւատարիմ
մնացած էին : Շ թարէմպէրկին ալ 200,000 արծաթ
Ֆիօրինի արժողութիւն մատնի մը կը պարգևէ, զինքը
Անուշալ (մեծ սպարապետ) ու եպարքոս կրնէ, ու
հրաման կուտայ որ ասանկ մեծ քաջութեն մշտն-
ջենաւոր յիշատակի համար իր կնիքին մէջը սը
Ստեփանոսին զանգակատունը փորել տայ : Աստ-
րիային իշխաններն ալ իրեն շատ պարգևներ տա-
լէն՝ ի զատ՝ քաղքը ցիներուն հետ մէկ տեղ իրեն

Սիտին հանգրվանը եղած մեծ տանը թէ կայսրական ու թէ քաղաքական ամէն տուրքերը վրանին կանոնեն, ու զինքը ամէն տուրքերէն ազատ կրնեն, որ ինչվան հիմայ անանկ է՝ ու իր ժառանգը բան չիվճարեր :

1688ին, յունիսի 5ին հոգեգալստեան գիշերը սկսան Սեննա քաղքին ճամբաները կանթեղներ վառել, լուսաւորել՝ անցնող դարձողներու ապահովութիւնը համար :

1701ին սկսան Սեննա կածէթթա տպել :

1704ին Ֆրանչիսկոս Րաքօշի (Սրանսիլվանիային դուքսը մաճառները նորէն ապստամբեցուց, ու իրենց գլուխ եղաւ : Իր մարդիկները ինչվան Սեննային մօտերը կըխրկէր, ու Սեննային հանգրվանները այրելու կըսպառնար, անոր համար հանգրվաններուն բոլոր շրջանակը պատեցին պարսպով, որ լէնէա կըսվի. առջևը փոսեր (հէնտէկներ) փուլեցին, ու ասանկով աս մեծ վտանգէն ազատեցան :

Ընտարին Ֆրանսըղի դէմ Սպանիայի յաջորդութե կոիւր ելաւ, ու շատ երկան ժամանակ տեւելով ստակը պակսեցաւ, անոր համար թուղթ ստակ մը հանեցին, որ Պանթօ յեւելէլ կըսվէր :

1705ին մայիսի 5ին առաջին Վօքոլտոս կայսրը մեռաւ, իր Յովսէփ եղբայրը իր տեղը անցաւ, ու առաջին Յովսէփ կայսր անւանվեցաւ. անմիջապէս իր եղբօրը շատոնցմէ միտքը դրած ազատական արհեստներուն ուսումնարանը շինեց, ու դեկ-

տեմբերին 18ին մեծ հանդիսութիւն բանալ տրվաւ : Տովսէփ կայսրը յաջորդութե պատերազմը բոլոր ուժով շարունակեց, բայց 1711ին ապրիլի 17ին ինքն ալ մեռաւ : Իր կառուս եղբայրը Սպանիայէն եկաւ . հոկտեմբերի 12ին Ֆրանկֆորթ քաղաքը Հռոմայու կայսր ընտրվեցաւ, վեցերորդ կառուս կայսր անւանվեցաւ, ու 1712ին յունվարի 26ին Սեննա եկաւ :

1713ին Սեննա նորէն ժանտախտ ինկաւ, 8644 հոգի մեռցուց : Ըստրիա աս ետքի ժանտախտը եղաւ, որ գրեթէ տասը տարին հեղ մը կըլլար, վնդի պատճառները չիզիտնալով չէին զգուշանար :

1718ին Էնճէնիէն ըսված ճարտարագործ զինւորներու ուսումնարանը հաստատեց, որուն վրայ իր տեղը պիտի խօսինք :

1722ին տասվերեքերորդ Լեննովկենտիոս փափը Սեննային եպիսկոպոսարանը արքեպիսկոպոսարան ըրաւ, ու եպիսկոպոսը երկրորդ տարին մեծ հանդիսութիւն արքեպիսկոպոսութե պատիւը ունշանը առաւ :

1740ին հոկտեմբերին 20ին վեցերորդ կառուս կայսրը մեռաւ, որ Հապսպուրկի ցեղին վերջին արու զաւակն էր : Ընտիջապէս իր մեծ աղջկը Սարիամ Թերեզիա, որ Ֆրանչիսկոս Լօթրինկայի մեծ դուքսին հետ կարգըված էր, իր տեղը անցաւ : Սեպտեմբերի 22ին Ըստրիայի իշխանները մեծ հանդիսութիւնը ըրին, ու զինքը իրենց կայսրը կամ կայսրուհին ճանչցան :

Կառուցու վեցերորդը մեռնելէն առաջ աս բանիս դէմ կեցողներու դէմ պատերազմ բրած, իրենց յաղթած, ու հաստատած էր, որ իր մահվանէն ետեւ իր աղջիկը Սարիամ (Թերեզիան կարօղ ըլլայ իր տեղը Լուստրիայի տէրութեան յաջորդել. ու Եւրոպայի տէրութիւններուն մեծ մասը ընդունած էր աս բանս: Բայց ինքը մեռնելէն ետքը շատերը խօսքերնին վրայ չիկենալով՝ սկսան Լուստրիայի շատ գաւառներուն վրայ պահանջմունքներ ունենալ: Եստոնց մէջը գլխաւորը Ֆրանսերըն էր, որ աս առթով շատոնց բաղձացածը ուզեց յառաջ տանիլ, Լուստրիայի զօրութիւնը կոտորել՝ իշխանութիւնը պրզտիկցընել, անոր համար Պավիէրայի իշխանը Սարիամ (Թերեզիային) դէմ պատերազմի գրգռեց, ինքն ալ անոր օգնեց:

1741ին Ֆրանսերըն ու Պավիէրայի զօրքերը վերի Լուստրիա մտան, Վինց քաղաքը առին, Վեննա ալ ճամբայ ընել ուզեցին: Վեննացիները քաղաքը աղէկ մը ամրցուցին, որ թշնամիները կարօղ չըլլան մերձենալ, պարիսպները նորոգեցին, զինարանները զէնքերով լեցուցին, ներսը շատ կերակուր կրեցին, ու սկսան իրենք իրենց կամքովը գունդ գունդ երթալ զինուոր գրվիլ: Կայսերական տանը կէսը Փրէզպուրկ գնաց, կէսն ալ Կրաց: Բայց վտանգը շուտով անցաւ. վնդի թշնամիներուն զօրքերը ճամբան փոխեցին, Բոյեմիա գացին, կայսերական տունն ալ դարձեալ Վեննա եկաւ: Ետեւէն

մաճառները բոլոր ոտք ելան, գացին կայսերական
 ուրիշ զօրքերու հետ թշնամիները զարկին փախ-
 ցուցին. ու Սարիամ (Թերեզիան թէ բոլոր Մատ-
 րիայի տէրութիւնը ու թէ Հռոմայի կայսրութիւնը
 ժառանգեց:

1746ին Սարիամ (Թերեզիան ազնւական-
 ներու տղոց աղէկ կրթութեանը համար ուսումնա-
 րան մը դրաւ, որուն իր անունը տրվաւ, որ (Թե-
 րեզեան ուսումնարան կըսվի, ու ինչպէս հիմայ կե-
 ցած է:

1754ին Սեննայի հիմակվան համալսարանը
 շինել տրվաւ, ու կերհարդ Սմիլէդան անունով
 իմաստուն մարդու մը ձեռքով ալ գեղեցիկ կար-
 դեր կանոններ դրաւ:

1769ին կենդանիներուն բժշկութեան դասա-
 տունը ու հիւանդանոցը դրվեցաւ: 1770ին վա-
 ճառականութե ուսումնարանը դրվեցաւ: 1771ին
 գերմաներէն լեզուի դպրատունները կարգաւորվե-
 ցան, ինչպէս որ հիմայ են: Ան տարին քաղքին
 ու հանգրվաններուն մէջի ծառնոցը՝ որ Քլասսի
 կըսվի, ու յառաջ ջրոտ տղմոտ խորթութորդ տեղ
 մըն էր՝ լեցուցին շտկեցին, ոտքով քալելու զատ՝ ու
 կառքերով երթալու զատ ճամբաներ շինեցին, կա-
 նաչ խոտ ցանեցին, կարգ կարգ ծառեր տնկեցին, որ
 զըւարձալի զբօսանքի մը տեղ եղաւ: 1772ին պղտիկ
 փօստան ելաւ, որ քաղքի ու հանգրվաններու մէջ
 մէկին թուղթը մէկալին կըտանի:

1775ին Աւարթէն ըսված պարտեզը շինվեցաւ, որ ժողովուրդին զբօսանքի տեղ եղաւ :

Սարիամ (Սերեզիան առաջ իր երկանը Ֆուանչիսկոս առաջինին հետ, ան մեռնելէն ետքը ատեն մը մինակ՝ ու ետքը իր մեծ տղուն Յովսէփին հետ՝ ամէնը մէկ տեղ 40 տարի սքանչելի կառավարութեամբ, իր բարեպաշտութիւնը ժողովրդեան բարի օրինակ ըլլալով, ու մեծ մեծ բարիքներ ընելով՝ կայսրութի ընելէն ետքը, 1781ին Նոյեմբերի 29ին վախճանեցաւ, ու իր մեծ տղան Յովսէփ երկրորդը իր տեղը անցաւ :

Յովսէփ կայսրը 1782ին շատ կրօնաւորաց ու կուսանաց կարգերը վերցուց, ու վանքերնին կէս մը տէրութե հարկաւոր բաներու առաւ, ու կէս մըն ալ ծախեց : Այն տարին Պիոս վեցերորդ սրբազան փափը կորոչէ Աննա գալ, ու կայսեր սկսած եկեղեցական կարգադրութիւններու վրայ իրեն հետ բերան ՚ի բերան խօսիլ, ինչպէս որ Նոյն փափը իր գրին մէջը կրճանուցանէր, որով իր Աննա գալն ալ կայսեր կիմացընէր : Կայսրը աս բանս լսածինպէս շատ կուրախանայ : Սրբազան փափը քիչ մարդիկներով Հռոմայէն կելլայ, ու մարտի 22ին կէսօրէն ետքը ողջութեամբ Աննա կը հասնի : Կայսրը որ շատ հեռու տեղ դիմացը գացած էր, մեծ պատւով զինքը կընդունի, ու իր պալատին մէջը պատրաստըւած բնակարանը կը տանի : Աւագ շաբթուան մէջը սրբազան փափը ժամերը ու ժամերու մէջ շի-

Նաժ Վ. նի գերեզմանները կը պտըտի, ու զատկին օրը
 նա Ստեփանոս փառաւոր ձայնաւոր պատարագ կը
 նէ: Եւտքը Հօֆ ըսլած մեծ հրապարակը ժողոված
 մարդիկներուն ճէզուի թի ժամին դրան վրայի պատշ-
 դամբէն (շահնիշիրէն) օրհնութի կուտայ: Եւ մէն
 օր ալ պալատին մեծ հրապարակը իր բնակարանին
 պատշգամբին առջևը անթիւ բազմութիւն կը ժող-
 վէր՝ շատը հեռու քաղաքներէն եկած, սրբազանն
 ալ կելէր փափական օրհնութիւն կուտար: Այս-
 րը շատ անգամ փափին կը նկերանար՝ կը տանէր
 Աննային տեսնելու արժանի շէնքերը՝ գրքատուն-
 ները՝ պատկերներու ու կենդանիներու թանգարան-
 ները՝ երևելի ուսումնարանները՝ զինատունները՝
 մեծ գործատունները, ու պալատին գանձերը մէկիկ
 մէկիկ կը ցըցնէր: Եւսպէս սրբազանը հաւատքի
 բաներու մէջ կայսրը շատ լուսաւորելէն ու եկեղե-
 ցին շատ օգուտ էլ ելէն ետքը, ապրիլին 22ին
 Աննան թողուց, ու ճամբայ ելաւ Հոռոմ երթա-
 լու: Այսրը մեծ պատուով մինչև Եէնպոուն պար-
 տէզը իրեն ընկերացաւ, հոն տեղը իրարմէ զատ-
 վեցան:

Նոյն տարին ապրիլի մէջը ժամերու մէջ մե-
 ռել թաղելը արգելվեցաւ, որ քաղքին մէջը քէշ
 հոտ չելայ: Վաղքէն դուրս գերեզմանի տեղեր
 որոշեցին, որ հոն թաղեն:

Յառաջ բոլոր քաղաքը ու հանգրվանները
 մինակ իրեք ժողովրդապետ կային. 1783ին Յովսէփ

կայսրը վեց ժողովրդապետ քաղաքը՝ ու տասնըվեց հանգրվանները աւելցուց: Նմանապէս գեղերն ալ ժամերը մէկզմէկէ շատ հեռու ըլլալով՝ գեղացիները ինչվան երեք ժամ՝ հեռու պիտի երթային պատարագ տեսնելու համար, ձմեռը շատ նեղութիւն կը քաշէին, մանաւանդ հոգեվար հիւանդներու քահանայ հասցընելու համար: Կայսրը գեղերը մէկզմէկէ կէս ժամ՝ իրեք քառորդ հեռու ժամեր շինեց, ու ժողովրդապետներ դրաւ: Քաղքին մեծ հիւանդանոցը շինեց, նաև քահանայացու երիտասարդներու համար ալ ընդհանուր տեղ մը որոշեց, որ հոն տեղը կրթովին. աս տեղըս ԴՊԵՆԻՍ կըսվի:

Յառաջ կայսեր պալատը զատ՝ քաղաքը զատ՝ համալսարանը զատ՝ եպիսկոպոսարանը զատ գատաւոր ու դատաստան ունէին, կայսրը բոլորն ալ վերցուց, ու ամէնուն տեղը երկու դատաստան դրաւ, մէկը աղնըւականներու ու եկեղեցականներու համար, որ Լանդլէն կըսվի, ու մէկը հասարակ ժողովրդեան համար, որ Սալտրուր կըսվի:

Յովսէփ կայսրը ան տարին լուտերական ու կալվինական հերետիկոսներուն հրաման տրվաւ, որ կարող ըլլան քաղքի մէջ մէյմէկ աղօթարան շինել: Ըս բանս քաղքըցիներուն լաւ չերևցաւ, բայց լուտերական կալվինական տէրութիւններու մէջ բնակօղ ուղղափառները շատ ուրախացուց. վնգի ան տէրութիւնները աս բանիս վրայ անմիջապէս իրենց

դէմ հալածանքը դադրեցընելէն ետքը, իրենց ժամեր շինելու ալ հրաման տրվին :

1784ին յունիսի 30ին կայսրը իր եղբօրը տղան Ֆրանչիսկոսը (որ հիմակէն կայսրն է՝) (Ժոսքանայէն բերել տրվաւ, ու գրեթէ միշտ իր քովը կը պահէր, վնդի ինքը զաւակ չունէր, ու իր տեղը իր եղբայրը անոր տեղն ալ Ֆրանչիսկոսը պիտի անցնէր : Ընոր համար զաւկին պէս կը սիրէր ու վրան կը դողար, չէր ուզեր՝ որ քովէն զատվի, հապակը ջանար որ կայսրութե բաներու մէջ աղէկ վարժէ զինքը :

1785ին ճիւղակնայ ըսված բժշկութե ու վիրաբուժութե ուսումնարանը շինեց :

1788ին յունվարի 8ին տաճկի դէմ պատերազմ բացվեցաւ, առաջ դժբաղդ գնաց, բայց ետքէն յաջող եղաւ : Պէլկրաթ առին, անոր համար հոկտեմբերին 14ին սը Ստեփանոս Օրէլ Ըճ Գոլթանէճ երգեցին, ու իրիկունը քաղքըցիները իրենք իրենցմէ քաղաքը լուսաւորեցին :

1790ին փետրվարի 17ին Ֆրանչիսկոսին կինը աղջիկ մը կը ծնանի, շատ դժար կը լլայ, ու կը մեռնի : Յովսէփ կայսրն ալ ան օրերը ծանր հիւանդ ըլլալով, գիտէին՝ որ կայսրը Ֆրանչիսկոսը ու իր կինը չափէ դուրս կը սիրէ, անոր համար կնոջ մահը շատ կը ջանային իրմէն պահելու, բայց կայսրը շընկոցէն իմացաւ, շատ այլայլեցաւ, ու փետրվարին 20ին ինքնալ մեռաւ :

Յովսէփի կայսեր եղբայրը (Թոսքանայի դքսու-
թիւնը իր երկրորդ տղուն՝ Ֆէրտինանտոսին տը-
վաւ, ու ինքը մարտի 12ին Սեննա եկաւ՝ եղբօրը
տեղը անցաւ, ու մայիսի մէջ բոլոր տունը տղաքը
բերել տրվաւ: () գոստոսի 15ին Կարօլի թա-
գաւորը ու թագուհին իրենց երկու մեծ աղջիկնե-
րովը Սեննա եկան, ու 19ին Ֆրանչիսկոս հիմակ-
ւան կայսրը ու իր Ֆէրտինանտոս եղբայրը (Թոսքա-
նայի դուքսը երկուքին հետ կարգը վեցան: Վէօբոլ-
տոսը անմիջապէս Ֆրանկֆորթ գնաց, Հոմմայի
կայսրը նտրվեցաւ, ու Վէօբոլտոս երկրորդ ըսվեցաւ:

1792ին մարտի 1ին կայսրը, ու մայիսի 15ին
կայսրուհին մեռան: Ֆրանչիսկոսը իր հօրը տեղը
անցաւ, յուլիսի 4ին Հոմմայի կայսրը նտրվեցաւ,
ու Ֆրանչիսկոս երկրորդ ըսվեցաւ: Ըն տարին
Ֆրանսըզի ապստամբութիւն կռիւրը ելաւ, կայսրը
տեսնելով, որ ժողովուրդը տաճկի պատերազմին
պատճառովը շատ տուրքերով ծանրացած է, իրենց
գթալով նորէն տուրք ձգել չուզեց, իր անձնական
ստրկէն այնչափ ստակ գրաւ՝ որ կարօղ ըլլայ երկու
տարի պատերազմ ընել: Սեննացիները երբոր իրենց
վրայ կայսեր ասանկ հայրական գութը տեսան նէ,
սրտերնին անանկ շարժեցաւ՝ որ ամէնը՝ աղնը ւա-
կանէ ինչվան ուամիկը կայսեր օգնութիւն համար ի-
րենց կամքովը ստակ տրվին, ոսկիէ արծըթէ աւե-
լորդ ամանները փողելւանոցը (թարափխանէն) տա-
րին, որ ստակ կոխվի, պատերազմի օգնութիւն ըլլայ:

Այսօրն ալ իրենց սիրուն դէմ նոր սէր ցցընելու
 համար 1793ին ապրիլի 7ին կէսօրը քաղքըցի հա-
 րիւրապետներուն դունդը ու իրենց հազարապետ-
 ները իր պալատը կանչեց, որ իրենց ու բոլոր քաղ-
 քին շնորհակալ ըլլայ, ու իր մեծ սէրը ցցընե-
 լու համար իր ձեռօքը իրենց արծըթէ սկաւառակ
 (քեասէ) մը տրվաւ, որուն վրայ իր պատկերը փո-
 րած էր, ու տակն ալ գրած էր. «Բոլոր վեննացի-
 » ներուն իրենց իշխանին ու հայրենեացը վրայ մաս-
 » նաւոր սիրուն յաւիտենական յիշատակին համար,
 » ու իր փոխադարձ սէրը ու իր երախտագիտութիւնը
 » ցցընելու համար՝ Ֆռանչիսկոս Լըրկորդը իր սի-
 » րելի քաղքըցիներուն կընծայէ. 1793»: Ետքը
 աս սկսուաւակը մեծ հանդէսով քաղքըցիներուն զի-
 նատունը տարին, որ ինչվան հիմայ հոն կը պահ-
 վի: Այսօրը պատերազմի օգնութեան համար ա-
 սանկ ազատ տուրքեր բոլոր կայսերական քաղաք-
 ները՝ բայց ալ աւելի Աննա ասկէ ետքը շատ հեղ-
 ըրաւ, որպէսզի Պօնաբարթէին դէմ պատերազմ
 ըլլայ, որ բոլոր Եւրոպան տակնուվրայ ընել կըս-
 պառնար կօր:

1797ին՝ գարունքին՝ Պօնաբարթէ Ֆռանսըզի
 սպարապետը Իտալիային վերի կողմը առաւ, ու
 Վառինթիայի կողմէն եկաւ ինչվան Իստրիա, որ
 Էւստրիայի հետ սահմանակից է: Այստեղ եղբայրը
 Աուոլոս մեծ դուքսը շատ զօրքով Պօնաբարթէին
 ետևի գին անցաւ. աջ ու ձախ կողմը ամուր տե-

զերը մեծ գունդեր խրկեց, իրեք կողմէն աղէկ մը պաշարեց զինքը. Ա՛ննա ալ գրեց՝ որ հայրենիքը սիրողները ոտք ելան, զինքը ան գիէն իրենք պաշարեն: Ա՛ննա ու բոլոր շրջանակի գեղերը շուտ մը ոտք ելան. որոնք որ զէնք բռնել կրնային նէ կամաւ և ուրախութեամբ զինւոր գրվեցան, քաղքին չորս դին պատնէշներ շինեցին, ներսը շատ կերակուր կրեցին, ու աղէկ մը պատրաստովեցան:

Եւրիլի 17ին զատկին երկրորդ օրը առտըւանց կանուխ ամէնն ալ քաղքին ու հանգրվաններուն մէջը Վալասի ըսված ծառնոցը ժողվեցան, վրանի մը տակ պատարագ եղաւ, ամէնը պատարագ տեսան, մեծերը հոն տեղը կայսեր առջևը հաւատարմութեան երդում ըրին. կայսրը Ա՛րթէնպէրկին Վերտինանտոս դուքսը իրենց վրայ սպարապետ դրաւ, ու ամէնը մէկ տեղ 30,000ի չափ հօգի ուրախութեամբ հարսնիք երթալու պէս քաղքէն դուրս ելան՝ Պօնապարթէին առջևը կտրեցին: Պօնաքարթէն աս բանս ալ լսեց նէ՝ խաղաղութի խնդրեց, Ա՛նէտիկ՝ որ կայսեր թշնամի էր, կայսեր տալ խոստացաւ, և ուրիշ շատ մեծ խոստմունքներ ըրաւ:

Եւրիլի 18ին խաղաղութիը եղաւ, իրեն ետ դառնալու ճամբայ արվեցաւ: Եւոաջին խոստումը անմիջապէս կատարեց, մէկալնոնց ալ որը կատարեց, որը ստեց: Վաղքըցիները մայիսի 3ին մեծ հանդեսով քաղաք մտան. քանի մը շաբաթ ետքը կայսրը իրենց ամէնուն մէյմէկ արծըթէ մեծ դա-

հեկան պարգևեց, որ աս բանիս յիշատակի համար մասնաւոր տպված էին :

Ինչպէս աս ատենները Մատրիա մեծ դքսու-
թիւն մըն էր, անոր համար իր իշխանները կայսր
չընտրելած՝ Մատրիայի Տէժ դուքս, ու ընտրվելէն
ետքը Մատրիայի կայսր, Մատրիայի Տէժ դուքս, և
այլն, կըսվէին : Կայսրը 1804ին օգոստոսի 11ին իր
ցեղին ծերագոյն մեծ դքսերը՝ կայսրութեան առա-
ջին պաշտօնատէրները՝ ու մեծ խորհրդականները
ժողովեց, ու ամենուն հաւանութիւնը Մատրիայի
կայսր եղաւ : Եւ բանս շուտ մը ամէն գաւառներուն
ու դրսի տէրութիւններուն ծանուցվեցաւ, ու քիչ
ատենվան մէջ ամէն մէկ գաւառները զատ զատ
մարդիկ խրկեցին կայսեր աս նոր պատիւը շնորհա-
ւորելու համար : Կամանապէս բոլոր Եւրոպայի տէ-
րութիւնները աս բանը ընդունեցան, ու մասնաւոր
դեսպաններով (էլչիներով) շնորհաւորեցին : Ան-
նա աս բանիս համար շատ ուրախութիւններ եղան,
ու անոր յիշատակին համար նոր ստակ տպվեցաւ,
ու կայսրը Մոմայի ու Մատրիայի կայսր եղաւ :

1805ին նորէն Ռուսները դէմ պատերազմ
բացվեցաւ, ու սկսած չըսկսած սպարապետին մէ-
կը անհաւատարմութեամբ Պալիէրայի մօտ իր
բոլոր զօրքը թշնամիներուն կըմատնէ, ան կողմը կը-
բացվի կըպարպըվի, Պոնաբարթէն կըսկսի բոլոր
զօրքովը Աննա գալ : Կայսրը Սոուալիա էր՝ երբ
որ աս բանը լսեց նէ, սիրտը շատ վերաւորեցաւ, ու

տեսաւ՝ որ Վեննա ազատելու ճար չիկայ, մէջի ջօրքը իրեն կանչեց ու Վուրպնայ ըսլած կոմսը քաղքըցիներուն վրայ վերակացու դրաւ: Ըսիկայ քաղաքապետին օգնութեամբը մեծ աշխատանքով վեննացիները շատնեղութիւններէն ազատեց, իրեն, իշխանութեւր տակը միշտ 10,000 քաղքըցի զինւոր պահեց, որոնք գիշեր ցորեկ զինաւորած վտանգաւոր տեղերը կրսպասէին, որ Ֆռանսրզի զինւորները քաղքըցիներուն բռնութի մը չընեն: Պօնաբարթէն շատ ուղեց իրենց զէնքերը ձգել տալ, ու իրենց զինարանը յափշտակել, բայց տեսաւ՝ որ բոլոր քաղաքը ոտք պիտի ելլայ, վախցաւ ու թողուց:

Ըն տարին դեկտեմբերի 26ին Վրէղպուրկ խաղաղութի եղաւ: 1806ին յունվարին 1ին երկու դիէն ալ ստորագրովեցաւ, ու 12ին Ֆռանսրզները Վեննայէն ելան: 16ին առտրվանց կայսրը Ղանուբ գետին վերջին կամուրջին հասաւ, ուր որ իր պալատին ու քաղքին իշխանները քաղքըցի ձիաւոր ջօրքով կրսպասէին: Կայսրը իրենց հետ մէկ տեղ քաղաք մտաւ, շիտակ նք Ստեփանոսի ժամը գնաց, ու մեծ հանդիսութեւ Օչելւ Ըճ երգըվեցաւ: Կայսրը իր քաղքըցիներուն մեծ սէրը տեսնելով սիրտը անանկ լեցվեցաւ, որ ինչվան աս հանդիսութիւնները լմնցաւ նէ, աչքին արցունքը սրբելու թաշկինակը ձեռքէն չէր կրնար ձգել:

1809ին Պօնաբարթէին դէմ չորրորդ պատե-

րազմը բացվեցաւ : Ապրիլի 10նին կայսեր զօրքը զանազան կողմերէն յառաջ գացին, կայսեր եղբայրը Ապուղոս մեծ դուքսը մեծ բանակով Րէկէնսպուրկ քաղաքը գնաց. Պօնաբարթէն հոն դիմացը ելաւ, ու ամսոյն 18էն ինչվան 22ը շատ սաստիկ պատերազմ եղաւ, չափէ դուրս արիւն թափվեցաւ. Ապուղոսը Պանուբ գետին ձախ կողմը անցաւ, անկէ Ռոյեմիա գնաց ու Պօնաբարթէն ամէն զօրքովը Վեննա գալ սկսաւ : Աս հեղու քաղրըցիք ուղեցին քաղաքը քանի մը օր պաշտպանել, ու Պօնաբարթէն քիչ մը պատաղեցընել, որ Ապուղոսը կարօղ ըլլայ անդին մեծ պատերազմի մը պատրաստութիւն տեսնել :

Սայիսի Գին եկաւ թշնամին՝ առանց պատերազմի Սնրիա Հիլֆ հանգրվանը առաւ : 10նին սկսաւ քաղքին դէմ պատերազմիլ ինչվան ամսոյն 12ին իրիկունը : Սինչուկ աս առեմը Ապուղոսը իր չօրքովը եկաւ Աշբեր ըսված գեղը, որ գետին անդին Վեննայէն երկու ժամ հեռու մեծ դաշտի մը վրայ է, ու հոն ամուր պատնէշներ շինեց : Ան առեմը Վեննային զօրքին գրեց, որ Վեննայէն ելլան՝ կամուրջները այրելով իր բանակը դան : Ամսոյն 13ին քաղքըցիները քաղաքը Պօնաբարթէին տրվին աս դաշամբ՝ որ իր զօրքը քաղաք չիմտնեն, քաղաքը մինակ զօրապետները ու մեծ պաշտօնատէրները կարօղ ըլլան բնակիլ, ու իրենց ամէն ծախքը քաղաքին ու հանգրվաններուն տանուտէրները քաշեն :

Պօնաբարթէն պատրաստըվեցաւ գեաէն անց-
 նելու ու կառուխին դէմ պատերազմելու : Այլիսի
 22ին Մշբեր անանկ սաստիկ պատերազմ մը սկսաւ՝
 որ երկու օր երկու գիշեր թնդանօթներուն (թօ-
 փերուն) ձայնը Վեննայէն անդադար ու սաստիկ
 որոտումի մը պէս կը լսվէր . երկու կողմէն ալ յու-
 սահատաբար կամ ամէնը մեռնելու կամ յաղթե-
 լու կը պատերազմէին : Վերջապէս Վափօլէոնը տե-
 սաւ որ՝ իբ կորուստը չափէ դուրս բան մըն է .
 լօպաւ կղզին քաշվեցաւ , 80,000ի չափ վիրաւոր
 բերաւ հետը , որոնց 15,000ը Վեննա՝ մնացածը
 գեղերը բաժնեց , ծանր վիրաւորները անգթու թիւ
 գետը նետեց , իսկ մեռածները թիւ չունէին : կառու-
 լուսին զօրքը Պօնաբարթէին զօրքին բաղդատու թիւ
 շատ քիչ էր , բայց մէկ քանի վարպետական բա-
 ներ ըրաւ՝ ամէնն ալ շատ աղէկ յաջողեցան . մէյմը
 որ յառաջ բոլոր ուժը թնդանօթի տրվաւ . երկրորդ
 Պօնաբարթէն երբոր դիմացէն իր թնդանօթները
 առնելու համար կրնակնին ու կուրծքերնին զրսե-
 րով ծանր ձիաւորներ հանեց նէ , ինքը անոնց դէմ
 լէհի թեթև ձիաւորներ հանեց , որ երկայն տէգեր
 (մզրախներ) ունին , ու շատ վարպետու թիւ տէգ
 կը գործածեն , ու իրենց տէգերով մէկայնոնց ձիեր-
 նին բոլոր վիրաւորել տրվաւ : Ասով անոնց ձիե-
 րը կատղեցան ու կարգերնին շիօթեցաւ : Ար-
 րորդ Պօնաբարթէն երբոր իր շիօթած ձիաւորնե-
 րուն օգնութե համար թեթև ձիաւորներ հանեց

նէ, ինքը անոնց դիմացէն Սաճառի ձիաւոր հա-
 նեց, որ սուր գործածելուն կողմանէ բոլոր Լաւրո-
 պայի մէջ նմանին չիկայ, ու դիմացնին եկածնե-
 րուն ձախ թևերնին զարնել տրվաւ : Լորբոր Պօնա-
 բարթէին աս երկրորդ ձիաւորներուն ալ որուն
 ձախ թևը ինկաւ, որուն ալ վիրաւորվեցաւ, ու ալ
 ձիերնին չիկրնալով կառավարել, խառնաշփոթ
 ետ դարձան, ու իրենց բանակը շփոթութեամբ
 լեցուցին նէ. ան ատենը Կառուսը իր բոլոր զօր-
 քովը վրանին հասաւ, ու հոն աղէկ ջարդ մը տը-
 վաւ իրենց : Պօնաբարթէն ինչվան աս պատերազ-
 մը կածէթթաներու մէջ կայսրը ու իր եղբարները
 շատ կրնախատէր, աս պատերազմէն ետքը սկսաւ
 անոնց վրայ մեծ գովեստներով խօսիլ :

Պօնաբարթէն Լօպաւ կղզին ամրցուց, կա-
 մուրջ շինեց, հեռուն եղած զօրքերը բոլոր ժող-
 վեց, ու սկսաւ նորէն մեծ պատերազմի մը պատ-
 րաստութիւն տեսնել : Կառուսը մեծ պատերազ-
 մէն ետքը կրնար անմիջապէս զինքը զարնել, բայց
 սպասեց որ թշնամին բոլոր զօրքը մէկ տեղ բերէ.
 ինքն ալ իր Յովհաննէս եղբօրը գրեց՝ որ ինքն ալ
 բոլոր իր զօրքովը գայ, որ երկուքը մէկ ըլլան
 թշնամին առաջինինպէս մէյմըն ալ զարնեն, բոլոր
 զօրութիւր կոտրեն : Բայց թղթերը եղբօրը ձեռքը
 ուշ հասան, Պօնաբարթէն ալ զինքը շուտով
 պատերազմի բռնադատեց, անոր համար ինչվան
 իրիկունը մինակ իր զօրքովը պատերազմեցաւ : Ետքը

նայեցաւ՝ որ դիմացը շատուոր են, եղբայրն ալ չեկաւ, դէպ ՚ի Սորավիա ետ քաշվեցաւ, ու հազիւ քանի մը ժամ ետքը իր եղբայրը Յովհաննէսը իր զօրքովը հասաւ, բայց ատենը անցած էր:

Յուլիսի 12ին գէներնկեցութի (միւթարիքէ) եղաւ, ու հոկտեմբերի 14ին խաղաղութի: Արկուօր ետքը Պօնաբարթէն սկսաւ քաղքին պարիսպներուն կէսը լաղըմով փլցունել, որ 14 օր տևեց ու ամէն անգամ լաղըմ նետած ատեննին բոլոր Ա եննա շարժ եղածի պէս կը շարժէր: Պօնաբարթէն խաղաղութիը ըլլալէն ետքը աս բանը ընելով կայսեր սիրտը շատ նեղացուց, անանկ որ, թէ որ աս անիրաւ վնասը տրված չէր ըլլար նէ, կայսրն ալ ետքը 1813ին ու 1814ին նորէն իրեն դէմ չէր ելլար, ու զինքը կայսրութէ չէր ձգեր, բայց իր ամբարտաւանութիը զինքը անանկ կուրացուց, որ չիկրցաւ մտածել, թէ տկարացած առիւծը՝ քանի որ շունչը վրան է՝ պէտքը չէ չարչարել, վնդի կրնայ ըլլալ՝ որ յանկարծ զօրանայ ու զինքը փարատէ, ինչպէս որ պատահեցաւ:

Նոյեմբերին 20ին իր զօրքը Ա եննայէն տարաւ, 26ին կայսերական զօրքը եկաւ, 27ին կայսրը: Բոլոր Ա եննա ոտք ելան, կայսրը տեսնելու ու ողջունելու համար պալատը գացին, ու իրիկունը քաղաքը ու հանգրվանները գեղեցիկ լուսաւորեցին (տօնանմայ ըրին):

1810ին փետրվարի մէջ ծանուցվեցաւ, որ

Պօնաբարթէն կայսեր մեծ աղջիկը իրեն կնութե
 համար կուզէ կոր: Սարաի կին Պէրթիէ Պօնա-
 բարթէին սպարապետը աս բանիս համար Սեննա
 եկաւ, 5ին մեծ հանդիսութիւ քաղաք մտաւ կայսեր
 գնաց, ու հրապարակաւ խնդրեց: Ընտոյն 5էն
 ինչվան 9ը պալատը մեծ հարսնիք եղաւ, ու 13ին
 կայսեր աղջիկը Պէրթիէին հետ Ֆուանսա գնաց:

1812ին Պօնաբարթէն Սոսկաւէն ետ փախած
 ատենը իր հասարակ զօրքին իրեք մասին երկուքը՝
 բոլոր ձիաւորները՝ ու ումբաձիգ (թօփճու) զինւոր-
 ները կորսընցընելէն ետքը՝ Ֆուանսա գնաց, բոլոր
 ձմեռը նոր զօրք ժողվեց, աղէկ մը պատրաստուե-
 ցաւ, ու 1813ին գարունքին կանուխ ետ դարձաւ:
 Սոսկոֆին ու Պրուչին՝ որ Սոսկոֆին հետ միաբան
 էր՝ երկու անգամ յաղթեց ու երկուքը մէկ տեղ
 առջևէն քշելով ինչվան Լեհաստան հալածեց. ու
 երկուքն ալ տեսնելով՝ որ բաներնին քէշ է՝ շուտ
 մը զէնընկեցութիւ ըրին: Այսորը, որ աս միջոցի
 մէջ իր բոլոր զօրքը մեծ պատրաստութիւ Շվար-
 ցէնպէրկ իշխանին հրամանին տակը Բոյեմիա ժող-
 ված էր, խաղաղութե դատաւոր ու միջնորդ եղաւ:
 Երբոր Պօնաբարթէն Բուակայի (Բոյեմիայի մայրա-
 քաղքին) ժողովի մէջ լմնցած խաղաղութիւր ամ-
 բարտաւանութիւ նորէն աւրեց նէ՝ կայսրն ալ իրեն
 դէմ դարձաւ՝ մէկալնոնց հետ միաբանեցաւ, և ու-
 զեց իր դատաւորութիւնը զէնքով ՚ի գործ դնել:
 Ակսաւ պատերազմ մը, որուն նմանը աշխրբի մէջ

քիչ պատահած էր, իրեք կայսերք, ու տասը թագաւորք, որը մէկ կողմը՝ որը մէկալ կողմը՝ երկու բաժնւրվեցան, ամէն մէկը ինչ զօրք որ ունէին նէ՛ մէկ երկու այնչափ ալ ժողվեցին, իրենց բոլոր տէրութիներնուն մէջը ունեցած գանձերնին ու մեծագին բաներնին նաւերու՝ կամ սայլերու վրայ բեռնաւորեցին, որ կարող ըլլան պատերազմի հողմին փչելուն կէօրէ կառավարել: Բոլոր Աւրոպա ահու դողու նեղութե մէջ ինկաւ, ամէնն ալ խոր տրտմութի մը պաշարեց: Ա՛ննա պատերազմի յաջողութե համար ժամերուն աղօթքներ թափօրներ ապսպրվեցաւ, ու ամէն աղօ իր լեզուով սկսաւ Ա՛յ օգնութիւնը խնդրել:

Կայսրը զինքը Սոսկովին ու Պրուշին կողմը որոշածին պէս՝ Պօնաբարթէն Ըլէզիայէն ու Ալէպայէն ետ քաշվեցաւ. օգոստոսին վերջերը Ը վարցէնպէրկը զինքը Բոյեմիային սահմանը չարաչար զարկաւ: Հոկտեմբերի 17ին Վիբսիա ան երևելի պատերազմը սկսաւ, որուն մէջը Պօնաբարթէին ու իր կողմը եղած թագաւորներուն զօրքին իրեք քառորդը սրոյ կերակուր եղաւ, կամ գերի ինկաւ. գերի իյնողներուն մէջը գտնւրվեցաւ Սաքսոնեային թողաւորնալ: Կափօլէոնը մեծ շփոթութի Վերմանիա թող տրվաւ, Բէնօ գետէն անցաւ Փռանսա գնաց:

Ա՛ս մեծ պատերազմին ատենը կայսրը, Սոսկովին կայսրը, ու Պրուշին թագաւորը քիչ մը

Հեռու լեռան մը վրայէն երեսնին պատերազմին
 դարձած նայելու ստոննին, Շ վարցէնպէրկ կայսեր
 սպարապետը անգիէն քանի մը երեւիլի հազարա-
 պետներով՝ սուրը ձեռքը ձին կրակի պէս վաղ-
 ցընելով՝ եղած յաղթութեան աւետիսը բերաւ :
 Կայսրը աս բանը լսածինպէս ձիէն վար կիջնայ, ու
 գետնի վրայ ծունկ չորած Մյ փառք կուտայ, ու
 շնորհակալութեւն աղօթք կընէ : Մնոր բարի օրինա-
 կին մէկալնոնք ալ անմիջապէս կըհետեւին : Մս մեծ
 պատերազմը սկսելէն յառաջ կայսրը հրաման խը-
 կած էր, որ իր քաղաքներուն առաջին ժամերը՝
 Վ եննա ալ նք Ստեփանոսին ժամը աս պատե-
 րազմի համար իրեք օր սրբութի դրվի, ու ամէն
 ժամերէն ու վանքերէն թափօրով երթան սրբու-
 թեան առջըլ ժամ մը ջերմեռանգութի աղօթք
 րնեն : Մս աղօթքը սկսվեցաւ, ու երկորդ օրը
 յաղթութեւն լուրը հասաւ, բայց ինչպէն որ իրեք
 օրը չըլմեցաւ նէ՝ չիհրատարակեցին : Վ երջանմի-
 ջապէս յաղթութեւն լուրը բերող սուրհանդակը
 (մէնզիլը) 50 ձիավարօք (սիւրիւծիւով) մեծ հան-
 դիսութի ներս մտաւ, բոլոր քաղաքը պտըտեցաւ :
 Ետեէն յաղթութեւն համառօտ պատմութիլը տպե-
 ցին, ու չորս դին տարածեցին, որ թշնամիներէն
 60,000 հասարակ զինւոր, 27 մեծ զօրապետ, 3,000
 հարիւրապետ ու հազարապետ գերի բրած էին,
 40էն աւելի թնդանօթ, 1,000 սայլ (առապայ)
 վառօթ ու տեսակ տեսակ զնտակներ, ու բոլոր

կահը կարասին աւար առած, 60,000 հոգի աւ բեր-
դերու մէջ պաշարած էին, որ վերջէն անոնք աւ
գերիինկան: Պօնաբարժէն մինակ 80,000 հոգիով
փախած էր, ու մնացած զօրքը սրոյ տակ ջարդած
էին: Սեննացիները աս բանիս վրայ հոգի առին,
տրտմութիւննին ուրախութիւն փոխվեցաւ, ու ամէն
մարդ փախցընելու համար ժողված բաները նորէն
տեղաւորեց. բայց պատերազմի աղօթքը դեռ ամէն
ժամ կընէր:

Պօնաբարժէն Վարիզ գնաց, սրբազան Վափը
որ շատոնց Պօնթանապլօ արդելած՝ շատ նեղութե
մէջ կըպահէր, իրեն ալ բան չիմացուցած ուր եր-
թալը՝ կայսեր ալ բան չիգրած՝ Պողոնիա Խտալիայի
կայսերական բանակին խրկեց: Սահմանը մօտիկ-
ցաւ նէ՝ Ֆրանսըզի զինւորները հոն մնացին, հա-
րիւրապետ մը բերաւ Ղըբազանը կայսերական բա-
նակին յառաջապահ գնդին յանձնեց, ըսելով որ՝
սրբազան Վափն է: Յառաջապահ գունդին հարիւ-
րապետը ընդունեցաւ զինքը՝ ու շուտով բանակը իր
մեծին իմացուց: Սրբազանը մէկէն ՚ի մէկ կըտեսնէ, որ
տարբեր զօրք մը դաս դաս կառքին չորս դին չոքեր
են, ու իրենց հարիւրապետը կառքին դուռը բա-
ցեր՝ մասնաւոր յարգութեամբ մը կըխնդրէ կոր որ՝
զինքը ու իր զինւորները օրհնէ: Վափը կարծելով
որ Ֆրանսըզ են՝ մէկէն ՚ի մէկ ասանկ մասնաւոր
յարգութեան վրայ մտքին մէջէն զարմանալով զօր-
քը ու զօրապետը աղէկ մը կըդիտէ, ու կիմանայ,

որ կայսեր զօրքն է, ու Ֆրանսըզներէն ազատվերէ,
 է, սիրտը ուրախութեամբ կըլնցվի, Մ.Յ անհուն
 ողորմութեը փառք տալով կառքէն վար կիջնայ,
 զօրապետը ու զօրքը կօրհնէ: Պրանսըզներուն
 զինքը ասանկ իրեն բան չիմացուցած բերելին, ու
 իրեն կայսեր զօրքին այսչափ յառաջ գալը չիմա-
 նալը զօրապետին պատմելինի, բանակէն սպարաւ
 պետը՝ ետեէն իր հարիւրապետները՝ հազարապետ-
 ները՝ ուրիշ մեծ զօրապետները ու գունդ գունդ
 ձիաւորները ձիերնին վաղցընելով զինքը դիմաւո-
 րելու կուգան կըհասնին, ու պապական օրհնութիւր
 առնելէն ետքը, կառնուն զինքը մեծ պատուով ու
 ցնծութիւր բանակը կըտանին: Սպարապետը մեծ բաւ-
 նակը շուտով սուրհանգակ մը կըհասցընէ, որ աս
 չէյուսացված ուրախութե համար կայսեր աւետիս
 տայ: Այսրը լսածին պէս ուրախութիւր կըլնցվի, Մ.Յ
 փառք կուտայ, ու անմիջապէս իր ձեռքովը Ան-
 նայ իր տանը հազարապետին թուղթ մը կըգրէ, որ
 «Պատերազմիս սկիզբները մեր Սրբազանին ողջու-
 թեամբ ազատութիւր իմ զէնքերունս մեծ բարե-
 րադուութի կըսեպեմ, անոր համար կուզեմ որ՝ իմ
 թուր տէրութես մէջը Մ.Յ մասնաւոր գոհութե
 աղօթք ըլլայ»: Մ.Ս հրամանը ամեն տեղ կատա-
 րեցաւ, բայց Աննա ալ աւելի ուրախութիւր կա-
 տարեցաւ: Վանք մեր պատերազմին:

Նոր տարին կայսրը ու իր միաբանեալները
 Իէնո գնտէն անդին անցան, Պոնաբարթէին մնացած

զօրքը առջևնէն հալածելով քիչ ատենի մէջ նորէն
չորս անգամ ալ զարկին : Սարտի 31ին Վարիզ
առին, Պօնաբարթէն աթոռէն վար ձգեցին, Փը-
րանսըղի օրինաւոր թագաւորը նստեցուցին, ու 22
տարւան ապստամբութե՛ն պատերազմը վերջացուցին :

Ը թարէմպէրկ իշխանը աս բանիս լուրը թէ-
պէտ ապրիլի իննին Սեննա բերաւ, բայց լուծի
մտաւ կայսեր տանը ու պատերազմի խորհուրդին
ամէն բանը պատմեց : Ընամարւան 12ին 107 ձիա-
վարներով, ամէնն ալ կարմիր չուխայէ գեղեցիկ
զգեստ հագած, ձիեր հեծած, որը փող հնչեցընե-
լով, ու որը մտրակ ճայթեցընելով (զամչի չաթ-
լաթմըշ ընելով՝) քաղքի մեծերէն ալ շատ մարդ
ձիեր հեծած՝ իրեն ընկերացած ներս մտաւ, բոլոր
քաղաքը պտրտեցաւ :

Յունիսի 15ին՝ Վարիզ նոր թագաւորին հետ
եղած խաղաղութիւնը Սեննա հրատարակեցաւ, ու
16ին կայսրը անանկ մէկ փառօք պայծառութեամբ
ու ուրախութիւն Սեննա մտաւ՝ որ քանի որ Սեն-
նա շինված էր նէ՛ անանկ բան չէր եղած, ինչպէս
պիտի պատմենք :

Կայսրը Վարիզ երթալով ու Պօնաբարթէն
Լչլպա կղզին քշելով իրեն երկու այցելութե՛ն հի-
մակուց մէկին պարտքը առատութեամբ վճարելէն
ետքը, յունիսի մէկին Վարիզէն ելաւ, 14ին հասաւ
Ը Էնպրուն, որ քաղքէն ժամ մը հեռու է : Բիւզ մը
հոնտեղ հանգչելէն ետև, 16ին առտըւանց կանուխ

Թերեղիան ըսված ազնուականներու տղոց դասա-
 տունը եկաւ : Աս հանդիսութե համար ինչ որ
 պէտք էրնէ՛ առաջուց պատրաստուլած էր, ու ամէն
 հանդիսականները հոն ժողված էին : Այսորը փա-
 ռաւոր սպարապետի զգեստ հագած, կէսօրէն 2
 ժամ յառաջ գեղեցիկ ձի մը հեծաւ, ու աս կար-
 գով հանդէսը (ալայը) սկսաւ : Առաջ մեծ գունդ
 մը քաղքըցի ձիաւոր զինուորներ՝ բոլոր նօրէն մա-
 քուր զգեստ շինած ու հագած՝ ու գլուխնին սաղա-
 վարտին վրայ յաղթութե նշան կանաչ տերեւներ
 խոթած՝ աջ ձեռքերնին միօրինակ սրերնին մերկ
 բռնած՝ զոյգ զոյգ ծանր ծանր կերթային : Անոնց
 ետեւէն ուրիշ մեծ գունդ մը կայսերական ձիաւոր
 զինուոր կուրծքերնին զրխերով ու առաջիններուն
 պէս սաղաւարտնին կանաչ տերեւով զարդարած,
 ու ձեռքերնեն սրերով : Ասոնցմէ ետքը պալատին
 հասարակ պաշտօնատէրները ու փողահարները
 (մէհտէրհանէները), փառաւոր հագված ձիերու
 վրայ հեծած, ետեւէն պալատը ծառայող ազնուական
 տղաքը, ու կայսեր սեղանապետը իր մարդիկներու
 վը քալելով : Աերջը Աեննային բոլոր դուքսերը՝
 իշխանները՝ կոմսերը՝ ու պարօնները ոսկիյի մար-
 գրրտի՝ ու տեսակ տեսակ ակն (ճէվահիր) քարերու
 մէջ անանկ թաղված որ՝ արևին մէջը ձիերնին խաղ-
 ցընելով շարժած ատեննին վրանին նայելու աչք չէր
 դիմանար կոր : Ատքը կայսեր ներքին խորհրդական-
 ները նմանապէս ձիերով զոյգ զոյգ : Ատեւէն կայ-

սեր տնէն չափահաս էրիկ մարդիկները, այսինքն՝
 Ալպերտ Սաքսոնիային մեծ դուքսը, կայսեր եղ-
 քայրները ու ժառանգը (չահզատէն), ամէնն ալ ի-
 րենց տներնուն հազարապետներովը ձիեր հեծած,
 ու իրենց մեծութեանը ու պատուոյն յարմար հագ-
 ված, ու ակն քարերով զարդարված: Ասոնցմէ ալ
 ետքը կայսրը իր տանը մեծ պաշտօնատէրներովը,
 ետէն թիկնապահ զօրքերու չորս հազարապետ-
 ները ու չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերը բոլոր
 գեղեցիկ հագված ու ձի հեծած, ամէնէն ետքը
 գունդ մը կայսերական ու գունդ մը քաղքըցի
 ձիաւորներ, ինչպէս յառաջ: Ղամբաններուն եր-
 կու դիերը կարգաւ տեսակ տեսակ զինւորներ շար-
 ված էին, ու մէջերնին տեղ տեղ ալ զինւորական
 մուզիկաներ կեցած՝ կերդէին ու գործիքներ կըչա-
 ւէին: Հանդէսը աս կարգաւ թէրէզիան դպրա-
 տունէն ելաւ՝ Սիտիին մեծ ճամբէն Վէնիսնէն
 թօռ եկաւ. հոնտեղը յաղթական կամար մը շինած
 էին, կայսրը կամարին տակը եկաւ նէ՛ քաղաքապե-
 տը՝ որ իր խորհրդականներով կըսպասէր կոր՝ շատ
 պատուով ու բարեմաղթութիւններով զինքը ընդու-
 նեցաւ. հոնտեղէն շատ ճամբաներ պտըտելով սը
 Ստեփանոսին ժամը եկան, շնորհակալութեան ա-
 ղօթքներ ըրին. Օչէզ Աճ Գոլթառնէի երգեցին,
 ու քանի մը ճամբաներ ալ պտըտելով պալատը
 գացին: Որչափ որ հանդէսը տեւց նէ՛ բոլոր ժա-
 մերը ամէն զանգակները կըզարնէին, պարիսպներէն

անդադար թնդանօթներ կրնետէին, չորս դին գեղեցիկ ուրախական մուզիգաներ կրնէին. օդն ալ ան օրը շատ գեղեցիկ ըլլալով անհամար մարդիկ պատուհանները՝ ճամբաները՝ ու հրապարակները լեցված՝ կայսրը ուր տեղէն օր կանցներ նէ բարեմաղթութիւն կրնէին, ու ամէն դիէն ուրախութե՛ն ձայն մը կը հնչէր, որ ամէնը մէկտեղ խառնած՝ հեռու տեղերէն իրեք ժամ միօրինակ որոտումի մը պէս կը լսվէր:

Կայսրը Ֆուանսըզի երկիրը ոտք կօխած ատենէն վեննացիները սկսած էին պատրաստըվիլ՝ ետ դարձած ու Վեննա մտած զիշերը քաղաքը ու հանգրվանները փառաւոր լուսաւորելու համար, ու պատրաստութիւնը շատ մեծ ըլլալով ձայնը բոլոր Լըրոպա տարածեցաւ: Ընոր համար կայսրը փարիզէն ելած ինպէս՝ աս հանդէսը տեսնելու համար սկսան օտարականները Վեննա լեցվիլ: Սինակ Լօնտրայէն, Փարիզէն, Պէրլինէն, Փեթրօպուրկէն, ու ասոնց նման հեռու քաղաքներէն 30,000 հօգի եկած էին, իսկ մօտ քաղաքները ու տեղերը մարդ չէր մնացած, որ Վեննա չի գայ, ու բոլոր բերանաբաց իրիկվան մթնալուն կը սպասէին, որ ասանկ մեծ պատրաստութե՛ պտուղը տեսնեն: Սէյ մըն ալ արևը մարը մտաւ նէ, սկսաւ ամէն մարդ իր տունը ներսէն՝ ալ աւելի դրսէն լուսաւորել, պատուհաններուն մէջը պատերուն վրան ճրագներով խորհրդաւոր գրեր, յաղթութե՛ն, խաղաղութեան ու

աղատութեան նշաններ ձևացընել: Արքոր կատարեալ գիշեր եղաւ նէ, բոլոր Աննա բորբոքած բոցի մը պէս եղաւ, երկինքը կարմրցաւ, մէկ սաստիկ կրակ եղածիպէս կերևնար. շատ տանուտէրներ իրենց տներնուն ճակատը շատ բաներ ձևացուցած էին: Տէրութեան ստոնց երևելիները մէկիկ մէկիկ գրած ու տպած են, մեծ գիրք մը եղած է: Ասոնց մէջը կայսեր եղբայրներուն, երևելի դուքսերուն, մեծ իշխաններուն ու կոմսերուն պալատները, մեծ խորհրդատները մարդու խէչքէ դուրս բաներ էին, բոլոր դրսի պատերը փռնկածի պէս էր, ու տեղ տեղ ճրագէ գրերով բարեմաղթութեան բառեր կերևնար: Ասով կրնաս իմանալ, որ աս ըսած մարդիկներուն ամէն մէկը իրենց տներնին լուսաւորութեան համար 15,000, 20,000, 30,000, 40,000 ինչվան 60,000 Ֆիօրին խարճած էին: Սաքսոնիային դուքսը Աւպերտը տանը ճակտին կէսը փառաւոր՝ կէսն ալ հասարակ լուսաւորած էր, ու ցաւագար ու տկար զինւորներուն բնակարանը (խշլան) 30,000 Ֆիօրին խրրկած էր, ըսելով. «60,000 Ֆիօրին դրած էի աս գիշերւան համար, կէսը տանս ճակտին կէսին լուսաւորութեան տրվի, կէսն ալ առէք ձեր մէջը ուրախութիւն ըրէք»: Աս լուսաւորութիւնը բոլոր գիշերը ինչվան առտու միօրինակ տեւց, մարդիկը բոլոր ոտքի վրայ էին. ինչվան կէս գիշերը կառքերը բոլոր արգելեցին, ու ճամբաներուն կարգ գրին, պէտք էր որ ժողովուրդը մէկ ծայրէն սկսէր ինչ-

վան մէկալ ծայրը նայելով յառաջ երթար, ետ դառնալու հրաման չիկար, որ չըլլայ թէ բազմու- թիւնը մէկզմէկ ոտքի տակ կոխէ: Աէս գիշերին կայսրը՝ կայսրուհին իրենց եղբայրներովը տղոցմովը՝ ու բոլոր իշխաններովը ելան կառքերով պտըտե- ցան՝ հանդէսը տեսան, ետքը ուրիշ կառքերուն ալ հրաման տրվին:

Կայսրը իր մայրաքաղաքը եկածին պէս ձայնը հնչեց, որ Սոսկոֆին կայսրը՝ Պրուչին թագաւորը, ու Գերմանիային բոլոր թագաւորները ու իշխան- ները Աեննա պիտի գան, Լւերոպային ուրիշ թա- գաւորներէն ալ կրցօղը ինչը պիտի գայ, չիկրցօ- ղը դեսպան (էլ չի) պիտի խրկէ, մեծ ժողով պիտի ըլլայ, որ Լւերոպայի ու գլխաւորաբար Գերմանիայի բաներուն վրայ անանկ կարգ մը դնեն, ու խաղա- ղութիւն մը հաստատեն, որ մէյ մըն ալ մէկը մէ- կալը իր տէրութիւնը մեծցընելու համար՝ չիկրնայ խախտել: Ըս բանիս համար կայսեր պալատը սկսան մեծ պատրաստութիւն տեսնել:

Սեպտեմբերին 15ին Գերմանիայէն շատ իշ- խաններ եկան: 22ին կէսօրը Ա իրթէնպէրկին թա- գաւորը եկաւ. որուն կայսրը ինչվան Շէնպրուն վեց ձի քաշօղ կառքերով դիմացը ելաւ: Արիկու- նը ()լանտային թագաւորը եկաւ. ասոր ալ ինչվան Գանուբ գետին անդին դիմացը գնաց. երկուքին համար 101ական թնդանօթներ նետեցին:

Ըն ամսըւան 25ին Սոսկոֆին կայսրը ու

Պրուշին թագաւորը եկան . կայսրը բոլոր իր տընո-
 վը , եղբարներովը , իշխաններով , զօրապետներով
 ու 30,000ի չափ զօրքով ինչպան թապօր ձիով
 իրենց դիմացը ելաւ . հոն տեղըս մէկզմէկ գրկելէն
 ողջունելէն ետքը՝ իրեքն ալ ձի հեծան , Սոսկոֆին
 կայսրը մէկ դիէն , Պրուշին թագաւորը մէկալ դիէն ,
 ու կայսրը իրկամացը դէմ մէջ տեղէն եկան քա-
 ղաք մտան , ասոնց համար ալ 1000 թնդանօթ
 նետովեցաւ : Եւսոյն 27ին Սոսկոֆին կայսրուհին
 եկաւ : 28ին Պավիէրային թագաւորը ու թագուհին
 եկան : Եւսոնք բոլոր իրենց եպարքոսներովը և ու-
 րիշ մեծ պաշտօնատէրներովը եկած էին : Կայսրը
 իր պալատին մէջը անոնց զատ տեղ , ծառայներ
 ու սեղան տրվաւ , ու իրենց մարդիկներուն պալա-
 տէն դուրս տեղ ու կերակուր տրվաւ :

Կայսրը իր ասչափ փառաւոր հիւրերը (միսա-
 ֆիրները) աղէկ պատուելու համար շատ մեծ հան-
 դէսներ , ուրախութեան տօներ պատրաստել տը-
 ված էր : Սեպտեմբերի 27ին գիշերը արհեստական
 մեծ կրակ եղաւ , փամփշտներով (ֆիշէնկներով)
 զարմանալի բաներ ձեացուցին , քաղաքը ու հան-
 գրվանները փառաւոր լուսաւորեցին : Մէկ գիշեր՝
 կաքաւ մը ըրին , 10,000 հոգի հրաւիրեցին , ամէնն
 ալ երեսնին դիմակ (սիւրէթ , մասղարա) դրած՝
 ու ոտքերնէն ինչպան գլուխնին միօրինակ զգեստ
 հագած : Եւկարթէն ըսված պարտեզը ժողովուր-
 դեան տեսակ տեսակ ընտիր խաղեր հանել տըվին ,

ուրախութիւններ ընել տրվին, ու կայսրը իր հիւրերը բոլոր բերաւ ցուցուց: Սե՛ծ մուղիգա մը եղաւ, որ Սամիսոնի աղօթարան կըսվի, ասի ընողները 1000 քաջ մուղիքա գիտցողներ էին: Հոկտեմբերին 18ին Վիսիտային պատերազմին տարեգարձը կատարեցին: Սեննային բոլոր զօրքը, որ ան ատենը 40,000ի չափ էին Պրաթէր ըսված պարտէզը բոլոր կայսերներով թագաւորներով ու իշխաններով մէկ տեղ պատարագ տեսան, ետքը Օչէղ ՄԾ երգեցին, ու կէսօրը ան տեղը զինուորներուն զատ, իշխաններուն զատ, թագաւորներուն ու կայսերներուն զատ՝ նոյն տեղը մասնաւոր սեղաններ դրվեցան, ու կերակուր կերան: Օինուորները տարի մը յառաջ նոյն օրերը քաշածնին մտածելով՝ աս օրւան ուրախութե՛հ համար Մյ փառք կուտային: Մսոնց նման շատ զինուորական ու հասարակ հանդէսներ կըլլային, օր չէր անցներ որ երկու իրեք՝ երբեմն չորս հանդէս չէր ըլլար: Կայսերաց ու թագաւորաց եպարքոսները (վէզիրները) ժողովը յառաջ կըտանէին, իրենք օրը մէկ կամ երկու ժամ մէջերնին կըժողվէին, եղած բաները կընդունէին կամ կըմերժէին, մնացած ժամանակները զբօսանքներով կանցունէին:

Ժողովքը՝ դրված ատենէն աւելի երկննալով թագաւորներն ալ երկան ժամանակ Սեննա մնացին. բայց ան ալ Մստուծով եղու, որ մէկ տեղ մնան, որպէս զի ետեէն ըլլալու չարիքին շուտով մը ճա-

ըր գտնեն, ու խափանեն: Ինչպէս հիմայ կրտես-
նըվի:

1815ին մարտին առաջին օրէն սկսած՝ ետեէ
ետե բօթ լուրերը սկսան բոլոր Աւրոպա հնչել, որ
Պօնաբարթէն՝ որնոր տարի մը առաջ Պօնթանապ-
լօ՝ իրեն ու իր ժառանգներուն համար մեծ բազ-
մութե առջևը Պռանսայի աթոռէն գրով հրաժա-
րած էր, փետրվարի 26ին ծածուկ մէկ քանի նա-
ւերով Ալպա կղզիէն ելած՝ ու մարտի մէկին
Պռանսա հասած է: Հոն մարդ մը իրեն դէմ չի-
կենալով շիտակ Փարիզի ճամբան բռնած ու 20ին
հոն հասած է: Պռանսրզներն ալ զինքը նորէն
կայսր ըրած են, ու բոլոր զօրքը իրենց օրինաւոր
թագաւորը Ալուզովիկոս տասնըութերորդը թողու-
ցած են, որ հազիւ ()լանտայ կրցած է փախչիլ:
Աս բաները լսվածին պէս, կայսրները թագաւոր-
ները ու իշխանները կրակ կտրեցան, ու սկսան
Վեննայէն հրովարտակներ հանել՝ բոլոր Աւրոպա
իմացընել, որ Վափօլէոնին իր խօսքին վրայ չիկե-
նալով նորէն ասանկ բան ընելուն շատ բարկացած
են. իրենք իրենց նստեցուցած նոր թագաւորէն՝ ի
զատ՝ Պռանսրզի թագաւոր չեն ճանչնար, ու պիտի
գան անիկա նորէն նստեցունեն: Հուտ մը ամէնն
ալ իրենց զօրքերուն ու զօրապետներուն հրաման
խրկեցին՝ որ երեսնին Պռանսա դարձընեն: Ամէն
մէկը մէյմէկ սպարապետ ունէին, որ կայսեր սպա-
րապետը Հ վարցէնպէրկ իշխանին կառավարութիւնը

կըշարժէին : Սպարապետները անմիջապես ելան բանակը գացին , ու պատերազմի կրակը բոլոր Աւրուպայի մէջ նորէն բորբոքեցաւ : Սայիսին վերջերը դրսէն եկած թագաւորները Ա եննայէն ելան գացին , կայսրն ալ Հայտէլպէրկ ըսված տեղը մեծ բանակը գնաց , ու սկսան նորէն Գռանսային սահմանը մտնել : Պօնաբարթէն իր բոլոր զօրքը Սանպըռ ըսված տեղը ժողված էր , ու կայսերական բանակին մերձենալու կրվախնար : Յունիսի 15ին գնաց Ինկիլիզի ու Պրուշի բանակին զարնըվեցաւ . բանը յառաջ լաւ գնաց , բայց 18ին Ա էլէնկտօն Ինկիլիզի սպարապետը ու Պլիւխէր Պրուշի սպարապետը հասան , իր բանակին մէջը արունը դետի պէս վաղցուցին : Ինքը հազիւ ազատեցաւ՝ Փարիզ փախաւ , ու նորէն պարտաւորեցաւ աթոռէն հրաժարելու : Իր մնացած քիչ զօրքն ալ Փարիզ քաշվեցաւ . Ինկիլիզները ու Պրուշները զինքը հալածելով յուլիսի 6ին ու 7ին Փարիզ մտան , 8ին ալ Գռանսայի օրինաւոր թագաւորը մտաւ :

Յուլիսի 10նին կայսրը Սոսկոֆին կայսեր հետ ու Պրուշին թագաւորին հետ իր ու Սոսկոֆին զօրքովը Փարիզ մտան , բայց առաջին անգամին պէս ազգին գթալով չէ , ծուռ նայօղին կեանքը կարճելով , ու ծանր տուրք ձգելով : Ապսեր աս պցելու թիր , որ դեռ պարտական էր Նափօլէոնին երկրորդ անգամ Ա եննա գալուն դէմ , Նափօլէոնին ալ՝ Գռանսրզի ազգին ալ շատ ծանր նստաւ :

Ինչու որ սուսջինը աշխարորէն խօսելով՝ աշխարհ
 դուրսնը Հեղինէ կղզին քչվեցաւ, ու ականով վականով
 նեղութեւն հաց ուտելով մեռաւ. իսկ երկրորդը վեց
 ամիսի չափ մէկ միլիօնէն աւելի, հինգ տարի ալ ի-
 րեք հարիւր հազար թշնամիներու զօրքը իր երկի-
 րը կերակրեց, բոլորին թոշակը ու ամէն ծախքը հո-
 գաց, ու ինչպան ան ատենը ինչ բան որ ուրիշ
 տէրութիւններէն կողոպտած ներս տարած էին նէ՛
 ամէնը իրենց ծախքովը իրենց տիրոջնին դարձնե-
 յէն ետքը, պէտք եղաւ որ թշնամիներուն ալ եր-
 կու տարւան պատերազմի ծախքին համար եօթը
 հարիւր միլիօն վճարեն. ու օրինաւոր թագաւորնին
 ալ, որ չէին ուզեր իրենց վրայ թագաւորելը՝
 բռնի ընդունեցան:

Սեպտեմբերին 29ին կայսրը Պարիզէն ելաւ,
 9 ամիսի չափ նոր առած դաւառները բոլոր պարը-
 տելէն՝ կարգաւորելէն՝ ու ամէնուն ալ հաւատարմ
 մութեւն երդումը ընդունելէն ետքը, 1816ին յու-
 նիսին 16ին իրիկունը առանց հանդիսութեւն
 մտաւ: Ասանկ լռիկ մտնալուն պատճառը կայսրու հ-
 շոյն Իտալիա վախճանած ըլլալն էր, որուն հա-
 մար կայսրը շատ տրտում ըլլալով՝ հանդիսութիւն
 ընել չուզեց:

Սեպտեմբերին 10նին կայսրը Պալիերայի թա-
 գաւորին աղջիկանը հետ կարգը վեցաւ: Հարսը ամ-
 սոյն 9ին Ե կնպրուն եկած էր 10նին մեծ հանդի-
 սութեամբ քաղաք մտաւ. ու օգոստոսինեան կրօնա-

ւորներուն ժամը պատկվեցան : Պսակէն ետքը պաշտօնատէրները ու մեծամեծները շնորհաւորելու համար պալատը գացին , ու քանի մը ուրիշ հանդիսութիւններ եղան , մէկ քանի ալ պիտի ընէին , բայց կայսրը չուզեց , ու անոնց խարճովելու ստակը՝ երկու հարիւր հազար Փիօրին՝ կարօտելոց բաժնել տրվաւ :

1817ին հոկտեմբերին 18ին ցաւագար ու տկար զինւորներուն զինւորանոցին մէջը 1813ին Վիքսիային մեծ պատարագմին տարեդարձը ըրին , որ ստանկ եղաւ : Ատրուանց ժամը տասնին մեծ ձայնաւոր պատարագ եղաւ , որուն կայսեր երկու որդիքը , եղբարները Վեննային բոլոր զօրապետները , ու զօրքին մեծ մասը ներկայ գտնուվեցան : Պատարագէն ետքը հոն տեղի մեծ գաւթի (սուֆան) զարգարված պատրաստրված էր , հոն ժողվեցան , ու Վիքսիային յաղթութեան պատկերը քաշված էր՝ պատը կախեցին , որուն մէջը կայսրը՝ Սուկոֆին կայսրը ու Պրուչին թագաւորը մարդու մեծութիւն քաշված էին , որ իրեքն ալ բլրակի մը վրայ իրենց հազարապետներովը երեսնին պատրագմին դարձած կընայէին : Ա վարցէնպէրկ իշխանը մէկ քանի կայսերական զօրապետներ հետը անդիէն ձին լեցուցած վազցընելով իրենց յաղթութեան աւետիսը կրբերէ կոր : Թէ Ա վարցէնպէրկը ու իր զօրապետները , թէ կայսրները , թագաւորը ու իրենց հազարապետները շատ նման ու գեղեցիկ

քաշված են, անանկ որ զիրենք ճանչցողը տեսածին պէս կըկարծէ որ ան մարդիկները կենդանի կըտեսնէ կոր, ու հիմայ պիտի խօսին. պատկերը շատ մեծ է, գաւթին մէկ պատը բոլոր բռնած է: Ըսոր դիմացը նոյն պատկերահասնէն քաշված ուրիշ պատկեր մըն ալ կախեցին, որ Ըջբերի պատերազմին մէջ կայսերական զինուորներուն քաջութիւնը կըներկայացընէ: Ըս երկու պատկերները հոն մնացին ու ամէն տարի հոկտեմբերի 18էն սկսած երկայն ժամանակ ամէն մարդ կրնայ երթալ տեսնել:

1818ին սեպտեմբերին կայսրը Վերմանիա Միսէն ըսված քաղաքը գնաց, ուր որ Լարոպայի խաղաղութենը վրայ մտմտալու համար թագաւորները ժողված էին: Վեկտեմբերի իրեքին Սեննա գարձաւ. 12ին Սոսկոֆի կայսրը նորէն Սեննա եկաւ, 10 օր կեցաւ, ու իր տեղը գնաց:

1819ին օգոստոսին վերջերը Պրուշին թագաւորին ժառանգ տղան օլանտայի թագաւորին ժառանգ տղուն հետ կայսրը տեսնալու համար Սեննա եկաւ. վնզի Պրուշին ժառանգը բոլոր Պրանսրզի պատերազմի ատենը գրեթէ շարունակ կայսեր բանակին մէջը կայսեր քովը ըլլալով, ու կայսեր սքանչելի մարգավարութիւնը ու առաքինութիւնները տեսնալով, վրան մասնաւոր սէր կապած էր, որ քովէն զատվիլ չէր ուզեր: Կայսրը իր հիւրերը շատ սիրով ընդունեց, Սեննային տեսնելու արժանի բաները բոլոր ցուցուց, Սեննային չորս դին

գեղեցիկ տեղերը պտըտցուց, ու պալատին մէջ
 մասնաւոր ուրախութեան հանդէսներ ընել տրվաւ :
 Ա երը յիշված Լոհէնցոլէն ձիաւորներուն գունդին
 երկրորդ անգամ հարիւրերորդ տարւան տօնն ալ
 իրենց առջևը ընել տրվաւ, որուն ձիաւորները
 1619ին Ֆերտինանտոս կայսրը լուտերական ապ-
 ստամբներուն ձեռքէն ազատած էին : Կայսեր որդ-
 ւոցը ու եղբարց հետ Լշբէր ու Ալկրամ երկու
 մեծ պատերազմներուն տեղերը տեսան, ու սեպտեմ-
 բերին 13ին իրենց տեղերնէն գացին :

1822ին սեպտեմբերին 22ին կայսրը Պուռկ-
 թօռ ըսված դրան հիման քարը դրաւ, որ բոլոր
 խոշոր քարերով շինվեցաւ. հիմայ լըմեցաւ, ու
 շատ գեղեցիկ դուռ եղաւ :

УЧЕБ. ГРАФИЧ. СЕРИЯ РИСУ

ԳՎ ՈՒՒՍ Բ .

Ս Էննային ուշնարհագրական դիրքը, Ռեծ-ուղի-ները, գե-
տերը, Էղանալը, ու Բնական դիրքը :

1. Ս Էննա քաղաքը արևելքին կողմէն 34
աստիճան երկուք ու կէս վայրկեան երկայնութիւնի
վրայ, ու հիւսիսի կողմէն 48 աստիճան՝ տասվեր-
կուք ու կէս վայրկեան ու քիչ մը ալ արևելի լայ-
նութիւնի վրայ է, Վանուք գետին հարաւային
կողմը բլրակի մը վրայ, որ միջերկրական ծովէն
470 ոտք բարձր է :

2. Բուն քաղաքը յառաջուց շատ պզտիկ էր
ու մինակ հիմակւան Ֆիլիմարթ (, Սալցկրիս, (ժի-
ֆէն կռապէն՝ Լօֆ, Պրանտշթաթ, ու Վիսթէն-
ըշթէք ըսված կողմերը կային : Վիչ քիչ շինվեցաւ՝
մեծցաւ՝ ստորին Մաստրիային մայրաքաղաքը եղաւ,
ու առաջին Սաքսիմիլիանոս կայսեր ատենէն սկսած
ինչվան հիմայ Մաստրիայի կայսրներուն կայսերա-
նիստ քաղաքը եղաւ :

Հիմայ Ս Էննա ըսելով բուն քաղաքը մինակ
չիմացվիր, քաղքին հանգրվաններն ալ մէկ տեղ
կիմացվին, որ 1684էն ետքը հետ գհետէ շինված
են. վնդի ինչպէս որ պատմութե մէջը գրեցինք,
1529ին ու 1685ին Ս Էննա երկու հեղ պաշարված
ատենը յառաջուց եղածները նախ նէմցէները այ-

րեցին, ու վերջը տաճիկները քանդեցին անապատ դարձուցին :

Հանգրվաններու 20 հատը քաղքին հինգ վեցերորդ մասը 600 քայլ հեռուէն կը շրջապատեն. իսկ 21 երորդը՝ որ 1 էօբոլտշթաթ կըսվի՝ կը պատէ մնացած մէկ վեցերորդ մասը, որ աս հանգրվանին ու քաղքին մէջէն Ղանուբ գետին մէկ ճուղը կանցնի. ու ասանկ ամէնը մէկ տեղ ողի մը պէս քաղքին շրջանակը կը պատեն: Ասոնց դրսի դիէն ալ 5 կանգուն բարձրութիւն հասար պատ մը ամէնքը պատած է, որ 1 էնէօ կըսվի, որուն առջևը խորունկ փոս մը կայ. փոսին վրան ալ հանգրվաններուն գացող դռներէն դուրս ելլալու համար կամուրջներ կան: Աս 1 էնէօ ըսված պատը քաղքին հարաւային կողմէն Ղանուբ գետին քովէն սկսած՝ մեծագոյն մասը կէս լուսինի ձևով պատելով, ինչվան հիւսիսային կողմը գետին քովը 15,955 կանգուն է, քաղքին մէկալ դիէն Ղանուբ գետին երկրորդ ճուղը բնական պատնէշ մը կը կազմէ, որուն երկայնութիւնն ալ քաղքին վերաբերած պարտէզները ու մէկ քանի զբօսանքի տեղերը մէջը առնելով 15,105 կանգուն է, ու ասանկ քաղքին բոլոր դրսի շրջանակը 31,040 կանգուն կընէ, որ գրեթէ եօթը ժամու ճամբայ է:

Ղաղաքը հանգրվաններով մէկ տեղ հաւկըթաձև բոլորակ մը կը կազմէ 7302 $\frac{1}{2}$ կանգուն երկայնութեամբ, 5962 $\frac{1}{2}$ լայնութեամբ, ու բոլոր մե-

ծուծիը դրսի պատերէն առեալ Ստամպօլի կանգունով 43,330,587 $\frac{1}{4}$ քառակուսի կանգուն է :

Վաղքին ու հանգրվաններուն մէջը գեղեցիկ կանաչ դաշտ մը կայ, որ Վալտայ կըսվի, որուն լայնութիւնը 600 քայլ է, ու երկայնութիւնը 3,000 քայլի չափ քաղքին 3 քառորդէն աւելին կէս լուսնի ձևով կըպատէ, որուն մէջը գեղեցիկ կարգաւորութիւն կառքերուն ու ձիերուն համար զատ, ու քաշելով գացօղ մարդիկներուն համար զատ ճամբաներ շինված են. երկու քովերը կարգաւ տնկած տեսակ տեսակ ընտիր ծառերով զարդարված են, որ քաղաք գացօղներուն ու քաղքէն եկողներուն սրտերնին կըբացվի, ամառը արևը ու ձմեռը հովը զիրենք չինեղեր : Արտեցիք երբոր Աննա կուգան նէ, դեռ ուրիշ զբօսանքի տեղերը չիտեսած՝ մինակ ասոնք տեսնելով, զիրենք դրախտի մը մէջ կըկարծեն :

Վաղաքը հանգրվաններուն միջին տեղն է, ու նր Պետրոսի ժամը քաղքին բուն միջին տեղը կամ կեդրոնն է. քաղաքն ալ իր զատ պարիսպները ու խորունկ փոսերը ունի, ու բոլոր քաղքին մեծութիւնը 928,125 քառակուսի կանգուն է :

Տները բոլոր թուով են՝ ու ամէն մէկ տանը թիւը խոշոր գրով դրան վրայ գրած է. նմանապէս ամէն մէկ ճամբուն ու հրապարակին (մէյտանին) անունը անկիւններուն վրան գրած է :

Տները շատ ամուր շինած են. 300, 400,

500 տարվան շէնքեր շատ կը գտնվին . քաղքին-
ները չորս դասիկոնէ (խաթէ) ինչվան ութը դըս-
տիկոն են, իսկ հանդրվաններունը երկու դասիկոնէն
ինչվան հինգ . ու ամէն մէկ տուն մէյմէկ գեղեցիկ
բերդ կընմանի, կրակէն շատ ապահով են, անանկ
որ՝ եթէ ըստ պատահման կրակ մը կ'իյնայ ու տուն
մը ամբողջ այրելու ըլլայ նէ, մեծ կրակ եղած կը-
սեպվի, ու կածէթթաներու մէջ կը գրվի :

3. Աննա իրեք բնական՝ ու մէկ արհեստա-
կան գետ ունի . արհեստկան գետը Ղաանու կըսվի,
որուն վրայ իր տեղը մասնաւոր պիտի խօսինք :
Բնական գետերուն առաջինը բոլոր Աւրոպայի մէջ
երևելի եղած Ղաանու գետն է, որ Պավիէրայէն
ու Աւստրիայէն դէպ 'ի վար կը վազէ, Աննայէն
ժամ մը վերը՝ Աուստրիոյ ըսված գեղին առջևը
չորս ճուղ կը բաժնըվի, որոնք ժամ մը վարը մէկ
տեղ կուգան կը միանան : Մեծ ճուղը քաղքէն ժամ
մը հեռու հիւսիսային կողմէն կը վազէ . երկրորդը
անկէ քառորդ մը ասդիէն . երրորդը Աօբօլտշթաթ
ըսված հանգրվանին դրսի դիէն . չորրորդը քաղքին
ու Աօբօլտշթաթին մէջէն կանցնի . ու նաւերը հա-
սարակօրէն ասոր վրայէն կը քալեն :

Երկրորդը Աննա ըսված պղտիկ գետն է, որ
քաղքէն հինգ ժամ հեռու Սինէսվալտ (Ան-
նայի անտառ) ըսված անտառին մէջէն կը բղկէ,
քաղքին հարաւային կողմէն՝ Վայմկրուպէ ու Սի-
տին ըսված հանգրվանները մէկ քանի ջրաղացներ

դարձընելով՝ Վլաստիին մեջէն կանցնի. քաղքին ու Այսկէռպէռ հանգրվանին մեջէն կերթայ Ղանուր գետը կըխառնըվի: Արան Վլաստիի մեջ երկու փառաւոր քարէ կամուրջներ կան, երկու դին վերէն ՚ի վար կայսրը շինել տըվաւ, ընտիր ծառերով զարդարեց ու գեղեցիկ պարտէզի նմանցուց:

Երրորդը Եւէպպին է, որ ալ պզտիկ է. Տոնպախ ըսված պարտէզին ետևի լեռներէն կըբղիտէ, Եւէռկաստէ՝ Վիսթէնթալ՝ ու Ռոսաւ ըսւած հանգրվաններու մեջէն կանցնի՝ Ղանուր գետը կըխառնըվի:

4. Աեննային եղանակը քիչ մը անհաստատ է, օդը բարակ, չոր ու շատ առողջ է: Ղրեթէ ամէն օր կէս աւուր մօտ քիչ՝ շատ՝ հով մը կելլայ՝ օդը կըմաքրէ. թէպէտ շատ կանճրէէ, բայց շուտ մը կըչորնայ: Յառաջուց Վլաստիին մեջի կառքերու ճամբաներէն փոշին ամպի պէս կելլար: Ըինկ տարի կայ՝ որ կայսրը սկսաւ աս ճամբաները կարծր իրանիլ քարերով շինել տալ, հիմայ մեծ մասը լմնցաւ, ու լմնցած տեղերուն փոշին դադրեցաւ, երկու դիերն ալ մէկզմէկէ հինգ հինգ կանգուն հեռու միօրինակ խալախի ծառեր անկել կուտայ կոր, որ աս տարի բոլորն ալ կըլմննայ:

Խմելու ջուրը առատ է, շատ տեղ վազան ջրերու աղբիւրներ կան, գրեթէ ամէն մէկ տուն ալ անուշ ջրի ջրհոր ունի. ցած տեղերուն ջրհորները այնչափ լաւ ջուր չունին, բայց բարձր տե-

ղերուներ շատ անուշ ու առողջ ջրեր են, որոնց մէջը մեր վանքին ջրհորին ջուրը ամէնէն աւելի ա- նուշ՝ մարսօղ՝ ու առողջ ըլլալով, շատ հիւանդներու համար աղաչելով կ'առնուն, ու շատ օգուտ- ներ կը գտնեն:

5. Բնական դիրքը շատ առողջ է, մօտիկ տեղիւնքը շատ պտղաբեր ու գեղեցիկ են, տես- նօղը կը կարծէ՝ որ պատկերի մէջ քաջած են. անանկ որ քիչ մայրաքաղաք կը գտնուի որ Ան- նայի պէս գեղեցիկ ըլլայ: Հիւսիսին կողմէն Ղանուբ գետին կղզիներուն մէջը ճիւղացած ծառերով ան- տառներ՝ մէջերնին զուարճալի զբօսանքի պարտէզ- ներ ունի: Արևմտքին կողմէն ունի Վալէնպէռկ լե- ուր, որ գագաթը գեղեցիկ շէնքերով զարդարած գեղ մը ունի, որ հեռուէն վրան թագի մը պէս կերև- նայ: Ասոր քովը շատ լեռներ կան, որ գեղեցիկ կանաչ դաշտերով՝ անտառներով ու այգիներով զարդարած են, ու դէպ 'ի հարաւ կերթան: Արև- ելքին կողմէն ընդարձակ ու պտղաբեր ցորենի դաշտեր ունի, որ ինչպէս Սաճառաստան կեր- թան: Իսկ հարաւին կողմէն տեսակ տեսակ դիր- քերով՝ պզտիկ լեռներով՝ ձորերով՝ գեղերով ու մեծ մեծ պալատներով միացած հորիզոն մը կերև- նայ՝ որ մարդը կը զմայլեցընէ:

ԳՎՈՒԽ Գ :

Վարդապետ, քաղաքին դռները, ճամբաները, հրապարակները (Ֆեյդատները), ու ասոնց մէջը գտնուած հին (անդրիս) բաները, ժամերը, շունները, ու տեսները արժանի շինները :

1. **Ն**ուն քաղաքը հակըթաճե երկնիկէ կըր է, ու տներուն ու մնացած պարիսպին պատերուն մէջէն լայն միջոց մը բոլոր քաղաքը կը պատէ, որ մարտկոց (մէթէրիզ) կըսվի, ու հիմայ զըօսանքի տեղ եղած է, անոր համար ալ մեծ մասը գեղեցիկ կարգաւ ծառեր տնկած, ու տեղ տեղ նրստարաններ շինած են :

Նախօրէօնը 1809ին պարիսպները Վէնթնէնթօնէն մինչուկ Շթթէնթօնը փրցուց նէինչվան 1817 անանկ փրկված մնացին : Նա տեւը կայսրը մտածեց, որ Սեննա բերդ չըլայ, մինակ դռներով գոցած քաղաք մը ըլլայ. անոր համար քաղքին դին եղած պարիսպը շինեց, ու պարիսպին առջևի տեսակ տեսակ դիրքերով շինած հողի բլուրները՝ պարիսպները ու պատնէշները ջընջել տրվաւ. փոսը որ բոլոր քաղաքը կը պատէ, մաքրել տրվաւ, մէջը երկու կարգ ծառեր տնկել տրվաւ, փոսին անդիի պատը ջնջեց վերցուց, ու

պատին տեղը կանաչ խոտով գեղեցիկ զառ 'ի վայր (էնիշ) շինեց, ու գեղեցիկ զբօսանքի տեղ ըրաւ: Պալատին առջևի Պուռկթօռ (պալատի դուռ) ըսված գուռը քովի 400 քայլ երկայն պատերովը 300 քայլ դուրս քաշել տրվաւ, ներս մտած ատենը ձախ կողմը Վրախո ըսված կայսերական պարտէզը մեծցուց, գեղեցիկ ծառեր տնկել տրվաւ, մեծ աւազան մը՝ մէջը շատրւան մը շինել տրվաւ: Ետը մէջ տեղը հին ձևով գեղեցիկ տաճար մը շինեց, ու մէջը կանգնեց Թէղէսոսին արձանը, որ ձիացուլին հետ պատերազմ կրնէ կոր: Ես արձանը շատ գեղեցիկ փորված է, ու Հռոմ Վանովա ըսված անւանի արձան փորողին վերջին գործքն է: Կայսրը աս պարտէզը ասանկ զարդարելէն ետքը Ժողովորդեան զբօսանքի տեղ ըրաւ. հիմայ մէջը խահվէխանէ մըն ալ շինվեցաւ, որուն առջևը ամառը առտու իրիկունը գեղեցիկ մուզիքայ կըլլայ, ու ամէն տեսակ սիրտ պաղեցընելու անուշեղէններ կըգտնուին: Ետը դիմացը՝ ներս մտած ատենը աջ կողմը իր պալատին համար ալ գեղեցիկ պարտէզ մը շինեց. մէջը մեծ ձմեռնոցներ շինել տրվաւ, որոնց մէջը Եմերիգայի շատ տունկեր, թռչուններ ու սքանչելի պտուղներ կան. պարտէզին մէջը գեղեցիկ աւազան մը, ու առաջին Գրանչիսկոս կայսեր արձանը կայ ձիու վրայ հեծած: Եսիկա Սօլլ ըսված երևելի արձան շինողի գործքն է: Ես երկու պարտէզի մէջ մեծ դաշտ մը կայ, որուն երկայնու-

Թիւնը 370 քայլ՝ ու լայնութիւնը 280 քայլ է, չորս դին լայն ճամբաններ ձգած են, ճամբաներուն քովերը Սեննա չի գտնուած ծառեր տնկած են, ու մէջ տեղերը գեղեցիկ չայլըներ ըրած են: Վլաս սիէն հոս մտնելու համար Պուռկիթօռէն պէտք է անցնիլ, որ ան ալ բոլոր գեղեցիկ սիւներով շինած գեղեցիկ բան մըն է, հինգ երկբացիկ դուռ ունի քովէքով, մէջի դուռը կայսեր կառքերուն համար է, երկու քովիները հասարակ կառքերու համար է, մէկը ելլալու մէկալը մտնելու. անոնց երկու քովիներն ալ ոտքով գացողներուն համար են:

2. Վաղաքը հիմայ աստիճանի դուռ ունի, որոնց եօթը մեծ ու հինկը պզտիկ են. մեծերը կըսվին, Պուռկիթօռ, Շթթէնթօռ, Վայթօռ, Ռօթէնթուռթօռ, Շթուպէնթօռ, Վէռթնէռթօռ, Պրանցթօռ: Իսկ պզտիկները կըսվին Սալթթօռ, Շանցէլթօռ, Պիշէռթօռ, Լօզէֆշթէթէռթօռ ու Սայէրթօռ. աս երկու վերջիները մինակ ոտքով գացողներուն համար են: Պուռկիթօռին մէջէն անցած ճամբով Պավիէրա ու արևմտեան Գերմանիա կերթացվի, Վէռթնէռթօռին ճամբովը ներսի Լուտրիա ու Իտալիա կերթացվի, Շթուպէնթօռէն Սաճառաստան ու Տաճկաստան, Ռօթէնթուռթօռէն Սօրալիա, Բոյեմիա ու հիւսիսային Լերոպա կերթացվի:

3. Վաղաքը մեծ ու պզտիկ 110 ճամբայ ու

նի, որ արևելեան քաղաքներուն ճամբաներուն բաղադատութիւնը շատ շիտակ ու լայն են, անանկ որ նեղ ճամբաներուն մէջէն երկու կառք քովէ քով անցնելէն ետքը՝ երկու քովերէն ալ քալողները հանգիստ կանցնին, իսկ լայներուն մէջէն իրեք չորս կառք ալ հանգիստ քովէ քով կրնան անցնիլ:

4. Ութը մեծ ու տասը փոքր հրապարակներ ունի: Ամէնէն մեծ ու գեղեցիկ հրապարակը Ըօֆ (արքունի) կըսվի, աս անունը՝ ատենօք Աւստրիային դուքսերը հոս իրենց պալատը շինած, ու հոն բնակած ըլլալով, անկից առաջ կուգայ: Աս հրապարակը 160 կանգուն երկայնութիւն, ու 117 կանգուն լայնութիւն ունի. մէջ տեղը առաջին 15օբոլտոս կայսրը 1667ին Աճաճնայ պատուոյն համար ինը կանգուն բարձրութեամբ պղնձէ թափած գեղեցիկ սիւն մը շինել տրված է, որ մէրմէր քարէ շինած լայն ու բարձր պատուանդանի վրայ անկած է, վրան երկու գլխով վիշապ մը կայ, վիշապին վրայ ո՞ր անձանայ արձանը մարդու մեծութիւն ոտքի վրայ կեցած է. վարը քարէ պատուանդանին չորս անկիւններուն վրայ չորս հրեշտակներ կեցած են, որ աջ ձեռքերնին սուր ու ձախերնին վահան բռնած գոթոսային հրէշներուն դէմ կըպատերազմին կոր, ամէնն ալ պղնձէ թափած ու սքանչելի գործած են, ու 9,020 օխայ են: Ասոր շրջանակը գետնին վրայ վանդակի ձևով կարճ սիւ-

ներ տնկած ու մէկզմէկու շղթայով կապած են: Աս
բանիս համար ան ատենը 22,233 արծաթ Ֆիօրին
գացած է: Ասոր երկու կողմը երկու շատրւաններ
կան, որ 1812ին խորհրդաւոր արձաններով զար-
դարած են, աջ կողմի շատրւանին արձանները Աւստ-
րիայի Ժողովրդոցը իրենց իշխանին ու հայրենիքին
հաւատարմութիւնը կրնշանակեն: Աւստրիայի տէ-
րութիւնը խաթունի մը ձեւով ներկայացուցած է,
քովը վահան մը կայ՝ վրան կայսերական կնքով,
խաթունին գլուխը կայսերական թագ՝ աջ ձեռքը
կայսերական գաւազան ու ձախը կէսը ոլորած մա-
գաղաթ մը կայ, որուն վրայ լատիններէն գրով
Տիւտանչիս Աւստրիայ գրած է: Աս արձանին քովը
երկայն զգեստ հագած քաղքըցիի արձան մըն ալ
կայ, որ իրեն հետ ձախ կողմէն թե թեւի տրված
աջ ձեռքին իրեք մատվըներովը ոլորած մագաղա-
թին վրայի գրին երգում կրնէ կոր, ու ճշմարիտ
հաւատարմութե՛ն նշանի համար ձախ ձեռքն ալ
կուրծքին վրայ դրած է: Անոջ արձանին ոտքին քո-
վը զանազան արհեստներու գործիքներ կան, որ
Սեմցէի ազգին արհեստի ու գիտութե՛ն բաղձանքը
կրցըցնեն, ու տակի դին՝ Տիւտանչիս Տիւտանչիս,
Տիւտանչիս գրած է: Չախ կողմի շատր-
ւանին վրայ ալ ասոնց նման խորհրդաւոր արձան-
ներ կան, որ քաղքըցիները կայսեր իրենց սէրը
ցըրնելու համար վարպետ արձան շինողի մը իրենց
ծախքովը շինել տրված են:

Երկրորդ հրապարակը Հօգե Մայքել-կըսվի, որ երկնկէկ քառանկիւն մըն է. վեցերորդ կառույտ կայսրը 1752ին աս տեղս գեղեցիկ զարդով զարդարած է, եօթը կանգուն բարձրութիւն քառանկիւն պատուանդան մը շինած է, որուն վրայ չորս սիւներու վրայ գեղեցիկ գմբէթ մը կայ. ասոր տակը իրեք աստիճան բարձր տեղ մը կայ, որուն վրայ նք Ղճածինը ու նք Յովսէփը քահանայապետին առջին կրպսակին կոր, գմբէթին վրայ Հոգին նքը աղանիի կերպարանքով հովանի եղած է, ու չորս դին ոսկի ճառագայթներ կան. ամէն մէկ սիւնին քովը մարդու մեծութեամբ մէյմէկ հրեշտակ կայ, ձեռքերնին ծաղիկներով ու ծաղկէ թագերով կուսութե ու հաւատարմութե նշաններ բռնած են, ու ասոնց ամէնը մերմէր քարէ փորած են: Պատուանդանին երկու դիէն ալ մերմէրէ փորած գեղեցիկ աւազաններու մէջ ջրեր կըվազեն, որ շատ լաւ ջուր է, ու ժամ մը հեռու ()դղակրին ըսված գեղէն երըթի խողովակներու (քիւնկերու) մէջէն կըվազէ կուղայ:

Օտանր յանցաւորներուն դատաստանը ու բանտը հոս ըլլալով՝ երբոր մեծ յանցաւորի պատիժը դատաստանէն կորոշվի նէ, աս հրապարակին մէջը գերաններով բարձր տեղ մը կըլինեն, անոր վրայ յանցաւորը մէկ կամ երկու ժամ յանցանքը խոշոր գրերով գրած՝ վզէն կախած կըկեցընեն, որ ամէն մարդ տեսնէ իմանայ, ու անանկ յան-

ցանք չընէ . վերջը ան յանցաւորը՝ գրած պատիժը կատարելու համար՝ բանտը կըխրկեն :

Երրորդ հրապարակը Առաջին կըսվի, որ քաղքին մէջ տեղն է, ու շատ լայն ու ընդարձակ ճամբայ մըն է : Առաջին Աօբոլտոս կայսրը հոս տեղս 1693ին իր ուխտը կատարելու համար ՚ի պատիւ ամենասուրբ Երրորդութեան մէրմէր քարերէ գեղեցիկ սիւն մը տնկած է : Աս կայսրը 1679ին Աննային մեծ ժանտախտին ատենը ուխտած էր, որ թէ որ Այ ողորմութիւն ժանտախտը կըդադրի նէ, աս սիւնը կանգնէ : Արդ աս սիւնը 25 կանգուն բարձրութիւն ունի, ու վերէն ՚ի վար եռանկիւնի բանված է : Պատւանդանը քարերով բլուրի ձևով շինած է, որուն վրայ ուղղափառ հաւատքին խորհուրդները խորհրդաւոր նշաններով փորած է, անոր տակը հրեշտակ մը ձեռքը վառած մեծ մոմով վար կիյնայ կոր, որ ժանտախտը կընշանակէ, վրան Աօբոլտոս կայսրը ծունկ չըբած՝ աչքը երկինքը վերցուցած աղօթք կընէ կոր, ու ըրած աղօթքը պղինձէ տախտակի մը վրայ ոսկէ գրով գրած կախած է : Պատւանդանին անկիւնին քարին վրայ Աստրիային կնիքները (մէօհիւրները) փորած են, ու մէջ տեղէն իրեք անկիւնով բուրգ կամ պուրճ մը վեր ելած է, որուն շրջանակը ամպեր կան, ու ամպերուն մէջէն ինը դաս հրեշտակներ կերևնան կոր . բուրգին վերի գագաթը ամպերու վրայ ամենասուրբ Երրորդութիւն իրեք ան-

ձերուն արձանները մաքուր ոսկեզօծած նստած են :
 Աս սիւնին վրայ ան արձաններուն բազմութիւնը
 աւելի տեսնելու արժանի են , որ պատուանդանին
 վրայ սքանչելի վարպետութե փորված են . աս ար-
 ձանները Հողին սուրբին առաքեալներուն վրայ
 իջնալը , Ք.Մի ընթերիքը , Ադամին ստեղծվելը , ու
 ջրհեղեղէն աղատած Աոյ նահապետը եօթը հոգ-
 ւով կրներկայացընեն : Աս սիւնը՝ հիմայ ինչպէս
 որ կեցած է նէ՛ կանգնելու համար 66,646 ար-
 ծաթ ֆիօրին գացած է :

Առապէնին երկու ծայրը երկու վազան ջրի
 աղբիւրներ կան , հիմակվան կայսրը 1804ին ասոնց
 առաջինը սք Յովսէփայ՝ ու երկրորդը սք Աէօբու-
 տոսին արձաններովը զարդարեց :

Չորրորդը Նայէ Սուրբ կըսվի , որ աս ալ
 Ա եննային մեծ հրապարակներուն մէկն է . ասոր մէջ
 տեղը գեղեցիկ քարերով շինած սեծ աւազան մը
 կայ , որուն մէջ տեղը մէրմէր քարէ շինած կլոբ
 պատուանդանի վրայ խոհեմութե խորհրդաւոր ար-
 ձանը նստած է . չորս դին չորս տղաք կեցած են ,
 թեւեռնուն տակը մէյմէկ ձուկ բռնած են , որոնց
 բերներնէն շատ ուժով ջրեր կըվազեն կոր : Այս-
 ըր 1801ին աւազանին չորս դին երկու կնիկ մար-
 դու ու երկու էրիկ մարդու արձաններ դնել տը-
 վաւ , որ վարի Աւստրիային չորս մեծ գետերուն ,
 այսինքն , Դանուբին , Սարխին , Լննսին , ու Այ-
 թային , նշաններն են . արձաններուն երկուքը սա-

փոր բռնած են, երկուքն ալ ծովու խեցի, որոնց բերներնէն աւազանին մէջը առատ ջրեր կը վազեն կոր:

Հինգերորդը Եօպէֆուայ կը սվի. աս անունը երկրորդ Յովսէփ կայսեր արձանէն կառնու, որ հիմակվան կայսրը 1806ին կանգնած է. Յովսէփ կայսրը հին հռոմայեցիի զգեստով գլուխը դարնիէ թագով պսակած, գեղեցիկ ձիու մը վրայ հեծած է, ձախ ձեռքովը ձիուն սանձը (կէմը) կը բռնէ կոր, ու աջ ձեռքը դէպ 'ի առջևը շիտակ երկնցըցած է: Ըրձանն ալ ձին ալ շատ վարպետութիւն պղնձէ թափած են, արձանը 1800ին թափած է, իսկ ձին 1803ին. ձիուն առջևի ոտքէն ինչվան կրունրկի մազերը 4 $\frac{1}{2}$ կանգուն է. ու պոչէն ինչվան գլուխը 4 կանգուն է. իսկ վրայի կայսեր արձանը 4 $\frac{1}{2}$ կանգուն է: Չին երկու ոտքերը վեր վերցուցած՝ կարծր կրանիթ քարէ՝ հինգ կանգուն բարձր պատանդանի մը վրայ կեցած է: Պատանդանին առջևի դին լատիններէն գրած է. Յովսէֆայ Երկրորդի Օգոստոսի, որ ոչ Երիւան, Բայք Բուրբոնէն հասարակաց օգոստոսի համար աստիճան: Ետևի դին գրած է. Պատանդանիս Հռոմայի ու Եսպանիայի Կայսր՝ Եղէ Բորբորէն՝ իր Երկրորդ Շօրը Կանգնեց. 1806: Երկու դին պղնձէ երկու հաստը տախտակներ կան՝ մէկին վրայ երկրագործութեան խորհրդաւոր նշանները փորած են, ու մէկալին վրայ վաճառականութեան նշանները, որոնց երկուքն ալ Յովսէփ կայսրը շատ

այս ծառայողաց էր : Պատուանդանին չորս դին կորըն-
 թեան ձեռով չորս սիւներ կան , որոնց վրայ պղնձե
 փորած 16 խոշոր միտալներ կան , որ Յովսէփ կայ-
 սեր կենացը մէջը ուրախալի բաներու համար կոխ-
 ված միտալներուն պատկերներն են :

Սեցերորդը նր Ստեփանոսի հրապարակն է ,
 որ Շէֆֆանդլայ կըսվի . աս ալ մեծ հրապարակ
 մըն է , մէջ տեղը նր Ստեփանոսին ժամը կայ , ու
 շրջանակը ամէն դիէն ընդարձակ ու մաքուր տեղ
 մըն է :

Երկրորդը կայսեր պալատին մէջի հրապար-
 ակն է , որ Պոստիլլայ կըսվի , ու կարգաւորեալ
 երկնիէկ քառանկիւն մըն է :

Ութերորդը Փասնչէսիտնէտլայ կըսվի . աս
 հրապարակին մէջն ալ 1798ին վազան ջրի աղբիւր
 մը շինված է , որուն վրայ Սոփէս մարգարէին պղնձե
 արձանը կայ , որ ապառաժ քարէն ջուր կըհա-
 նէ կոր :

Պղտիկ հրապարակներուն մէջը պատմելու ար-
 ժանի մեծ բաներ չիկան . մինակ Շէֆֆանդլայ
 շինված հրապարակը պատի մը քովը երկու
 կանգուն բարձր ծառի բուն (քիւթիւք) մը կայ ,
 վրան բոլոր գամեր գամած՝ երկրթէ կապ (չէմպէր)
 մը անցուցած՝ ու կըղպակ մը կախած է : Առաջուց
 Սինէռվալտ ըսված անտառը ինչվան հոս կուգայ
 եղեր , ու ասիկայ ան անտառին վերջին ծառն է
 եղեր , որ արմատը դեռ գետնի մէջ է : Արսվի որ

դարբնի (չիլինկիրի) աշկերտ մը վարպետին հետ
խօսք կը դնէ, որ թէ որ զինքը վարպետ ընելու կը-
խոստանայ նէ, ինքը կը դպակ մը շինէ, որ մարդ
կարօղ չըլլայ բանալ : Ստանային օգնութիւնը կը-
շինէ կը դպակը, հօն կը կատէ, ու ինքը ամէնուն
առջևը բանալէն գոցելէն ետքը բալ լիքը Վանուբ
գետը կը նետէ, ու սատանաները կ'առնուն կը վեր-
ցընեն անիկա : Ինչվան հիմայ Ա եննա եկող դարբ-
նի բանուորները շատ փորձած են, ու բանալ չի կը-
ցողը ծառին գամ մը զարկած է, ու հիմայ անանկ
եղած է՝ որ ալ տեղ չէ մնացած գամ դամելու .
մէկը մէկալը պարզ կը քնեն կը փորձեն, կերթան :

5. Ա եննայի պալատներուն մէջը գեղեցիկ շին-
ված ու տեսնելու արժանիները են,

Հռոմայի կայսերութե՛ն դատաստանի պալա-
տը, որ բոլոր Վերմանիայի շէնքերուն մէջը ամէ-
նէն գեղեցիկն է. ասիկա կայսերական պալատին
հրապարակին վրայ մէկ ծայրէն ինչվան մէկալ ծայ-
րը կերթայ, ու 1728ին շինված է. ինչվան 1807
Հռոմայի կայսերութե՛ն իշխաններուն դատը միշտ
հօս կը քշվէր. ետքը կայսրը իր պալատին խառնեց
իր տղոցը ու իրենց մարդիկներուն բնակարան
ըրաւ : Չորս դստիկօն (խաթ) սքանչելի համեմա-
տութիւն շինված է, ու մէջ տեղը մէրմեր քարէ
մեծ պատշգամբ (շահնիշիր) մը դուրս ելած է : Աս
պալատին երկու ծայրերը երկու մեծ կամարներ կան,
որ տակերէն քալելու ու կառքերու ճամբաներ

կանցնին, կամարներուն երկու դիրքը գեղեցիկ ու
խոշոր արձաններով Հերբիւլէսին չորս երևելի
գործքերը ներկայացուցած են, այսինքն, Մեթէո-
սը մեռցրնելը, Ռուսիրիսին յաղթելը, Արէտեան
ցուլը, ու Մէմէսեան առիւծը պատուելը մեռցրնելը
Սաթիէլի ըսլած արձան փորօղը փորած է, որ ար-
ւեստէն ճանչցողները իրենց նայել կուտան կըզ-
մայլեցրնեն:

Ալպերտոս իշխանին պալատը, որ հիմայ կայ-
սեր եղբայրը Առուլոս մեծ դուքսը ժառանգեց,
1801ին սկսած է շինելու, ու 1804ին լմնցած է.
հինգ դատիկոնով շատ սքանչելի շէնք մըն է.
ներսի դին անանկ հարստութիւն, գեղեցկութիւն, հրա-
շալի համեմատութեամբ, ու մաքրութիւն զարդարած
է, որ Ալենայի պալատներուն մէջը նմանը չիկայ:

Եպարքոսին (մէզիլին) պալատը, որ հինգ
դատիկոն է, ու բերդ կընմանի:

Այսերական փողերանոցը (Թարաբխանէն),
որ ատենօք Ալգինէոս իշխանին էր:

Պատերազմի խորհրդատունը Հօֆ ըսլած
հրապարակին մէջը՝ որ ատենօք Ալստրիայի դուք-
սերուն պալատն էր, երկու մեծ սրահ ու իրեք դուռ
ունի, հինգ բարձր դատիկոն է: Արկորդ դատի-
կոնը պատերազմի խորհրդեան գլուխը կընստի, մէ-
կալ դատիկոնները ուրիշ խորհրդականները, ու
գրագիրները կընստին. մեծ գաւիթ մըն ալ կայ,
որուն մէջը պատերազմի վրայ խորհուրդ կընեն:

Աւստրիայի կայսրութեն խորհրդատուներ, որ պատկերներով ու ուրիշ զարդերով զարդարված հինգ դատիկոն բարձր՝ չորս ճակատով սքանչելի պալատ մըն է. երկու սրահ ունի երկու երկու դռներով. ասոր մէջը կրնաստի իշխան մը իր խորհրդականներովը գրագիրներովը ու ծառաններովը, որուն պաշտօնը (Ռումէլի ու Անատօլու ղազէզքէրներուն պաշտօնին մօտ է :

Սաճառի ու (Թրանսիլվանիայի դիւանատուներ, որուն մէջը աս երկու գաւառներուն իշխանները կը բնակին, ու անոնց գործքերուն վրայ կայսեր հետ կը խորհրդակցին : Սաքսատուներ, համալսարանը վեց դատիկոնով, նախաբարներու խորհրդարանը Վիլթէնշթայն իշխանին երկու պալատը, որոնց մէկին մէջը անգին գրքատուն մը ու մաքուր թէատրոն մը կայ :

Կայսեր կեսըրոյը Պէաթուիէ ըսված դքսուհին պալատը, որ մէկ միլիօն Ֆիօրինի գնեց, երկու այնչափ մըն ալ գեղեցկացընելու համար վրան ծախք ըրաւ :

Վալբուրգի իշխանին, Շվարցենպէրկ իշխանին, Հարրախ կոմսին, Վաթերհազի իշխանին, Պաթիանի իշխանին, Քինսքի իշխանին, Շէնպօրն կոմսին, Պրից կոմսին, Արքէպիսկոպոսին, սրբազան Փապին նուիրակին պալատները մէկզմէկէ գեղեցիկ են : Ասոնց նման ուրիշ շատ գեղեցիկ պալատներ ալ կան, ու ամէն մէկին մէջը մէյմէկ թագաւոր կամ կայսր կրնայ բնակիլ :

Պիուկէոշիիթալ անունով տուն մը կայ, որ տասը սրահ (աւլու), ու քսան սանդուղ (մէրտիվէն) ունի, հինգ դստիկոն բարձր շինած է. ասոր մէջը երկու հարիւր տնւոր կը բնակի. գետնի դստիկոնը յիսուն հատ ալ խանութ ունի, բոլորն ալ վարձու տրված են, որ տարին 170,000 ֆիօրին կը բերեն: Ամանապէս Ղուսթնէրհօֆ ըսված տունը երկու սրահ ունի, վեց դստիկոն բարձր է, վարձու տրված շատ խանութներ ու բնակարաններ ունի, որ տարին 60,000 ֆիօրին կը բերեն: Այն դուաւպէն ըսված տունն ալ ութը դստիկոն բարձրութիւն ունի:

ԳՎՈՒԽ Դ:

Այսէք պալատը, Կարուտը, Գոնյը, ու յի Կեծնէլ ասրվէլու տեղը:

1. Այսեր պալատը քաղքին հարաւային կողմը նոր շինած փառաւոր դռան անմիջապէս քովն է: Ետիկա զանազան ատեններ հետզհետէ շինված ու միացրցած ըլլալով՝ չունի ան համեմատութիւր, որն որ կայսերական պալատէ մը կը պահանջուի:

Մէջ տեղի մեծ սրահը 144 կանգուն երկայն 79 կանգուն լայն հրապարակ մըն է. որուն երկայնութեանը քաղքին զիէն վերը յիշված Հոռմայի կայսերութն դատաստանին պալատը շինված է, որ

Վլասսիին կողմէն պալատը մտած ատենը դիմացը կուգայ, աջ կողմի շէնքը՝ որ անոր հետ միացած է, հին պալատն է, որն որ 1210նին երրորդ Ալեքսանդրոս դուքսը շինած է. 1275ին մեծ կրակէն այրած է, թմբօքար երկրորդը նորէն սկսած է շինել, ու 1305ին Ալպերտոս առաջինը լմնցրցած է. առաջին Ֆէրտինանտոս կայսրը 1556էն ինչվան 1552ը շատ մեծցուց ու գեղեցկացուց, Սարիամ թերեզիան նորէն շատ շէնքեր շինել տրվաւ, ու հիները որչափ որ կարելի էր նէ վարդարեց. պզտիկ սենեակ մըն ալ շինեց, որ մէջը երկու մեծ հայլի ու մեծ աթոռ մը կայ, որուն վրան հինգ հոգի կըրնան նստիլ, ու անիւներով (չարխերով) մէկ հոգի կընայ վեր քաշել, որ պատի մէջէն վեր կելայ՝ որ դստիկոնը որ մէջինները կուզեն նէ: Աս հին պալատն ալ երկու սրահ ունի. առաջին սրահին ու մեծ հրապարակին մէջի շէնքին՝ որ Շայյէ-հոֆ կըսվի, երրորդ դստիկոնը հիմակվան կայսրը կը բնակի: Չախ կողմի շէնքը 1690ին Ամալիա կայսրուհին շինած է, անոր համար ալ Այլէ-հոֆ (Ամալիայի պալատ) կըսվի: Հիմակվան կայսեր հայրը Ալեքսանդրոս կայսրը հոն կըբնակէր. ու հիմայ պարապ է, երբոր օտար թագաւոր մը կամ կայսր մը Աննա կուգայ նէ՝ կայսրը ղենքը հոն բնակել կուտայ: Ատեի դին երկայն շէնք մը կայ, որ աջ դիւ ու ձախ դիւ ըսված շէնքերուն հետ միացած, ու բոլորը մէկ տեղ մէկ երկայն քառան.

կիւն մը ըրած է, որ 1660ին առաջին Վէօբուրտոս կայսրը շինած է. ասոր մէջը մեծ գաւիթներ կան, որ որը ազնւականներու գաւիթ ու որը հայլիներու գաւիթ կըսվի, ու ուրիշ ուրիշ անուն ունի, հիմայ պալատին երևելի հանդիսութիւնները հոն տեղերը կըլան:

Ասոր գետնի դատիկոնը մեծ գաւթի մը մէջ գունդ մը պահապան զինւորներ կըսպասեն, որոնցմէ երեսուն հատի չափը դռներուն առջևը, աստիճաններուն վրայ ու վերի դատիկոններուն ճամբաներուն զլուխները հրացան ձեռքերնին գիշեր ցորեկ կըսպասեն, ու ամէն ժամ կըփոխվին. մնացածները իրենց բնակարանին առջևը հրացաննին շարած, դրօշակնին (պայրախնին) տնկած կըսպասեն, կայսրը կամ կայսեր ցեղէն մէկը անցած ատենը ամէնն ալ հրացաննին ձեռքերնին առած կարգով կըշարվին, թմբուկ (տավուլ) կըզարնեն, ու դրօշակնին գետինը կըծռեն: Ասոնք հոստեղը երկու հատ ալ թնդանօթ ունին:

Կայսեր պալատը թէպէտ դրսէն այնչափ փառաւոր չէ, ինչպէս որ ասանկ մեծ կայսեր մը կըվայլէր, բայց ներսի զարդերը շատ փառաւոր ու տեսնելու արժանի են, շատ ազնիւ գրասեղաններ, գոճազմ (լաճիվէրտ) քարէ, ակնվանիէ գեղեղեցիկ աշտանակներ, չափէ դուրս մեծ հայլիներ, կերպասներով զարդարած սենեակներ շատ կան:

2. Պալատին մէջը երկու մատուռ կայ, մէկը

Հին պալատին մէջն է, որ միջակ ժամի մը չափ կայ, պալատին ժողովրդապետը մէջը ամէն օր պատարագ կընէ: Ասիկայ 1448ին երրորդ Ֆէտէրիկոս կայսրը շինած ամենայն սրբոց նուիրած է. աւագ խորանին վրայ Աճածնայ Հին ու մեծագին պատկեր մը կայ, նմանապէս կողմնակի խորաններուն պատկերները վարպետ պատկերահասններու քաշվածներ են: Կայսրը թէպէտ ամէն տօնի, կիրակի, ու շատ անգամ հասարակ օրերն ալ առանց պատարագի չանցըներ, բայց ամենայն սրբոց օրէն ինչվան զատիկը ամէն կիրակի ու տօնի օրերը տասնըմէկին բոլոր տնովը, իշխաններովը, երևելի պաշտօնատէրներովը, ու թիկնապահ զօրքերովը կուգայ ձայնաւոր պատարագ կըտեսնէ. աս հանդէսներուն մէջը բոլոր ուրիշ թագաւորներուն դէսպաններն ալ հոն կըգտնուին:

Երկրորդ մատուռը Ամայիէնհոֆին ձախ կողմն է. միայն քանի մը տօներուն կամ հանդիսութիւններուն կըբացվի:

Յ. Կայսերական գանձը մեծ մատուռին դիմացը երկրորդ դատիկոնն է, բոլորը չորս սենեակ ու մէկ գաւիթ է. ասոր մէջը եղած մեծագին սքանչելի բաներուն վրայ մասնաւոր գիրք կայ, որ մէկիկ մէկիկ ամէն բանը կըպատմէ, բայց մեիք համառօտութեւ համար երևելիները մինակ կառնունք: Փլովըէէրէան անունով էլմաս մը կայ, որ ատենօք Կառուղոս Վինըսված Պուրկուճնտիային մեծ դուքսին

էր, ասիկայ Առանսօնի պատերազմին մէջը կրկորսըն-
ցընէ ու զվիցեռացի զինուորի մը ձեռքը կանցնի,
ան ալ ասոր ինչ ըլլալը չհրատնալով՝ Պէռն քաղ-
քին քաղքըցիներուն մէկուն հինգ Ֆիօրինի կըծա-
խէ. ետքը ձեռքէ ձեռք անցնելով՝ ու զինը շարու-
նակ վեր ելլալով Փլովրենտիային մեծ դուքսը կը-
գնէ ու իր գանձը կըգնէ. անկէ ալ առաջին Ֆրան-
չիսկոս կայսրը՝ որ հոն տեղին մեծ դուքսն էր եղած,
Վեննա բերած է: Լ'նցած դարուն մէջը 1,043,334
Ֆիօրին արժեցուցին: Լ'ս քարը 146 խրաթ առա-
ջին ջուր է:

Մէկ ուրիշ էլմաս մըն ալ կայ արտաքոյ
կարգի մեծ, որ Ֆրանչիսկոս առաջինը 1764ին
Ֆրանքֆուրթ քաղաքը գնած է: Եմանապէս ան
կայսերէն մնացած ֆռէնկի զգեստի կոճակներ կան,
որ ամէն մէկը մէյմէկ կտոր էլմաս քար է. կայսեր
տանը ընտիր քարերը, որը հին ատեններ բանված
են, որ հիմայ անանկ գեղեցիկ չեն կրնար բանիլ,
որն ալ նոր բանված է, բայց քարերը շատ ընտիր
ու բանվածքնին շատ գեղեցիկ են: Մէկ կտոր
ակատ քարէ փորած մեծ սկուտղ (չուխուր թա-
պախ) մը կայ, որուն տրամագիծը մէկ կանգունէն
չորս մատ պակաս է, մէկ ուրիշ աման մըն ալ կայ
ձերմակ ու դեղին մէկ կտոր ակատէ փորած, որ
իւրեք օխայ ջուր կառնու. ասոնք երեւելիներն են:
Մեծ ժամացուց մը կայ, որ 1750ին Հէսսէն ըս-
ված տէրութե՛ն դուքսը Սարիամ Թերեզիային

ԵԿԵՂԵՅԻ ՍՐԲՈՅՆ ԱՏԵՓԸՆՈՍԻ

պարզեաճ է: Աս ժամացուցը ամէն անգամ որ կրզարնէ նէ՝ Սարիամ (Թերեղիային՝ կայսեր՝ ժամացուցը պարզե տրլօղին ու ան ատենւան մէկ քանի իշխաններուն արձանները դուրս կուգան՝ կերւնան, ու ներս կերթան. վերջէն հրեշտակ մը դուրս կելլայ՝ ոսկի գրով կրգրէ, Կէցցէ Սարիամ (Թերեղիային): Շատ վարպետական ու նմանին չեգտնրված ժամացուցներ, մեծագին քարերէ փորած ամաններ, տուփեր (խուժիներ), սեղանի զարդեր, տեսակ տեսակ խաչեր ու ուրիշ բաներ կան: Հռոմայի կայսերութե թագադրութե զգեստը, գեղեցիկ քարերով զարդարած թագը, գաւազանը ու սուրն ալ կան՝ որ Նիրինպերկ պահված օրինակին ըստ ամի նման են: Ասոնք տեսնել ուզօղը պէտք է՝ որ առաջ Պելլէէ կամ հրամանի թուղթ առնու աս տեղաց վերակացուէն, ու անով երթայ:

4. Ձի հեծնել սորվելու գաւիթն ալ հին պալատին մէջը քաղքին կողմն է. որ 1729ին վեցերորդ Առուրուս կայսրը շինած է: Եւրոպայի մէջ ամէնէն գեղեցիկն է, որ երկայն քառանկիւն մեծ շէնք մի է ու 46 սիւնով ու շատ արձաններով զարդարած է. բոլոր շրջանակը սիւներուն ու պատերուն մէջը տեսնել ուզօղներուն համար տեղ կայ, որոնց մէկ կողմը կայսեր ցեղին համար բաժնած է. սիւներուն դրսի դին վրան քոց ընդարձակ տեղ մը կայ, ուր որ ձի հեծնել կըսորվին: Ասոր քովը վրան բաց մեծ քառանկիւն մըն ալ կայ, որ

ամառը ամէն օր կայսեր զաւկրները, եղբայրները կամ ուրիշ ազնւականները կէսօրէն յառաջ տասնէն ինչվան տասնըմէկը կրթութե՛հ համար ձի կըհեծնան, կըվազցընեն, ու ամէն մարդ կարօղ է երթալ տեսնել :

ԳՎ ՍԻՎՍ Ե :

Վաղէն ժամերը ու լանտերը :

1. **Ս**եննային մեծ ու արքեպիսկոպոսական ժամը նր Ստեփանոս նախավկային ժամն է, որ գեղեցիկ ճարտարապետութեամբ շինված՝ վերջին աստիճանի հաստատուն բոլորը քարէ շէնք մըն է, ու Սեննային շէնքերուն ամէնէն բարձրն է :

Նաջին շէնքիկոս Կաղօմիրկօթը, ինչպէս առաջ ըսինք, 1144ին աս ժամին հիմը դրաւ, 1147ին շինեց աւարտեց. 1238ին բոլոր սյրեցաւ, ու դարձեալ շուտով շինվեցաւ, ու 1265ին մէյ մըն ալ այրեցաւ : ()թթօքար թագաւորը առաջինէն մեծ նորէն շինեց, ու 1275ին առաքելական նըւիրակի մը նախագահութե՛մ մէջը իրեք օր ժողովք եղաւ : Մէջը 1326ին նոր մատուռներ շինվեցան, ու շատ մեծցաւ : Ռուտօլֆ դուքսը իր եղբօրներուն Մլպերտոս երկրորդին ու Վէօբոլտոսին օգնութե՛քը 1395ին մեծ դաս մը շինեց, երկու ալ մեծ զանգակատուններ սկսաւ շինել : Ռուտօլֆը շուտ մը մեռաւ, եղբայրները ետէէ ետև դուքս եղան, ու շէնքը շա-

րունակեցին, ու չիլմեցած անոնք ալ մեռան: Սա-
 ճառի Սատաթիա թագաւորը, չորրորդ Ֆէտէրի-
 կոս կայսրը, ու Լւստրիային ուրիշ իշխանները շա-
 րունակ ասոր ետեւէն ինկան, վերջապէս հիմակվան
 վիճակը հասցուցին: Լսիկա առաջ հասարակ ժողո-
 վըրդապետական ժամ մըն էր, 1365ին Սեննային
 առաջին ժողովրդապետական ժամը եղաւ, ետքը
 1468ին եպիսկոպոսական ժամ եղաւ, իսկ 1726ին
 արքեպիսկոպոսական եղաւ, որուն արքեպիսկոպոսը
 շատ անգամ կարգինալ կըլլայ:

Լս ժամին զանգակատնովը մէկտեղ հիմէն
 սկսած ինչվան կամարին վերջին քարը ներսի ու
 դրսի փորվածները բոլոր խոշոր քառանկիւն քարե-
 րէ շինված են, ներսը դուրսը ու վրան շատ ար-
 ձաններ ու կոթիքական ձևերով ճամբաներ կան:
 յամին վրայի ծածկը $40 \frac{1}{2}$ կանգուն բարձր է, կար-
 միր՝ կանաչ ու ճերմակ կղմինտրներով (քիրէմիտ-
 ներով) գեղեցիկ ձևերով ծածկած է, որ մէջը
 ամենեկին խոնաւութի չանցնիր, ու արևը վրան ծա-
 գած ատենը լուսաւոր ճառագայթներ կարձակէ:

յամուններսը 143 կանգուն երկայն՝ 93 լայն՝
 ու 33 բարձր է, ու բոլոր կամարը 18 քարէ բան-
 ված սիւներու ու շրջանակի պատերու վրայ կեցած
 է: Սէջը 38 խորան կայ, որոնց ամենն ալ մերմէր
 քարերէ շինած են, ու իրենց պատկերներուն մեծ
 մասը գեղեցիկ ու վարպետական քաշվածներ են,
 հանդիսութե օրերը աւագ խորանը գեղեցիկ կեր-

պասներով կըզարդարեն, որ վրայնին գեղեցիկ բան-
վածքով եկեղեցական ու աշխարհական պատմու-
թիւններ ձևացուցած՝ տեսնելու արժանի բաներ են:

Եւստիան մէջը շատ գեղեցիկ ընտիր թամբա-
րաններ (գերեզմաններ) ալ կան, ինչպէս չոր-
րորդ Ռէտէրիկոս կայսեր գերեզմանը՝ որ 1793ին
մեռաւ՝ ու հոս թաղվեցաւ: Եւսիկա դասին աջ կող-
մը՝ սբ խաչին մեծ խորանին վարի դին՝ ճերմակ ու
կարմիր մէրմէրէ, չորս ու կէս կանգուն երկայն՝
երկու և քառորդ լայն, ու երկու կանգուն բարձր
շինված է, ու 300 փորած պատկերներով ու 38
կայսերական կնիքներով զարդարված է. ու թամ-
բարանին վրայ կայսեր արձանը իր զգեստովը մար-
դու մեծութիւն փորած է: Բոլոր աս բաներուն ան
աժնութեան ատենը 40,000 ոսկի գացած է:

Եւստրիային մեծ բարերարին սավոյայի Եւ-
գինէոս իշխանին թամբարանը, որ ժամին ետևի
կողմը սբ խաչին մատուռին մէջն է: Եւս մատուռը
մտնելու տեղը ձախ կողմը գերեզման մըն ալ կայ,
որ Յովհաննէս Շէիցհամմէր անունով Աննայի
քաղաքապետին է. ասիկա իր ատենը անւանի պատ-
մաբան՝ փիլիսոփայ՝ վիրաբուժ՝ ճարտասան ու ոտա-
նաւոր շինող է եղեր, ու իր տապանագիրը ինքը
շինած է: Եւսոնց նման շատ թամբարաններ ալ կան,
որ տեսնողները կըզմայլեցընեն:

Եւս ժամը գանձատուն մըն ալ ունի, որ ոսկիէ
ու արծրթէ ընտիր ակն քարերով բանված մեծա-

գին մասունքի ամաններով՝ սկիհներով՝ ճաճանչներով՝ ու մասնատուփներով՝ ու ամէն տեսակ պատարագի զգեստներով շատ հարուստ է: Արկու հատերգէօն ունի մեծը վերը քարէ վերնատունն է, որ շատոնց աւրըված ըլլալով չէր չալվէր. 1791ին շտկեցին, ու 9,000 Ֆիօրին գնաց, որ վաճսուն ու չորս փոփոխութի (ուէճիսդրօ) ունի:

Եւամին առջևի գին ձախ կողմը քարէ ամպիօն մը կայ, որուն վրայ Յովհաննէս Վափիսթրանը քարոզ կուտար, վսզի ժողովուրդը շատ ըլլալով ժամը չէր տանէր:

Չանգակատուններուն աջ կողմինը անկատար մնացած է, ձախ կողմինը լըմնցած է, բոլոր քառանկիւն քարերէ բրգաձև (բիրամիտեզի ձև) գեղեցիկ բանվածներով է: 163 կանգուն բարձրութիւն ունի. վարէն սկսած՝ առաջ քարէ, ծայրին կրմօտե՛նայ նէ փայտէ՛ 700 աստիճան ունի: Մէջ տեղը մեծ ժամացուց մը կայ, որ չորս կողմն ալ կըցընէ, ասոր վրայ տախտակները չորսուկէս կանգուն երկայն՝ չորս ու քառորդ լայն հաւկրթաձև կլոր են, վրայի թիւերը կանգունէն չորս մատ պակաս են, ու սլաքները, որ ժամ ու քառորդ կըցըցենն երկու կանգուն ու քառորդ մի են, ժամացուցը մինակ ժամ կըզարնէ իսկ քառորդը հօն տեղը պահապաններ կան՝ անոնք կըզարնեն, որ կրակի ալ պահապան ըլլալով գիշեր ու ցորեկ կարգով (նէօպէթով) կըսպասեն, կրակ մը կըպատահի յէ զան-

գակ կըզարնեն, ու կրակ եղած կողմը ցորեկը կարմիր դրօշակ կըբանան, ու գիշերը կանթեղ կըկախեն: Մէկզմէկէ մեծ հինգ զանգակ ունի, ամէնէն մեծ զանգակը 1711ին առաջին Յովսէփ կայսրը շինած է. Սեննա քաղաքը անհաւատներուն ձեռքէն ազատած ատենը՝ իրենց ձեռքէն առնըված թնդանօթներով շինել տըված է, անոր համար Յովսէփեան զանգակ կըսվի: Ըսոր ծանրութիւնը 354 կշիռ (խանդար) է, ու լեզուն 13 կշիռ, բոլորը մէկ տեղ 367 կշիռ է, որ գերաններու վրայ նստած է, զարնելու ատենը կըկախեն, ու վերջէն վար կառնուն՝ որ չիվնասի, ու մեծ հանդիսութիւններուն համար միայն կըզարնեն:

Ըս ժամը արքեպիսկոպոսէն ու անոր օգնիչ եպիսկոպոսէն ՚ի զաս՝ տասվերկու կանոնիկոս ունի, որոնց չորսը թագադիր են, այսինքն՝ եպիսկոպոսական թագ կըդնեն:

2. Սք Պետրոսին ժամը Փէթերսիլաց ըսված հրապարակն է. 792ին մեծ Կառուղոս կայսրը աս անունով աս տեղս պզտիկ ժամ մը շինած էր, որ 500 տարի ետքը դեռ կեցած էր: Ըռաջին Լէօբոլտոս կայսրը 1702ին հիմակվանին հիմը դրած է, ու Հռոմայի նք Պետրոսին ժամուն ձեռովը շինած է: Եամը հաւկըթաձև կըոր է. վրայի գմբէթը պղնձով պատած է, ու վերի գագաթը լապտերի ձեռով վեր ելած է, ու չորս դին պատուհաններ ունի: Բոլոր գմբէթը ու դասին վրայ գեղեցիկ պատկեր-

ներ քաշված են, ու պատերուն փայլուն մէրմէր
ծեփ տրված է :

3. Շօթնէոին ժամը ու արքայարանը, որ
Պոպոունկ ըսված հրապարակն է. խաչակիրնե-
րուն ատենը Սկովտիակն (որ նեմցէերէն Շօթլանդ
կըսվի)՝ Աեմցեստան շատ Բենետիկտեան կրօնաւոր-
ներ եկան, մարդիկներուն սիրտ տրվին՝ յորդորե-
ցին, ու խաչակիրներուն պատերազմը գլուխ հանե-
ցին. ան ատենւան թագաւորները իրենց ասանկ
գործքին դէմ հատուցում մը ընելու համար իրենց
վանքեր տրվին: Հենրիկոս առաջինն ալ 1158ին
իրենց աս ժամը ու վանքը տրվաւ. անոր համար
անունն ալ՝ Շօթնէոի վանք ու ժամ կըսվի:
Լսոնք թէպէտ 1418ին վերջացան, ու իրենց տե-
ղը Բերմանիայի Բենետիկտեանները մտան, բայց
վանքին անունը միշտ նոյն մնաց :

Ըս ժամը ու վանքը առաջ քաղքէն դուրս
էր, անոր համար շատ անգամ կայրէր. վերջին
անգամը 1683ին Վեննային պաշարման ատենը այ-
րեցաւ, ու երկրորդ տարին նորէն շինվեցաւ, ու
ինչվան հիմայ ան մնաց, վերջէն քաղքին ան կողմին
պատը դուրս քաշեցին քաղաքը մեծցուցին, ու
անանկով աս վանքը ժամովը մէկ տեղ ներս մտաւ :
Եւ ժամը մեծ ու գեղեցիկ է, եօթը խորան ունի,
պատկերները վարպետի գործք են : Վանքը մեծ է,
իրենք շատուր ու ունեւոր են, ու տեսակ տե-
սակ դասատուներ ունին :

4. Սբ Միքայէլին ժամը ու Պարնապիթնե-
րուն վանքը՝ Միխայէլսիլաց ըսված հրապարակը
Քօլմարքթին ծայրը կայսեր պալատին քովն է :
Ժամը 1221ին Լէօբօլտոս եօթներորդ Լւստրիայի
դուքսը շինել տրվաւ . ու ժողովրդապետական ժամ
ըրաւ : 1276ին այրեցաւ , ու շուտ մը նորէն շինվե-
ցաւ , վերջը 1416ին հինգերորդ Լւպերտոս կայսրը
նորոգեց հիմակվան ձևը [սօթեց : Երկրորդ Ֆէրտի-
նանտոս կայսրը 1626ին քովի վանքովը Պարնապիթ
ըսված կրօնաւորներուն տրվաւ , ու անունին Պար-
նապիթի ժամ ու վանք մնաց :

Ժամը ընդարձակ՝ լուսաւոր ու գեղեցիկ է ,
վրայի կամարը երկու կարգ քարէ սիւներու վրայ
հաստատած է , տասնըհինգ [տօրան ունի , պատ-
կերներուն շատը ընտիր քաշվածներ են : Ղասին
մէջը [ծրաւթսօնեան ցեղին գերեզմանները կան , որ
տեսնելու արժանի բաներ են : Մեծ դուռը սիւնե-
րով շինած է , դռան վրայ սբ Միքայէլ հրեշտակա-
պետին արձանը կայ , որ մէկ ձեռքը հրեղէն սուր՝
մէկալը վահան՝ դժոխային վիշապին յաղթած ու
ոտքին տակը առած է . ասիկա Սաթիէլի քաջ վար-
պետը փորած է :

5. () գոստինեանց ժամը ու վանքը՝ որ 1330ին
Ֆէտէրիկոս Գեղեցիկը շինեց , երկրորդ Ֆէրտի-
նանտոս կայսրը 1630ին բոպիկ ոտքով () գոստի-
նեան կրօնաւորներուն տրվաւ , ու պալատին ալ
քովը ըլլալով կայսերական ժամ ըրաւ : Ընտեսնէն

սկսած կայսեր ցեղին եկեղեցական հանդիսու-
թիւնները ասոր մէջը կըլլան : Աս ժամը միանգամայն
ժողովրդապետական է . երկրորդ Յովսէփ կայսրը
1786ին նորոգեց՝ գեղեցկացուց , ինչու որ յառաջ
շատ մութ ու տգեղ էր : Արկայնութիւնը 106 կան-
գուն է . վերի կամարը ութը սիւներու վրայ հաս-
տատած է՝ չորս հատ մէրմեր քարէ խորաններ ու-
նի , աւագ խորանին վրայ նք () գոստինոսը արքայ-
ութեան փառքերու մէջ քաշած է : Եւսմին քովը
մատուռի մը մէջ կայսեր ցեղէն մեռնողներուն սիր-
տերը՝ արծրթէ ամաններուն մէջը՝ անուննին վրա-
նին գրած կըպահպուին : Մեռելոց մատուռին մէջը մեծ
մարդիկներու գեղեցիկ գերեզմանները կան , որոնց
մէջը տեսնելու բաները են՝ երկրորդ Աօբոլտոս կայ-
սեր թամբարանը , որ Յաւնէն՝ երեւելի արձան փո-
րօղը փորած է . ու Աօբոլտոս Տաւն ըսված կոմսին
ու սպարապետին թամբարանը , որ Սարիամ Թե-
րեզիան շինել տրված է :

Աս ժամին մէջը ամէն տարի յունիսի 18ին՝
1757ին նոյն օրը Ռոյեմիային Վոլին քաղքին քո-
վը եղած մեծ յաղթութեւն յիշատակին ու շնորհա-
կալութեան համար մեծ հանդիսութիւն ձայնաւոր պա-
տարագ կըլլայ , ու մեծ սպարապետները՝ զօրապետ-
ները , ու զինուորներուն մեծ մասը կուգան պատա-
րագ կըտեսնեն : Ննջեցելոց երկրորդ օրն ալ պա-
տերազմի գործիքներով ու զանազան զէնքերով
զարդարած մեծ քաւարան կըշինեն , ու թէ՛ պատե-

բազմի մէջ՝ թէ ուրիշ կերպ մեռնող զինւորներուն հոգիներուն համար ձայնաւոր պատարագ ու քաւարան կրնեն : Աննային զինւորները ու զօրապետները մաքուր հագված թւերնին սև կապած՝ ամէն մէկը իրենց պատերազմական զէնքերովը ու կերպերովը, ձիաւորները ձիերու վրայ՝ ոտանաւորները ոտքով կուգան պատարագ կըտեսնեն, ու այնչափ բազմութե՛ ժամը մտնելը անկարելի ըլլալով՝ ժամին առջևն ալ մէկ ծայրէն մէկալ ծայրը կըշարվին, ու պատարագին էական ատենները թմբուկներով նշան կըտրվի, ու զօրապետները չոքելու՝ մտադրութիւն ընելու՝ կամ ոտք ելլալու հրաման կուտան :

Սորիամ Թերեզիային փեսան՝ Ալպերտոս մեծ դուքսը իր դքսուհի կողակիցին Վրիստինային համար 1805ին մերմէր քարէ գեղեցիկ թամբարան մը շինել տրվաւ աս ժամու մէջ . որ Վանսվայ անւանի հռոմայեցի արձան շինողը փորած է, ու շատերը կըհաստատեն, որ իր փորածներուն մէջը ամէնէն ընտիրը ու գեղեցիկը ըլլայ, որուն գեղեցկութիւնը մէկիկ մէկիկ պատմելը շատ երկան կերթայ, մինակ աս կըսեմ, որ ասիկայ շինելու համար 20,000 կայսերական ոսկի գացած է :

Պալատին մէջէն կայսեր ու կայսեր ցեղին համար վրան քոց ճամբայ մը կայ, որ աս ժամին կայսերական աղօթարանը կուգայ, ու անունը կայսերական ճամբայ կըսվի :

6. Սորիա Շիլլէն ըսված ժամը՝ որ Ռաս-

սավէուկասսէ ըսված ճամբուն մէջն է՝ կրկարծրվի, որ 882ին շինած ըլլայ. 1158էն աս դին ստոյգ պատմութիւն կայ, բայց անկէ առաջինները չեն գիտցրվիր, ինչվան 1820ը շատ ձեռքէ ձեռք անցած՝ ու շատ ստեն ալ քոց կեցած է: 1809ին Վեննայի պատերազմին՝ շէնքը շատ վնաս կրած է: Կայսրը ետքը կօթիքական ձևերը պահելով նորոգել տրվաւ. ու 1820ին դեկտեմբերի 23ին Ռաբիէ-Բոնապարտ (փրկիչեան), կամ իրենց հիմնադիրին անունովը, որ Լիփոնսոս Լիկուօրի կըսվէր, Լիկուօրեան ըսված կրօնաւորներուն տրվաւ, որ ուրիշ տեղաց եկած՝ Վեննա շատ նորընծայներ առած՝ մէկ տանը մէջ բնակած էին: Երբոր աս ժամը իրենց յանձնեցաւ նէ՝ երկրորդ օրը մեծ հանդիսութեամբ նորէն օծել տրվին, ու նր Լճածնայ անարատ յղութեանը ընծայեցին: Իրենք ալ շուտով շատցան, ու օրէ օր ալ կըշատնան կոր:

Ըս ժամը 67 $\frac{1}{2}$ կանգուն բարձրութեամբ՝ եօթը անկիւնով զարմա՞յալի զանգակատուն մը ունի, որ վարէն ինչվան վերը սքանչելի ձևերով բանած է, հեռուէն մուշապախի պէս կերևնայ. զանգակատան մէջ տեղը մեծ ժամացուց մը կայ, իրեք մեծ զանգակներ ունի, ու վարէն ինչվան վերը քարէ աստիճաններ ունի, որ 224 ոտք է:

7. Քափուչիներուն ժամը ու վանքը՝ Նայէ Սարքթ ըսված հրապարակը, որուն հիմը Սատաթիա կայսրը ու իր կինը Լննա կայսրուհին դրած

են, բայց շատ ատեն անկատար մնացած է, վերջէն 2622ին երկրորդ Պէրտինանտոս կայսրը լմընցընել տրված է: յամը ու վանքը աղքատօրէն շինած են, ինչպէս որ Վափուչիններուն կանոնը կը պահանջէ. խորաններուն պատկերները Նորպէրտ անունով քափուչին մը քաշած է: յամին քովը մատուռ մը կայ, որ Մենա կայսրուհին շինել տրված է, որուն մէջը շատ տեսնելու արժանի ժամի վերաբերեալ անգին բաներ կան, որ շատ կայսրներ կայսրուհիներ ու իրենց զաւակները շինած կամ շինել տրված հոն դրած են:

Վանքին կէսին ու բոլոր ժամին տակը պարապ է, որուն մէջը կայսրներու թամբարանները կան, ու աս տեղին վերակացուն քափուչին մըն է, որ ուղողներուն ամէն բաները սիրով՝ ու տեղն ՚ի տեղը պատմելով կը ցըցնէ: Ես տեղը գետնի տակ երկայն կամարաշէն տեղ մըն է, մէջ տեղը քալելու ճամբայ կայ, երկու դին երկըթէ՝ պղնձէ շինած ու վրանին փառաւոր բանած սնտուկներ կան, որոնց մէջը պառկողներուն անունները ու համառօտ վարքերը վրանին դրած է: Եսոնց մէջը Սատաթիա կայսերէն սկսած ինչվան հիմայ վախճանած կայսրներուն, ու իրենց ցեղէն մեռնողներուն մարմինները կան ու բոլորը եօթանասուն հատ են: Սարիամ՝ թերեզեան իր ընկերը Պաանչիսկոս կայսրը վախճանած ատենը մէրմէր քարէ խորհրդաւոր փորվածքներով, ու արտում արձաններով գեղեցիկ

դամբարան մը շինել տրված է, ու իր ընկերը պղնձէ ոնտուկով մէջը դնելէն ետքը բերանը բաց թողուցած է, որ զինքն ալ մեռնելէն ետքը մէջը դնեն, ու պատրաստրված քարովրան քոցեն: Արսվի թէ աս կայսրուհին ինչպէս իր մեռնելու ատենը ամէն ուրբաթ հոն տեղը կուգայ պատարագ կը-տեսնայ եղեր, ու ետքն ալ իր երկանը գերեզ-մանին քովը կէս ժամ մահաճան վրայ մտածական կը-նէ եղեր:

Տ. Լօֆ ըսված հրապարակը Թագուհի հրեշ-տակաց անունով Լճածնայ ժամը տասներչորսերորդ դարուն մէջը քովի Լստրիայի իշխաններուն հին պալատին հետ մէկ տեղ Արմէլիթան կրօնաւոր-ներուն տրվեցաւ: Լուսին Ֆէրտինանտոս կայսրը տասներվեցերորդ դարուն մէջը իրենց ուրիշ վանք ու ժամ տրվաւ ու աս ժամը Յնեան կրօնաւորնե-րուն տրվաւ: 1625ին ան մեծ շէնքն ալ իրենց տը-վաւ՝ որ նորընծայարան ընեն: Աերջէն Յնեանք վերցրվելէն ետքը տէրութիւնը նորընծայարանը պա-տերազմի խորհրդատուն, ու ժամը ժողովրդապե-տական ժամ ըրաւ: Լս ժամը չափաւոր մեծ է, բայց շատ գեղեցիկ ու փառաւոր ճակատ ունի, որ 1662ին Լյէօնօրա կայսրուհին շինած է, վրան քա-րէ շինած մեծ պատշգամբ մը կայ, որուն վրայէն Աեցերորդ Պիոս փափր 1782ին առջևի հրապարակը ժողոված ժողովուրդին փափական օրհնութիւն տը-ված է:

Մարիա Ուոլուանդա ըսված ժամը ու Տօմինի-
 քաններուն վանքը, որ մաքսատան քովը Տօմինի-
 քանէովիլաց ըսված հրապարակն են, տասվերկուե-
 րորդ դարուն մէջը տաճարական ըսված կրօնաւոր-
 ներուն համար շինված են: Աերջը ասոնք վերջա-
 ցաննէ Տօմինիքաններուն տրվեցան: 1529ին Ա են-
 նային առաջին պաշարման ատենը շատ վնասեցան
 գրեթէ բոլոր հիմնայատակ եղան: Առաջին ու երկ-
 րորդ Ֆէրտինանտոս կայսրները վանքը շինել տը-
 վին, որ ինչվան հիմայ կեցած է: Իսկ ժամը 1631ին
 երրորդ Ֆէրտինանտոս կայսրը շինեց: Դռնէն ներս
 մտնելու տեղը գեղեցիկ արձաններով զարդարած
 է: Եւամին մէջը շատ ընտիր ու վարպետի քաշած
 պատկերներ կան: Աօթը խորան ունի: Եւտ գե-
 ղեցիկ դամբարաններ ալ կան, որոնց մէջը առա-
 ջին Աէօբուտոս կայսեր երկրորդ կայսրուհւոյն դամ-
 բարանը կայ: Եւամին կամարը ու դասին գմբէթը
 անւանի պատկերահան մը քաշած է: Վանքերնին
 ընդարձակ է, բայց իրենք քիչուր են:

10. Համալսարանին ժամը նոյն համալսա-
 րանին հրապարակն է. ասիկա յառաջ երկու քովի
 երկու մեծ շէնքերովը մէկ տեղ Յնեան կրօնաւոր-
 ներուն էր, ասոնք վերջացան նէ երկրորդ Յով-
 սէփի կայսրը աս տեղերը աշխարհական քահանաներ
 ժողվեց, ու իրենց համալսարան ըրաւ: Իր յա-
 ջորդն ալ զանոնք վերջացուց, ու ան ատենէն ինչ-
 վան հիմայ աս ժամին մէջը մինակ համալսարանին

եկեղեցական հանդիսութիւնները կրկատարին: յամբ գեղեցիկ ճակատ մը ունի՝ երկու դին երկու զանգակատունով. ժամը կամարաչէն է, ու կամարը տասնըվեց մէրմէր սիւներու վրայ կեցած է: Եւագ խորանէն ՚ի զատ վեց կողմնակի խորաններ ունի, որոնց ամէն մէկը մէյմէկ մատուռի ձևով շինած են. ժամին կամարը ու բոլոր պատկերները շատ արհեստով ու սքանչելի քաշվածներ են:

11. Պռանչիսկաններուն ժամուն ու վանքին, որ Պռանչիսկանէուիլաց ըսված հրապարակն են, հիմը 1603ին ապրիլի 14ին դրված է, ու 1611ին գեկտեմբերի 14ին ժամը լմեցած՝ օծված ու մէջը պատարագ ըլլալ սկսած է: Եսոր մէջի դիին երկայնութիւր 67 կանգուն է. ու լայնութիւր 20 կանգուն է. աւագ խորանին պատկերը սքանչելի քաշված է, ժամին յատակը մէրմէր քարէ է: Վանքը շատ մեծ ու գեղեցիկ է:

12. Խտալացիներուն ժամը, որ Սինօսիթէնսիլաց ըսված հրապարակն է, Էօբոլտոս փառաւոր ըսված Եւստրիայի մեծ դուքսը 1224ին շինած է, ու քովի վանքովը մէկ տեղ Խտալիայէն եկած Սինօսիթ ըսվող կրօնաւորներուն տրված է, ու անունը (Կալիաններու ժամ մնացած է: Ես ալ յառաջուց քաղքէն դուրս էր, վերջէն քաղաքը մեծցուցած՝ աս ալ քաղքին մէջը առնրված է. 1275ին սյրած է, ()թթօքար թագաւորը սկսած է դարձեալ շինել, ու Պէտէրիկոս Սեղեցիւր բոլոր լմն-

ցուցած է: Նույնպէս կայսրը 1786ին Մինսոսի(ժնե-
րուն քաղքէ դուրս ուրիշ ժամ ու վանք տրվաւ,
իսկ աս ժամը (Թալիանի ազգին տրվաւ, վանքն ալ
կառավարութիւն ըսված դատաստանի տեղ ըրաւ:
Թալիանները աս ժամը ալ աւելի զարդարեցին,
աւագ խորանին համար գեղեցիկ Մծածնայ պատ-
կեր մը քաշել տրվին, որ Չեան Մծածին կըսվի,
ուրիշ խորաններն ալ զարդարեցին: Ժամը քարէ
սիւներով կամարաշէն գեղեցիկ ճարտարապետութիւն
շինած է, մէջը մոխրոց օրէն սկսած ինչվան զատիկ
ամէն կիրակի՝ երեքշաբթի ու ուրբաթ տասնըմե-
կին՝ կէսօրէն ժամ մը յառաջ իտալերէն քարոզ
կըտրվի:

13. Սք Մննային ժամը՝ որ Մննակասէ ըս-
ված ճամբուն մէջն է, գլխաւորաբար քովի դասա-
տան համար է, ու առաջին Աօբոլտոս կայսրը Ան-
տաւի յաղթութե յիշատակին համար շինած է:
Մէջի դին բոլոր գեղեցիկ մերմէր քարերով զար-
դարած ու մաքուր ոսկեզօծած է: Մտոր մէջը շատ
հին պատկերահաններէն քաշած պատկերներ կան:
Ատոր էլմաս քարերով զարդարած ճաճանջ մը,
մեծ կտոր խաչափայտ մը, ու շատ փառաւոր պա-
տարագի զգեստներ, ու ուրիշ բաներ ունի: Հոս
ամէն կիրակի Ֆռանսրզերէն քարոզ կըտրվի, ու
շատ մեծամեծներ մտիկ ընելու կուգան:

14. Սալոյեան ազնւական աղջիկներուն ու-
սումնարանին ժամը, որ քովի բնակարանին հետ

մէկ տեղ Վիսթէնշթայն իշխանին աղջիկը Լյմա-
 նուէլա դքսուհին (որ Սափոյայի մեծ դքսին հետ
 կարգըվեցաւ ու այրի մնաց,) շինած է. ու գլուխ
 ալ դրած է, որ անոր մուտքովը մէջը 20 հատ աղ-
 նըւականի աղջիկներ կըթըվին: Ըստ աղջիկները
 բոլոր միօրինակ սև զգեստ հագած՝ վանքի պէս փա-
 կանքի տակ են, մէկ տեղ կերակուր կուտեն, մաս-
 նաւոր կարգ ու աղօթք ունին. բայց ուզած ատեն-
 նին զբօսանքի համար դուրս կրնան ելլալ, ուղօղը
 կրնայ ելլալ աշխարհք ալ մտնել: Ժամը Յովհան-
 նէսկաստէ ըսված ճամբան է, որ շատ մեծ է,
 բայց շատ մաքուր ու գեղեցիկ է:

Քաղքին մէջը ուրիշ պղտիկ ժամեր ալ կան,
 բայց մասնաւոր գեղեցկութի մը չունին, անոր հա-
 մար անոնց վրայ կուզեմ համառօտ գրել:

15. Սը Ռուբերտոսին ժամը Հառմաութ
 ըսված տեղը՝ որ Սեննային ժամերուն ամէնէն հինն
 է, հեթանոս Էւարներուն դարձի համար 740ին
 շինված է, ու ինչպէս որ շինած է նէ՝ անանկ ինչ-
 վան հիմայ մնացած է, մինակ 1436ին ու 1703ին
 քիչ մը նորոգված է: Խորաններուն պատկերներն
 ալ ան ատենւան քաշվածներ են:

16. Թվեթօնեան զինուորական կրօնաւորներուն
 ժամը՝ որ Սինկէռշթուսսէ ըսված ճամբան է: Ըստ
 զինուորական կրօնաւորները՝ որ անհաւատներուն
 դէմ ուղղափառ հաւատքը պաշտպանելու համար
 միարանած էին, 1200ին Սեննա ալ եկած՝ ու

պղտիկ մատուռ մը շինած են, ետքը 1316ին աս
 ժամը շինած են. ու իրենց կարգին պաշտպանը
 Սաճառի Թագուհին սրբուհի Լազիսաբէթը ըլլալով՝
 ժամը իրեն նըվիրած՝ ու իր պատկերը աւագ խո-
 րանը դրած են :

17. Սալթացի զինուորական կրօնաւորներուն
 ժամը Բէնթնէն շրջաօտ ըսված ճամբան է : Ը-
 սոնք ալ 1200ին Սեննա եկած են, ու 'ի պատիւ
 սբ Զովհաննէս մկրտչին աս ժամը շինած են :

18. Սբ Փրկչին ժամը, որ Սալվաթօռկասսէ
 ըսված ճամբան է, 1280ին շինված է, ու 1361ին
 սբ Լճածնայ ընծայված է. աւագ խորանը 1459ին
 Զնի արձանը դրվեցաւ, ու անկէ անունը սբ Փրկչ-
 չի ժամ մնացած է :

19. Օռսօլեան կուսանքներուն ժամը ու վան-
 քը, որ Լօհաննէսկասսէին վարի դին է, 1660ին
 շինված է. մէջի կուսանքները շատուր են, ու աղ-
 ջիկներ կրկրթեն գլխաւորաբար անպաշտութե մե-
 ջը, ու գործել ալ կըսորվըցնեն, ու աղքատ հա-
 րուստ չեն նայիր, ով որ ըլլայ նէ կանուռն :

20. Ուղղափառ յոյներուն ժամը, որ մեծ
 մաքսատան քովն է, 1775ին Սարիա Թերեզիան
 շինել տրված է : Ըս ժամս սբ Սալվառեայ կուսին
 նըվիրված է, ու իր պատկերը աւագ խորանը
 դրած է :

21. Երկու հատ չարափառ յոյներուն ժա-
 մեր կան, մէկը կայսեր ստորակարգեալներուն, որ

Այլ թէ Պլայշմառք ըսված տեղն է, մէկալը դրսեցիներուն, որ Հաֆնէ ոչ թայկէ ըսված տեղն է: Սատուռ մըն ալ Սոսկոֆները ունին, որ մեծ Շուլէ ոչ թ աստէ ըսված ճամբան է: Եւ տերականները երկու աղօթք ընելու տեղ ունին, ու հրէաները մէկ Սինակոկայ: Եւ սոնք ամէնն ալ իրենց զատ զատ դպրատունները ունին, ու իրենց տղաքը իրենց աղանդին ուսումներուն մէջը կը կրթեն, ու լեզուներ ու գիտութիւններ կը սորվեցընեն:

Գ Լ Ո Ւ Կ Ե Օ:

Վարչին արդարեանները իմ հանգրձանները (գաւառները):

1. Ինչպէս վերը յիշեցինք՝ հանգրձանները դրսի դիէն հաստը պատով ու խորունկ փոսով քոցած են, ու դուրս ելլալու ու ներս մտնելու համար 11 մեծ դռներ կան, ամէն մէկուն քովը կառավարութե՛ն զինւորներ կը սպասեն, ու գիշերը կը քոցեն, բայց դուրս ելլալ ու զօղներուն կը բանան, թող կուտան, դրսէն եկողներուն՝ թէ որ բեռ չունին նէ՛՛ կը բանան՝ ներս թող կուտան, բեռ ունեցողներուն քովը զինւոր կը դնեն մաքսատունը կը խրկեն:

2. Հանգրձանները 34 հատ են, որ քաղաքը ամէն դիէն պսակի պէս կը պատեն: Եւ սոնց ամէնուն մէջը 1766ին 3190 տուն կար, հիմայ 6380 տուն

եղած են, ու ամէն մէկը արևելեան տներուն ու թին տասնին չափ կան, ու աս մօտիկները ժողովուրդը անանկ շէնքի ետևէ է, որ մէկ տարւան մէջը նորէն վաթսուն տուն շինած են որոնց ամէն մէկը մէյմէկ պալատի պէս է, ու օր քան զօր շինելու բաղձանքնին կեւելնայ կոր:

3. Հանգրվաններու մէջը 23 ժողովրդապետական ժամ, 8 կրօնաւորներու՝ ու 2 կուսանքնորու ժամ ու վանք կան, շատ երևելի պալատներ՝ մեծ մեծ տներ ու պարտէզներ կան, որ տեսնողներուն սիրտը կը գողնան՝ իրենց նայիլ կուտան:

4. Բոլոր հանգրվանները ու թը բաժնւրված են, ու ամէն մէկը մէյմէկ կառավարութե տակն են, որոնք Փօլէյայ կըսվին: Ասոնք ժողովրդեան հանգըստութեը համար գիշեր ցորեկ կըհսկեն, ինչ որ կըլլայ՝ կիմանան, յանցաւորները կըգտնեն, պղտիկ բաները իրենք կըպատժեն, մեծերը քաղքի կառավարութեան կուտան: Ասոնց մէջը Լօզէֆըլթաթ, Փլացէլ (որուն մէջը մեր վանքն է), Սէնինկէռկասսէ, Լյսէռկասսէ, Լանտշթառասսէ, Սիտին, Սարիաշիլֆ, ու Եթթէնֆէլտըսված հանգրվաններուն օդը ամէնէն առողջ է, ու իրենք ամէնէն գեղեցիկ են:

ԳՂՈՒՎՈ Լ:

Հանգրվաններուն երեւել ժամերը ու վաները:

1. Այլ Լէօբուլտոսին ժամը որ Լէօբուլտշթաթըն է, 1770ին շինված ու օծված է, իսկ 1723ին աւելի մեծցրված է: Աւագ խորանը Աւստրիային պաշտպանին սուրբ Լէօբուլտոսին պատկերը դրած է, որուն տօնը նոյեմբերին 15ին մեծ հանդիսութեամբ կրկատարվի: Ուրիշ խորանները գեղեցիկ պատկերներ կան, բայց շատ հին չեն, ժամը շատ զարդարուն է, ու կամարները գեղեցիկ քաշված են:

2. Այլ (Թերեզիային ժամը ու Կարմէլիթաններուն վանքը Լէօբուլտշթաթն է: Եւստին աւագ խորանը առաջին Լէօբուլտոս կայսրը 1702 մերմեր քարերով շինած է. ու սբ (Թերեզիային պատկերը դրած է. վեց կողմնակի խորաններ ունի. վանքը իրեք դասիկոն է. առաջինը ու վերջինը կամարաշէն են: Կրօնաւորները ծանր անձինք են, բայց քիչ-ւոր են:

3: Ողորմած ըսված կրօնաւորներուն ժամը ու վանքը, որ Լէօբուլտշթաթ (Թապօռշթաասէ ըսված ճամբուն վրայ են, 1614ին շինված են ու սբ Յովհաննէս մկրտիչին նըւիրված են: Ասոնք 1655ին բոլոր այրած են, ու երկրորդ տարին նորէն շինված

են: 1683ին պաշարման ատենը բոլոր աւրըվեցան, ու դարձեալ շուտ մը շինվեցան. 1714ին սաստիկ հով մը զանգակատան ծածկը վերցուց, որն որ 1748ին շինեցին ու վրան պղնձով պատեցին. ասի շատ վարպետական գործ է: յամբ մեծ ու գեղեցիկ է, շատ խորաններ ու պատկերներ ունի: Վանքն ալ մեծ է ընդարձակ պարտէզ ունի: Եօթանասուներ չափ կրօնաւորք են, որոնց չորսը քահանայ են, մնացածները եղբարք են. քահանաները պատարագ կրնեն, խոստովանանք կրլսեն, հիւանդներու վերջին օժուժ կուտան, իսկ մեծաւորէն սկսած ամէն ուրիշ պաշտօնատէրները եղբարք են: Իրենց վախճանը հիւանդներու ծառայել է. անոր համար վանքին մէջը էրիկ մարդիկներուն համար գեղեցիկ հիւանդանոց մը ունին՝ որուն մէջը 120 հիւանդի համար անկողին կայ, ու շարունակ լեցուն են. աղքատ հարուստ չեն նայիր, կառնուն, սիրով կը ծառայեն, որն որ կրնան կառողջացընեն, չէ նէ ամէն հոգևոր բաները կը հոգան, ու մեռնելէն ետքն ալ թաղումը իրենք կը կատարեն: Մեծաւորէն սկսած կարգաւ ինչվան յետին եղբայրը գիշեր ցորեկ հիւանդանոցը երկու երկու հոգի կը սպասեն, կերակուր բաժնելու ատենները ամէնը կը ժողովին, ժամ զրուցելով կերակուր կը տանին: Մէջերնին բժիշկ, վիրաբուժ ու դեղավաճառ ունին, ու դեղերը բոլոր վանքին մէջը իրենց դեղատունը կը շինեն:

4. Սբ Գովհաննէս Ներսիսեանցի ժամը, որ Լէօբոլտշտաթ Ռաթէնշթաատէ ըսած ճամբան է, 1780ին շինած է. ու 1786ին Գովսէփ կայսրը ժողովրդապետական ժամ ըրած է:

5. Սբ Ռօբոսին ու նբ Սերաստիանոսին ժամը Լանտշթաատէ ըսված ճամբան է. ժամին ճակատը երկու զանգակատուն ունի, երկուքին վրայ ալ պղնձով պատած են, առջևը նբ () գոստինոսին ու ուրիշ նբ կրօնաւորներուն արձաններովը գեղեցիկ զարդարած է: Ըլագ խորանը նբ Ռօբոսին ու նբ Սերաստիանոսին պատկերը կայ. կողմնակի խորանները շատ գեղեցիկ ու վարպետական քաշվածներ են:

6. Սբ Թճածնայ ծննդեան ժամը Ռէնվէկ ըսված ճամբան է, ու յիշատակի արժանի մասնաւոր բան չունի:

7. Սալէզեան կուսանքներուն ժամը ու վանքը, որ Ռէնվէկ է, 1719ին շինված է, ու նբ Ըճածնայ այցելութիւնը նրւիրված է. ժամին ձևը Լոմայի նբ Պետրոսին ժամին նման է, գմբէթը Փէլէկրինի անունով քաջ պատկերահան մը Ըճածնայ այցելութիւնը քաշած է, խորաններուն պատկերներն ալ անւանի պատկերահաններու քաշվածներ են: Վանքը շատ մեծ ու գեղեցիկ է, մեծ պարտէզ ունի, վանքին մէջը վաթսունի չափ մարապետներ կան, բոլորն ալ մեծ մեծ տներէ են, ու լաւ կրթված բարեպաշտ անձինք են: Իրենց վախճա-

նը ազնւականներուն աղջիկները կրթել է, անոր համար շատ մեծամեծ մարդիկ իրենց աղջիկները գիշեր ու ցորեկ ասոնց վանքը կուտան, որ հինգ վեց տարի կրթըվին, ու լեզուներ սորըվին. ու ասանկ աշկերտներ միշտ վաթսուներէն աւելի ունին:

8. Եղիսաբէթեան կուսանքներուն ժամը ու վանքը, որ Լանտշթուասէն է, 1711ին շինված է, աւագ խորանը նբ Եղիսաբէթին պատկերը քաշած է. ժամին մէջը գերեզմանի մը վրայ քար մը կայ, որուն վրայ աս զարմանալի գիրը կայ. «Սարիամ Եօ-
 ,, զէֆա՝ որ մարապետներու իրեք վանք շինեց, եր-
 ,, կու անգամ կուսութիւն ուխտեց, 53 տարի կրօ-
 ,, նը կեցաւ՝ Ինչպէս ողորմած եղբարները էրիկ
 մարդիկներու հիւանդանոց ունին, ասոնք ալ կնիկ-
 ներու համար հիւանդանոց ունին, սիրով կըծա-
 ոայեն, ամէն բաներնին կըհոգան, բժիշկը ու վե-
 րաբուժը դրսէն կուգան, քահանանին վանքին քո-
 վը զատ տեղ ունի, որ հիւանդանոցի հետ հաղոր-
 դակցութի ունի: Աս երկու հիւանդանոցն ալ հի-
 ւանդները եկածնին պէս՝ պէտք է որ խոստովանին՝
 Արբուժիւն առնուն:

9. Աք խաչին ժամուն, որ Ռէնվէկ կայսեր գերմանացի թիկնապահ զօրքին պալատին քովն է, աւագ խորանը շատ գեղեցիկ քաշված խաչելութե պատկեր մը կայ:

10. Աք Սաքսիմոսին ժամը, որ Լանտշթուաս-
 սէ աղքատանոցին մէջն է, 1410նին շինված է:

ԵԿԵՂԵՑԻ ՄՐԲՈՅԼ ԿԱՌՈՂՈՍԻ

11. Սք Սարգարիտայի ժամը, որ Վայսկէն պէն ըսված հանգրվանն է, շատ անծանօթ պատկերներ ունի:

12. Սք Պետրոս Պօղոսին ժամուն, որ Լուսպէնկ ըսված հանգրվանն է, աւագ խորանը ասերկու առաքեալներու պատկերը կայ. ասիկա 1810նին Գէորգ Շիլինկ ըսված քաջ պատկերահանը քաշած է. գեղեցիկ Լճաճնայ պատկեր մըն ալ կայ, որ նոյն տարի Պէնքօ անունով քաղքըցիի աղջիկ մը քաշած է:

13. Սք Կառուոս Պօրրօմէոսին ժամը, որ Վիտին ըսված հանգրվանն է, Վեննային ժամերուն մէջը ամէնէն գեղեցիկ ու կարգաւորեալն է, բըրակի մը վրայ, իրեք դիէն աղատ, ճակատը քաղքին դարձած է: 1713 Վեննային մեծ ժանտախտին ատենը վեցերորդ Կառուոս կայսրը իր անւանը սքին ուխտ ըրած է՝ որ եթէ Լ.յ բարեխօս կըլլայ, ու աս ախտը շուտով կըվերցընէ նէ, իր պատուոյն ժամ մը շինել տայ: Սուրբին բարեխօսութեամբը շուտ մը ժանտախտը կըդադարի: 1736ին փետրովարի չորսին հիմը դրվեցաւ, ու 1737ին հոկտեմբերին վերջը սքանչելի ճարտարապետութեամբ ու համեմատութեամբ աւարտեցաւ: Եւամին մեծ դուռը 11 աստիճան բարձր է, որուն վրայ վեց կորընթեան սիւներու վրայ կեցած ծածկ մը կայ, ասոր վրայի եռանկիւնի ճակտին վրայ մէրմէր քարի վրայ ժանտախտին խորհրդաւոր նշանը փորած է, ու

տակը սաղմոսին խօսքը գրած է . Օղակոս ի՞նչ կու
 րարեցից աստօջէ ամ Երկիր-դաժայ նորս : Ասոր երկու
 դին 17 կանգուն բարձրութեամբ ու 5 կանգուն
 տրամագծերով երկու քարէ սիւներ կան . մէջեր-
 նին վեր ելլալու համար կլոր աստիճաններ կան .
 դրսանց սբ Առուղոսին վարքը հրաշագործութիւն-
 ները ու մահը փորած են : Արկուքին ալ վերի
 դիերնին զանգակատներ են , որոնց չորս դին չորս
 չորս պղնձէ թափած ու գեղեցիկ ոսկէզօծած ար-
 ծիւններ կեցած են , որ թւերնին բացած պսակ
 (խօռխուլուխ) եղած են : յամը մտածին պէս եր-
 կու դին յաղթական կամարի ձևով երկու շէնքեր
 կան , որոնց տակն ալ երկու կողմնակի դռներէն
 դուրս ելլալու համար երկու լայն ճամբայներ կան :
 յամին վրայ ութը անկիւնով բարձր ու լուսաւոր
 գմբէթ մը ձգած է , որ դրսէն պղնձով պատած
 է , վրան լապտերի (Ֆէնէրի) ձևով վեր ելած է ,
 որուն շրջանակը պատուհաններ կան , որ բոլոր ժա-
 մը կրլուսաւորեն . գմբէթին ներսի դին անանկ գե-
 ղեցիկ քաշված է , որ մարդ նայելով չիկշտանար :
 Աւագ խորանին վրայ սբ Առուղոս Պորրոմէոսին մէր-
 մէր քարէ արձանը կայ , որ ամպերուն վրայ չոքած
 երկինքը կելլայ կոր : Կողմնակի խորաններն ալ շատ
 գեղեցիկ ու վարպետի քաշված պատկերքներ ու-
 նին : յամին քովը վանք մը կայ , որուն մէջը սբ
 խաչի կարգէն կրօնաւորներ կան , ասոնք իրենց զգես-
 տին վրայ իրեք հատ կարմիր խաչ ունին :

14. Պահապան հրեշտակին ժամին, որ Ախտին գլխաւոր ճամբուն վրան է, 1817ին ներսի գին ու 1820ին դրսի գին գեղեցիկ նորոգեցին. աւագ խորանը խաչելութե պատկերը կայ, իսկ կողմնակի խորանները ուրիշ սուրբերուն պատկերները կան:

15. Սբ Թեկղեին ժամուն, որ աս ալ ան ճամբուն վրան է, խորանները շատ հին քաշված ու մեծագին պատկերներ ունին: Բիարիսթի ըսված կրօնաւորներուն ձեռքն է:

16. Սբ Պլօրիանոսի ժամը, որ Սնցլայնստօռֆ հանգրվանն է, 1725ին շինված է. աւագ խորանը սբ Պլօրիանոսին, ու ուրիշ խորանները ուրիշ սուրբերուն պատկերները կան:

17. Սբ Յովսէփայ ժամը, որ Սարկառէթէն հանգրվանն է, 1768ին շինված է. աւագ խորանը սբ Յովսէփայ ու ուրիշ խորանները ուրիշ սբերուն պատկերները կան, ու բոլորն ալ մաքուր քաշվածներ են:

18. Սբ Լճիտիոսին ժամին, որ Կումբէնտօռֆ հանգրվանն է, աւագ խորանը սբ Լճիտիոսին ու կողմնակի խորանները ուրիշ սուրբերու են. պատկերները ընտիր են, ու ժամը շատ գեղեցիկ է:

19. Սբ Յովսէփայ ժամը, որ Լայմլըռուպէ հանգրվանն է, 1692ին շինված է, որուն պատկերները հասարակ քաշվածներ են:

20. Սբ խաչին ժամը, որ Լայմլըռուպէն է,

գեղեցիկ զանգակատուն մը ունի . աւագ խորանը նք Սարիամ Սագգաղենացիին պատկերը կայ, վերի կամարը Հայր Աճը քաշված է, ու ուրիշ պատկերները վարպետ պատկերահաններու ընտիր քաշվածներ են:

21. Սուրխ հելճին, հայերէն, Սարիամ օգնականի ժամը, որ ժամին անունովը Սուրխ հելճ ըսված հանգրվանին մէջն է, աւագ խորանը Աճածնայ հրաշագործ պատկերը կայ: Ասիկա 1660ին քաշված է, ու մեծ ուխտի տեղ է, բոլոր քաղքըցիները բեռնակրէն սկսած ինչվան կայսրը աս պատկերին մեծ ջերմեռանդութիւն ունին, որ հաւատով խնդրօղներուն խնդիրքը միշտ կը կատարէ. ժամը շատ փառաւոր ու մեծ է, մէջը շատ մեծագին պատկերներ կը գտնուվին, ու կամարը գեղեցիկ քաշված է: Աս ալ Պարնապիթ ըսված կրօնաւորներուն ձեռքն է:

22. Սուրխ թուօսլին, հայերէն, Սարիամ մխիթարչին ժամը՝ Սանթ Ուլուիս ըսված հանգրվանն է. ու շատ հին ժամերուն մէկն է. ասիկա 1721ին նորոգված է. աւագ խորանը նք Ուլուիկոսին կամ Ուտալուիկոսին պատկերը կայ, ասոր առջևը մարդու մեծութիւնը նք Աճածնայ ոսկէզօծ արձանը կայ, որուն շրջանակը գեղեցիկ ոսկէզօծ ճառագայթներով ու կանթեղներով զարդարած է, ժամը համեմատութիւն շինված է. մեծ ու գեղեցիկ է. ուրիշ պատկերներն ալ գեղեցիկ ու վարպետական են:

23. Պաշտպան սուրբ Աճաճնայ ժամը ու Մխիթարեան միաբաններուն վանքը, որ Փլայէլ հանգրվանին մէջն է, 1600ին Սատաթիա մեծ դուքսը Վափուչիններուն համար շինել տրված է, ու բոլոր Աւստրիային մէջը Վափուչիններուն առաջին վանքն է: 1685ին Սեննային պաշարման ատենը աս ժամը ու վանքը գրեթէ բոլորովին կործանեցան. բայց ան տարին մեծ կոմս մը ու իր կինը նորոգել տրված են. անոր համար իրենք մեռնելէն ետքը մարմիննին ժամուն մէջը թաղված են, ու պատին վրայ սև մերմեր քարի մը վրայ իրենց ասանկ բարեպաշտ գործքին պատմութիւնը փորած է: 1810ին ժամը ու վանքը Մխիթարեան միաբաններուն տրվեցաւ, որուն ինչպէս ըլլալը համառօտիւ պատմենք:

Պաանսրզները երբոր 1809ին թրեստ քաղաքը առին նէ, հոն ըլլող Մխիթարեանց հին ու նոր թշնամիները իրենց յարմար ատեն ու առիթ դանելով աս բանս կատարեցին գլուխ տարին իրենց հնուցմէ մտածած թշնամութեն խորհուրդը: Պաանսրզներուն ձեռօքը՝ որ ամէն վանքերը ու կրօնները ջնջելու ետեւէ էին, սկսան կամաց կամաց վանքին երկիրները ծախել տալ, ու միաբանութեան ստացուածները կողոպտել: Ատքը սկսան վանքին անձինքը ասդին անդին ցրուելու ետեւէ ըլլալ: Բայց անոնք մարդկային ահը ու բռնութիւնը բանի տեղ չխսեպելով, ու իրենց ամենագութ մօրը նը Աճաճ-

նայ հզօր պաշտպանութեը ապաւինելով, ջանա-
 ցան մէկիկ մէկիկ, կամ երկու իրեքը մէկանց Աւստ-
 րիայի կայսեր ապահով քաղաքներուն մէկը մէկ-
 տեղ գալ ժողովիլ: Քանի մը հոգի իրենց Աբ-
 բային հետ, որ ան ատենը գերապատիւ Աճա-
 տուր Ռաբիկեանց Աբբեպիսկոպոսն էր, հոս Անն-
 նա եկած ժողված ըլլալով, կայսեր աղաչեցին՝ որ
 իրենց ողորմ վիճակին գծայ, իրենց տեղ մը տայ:
 Կայսրը առաջուց վանքին վրայ եկած ամէն դժբախ-
 տութիւնները ու միաբաններուն աղքատութիւնը աս-
 դին անդին ցրուիլը լսած էր. մանաւանդ թէ՛ Խստի-
 ոհա գաւառը անոնցմէ չորսին հանդիպելով, զի-
 րենք Առաց նոյն գաւառին մայրաքաղաքը վանքի մը
 մէջ դնել տրված էր, ու իր ծախքովը զանոնք կը-
 պահէր: Արդ երբոր Աննա ըլլօղները իրմէն հաս-
 տատուն բնակարան մը խնդրեցին նէ, անասեր
 կայսրն ալ Քափուչիներուն աս վանքը, (որուն
 մէջը քիչ կրօնաւորներ մնացած էին, ու կայսրմէ
 կրխնդրէին կոր զիրենք քաղքին մէջը ըլլող Քա-
 փուչիներուն վանքը խաւրելու,) իրենց տրվաւ:
 Անքը յանձնըվեցաւ Միաբանութե 1811ին փե-
 տրվարի 16ին. ու երկրորդ օրը Աճատուր արքե-
 պիսկոպոս Աբբահայրը երկու միաբաններու հետ մէկ-
 տեղ անպատմելի ուրախութիւն կալ վանքին ժամուն
 մէջը առաջին պատարագը մատոյց, ու նոյն օրը
 Առաց ըլլող չորս միաբաններն ալ եկան. ետքը միա-
 բանութե մնացած անձինքն ալ ետեւն եկան հասան:

Ժողովրդեան մէջէն շատ բարեպաշտ անձինք-
ներ տեսնելով միաբաններուն վերջին աղքատու-
թիւնը ու ամէն բանի կարօտութիւնը, ամէնուն
սիրտին մէջը իրենց վրայ սէր մը ու գուժ մը ին-
կաւ: Մանաւանդ առաւելապէս արգոյ ալևորին
Աստուածատուր արքեպիսկոպոսին վրայ, որուն փա-
ռայեղ անձը ու անուշ վարմունքը ամէնուն սիրտը
իրեն հետ կըկապէր *): Ասոր համար որը հա-

*) Աս մեծ սէրը ու յարգութիւնը որ Ալենային Ժողո-
վուրդը ու վանքին առաջին բարեկամները գերազա-
տիւ Աբբա՛հօր վրայ ունեցած էին, մինչուհի իր մահ-
ուան ատենը անկորուստ պահեցին: Աս բանս յայտ-
նի երեցաւ իր մեռած ատենը, որ մեծամեծներէն
սկսած ինչքան ստորին մարդիկ անոր վրայ իբրև իրենց
հօրը ցաւ ու կսկիծ ցըցըցին: Ասոր համար ալ իր
մահուանը հանդէսը շատ մեծ ու շքեղ եղաւ: Իր
մեռնելը տեսնելու համար երկու օր այնչափ մարդիկ
եկան լեցվեցան ժամը, որ հարկ եղաւ զնետորներ
բերել, անոնցմով բազմութիւն կարգի դնել, որ մնաս
մը չհպատահի: Մահուանը կամ Թաղման հանդէսին
եկան Ալենային ամէն վանքերէն ու ժամերէն մեծ
բազմութիւն կրօնաւորաց ու եկեղեցականաց. չորս
Թագադիր կանոնիկոսներ, ու քաղքին եպիսկոպոսը,
որ բոլոր մեռելոց կարգն ալ կատարեց, ու ետքը
ննջեցելոց ձայնաւոր պատարագն ալ հանդուցելոյն
հողուոյն համար մեծ հանդէսով մատուց: Այնպէս
հանդէսին եկող երևելի աշխարհականներուն թիւն
ալ շատ էր: Իսկ կայսեր սէրը աս գերապատիւ ան-
ձին վրայ անկից աւելի յայտնի եղաւ, որ մասնաւոր
հրովարտակով սուխրութիւն գուրս շուտ մը հրաման

գուտտ, որը անկողին, ու որը կերակուր ուտելիք կրբերէին կուտային անոնց, ու իրենց անկեղծ սէրը կըցրցընէին: Ասանկով ան քիչվոր միաբանները գրեթէ նորէն սկսան միաբանութիւնը առաջ տանիլ: Վիչ մը ատեն անցնելէն ետքն ալ իրենց ստակովը վանքը թագաւորութէ գնեցին, որ իրենց սեփական ստացուածը ըլլայ: Քարեպաշտ կայսրը 1824ին մասնաւոր հրովարտակով նոր արտօնութի մըն ալ տրվաւ միաբանութեան իրեն բոլոր ստացուածոցը վրայ տէր ըլլալու ու ազատ իրաւունք ունենալու, որ Ալենայի մէջ ուրիշ վանքերը չունին: Ասկից 'ի զատ ատեն ատեն ուրիշ շատ արտունութիւններ ալ տրված է ու կուտայ անասեր կայսրը աս միաբանութե ու վանքին:

Արդ՝ աս վանքը առջի կամ գետնի դատիկոնը ունի մեծ ու ընդարձակ սեղանատուն մը, մեծ տպարան մը, տասնըմէկ հատ զանազան բաներու համար խուցեր, երկու ակօր, ու գինիի շտեմարաններ (մաղաղաներ): Իսկ երկրորդ դատիկոնը կայ մեծ դասատուն կամ նորընծայարան մը նորընծայից ննջարանով մէկտեղ, աղւոր գրքատուն մը, ու քսանվիրեք խուց քահանայից համար: Վաստաւու-

տրվաւ իր մարմինը միաբանութե Ժամուն մէջ թաղելու, որ աս բանս՝ վերը (Երես. 30.) պատմածներն ուս կէորէ՝ նոր ատեններս Ալենայի մէջ սաստիկ արդեւած է:

նը, նորընծայարանը, ննջարանը, տպարանը, ու գրքատունը հիմակվան ձևովը ու վայելչութիւնը՝ նորէն շինվեցան: Նոյնպէս վանքին ուրիշ դիւրն ալ շատ նորոգութիւններ եղան: Իսկ ժամը ներսի դիէն գրեթէ բոլորովին նորոգվեցաւ ու զարդարվեցաւ: Միաբանները թրեխտէն ցրված ատեննին խորհուրդ ըրած հաստատած էին, որ եթէ նորէն վանք մը ու ժամ մը ունենալու ըլլան նէ, սբ Լ. ճածնայ նուիրեն, անոր համար աս հիմակվան վանքը իրենց ձեռքը անցած օրէն նուիրեցին անիկա ժամով մէկտեղ իրենց հզօր Պաշտպանին սբ Լ. ճածնայ, ու անուն դրին, Եկեղեցի Խ Վան, Պաշտպան սուրբ Լ. ճածնի: Ետքը 1823ին վանքին բարեկամներուն մէկուն ծախքովը Շինալէո ըսված վարպետ պատկերահան մը սբ Լ. ճածնայ աղւոր պատկերք մը քշեց՝ չորս կանգուն բարձրութեամբ, ու երկուք ու կէս կանգուն լայնութիւն, որուն մէջը սբ Լ. ճածինը գթած կերպարանքով վանքին պաշտպանելու պէս ձևացուցած է: Լ. ս պատկերը ոսկեզօծ հարուստ շրջանակով (չէր չիվէյով) զարդարեւէն ետքը, նոյն տարին նոյեմբերերին առջի կիրակին, որ սբ Լ. ստուածածնայ Պաշտպանութե տօնն էր, մեծ հանդիսութիւնով աւագ խորանը դրվեցաւ: Լ. նկէ ետքը ալ ժողովուրդը ու տէրութիւնը աս վանքը ու ժամը սկսան իրենց լեզուովը Ս. Խ. Խ. Պաշտպան սբ Լ. ճածնի կանչել: Լ. աջ աւագ խորանը դասին մէջ տեղն էր, ու շատ անշուք էր. բայց ժամը միաբա-

նութեան ձեռքը անցնելէն ետքը, խորանը ետք
 քաշվեցաւ, ու բոլոր նորէն շինվեցաւ: Աւագ խո-
 րանէն 'ի զատ ժամուն մէջը հինգ խորան ալ կայ,
 երկուքը անմիջապէս դասին քովը, աւագ խորանին
 պէս ժամուն դրանը դարձած: Այլ դիու խորանին
 վրայ նք Յովսէփ ԱճաՏօր պատկերը կայ, իսկ ձախ
 դիու խորանին վրայ նք Անտոն Աբբային պատ-
 կերը, երկուքն ալ վերը ըսված Շինալէու պատկե-
 րահանը քաշած է: Մէկալ իրեք խորանները
 Աճածնայ մատուան մէջն են, ապ մատուուը ժամուն
 մեծ դռնէն ներս մտածին պէս աջ դին կիյնայ, մէջ
 տեղի մեծ խորանը նք Աճածնայ հրաշագործ պատ-
 կերը կայ, անոր աջ դիի խորանը նք Աննային պատ-
 կերը կայ, իսկ ձախ դիինը Սարիամ մագդաղենա-
 ցիին պատկերը, երկուքն ալ ընտիր քաշվածներ
 են Սաուլպէրչ անունով պատկերահանէ մը *):

*) Աս մատուան տակը թաղված է գերապատիւ Աճա-
 տուը Աբբեպիսկոպոսին ու Աբբային մարմինը:
 Մօտիկներըս նոյն մատուան մէջը իր գերեզմանաքա-
 ըր ու տապանադիրը հայ ու լատին լեզուով կը-
 դրվի, որպէս զի Աննայի Մխիթարեան միաբա-
 նութեը միշտ աչքին առջին ունենայ այնպիսի բա-
 րերար անձի մը յիշատակը, որ Թրեստի ու ետքը
 Աննայի վանքը հաստատողը, ու Մխիթարեան միա-
 բանութե մէջը առջի Աբբեպիսկոպոսը եղաւ 1800ին,
 ու այսպիսի և ուրիշ պատիւներով իր հասարակու-
 թիւնը շքեղացուց:

յամուն ձեղունը (Թավանն) ալ վարպետական քաշվածքներ են. մէջի դին սբ Աճաճնայ վերափոխումը կայ. դասին ձեղունը Ժամուն մէջի դիւ ձեղունէն ցած լլալով, մէջի մնացած տեղը քանի մը կանգուն բարձրութիւն ճակատ մը եղած է, անոր վրայ ալ քաշված է Լջմէածինը, ու սբ Գրիգոր Լուսաւորչայ Տրդատ Թագաւորը մկրտելը: Ասոնք ալ 1819ին Շ իլգէն անունով երևելի պատկերահան մը քաշեց: 1825ին մեծ աւանդատունն ալ բոլոր նորէն պայծառ շինվեցաւ, ու աղւոր փայլուն տօլապներով զարդարվեցաւ: Հոս ալ պզտիկ սիրուն խորան մը կայ սբ Աճաճնայ պատկերովը: յամուն վերնատունն ալ աղւոր ու լուսաւոր է, որուն մէջը միաբանութեւն բարերարները ընտիր երգիոն մը դնել արվին: Ասկից ՚ի զատ կան նաև քանի մը աղօթարաններ, միաբաններուն ձմեռը Ժամ ըսելու համար, ու վանքին բարեկամներուն պատարագ տեսնելու համար:

Միաբանութիւնը իր եկեղեցական հանդէսները շատ փառաւոր ու շքեղ ընելով, վննացիներուն ու օտար ազգաց առջին շատ մեծ համարում ստացաւ: 1820ին սեպտեմբերին երկուքին մասնաւոր կայսերական հրովարտակով արտունութիւն մըն ալ առաւ տարին երկու հեղ մեծ հանդէսով Թափօր ընելու. մէյմը աւագ շաբթին կամ զատկին խթման իրիկունը. մէյ մըն ալ սեպտեմբերի ութին, սբ Աճաճնայ ծննդեան օրը, որն

որ Մխիթարեան միաբանութիւնը ամէն տեղ մեծ
 հանդէսով կը տօնէ, 1701ին ան օրը հաստատված
 ըլլալով: Բոլոր Ա եննային եկեղեցական հանդէս-
 ներուն մէջը (Թող Վ.նի մարմնոյ և արեան տօնին
 մեծ Թափօրը, որն որ քաղքին արքեպիսկոպոսը կը-
 նէ,) աս երկու Թափօրին պէս մեծ եկեղեցական
 հանդէս չիկայ. ինչպէս բոլոր Ա եննային ու մօ-
 տիկ աեղերուն ժողովուրդը միաբան կը վկայէ: Աս
 հանդէսին մեծութիւնը աւելի եկեղեցական անձանց
 և ուրիշ պատուելի հանդիսադիրներուն շատու-
 թիւնը, զանազան բարակ՝ ոսկիով բանված խաչ-
 վառներուն (պայրախներուն), շքեղ ամպհովանիին
 և ուրիշ զարդերուն աղւորութիւն է: Աս հանդէ-
 սին շատ եկեղեցական անձինքներէն՝ ՚ի զատ կըն-
 կերանան վանքին բարեկամներէն ու բարերարնե-
 րէն վաթսուն եօթանասուն հոգիի չափ, բոլոր միօ-
 րինակ սև հագված ու հաստը մօմեր կամ կերոն-
 ներ բռնած: Ամէն մէկ հեղվան Թափօրը երկու
 ժամէն աւելի կը տևէ. ու բոլոր հրապարակական
 ճամբաներուն վրայ՝ ուրտեղաց որ հանդէսը կանց-
 նի նէ՝ անբաւ բազմութիւն խռնած ամիբերան կը-
 նային կը զարմանան ամէն բանին կարգին ու վայել-
 չութեւնը, ու հանդէսին մեծութեւնը վրայ: Աս վան-
 քին պատկերը աս գրքին ճակատը դրած է:

Աս տարի միաբանութիւնը Ա եննայէն մեկուկէս
 ժամ հեռու Վլոսդէնայպուռի քաղքին մօտ նոր
 վանք մըն ալ գնեց, որուն վրայ ետքը կը գրենք:

24. Սբ Լաւրենտիոսին ժամը, որ Շօթթէն-
Ֆէլտ ըսված հանգրվանն է, իրեք խորան ունի. ու
աւագ խորանը սբ Լաւրենտիոսին է: Ըս ժամը
25 քանոնով (րէճիսթրով) երգիոն մը ունի, ու
բուն երգիոնի վարպետները կը հաստատեն, որ Ան-
նային մէջը ասկէց աղէկը չիկայ:

25. Եօթն Ըպաւէններուն ժամը, որ Ըլթէ-
լէուխէնֆէլտ հանգրվանն է, 1783ին ժողովրդապե-
տական ժամ եղած է: Եօթն Ըպաւէնները աւագ
խորանին պատկերքին մէջը կը գտնուին. որ ասոնք
են. ամենասուրբ Երրորդութիւնը. ամենասբ Հա-
ղորդութիւնը. սբ կոյս Ըճածինը. ամենայն սուրբե-
րը ու հանգուցեալ հաւատացեալները: Ըս ժամը
աւագ խորանէն ՚ի զատ չորս խորան ալ ունի:

26. Սարխա Լաայ, հայերէն, Սարխամ հա-
ւատարիմ, ըսված Ըճածնայ ժամը ու Բիարխսթի
կրօնաւորներուն վանքը Եօզէֆշտաթ, 1698ին ա-
ռաջին Էօբոլտոս կայսեր ատենը շինված են. ժա-
մը մեծ ու գեղեցիկ է, գեղեցիկ պատկերներով
եօթը խորան ունի, առջևը գեղեցիկ արձաններով
զարդարած հրապարակ մը կայ. վանքը շատ մեծ է,
ու կրօնաւորները տղոց գերմաներէն ու լատինե-
րէն կը սորվըցընեն:

27. Ամենասբ Երրորդութե՛ ժամը, որ քովի
Մինօրիթ ըսված կրօնաւորներուն վանքովը մէկ
տեղ Ըլսէոֆօռ շթաթ ըսված հանգրվանն է, 1695ին
Երրորդութե՛ կարգին կրօնաւորները, որոնց պաշ-

տօնը գերինները ազատել է, շինած են, ու ճակատն ալ արձաններով զարդարած են. վերջէն անոնք վերջացած ատենը՝ Յովսէփ կայսրը Մինօրիթ կրօնաւորները քաղքէն հոս փոխադրած է: Եւսմը շատ խորաններ ու ընտիր պատկերներ ունի. վանքը գեղեցիկ է, ու մեծ պարտէզ ունի:

28. Ըստէն ֆօռչթաթ Գառլըսկաստէ ըսված ճամբան ուրիշ ժամ մըն ալ կայ ամենաւր Լըրորդու թէ՛ միջակ մեծութիւն ու իրեք խորանով:

29. Այլ Յովհաննէս Մկրտչին ժամը, որ Ըստէն ֆօռչթաթ Աէոինկէոկաստէ ըսված ճամբան է, շատ հին ժամ է, մեծութիւնը միջակ է, ու իրեք խորան ունի:

30. Տասնըչորս օգնութիւն հասնող սրբերուն ժամը, որ Ալիսթէնթալ ըսված հանգրվանն է, շատ լուսաւոր է, դասին վրայ իրեք գմբեթով ծածկած է, գմբեթները գեղեցիկ քաշված են, ու պատկերները վարպետի քաշվածներ են:

31. Այլ անձանայ աւետման ժամը, ու Աեռ վիթ ըսված կրօնաւորներուն վանքը, Ռօսաւ հանգրվանն է. ժամը մեծ է, մէջը սք Ռէոէկոինոսին մատուռը ու խորանը կայ, որուն վեննացիները մեծ ջերմեռանդութիւն ունին, ու շատ հրաշքները կրտեսնեն: Այնքը մեծ է, ու գեղեցիկ պարտէզ ունի:

Ըստնցմէ՛ ի զատ պզտիկ ժամեր ու մատուռներ շատ կան, որոնց մէջը ամէն օր, կամ կիրակի ու տօն օրերը պատարագներ կը լան:

ԳՎ ՈՒՒՍ Բ:

Արտաթղթային Երևանի շինարար:

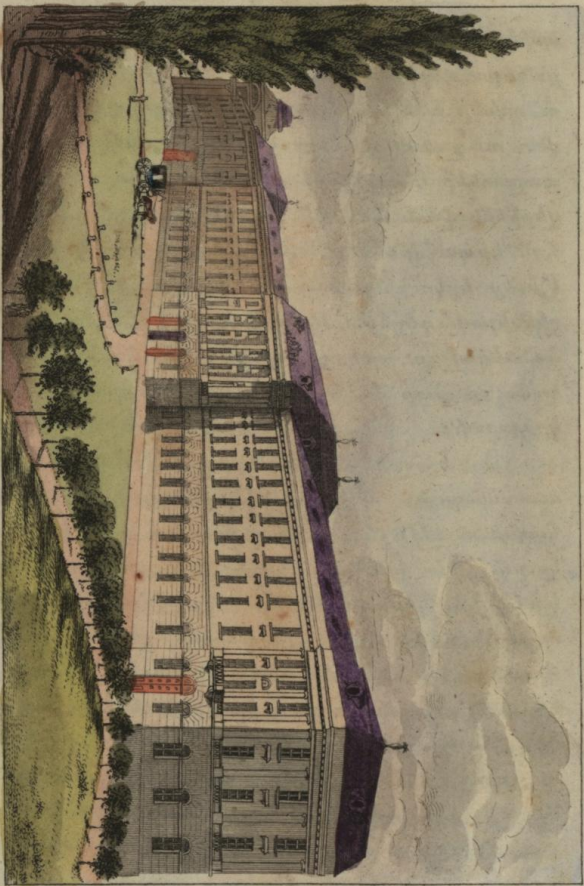
1. Այսերական ձիերուն ախուր, որ կայսեր պալատին ղիմացը Վլաստիյին վրան է, երևելի շէնքերուն մէկն է: Ասիկա 1725ին վեցերորդ կառուցու կայսրը շինած է, որուն ճակատը 225 կանգուն երկայնութիւնի: Իրեք դստիկոն է, առջինը ձիերուն ախուրն է, մէջը 400 ձիի տեղ կայ՝ ամէն մէկը տաճկի թագաւորէն, փաշաներէն, Լագիպտոսէն, Սուկոֆստանէն, Ինկիլթէռայէն, Փրանսայէն պարգևեցած, կամ Գերմանիա գտնուած ընտիր տեսակներ են, ամէն մէկին անունը գրած քովը գրած է: Ախուրն մէջը վազան ջրեր կան, ձիերը երկու դին կապած են, ու մէջ տեղերը ձիերուն զարդերը պահելու համար սենեակներ կան: Արի դստիկոնները պահպանները կրնակին: Ետևի դին կայսերական կառքերը պահելու մասնաւոր տեղեր կան: Հոս ու քաղաքը մէկըմէկէ գեղեցիկ 1,000 կառք կայ: Ով որ տեսնել կուզէնէ մէկիկ մէկիկ մեկնելով կըցըցընեն:

2. Պէլլէպէր ըսված պալատը, որ Ռէնվէկ ըսվող ճամբան է, անւանի Ելգիինէոս իշխանը ու քաջ սպարապետը (որուն տաճիկները Ելվէնկէ քրալ կըսեն,) իրեն ամառանոցի համար շինած է:

ասիկայ մեռնելէն ետքը կայսրը գնած՝ նախ ուրիշ բաներու գործածած, ու 1776ին ընտիր պատկերներ ու զրխեր պահելու տեղ ըրած է: Աս շնքը երկու մեծ ու շատ սքանչելի համեմատութեամբ շինած պալատներ է. որ վերի ու վարի Պէլլէտէր կըսվի, վերինին վրան պղնձով գոցած է, ու պատկերները հոն կըպահվին. իսկ զրխերը վարինին մէջն են: Ասոնց երկուքին մէջը մեծ պարտէզ կայ, որ ծաղիկներով՝ գեղեցիկ ձևերով շտկած ծառերով՝ արձաններով ու աւազաններով զարդարած է, ու աս օր բաց է, ու զօղը կերթայ ու զածին չափ կը պտըտի:

3. Աօպէֆու - Ասպի, այսինքն յովսէփեան ուսումնարան, որ Ահմէտեօօօս է, գեղեցիկ համեմատութիւն շինած մեծ պալատ մըն է: Ասիկա երկրորդ Յովսէփ կայսրը շինած է, որ մէջը լաւ բժշկուծի ու վիրաբուծութի (Ճէրահուծի) սորվին, ու ամէնուն ալ, բայց գլխաւորաբար զինւորներուն հիւանդութիւններուն ու վերքերուն օգնութիւն հասնին. անոր համար անլանի վարպետներ ժողված է, ու 1785ին նոյեմբերի եօթին իր առջևը դաս տալու սկսած են:

4. Աօլլէֆիսիէ Անլլէֆու, այսինքն քաղաքական արհեստներու ու գիտութիւններու ուսումնարան, որ Ահմէտին առջևն է, մէկ մեծ՝ փառաւոր՝ ու սքանչելի համեմատութեամբ շինած պալատ մըն է, ասի 1816ին կայսրը իր տէրութիւն պայ-

PROJECTIONS & PERIPHERALS

ծառութե՛ր՝ ու ժողովրդեան մեծ բարիքին հաւար շինած է. գետնի դափկոնը եօթը կանգուն բարձրութեամբ բոլոր կամարներով շինած է, ու մեծ մեծ սենեակներ ունի. երկրորդն ալ շատ մեծ դաւիթներ ու լայն ճամբայներ ունի, դու վեց կանգուն բարձր է. երրորդը հինկ ու կէս կանգուն բարձրութիւն ունի, ու յարկը (չաթըն) պղնձով պատած է. ճակտին երկայնութիւնը 150 կանգուն է: Աս պալատին թէ մէջի թէ դրսի համեմատութիւնը ու գեղեցկութիւնը մեկիկ մեկիկ պատմելը շատ երկայն կերթայ, այսչափ մինակ կըսեմ, որ Աննայի պէս քաղքի մէջ (որ հիմայ նոր Հոռմ կըսվի կոր) մեծ զարդեղաւ, ինչպէս հոս դրված պատկերէն ալ կերևնայ:

5. Շվառցէնպէռկ իշխանին պալատը, որ Ռէնվէկ Պէլէրիէն քովն է, գեղեցիկ համեմատութիւն շինած չէնք մըն է. իշխանը ամառը հոն կուգայ կըրնակի: Աս ալ հրապարակական պարտեզ մը ունի, որուն մէջը ամէն տեսակ ծառեր, ամէն տեսակ ծառերէ գեղեցիկ անտառներ՝ կարգաւ տնկած ու տասը կանգուն բարձրութեամբ պատի պէս կտրած ծառեր, ամէն ատեն ամէն տեսակ ծաղիկներ, շատ լէմօնի բորթուխալի նուռի ու ասոնց նման շատ Աֆրիկայի Ամերիկայի ու Հինտիատանի ծառեր բոյսեր խոտեր ու ծաղիկներ ալ կան, որոնք ամառը պարտեզը կըշարեն, ու ձմեռը ձմեռնոցը կըպահեն: Գարձեալ մէջը տեսակ տեսակ ձուկերով աւազաններ ու գեղեցիկ արձաններ

ալ կան : Ապրիլէն ինչվան նոյեմբերը ուզողը կերթայ կըքալէ՝ կընստի, որչափ որ կուզէ նէ :

6. Ի իսթէնշթայն իշխանին պալատը, որ Ուսասա է, շատ գեղեցիկ շինած է, երկրորդ դասիկոնին մէջտեղը 31 կանգուն լայնութեամբ ու 37 երկայնութիւն՝ 18 գեղեցիկ մերմեր սիւներու վրայ կեցած մեծ գուլիթ (տիվանխանէ) մը կայ, որուն տակի դին սիւներուն մէջտեղերը՝ վարպետ պատկերահանի գործվածքով բոլոր հին շինքները քաշված են, վեր ելլալու կարմիր մերմեր քարէ աստիճան մը ունի ամէն մէկ ոտքը մէյմէկ քարէ, ութը հոգի քովէ քով կրնան ելլալ : Պարտէզ մըն ալ աս ունի, որ շատ գեղեցիկ զարդարած է, ու աւազաններու տեղը գետեր ու լճեր շինած են, ու ասոր ալ ուզողը կերթայ կըքալէ :

7. Սազունուխքի իշխանին պալատը, որ Լուտպէն է՝ 1804ին նոր Ֆուանսըզի կերպով ընդարձակ շինած է ու շատ աղւոր է, գեղեցիկ պարտէզ մըն ալ աս ունի, որուն մէջը շատ տեսակ ընտիր ծաղկըններ ու պտուղներ կըգտնուին : Ասոր ալ ուզողը կերթայ կըպարտի, բան մը չեն ըսեր :

8. Ըթարհէմպէրկ իշխանին պալատը, որ Սիսին է, քաղաք մը կընմանի, վեց մեծ սրահ ունի, 31 աստիճան ունի, մէջը 300 ընակարան կայ, ու տարին 100,000 Ֆիօրին կըբերէ :

9. Աւերսպէրկ իշխանին պալատը, դրսէն ալ գեղեցիկ է, բայց ներսը անանկ համեմատութիւն ու

աղւոր շինած է, որ Սոսկոֆին կայսրը Աննա էր նէ, աս պալատէն չէր ուզեր զատվիլ, իրեն զբօսանքի տեղ ըրած էր :

Ըսոնց նման երեսունէն աւելի պալատներ ալ կան, որ մեկըմէկէ աղւոր շինած, ու շատը գեղեցիկ պարտէզներով ալ զարդարած են. թէպէտ հանգրվաններուն տներուն ալ մեծ մասը մէյմէկ պալատ կընմանին, բայց ասոնք չափէ դուրս մեծ ու գեղեցիկ են :

ԳՎՈՒԽ Թ :

Կայսեր պանը Խարգուորուլէր, պաշտօնատէրները, Բիլնապահ զօրքը, ու պանուպան պապայ Խարգէրը, Կամ շշանները :

1. Կայսեր պալատին պաշտօնատէրները աս կարգով են. չորս մեծ պաշտօնատէրներ կան, որոնց իշխանութե տակն են՝ պալատի ութը պաշտօնատէրները, չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերը, բոլոր (օռտինէները) կարգերը, 247 գաղտնի խորհրդականները, 1457 սենեկապետները :

Մեծ պաշտօնատէրներու մէջ առաջինը կայսեր տանը հազարապետն է : Ըսոր հրամանին տակն են չորս տեսակ թիկնապահ զօրքերուն հազարապետները. պալատին բոլոր ծառաները. կայսեր տանը հազարապետութե դիւանը. վեց խաղաղութե

ու պատերազմի հրեշտակները, մատուռները, բժիշկները, պալատին ելքին մուտքին հաշիւները, և ութը պալատական պաշտօնատէրները, որոնք են խոհակերը, գրքապետը, արծաթներու վերակացուն, մէնամարտութե վարպետը, որսորդապետը, ճարտարապետը, երգիչներու գլուխը, ու հանդիսութիւններուն կարգաւորողը:

Արկորդը առաջին սենեկապետն է. կայսեր, կայսերուհւոյն կամ իր զաւկըներուն հետ խօսել ուզող՝ պէտք է որ ասոր ձեռքովը յառաջ հրաման խնդրէ: Կայսեր խոստովանահայրը, բժիշկը, անձնական երկիրները, ու ուրիշ ելքերը ու մուտքերը, հին ստակներուն թանգարանը, մեծագին բաներուն գանձը, կենդանիներուն ու թռչուններուն տեղը, Պէլվէտէրը եղած պատկերները ու զըխերը, զէնքերը, պալատին արհեստաւորները, բոլոր ուրիշ սենեկապետները, սուրհանդակները, դռներուն պահապանները, կայսերական թէատրոնները, և ուրիշ ասոնց նման բաները բոլոր ասոր հրամանին տակն են:

Արրորդը կայսեր տանը մեծ սպարապետն է, որուն պաշտօնը դրսի թագաւորներուն դեսպաններուն ու իրենց մարդիկներուն դատաստանը տեսնել ու պալատին վերաբերեալ մարդիկները՝ յանցանք մը բրած կամ պաշտօնին աղէկ չհիատարած ատեննին՝ պատժելն է:

Չորրորդը ակոռապետն է. Սեննային բո-

լոր կայսերական ակտոները, 2,000էն աւելի կայսերական ձիերը, 1,000էն աւելի կառքերը. 13 ազնւրական տղաքները, որ պալատը կը ծառայեն. ձի հեծնել սորվելու վարժարանները. ձիերուն ու կառքերուն զարդերը. կայսերական նաւապետութիւնը. ու ասոնց նման ուրիշ պաշտօնները կամ պաշտօնատէրները ասոր իշխանութեւն տակն են: Այսպէս Վայսրուհույն, ժառանգին, կայսեր ուրիշ զաւակներուն, եղբայրներուն ու քրկուտոցը մասնաւոր օրէնք մը չի կայ՝ որ այսչափ ծառայ ունենան, կայսեր կամքէն կախած է:

2. Այսպէս չորս տեսակ թիկնապահ զօրք ունի, որոնց պաշտօնը կայսեր անձը ու պալատը պահպանելն է. ու չորսը չորս տեսակ միակերպ զգեստ ունին: Առաջին տեսակին զինուորները բոլոր գերմանացի են, ու գերմանիայի ազնւրական թիկնապահք կը լայնին: Ասոնք բարակ կարմիր չուխայէ սև խափփէյէ եսխաններով զգեստ կը հագնին, որ բոլոր ոսկիով զարդարված են, գլուխնին ոսկի ժապաւէններով (չէրիտներով) բարձր շափղայ կը դնեն, գեղեցիկ ձերմակ չուխայէ վարտիկ կը հագնին, ու ետեւը մահմուզով երկայն կօշիկ ունին, ու մէջքերնին մէյակ սուր կախած է: Աս տեսակին հասարակ զինուորները հասարակ զօրքերուն հարիւրապետներն են, ու մինակ ան հարիւրապետները ասոնց մէջը կրնան գրվիլ, որոնք որ պատերազմներուն մէջը շատ քաջութիւններ ըրած են: Բոլորը ութսուն

Տողի են, հասարակ տառն կառքերով կերթան, բայց հանդիսութեն ատենները միօրինակ սև ձիեր կըհեծնան, ու բոլորը ընտիր խոշոր մարդիկներ են, հագուստնին փառաւոր ու ձիերնին զարդարած ըլլալով շատ շքեղ ու փառահեղ կերևնան:

Երկրորդիները բոլոր Սաճառ են, ու Սաճառի աղնըւական թիկնապահ զօրք կըսլին, ու բոլոր աղնըւականներու տղաքներուն մէջէն երկան հասակաւ քաջ երիտասարդներ են, իրենց հասարակ զինւորին պատիւը հարիւրապետի պատիւ է, ու քանի մը տարի ասանկ ծառայելէն ետքը, զինւորներուն վրայ հարիւրապետ կըլլան: Օգեստնին Սաճառի ձևով է. գեղեցիկ կարմիր չուխայէ վերարկու ու վարտիք կըհագնին, որ արծաթներով զարդարւած են, մահմուզներով գեղեցիկ կօշիկներ կըհագնին, կռնակնին ձախ ուսերնէն աջ թևերնուն տակը ընծու (ղապլանի) կաշի կըձրգեն, գլուխնին երկու թիզ երկայնութի գեղեցիկ մուշտակէ (քիւրքէ) զլխարկ կըգնեն, ճակատնին ճերմակ փետուրներով ոսկի յաղթանակ (չէլէնկ) կըխօթեն, մէջերնին սուր կախած, ու ձիերնին բոլոր միօրինակ ճերմակ ձիեր են, ձիերուն վրան արծրթով բանւած կանաչ չուխաներով ու գեղեցիկ զարդերով զարդարած են: Մտնք յիսուն հօգի են ու կարգով կայսեր սենեակին դռան ձախ կողմը ու գերմանացիները աջ կողմը սրերնին ձեռքերնին կըսպասեն:

Երրորդինը՝ զօրքի մեջէն ընտրած բոլոր ստորին հարիւրապետներ են . ասոնք ալ կարմիր զգեստ կը հագնին, բայց ոսկին անանկ հարուստ չէ . գլուխնին ոսկի ժապաւէններով ու կանաչ փետուրներով զարդարած բարձր շափսայ կը դնեն . ոտք կերթան, պալատին դրսի տեղանքը կը սպասեն, ու ութսուն հոգի են :

Չորրորդինները՝ հասարակ զինուորներուն ու տասնապետներուն մեջէն քաջութեւն համար արժըթէ միտալ առնողներէն են . երկու հարիւր հոգի են . ու ամէն օր քառասուն հոգի կը փոխվին, կայսեր պալատին դռները ու ճամբաները կը սպասեն . շշկոց ընողները ու կասկածաւոր մարդիկները կը վռնտեն : Բարթէն, Շէնպրուն ու Լաքսէն պուրկ ըսված պարտեղներն ալ ասոնք կը պահպանեն : Ոսկի կոճակներով ու սև եախայով երկնագոյն զգեստ կը հագնին, ճերմակ վարտիք, սև կօշիկ կը հագնին, ոսկի ժապաւէնով բարձր շափսայ կը դնեն, մէյմէկ հրացան ու սուր ունին : Ըստ տեւսակը 1802ին գրվեցաւ :

3. Կայսեր անւան օրը կայսեր շնորհաւորելու համար իննէն ինչվան 11 ժամը բոլոր գերմանացի ու մաճառ թիկնապահները՝ բոլոր վերը դրված գլխաւորները իրենց իշխանութեւնը տակը եղած պաշտօնատէրներով, եպարքոսը, քաղքին արքեպիսկոպոսը, ուրիշ տէրութիւններու ղեսպանները, իշխանները, սպարապետները, ու կայսրութեւն բոլոր

մեծամեծները ամէն մէկը իրենց պատուոյն ու պաշտօնին զգեստներովը փառաւոր հագված կերթան կրժողվին, կայսեր ու բոլոր իր ցեղին բարեմաղթութի կրնեն: Կայսրն ալ ան օրը գեղեցիկ ակն քարերով զարդարած սպարապետի զգեստ կը հագնի:

Եւամբ տասնըմէկին կայսրը բոլոր տնով տղոց մով՝ եկօղներուն հետ մէկ տեղ պալատին մատուռը կերթայ, պատարագ կը տեսնէ: Տասվերկուքին իր տնով ու տղոցմով սեղան կը նստի: Եսիկա կէս ժամ կը տևէ, ու ան ատենը գեղեցիկ մուզիգայներ կը ըլն. աս եկած մարդիկները մէկզմէկու ու կայսեր հետ կը խօսակցին, ու վերջը տեղերնին կերթան:

Ով որ կայսեր ու բոլոր ցեղին, պալատին մարդիկներուն, ու բոլոր ազնւականներուն զարդերը, գեղեցիկ կառքերը, ձիերը, ձիերուն զարդերը ու սպասաւորներուն տեսակ տեսակ հագուստները տեսնել կուզէ նէ, պէտք է որ յառաջ պալատին մեծ հրապարակը կենայ, վերջը պալատը մտնէ, որ դիւրաւ հրաման կրնայ առնել:

4. Ինը տեսակ կարգեր (օտարինէ) կան, որ կայսրը ինքը անձամբ կամ ուրիշին ձեռքովը պատերազմի կամ քաղաքական բանի մէջ քաջութի մը կամ օգտակար բան մը ընողին կուտայ: Եստեղ եօթը առաջինները կարգ (օտարինէ) կըսվին, ութերորդը՝ Բարդախան պատուոյ խաչ կըսվի, ու իններորդը՝ Բարդախան պատուոյ ճրտու կըսվի:

Առաջինը՝ Ոսկե Գեղձան կարգ կըսվի, որ կայսրը շատ մեծ գործք մը ընող իշխաններուն ու ասպետներուն կուտայ, անոր համար հիմայ բոլոր տեղութէ մէջը աս կարգէն մինակ 45 հոգի կան, որ հասարակ օրերը կուրծքերնուն վրայ ոսկի գառն մը կըկախեն, բայց մեծ հանդէսներուն կարմիր խատիֆէյէ ոսկի շղթաներով երկայն ու փառաւոր զգեստ կըհագնին :

Երկրորդը՝ Սարիամ (Թերեղիայի) կարգ կըսվի, որն որ Սարիամ (Թերեղիա կայսրուհին դրած է որպէսզի պատերազմի մէջ քաջութիւն ընող հարիւրապետներուն ու հազարապետներուն տրվի, աս կարգը իրեք աստիճան ունի, որ կայսրը իրենց բրած քաջութիւններուն մեծութիւնը կէօրէ կըբաժնէ. իրեքին նշաններն ալ ձախ կուրծքին վրայ կախելու իրեք տեսակ ոսկի խաչեր են: Կայսրը առաջին աստիճանը ունեցողին՝ իր թոշակէն ՚ի զատ տարին 1,500 արծաթ ֆիօրին ալ կըվճարէ, երկրորդին՝ 800, երրորդին՝ 400, երբեմն 600 մասնաւոր կըվճարէ. երբօր իրենք կըմեռնին նէ իրենց կանայքը կէսը կառնուն. ասոնք շատուր են :

Երրորդը՝ Սոճուտի եւ Սարիամի կարգն է, նոյն Սարիամ (Թերեղիայէն) դրված, որ իրենց պաշտօնը լաւ կատարող քաղաքական պաշտօնատէրներուն կըտրվի. ասոր նշանը ոսկի խաչ մըն է, մէկ երեսը՝ Սարիամ (Թերեղիա). Հրապարակական արդիւնքի վարչ, ու մէկ ալ երեսը՝ Եւստիւնի եւ Սարի-

ժամանակ աստիճանի Լեւոնի, գրված է: Աս
ալ իրեք աստիճան ունի, իրեքին խաչերն ալ տար-
բեր են, որ լայն ժապաւէնով աջ ուսէն ձախը
կրճգվի: Ասոնք ալ 200ի չափ կան:

Չորրորդը՝ Եղեաթէի (Թեթեղեայի) կարգն է,
որ շատ ատեն զինւորութի մէջ կեցող ու յանցանք
չընօղներուն կը տրվի, որոնք իրենց ատենը պատե-
րաղժ չըլլալէն քաջութիւնին ցըցընել չեն կրցեր:
Ալ խաչ մըն է, ճերմակ անկիւններով, որ սև կա-
պով զգեստին կօճկելու ծակէն կրկախեն:

Հինգերորդը՝ Եսայիի խաչ կարգ կըսվի.
ասիկա պզտիկ ոսկի խաչ մըն է կըր աստղի վրայ,
որ արդիւնքի մը համար կայսրուհին մեծ տիկիներու
նուն կուտայ, որն որ Քնի խաչին յիշատակի համար
կուրծքերնուն ձախ դին կրկախեն:

Վեցերորդը՝ Եփ Ի Կօթուրասի կարգն է, որ հի-
մակվան կայսրը 1808ին իր հօրը Ի Կօթուրասին յի-
շատակին համար հաստատած է, ասիկա իրեք աս-
տիճան ունի, ու մէկ օգտակար գործքի համար
կը տրվի, ու աղնըւական ռամիկ չինայվիր, երբեմն
դրսեցիներուն ալ կը տրվի, որուն նշանը աստղ մըն
է, վարի դին խաչ կախած. կուրծքերնին վրայ
իրեք աստիճանն ալ իրեք տեսակ կրկախեն:

Եօթներորդը՝ Երեմի Լեւոնի կարգ կըսվի, որ
Խտայիայի թագաւորութի թագին նշանն է. երբոր
կայսրը 1814ին յաղթութի վարիզ մտաւ, ու հոն
ըրած խաղաղութի զօրութիւնը Խտայիա առաւ նէ՝

ասիկայ նորէն հաստատեց, որ ժողովորդեան՝ կամ
 թագաւորութեն մեծ բարիք մը ընօղին կը տրվի,
 ազնւրական ռամիկ չինայլիք, ասոր նշանը երկու
 գլխով արծիւ մըն է, որուն տակը երկնագոյն վա-
 հան կախած է, ու իրեք աստիճան ունի:

Ութերորդը ու իններորդը Ուլի Ժոսու ու Ուս-
 կէ Ժոսու կը սվին, որ կայսերական պաշտօնի մէջ
 շատ տարիներ հաւատարմութեամբ ծառայօղնե-
 րուն կը տրվի:

ԳՎՍԻՍ Ժ:

Կայսերական ու յաղատական պաշտօնները:

1. **Մ**էն խորհուրդներուն ու դատաստան-
 ներուն առաջինը ու գլխաւորը՝ կայսերական ատեա-
 նը (տիւլանն) է, որ բոլոր տէրութեն ներսի ու
 դրսի մեծ բաներուն վրայ որոշում կուտայ: Ըսոր
 խորհուրդներուն մէջը կայսրը անձամբ կը գտնըվի,
 ուրիշ անձինքները՝ տէրութեն չորս մեծ ատեաննե-
 րու գլուխներն են. ասոնց օգնիչ տրված են տէ-
 րութեն տասնըմէկ խորհրդականները, ու անոնց
 իշխանութեն տակը եղած խորհրդականները. իրենց
 խորհրդեան ատենը կայսեր կամքէն կախած է.
 խորհուրդին տեղն ալ պալատին մէջը առաջին գա-
 լիթն է: Ըս ատեանը 1801ին հիմակվան կայսեր
 ատենը դրվեցաւ:

2. Ասկից ետքը կայսեր գաղտնի դիւանն է, որուն պաշտօնը կայսեր հրովարտակները ու որոշած բաները զանազան մեծ դիւաններու խրկել, կայսեր տրված ծանարտակները (արզուհալները) իրենց տեղը խաւրել, կայսեր հետ խօսել ու զօղներուն անուները գրել ու կայսեր խրկել, ու որոնց որ կայսրը իրեն գալու հրաման կուտայ նէ, օրովը ու ժամովը իրենց իմացընելն է: Հասարակօրէն շարաթը երկու անգամ կըլլայ կայսեր հետ խօսել: Կայսրը առտըւանց կանուխ իր պալատին մէջը որոշած գաւիթը կըլլայ, ու հրաման ունեցողները ինչպան կէսօր ծանարտակին ձեռքերնին մէկիկ մէկիկ ներս կըմտնեն. ամէն մէկը իրենց խընդիրքնին բերնով ալ կըյայտնեն, ու ծանարտակնին կուտան. կայսրը ամէնն ալ սիրով կընդունի, եկեղեցականներու ու մեծ մարդիկներու հետ ոտքի վրայ, ու հասարակներու հետ նստած կըխօսի, ծանարտակնին կառնու, թէ որ ըլլալու բան էնէ՝ զատ կըզնէ, թէ որ շուտով պիտի կատարէ նէ՝ ծանարտակը կընշանէ, ու շատ սիրած մարդիկներուն ծանարտակին հետ հրամանի գիր մըն ալ կըզնէ, ու որուն ձեռքէն պիտի անցնի նէ՝ անոր կըխրկէ որ շուտով ընէ, կամ տեղեկութի տայ:

3. Պալատին ու կայսերութե՛ն դիւանը, որուն գլուխը հիմայ Մէթթէրնիխ իշխանն է, ամէն տեղաց դեսպանները, գօնսողները, ու աճէնթէները ինքը կըխրկէ, իրենց հետ կըթղթակցի:

Բոլոր ուրիշ Թագաւորութիւներէն եկած դեսպանները հասարակօրէն իրենց գործքերը ասոր ձեռօքը կը գործեն. կայսեր ու կայսերութե՛ն գաղտնի տու՝ մարներն ալ ասոր ձեռքն են. իր իշխանութե՛ր տակը շատ խորհրդականներ, գրագիրներ ու ուրիշ մարդիկներ ունի:

4. Եսկէ ետքը կուգայ միաբանեալ Բոյէմիայի, Էւստրիայի, Վալիցիայի, ու լոմպարտեան Սենեալիկի արքունի դիւանը, որուն գլուխը հիմայ Սաւորավ մականունով մեծ կոմս մըն է. բոլոր կայսերութե՛ն ներքին քաղաքական գործքերը իրեն ձեռքէն կանցնին, ու իր իշխանութե՛ր տակը ամէն մէկ գաւառի վրայ երկու երկու արքունի խորհրդականներ ունի, անոնք ալ իրենց իշխանութե՛ր տակը ուրիշ պաշտօնատէրներ ու գրագիրներ ունին. ու շարաթը երկու անգամ խորհուրդի կը ժողվին:

5. Վրէական յանցանքներուն ու արեան դատերուն վերին դատաստանն ալ, որ վերին Էր֊գարուլէ պաշտօն կըսվի, նոյն Սաւորավ կոմսին կառավարութե՛ն տակն է. 50 մեծ խորհրդական ունի, անոնք ալ իրենցմէ վար շատ պաշտօնատէրներ ունին, բոլոր տէրութե՛ն մէջը ամէն մէկ գաւառներուն ու քաղաքներուն մէջը պատահած մեծ յանցանքները հոն աեղերուն դատաւորները դատելէն ու վճիռը որոշելէն ետքը ասոնց կը խրկեն, որոնք կը քննեն ու ուզիղ կը գտնեն նէ, մեծ պատիժները ու մարդ մեռցունելու վճիռները կայսեր կը խրկեն,

ու կայսեր որոշումը վարի դատաւորներուն կրկնը-
կեն, որ գործադրութիւր ըլլայ. անոր համար շա-
բաթը երկու անգամ խորհուրդ ունին, ասանկ բա-
ներու վրայ կըխորհին:

6. Կայսրութե՛ն ելքերուն ու մուտքերուն դի-
ւանը, որուն հիմակւան գլուխը Մատաստ կոմսն
է. ասոր ձեռքն են փողերանոցները (Թարապխա-
նաները), մաքսերը ու ամէն տեսակ մուտքերը՝ ու
ելքերը:

7. Պատերազմի խորհրդեան ատեանը կամ
խորհրդարանը. երբոր կայսրը մէկին դէմ պատե-
րազմ կըբանայ նէ, աս խորհրդարանը զօրքերուն
կարգ կըղնէ, բոլոր զինւորներուն զգեստը, կերա-
կուրը, զէնքը ու ուրիշ պէտք եղած բաները կը-
հոգայ, ինչպէս որ կայսրը կըհրամայէ նէ: Մմա-
նապէս խաղաղութե՛ն ատենն ալ իրենց Թոշակը
կըվճարէ, ու ամէն բաներնին կըհոգայ: Ըս խոր-
հրդարանին տակը կիյնան բոլոր կայսերական զօրաց
գլուխները կամ մեծերը: Հիմայ բոլոր զօրքը այս-
պիսի վիճակի մէջ է. 13 ընդհանուր սպարապետ,
41 ձիաւորներու սպարապետ, 109 սպարապետի
տեղակալ, 256 տեսակ տեսակ զօրքերու զօրապետ-
ներ կան: Իսկ բոլոր զօրքէն կան՝ 80 գունդ ոտանա-
ւոր հասարակ զինւոր, 20 գունդ ուրիշ տեսակ ոտա-
նաւոր կռէնաթիէր (կռնաթիէ՛) ըսվող զինւոր, 14
գունդ որսորդ զինւոր, որոնք էն առաջ պատերազմը
կըսկսին, վերջն ալ ասդին անդին պահպնուելով կը-

պատերազմին, ու շատ մեծ քաջութիւններ կրնեն, կայսրը աս զօրքը շատ կըսիրէ ու ինքն ալ անոր գունդերուն մէկին գրված է. 37 գունդ ձիաւոր՝ 5 գունդ պաշար կամ զօրած ուտելիք կրօղ, 5 գունդ ումբաձիգ (թօսիճու), մէկ մեծ գունդ խումպարաճը, ու մէկ գունդ կրակ ձգօղ զինւոր են: Աս վերջինը 18 տարի է՝ որ ժողվեցին, տեսակ մը գնտակ գրտան, որ Ինկիլիզի գնտակ կըսվի, ասիկա երկճուղ (չաթալ) գաւազանի վրայ կը դնեն, ու կրակ կուտան, ու երկու ժամ հետու ուզած տեղերնին կը ձրգեն, որ հօն տեղը սաստիկ կրակ ցանելով կը պտրտի, ու մարելը անկարելի է, ինչ բան որ առջևը կուգայ նէ կայրէ, ծովն ալ կիյնայ նէ մարելիք չունի: Դարձեալ մէկ գունդ երկիր չափօղ, մէկ գունդ անտառ կտրօղ, մէկ գունդ լաղճմ փորօղ, ու երկու գունդ գետի ու ծովի զօրք կան, որ բոլորը մէկ տեղ խաղաղութե՛ն ատենը 300,000, ու պատերազմի ատենը 600,000 հոգի կըլլան:

Աս խորհրդարանին իշխանութե՛ր տակն են նաև բոլոր զինւորական դպրատունները, հիւանդանոցները, բոլոր բանակին քահանայները ու եպիսկոպոսը: Աս խորհրդարանին գլխաւորը հասարակօրէն ընդհանուր սպարապետներուն մէկը կըլլայ, ու խորհրդականները երևելի զօրապետներն են, ու շատ ուրիշ պաշտօնատէրներ ու գրագիրներ ալ ունին:

8. Ուսումներու ու գիտութիւններու խորհրդ-

դարանը, որ ինը խորհրդական ու մէկ գլխաւոր ունի, բոլոր տէրութեան մէջը եղած ուսումնարանները ու դասատուները կրկարգաւորէ, լաւ ուսուցիչներ կը հոգայ, իրենց վրայ հոգ կը տանի, որ պարտքերնին լաւ կատարեն, ու ուսման պէտք եղած գրքերն ալ կը հոգայ:

9. Խաղաղութեան ու հանդարտութեան վերին կառավարութիւնը, ու տպելու գրքերուն սրբազարութեան տեղը, մէկ գլխաւոր ունի, մէկ առաջին խորհրդական, ու շատ ուրիշ խորհրդականներ ու գրագիրներ ունի: Բոլոր ծանրաբարոյ ու ընտիր մարդիկներ են, ու ամէն տեսակ օրէնքներու ու գիտութիւններու տեղեակ են, ամէն քաղաքներուն խաղաղութեան ու հանդարտութեան կառավարութիւնները իրենց ստորակարգած են, անոնք ալ իրենց գաղտուկ լրտեսները ունին, որ բազմութիւն ժողովելու տեղերը կը գտնուին, ինչ անկարգ խօսք կամ գործք կը լայնէ՛ կիմանան, ու տեղն ՚ի տեղը իրենց մեծերուն կիմացընեն, անոնք ալ յանցաւորները շուտով բռնել կուտան, փոքր յանցաւորները կը պատժեն կանցընեն, իսկ մեծ յանցաւորները բանտը կը դընեն, ու վերին կառավարութեան կը գրեն. ու ասանկ ամէն դիէն շփոթութեան ու խռովութեան լուրերը (խապարները), ու խռովարարներուն անունները կու գան հոս կը ծանուցուին, աս կառավարութիւն ալ կայսեր կիմացընէ, որ կայսեր ընդհանուր կառավարութեան շատ օգնութիւն կուտայ: Արովհետեւ անշահ

գրքեր տպելով ալ շատ շփոթութիւններ ու անկարգութիւններ կրնան պատահիլ, անոր համար ամէն տպվելու բաներն ալ իրենց ձեռքէն կանցնի:

10. Ինչպան հիմայ գրած ատեանները, ինչպէս նաև Սաճառի ու Թրանսիլվանիայի թագաուրութիւններուն ատեանները, անոիջապէս կայսեր հետ կըխորհին, կըխօսին ու կըթղթակցին: Աննա շատ ուրիշ ատեաններ ու դատաստաններ ալ կան, որոնց ամէն մէկը ասոնց մէյմէկին ստորակարգեալ են, անոնցմէ ալ վարերը կան իրենց ստորակարգած, որոնց ամէն մէկուն վրայ գրելը շատ երկան կերթայ, մինակ երևելիները գրենք:

11. Ստորին Վաստրիայի կառավարութիւր. որ Բոյէմիայի կայսերական ատեանին իշխանութեը տակն է, ու ինչպէս ան նմանապէս աս ալ մէյմէկ աստուածաբան օրէնք գիտցօղ արքայ մեծ խորհրդական ունի, որ ամէն խորհուրդներու մէջ կըգրտնրվին, ու եկեղեցական բաները իրենց ձեռքէն կանցնին:

12. Ստորին Վաստրիայի ազնրականներուն դատաստանը. եկեղեցականներու ու ազնրականներու դէմ դատ ունեցօղը աս դատաստանը կերթայ կամբաստանէ:

13. Բողոքման դատաստանը. վարի դատաստանի մէջ դատը կորսընցընօղ՝ աս տեղը կրնայ բողոքել (չէքվայ ընել). աս ալ վերին դատաստանին տակն է:

14. Վաղաքապետին դատաստանը, որ բողոքման դատաստանին տակն է, երկու է, ու երկուքին ալ գլուխը քաղաքապետն է: Առաջինը առնելիքի տալիքի ու իրաւունքներու դատերը կը դատէ, ու երկրորդը ամէն տեսակ մեծ յանցանքներու վրայ է. օրէնքին կէօրէ յանցաւորներու դէմ բանտ դնելու, ծեծելու, ուրիշ պատիժներու, ու մահուան վճիռ կուտայ. որ ասանկ է. թղթին վերի դին յանցանքը գրած է, անոր վարի դին օրէնքին ան տեսակ յանցանքի վրայ ըրած որոշումը, անոր վարի դին ալ, Աս օրէնքին հրամայածին կէօրէ աս հարցս՝ որ աս յանցանքը ըրած է՝ ասանկ ըլլայ, գրած է: Աս դատաստանին դատաւորները շատ գիտուն, բարեպաշտ ու երկիւղած մարդիկն են. ամէնուն գրասեղանին վրայ Վնի խաչելու թիր կեցած է, յանցաւորները անոր առջև կը քննեն, ու ամէն վճիռները անոր առջև կուտան:

ԳՎՈՒԽ ԺԸ:

Հասարակաց ապահովութեան ու հանգստեան համար եղած հոգեւոր:

1. Վաղքին ճամբաները շատ կարգաւորեալ ու մաքուր են, բոլոր կարծր կրանիդ քարէ շինած են. երկու քովերը բանած քառակուսի քարերով քալօղներուն համար ալ մաքուր շտկած են.

միշտ մասնաւոր մարդիկներ պատրաստ կան, որ տեղ մը քիչ մը աւրըվածին պէս կընորոգեն կըշտկեն:

2. Վաղ քին, արուարձաններուն, ու Վլասպիյին ճամբաները չորս հազարէն աւելի փառաւոր կանթեղներով գիշերները ցորեկի պէս կըլուսաւորեն, որ քալօղները ճրագ տանելու հարկ չունենան, ամէն մարդ ճանչցրվի, ու անկարգութի չի պատահի: (Տէ՛ս Եր. 25.)

3. Ղամբաները շատ մաքուր կըպահեն, երկու հարիւր բանւորներ ճամբայ ճամբայ բաժնըված են, որ ամէն օր կաւլեն փոշին, տիղմը, ձիւնը սայլերով դուրս կըկրեն, երբեմն ալ կըլըվան: Ընծրեի ատեն տեղ տեղ շատ ջուր չիժողվիր, ինչու որ գետնի տակ կամարով շինած լայն ու բարձր ջրի ճամբաներ կան, որ Վանուբ կըվազեն, ճամբաները վրանին ծակ ծակ երկաթով գոցած ծակեր կան, ջուրը ան ծակերէն վար կըվազէ, ու չիշատնար:

4. Ինչպէս ան բանւորները բնական աղտոտութիւնները կըմաքրեն, ասանկ քաղքին Կաղաղութեան Կառավարութեան ալ բարոյական աղտոտութիւնները կըմաքրէ, անկարգութեամբ պարապ քալօղները կըժողվէ, մէջէն դրսեցիները իրենց քաղաքները կըխրկէ, ու տեղացիները կըպատժէ ու գործքի կըդնէ. ինչպէս վարը պիտի գրենք:

5. Կայսրը 1804ին Լայմկրուպէ՛ մեծ շէնք մը շինած է, որուն մէջը երկու բաժին է, մէկը Վար-

Ժայռան, մէկալը Ուղղութիւն ասան կըսվի. մեծ յան-
ցանք չընող պարապ պտըտող, մուրացող, գործ-
քէ փախչողները, գործել չուզելով շարունակ տե-
ղերնին փոխող ծառաները ու աղախինները, ու
աղէկ արհեստ չունեցողները գործատունը կըզը-
նեն, ու ամէն մէկը իրենց գիացած արհեստներու
մէջ զուով գործել կուտան, քրիստոնէական վար-
դապետութիւն, մարդկային կենաց կարգերը, կամ
բարեկրթութիւն ու քաղաքավարութիւն կըսորվեցը-
նեն. երբոր մէկը կըտեսնեն, որ աս բաները աղէկ
սորված է, ու անկէ ետեւ աղէկ ապրելու մեծ յոյս
կուտայ կոր, իր տունը կըխրկեն: Իսկ պղտիկ տը-
ղակները ու աղ ջիկները, որ իրենց ծնողացը կամ
խնամակալուներուն (սապիներուն) հնազանդիլ չեն
ուզեր, վճարքով ուղղութիւն տունը կուտան, ու
հոն խտուրէ կըխրատեն, կըկրթեն, կուղղեն, ու
իրենց ծնողացը կամ խնամակալուներնուն կուտան.
ու թէ որ մարդ չունին նէ՛ մէկուն քովը ծառայու-
թեան կուտան: Հոս մէկ վերակացու, երկու քա-
հանայ, մէկ բժիշկ, մէկ վիրաբուժ, զանազան ու-
սուցիչներ, ու տանը կառավարութիւն հարկաւոր
մարդիկներ կան: Աս տեղս ամէն տեսակ մարդ-
կան, նաև պատուելի անձանց զաւկրներն ալ կը-
ղըրվին. բայց անանկ կարգ մը կայ, որ տղուն ծնո-
ղացը կամ ազգականներուն անունը ու մականունը
մարդու մը չեն ըսեր, շատ հեղ ալ տղուն շին-
ծու անուն ու մականուն մը կըզնեն, որ չըլլայ թէ

ստոյգ անունը գիտցըվելով իրեն ծնողացը ու ազգատոհմին անպատուութի մը ըլլայ, անանկ տեղ դնելու արժանի զաւակ ունենալնուն համար :

6. Թեթև յանցանք ընողներուն համար թէ էրիկ մարդ ըլլայ՝ թէ կնիկ մարդ Վէօբոլտշթաթ ուրիշ գործատուն մը կայ : Գատաստանը ասոնց իրենց յանցանքին կէօրէ ժամանակ կորոչէ, ու հոն կըդնէ, որ բամպակ ու քթան մանեն, մեծ հիւանդանոցին լաթերը լուան, փայտ կտրեն, ու ծանր աշխատանքներ ընեն : Ըս տեղս ծառաներ չիկան, պէտք է որ յանցաւորները զգեստնին իրենք կարեն, կերակուրնին իրենք եփեն, ու տունը մաքուր պահեն : Կերակուրնին քիչ է, ան ալ պահոց է, աս բարիքը կայ, որ ով որ ամէն օր իրեն դրված գործքէն աւելի ուրիշ գործք ալ կընէ՛նէ, մասնաւոր կըգրեն, ու պատիժը լմնցըցած ելած ատենը ան գործքերուն համար ստակ կըվճարեն :

7. Վաղաքը ուրիշ բանտ մըն ալ կայ, որ պահապան զինւորները յանցաւոր մը կըբռնեն նէ՛ շիտակ հոն կըտանին կըպահեն ինչվան որ դատաստանը իրենց յանցանքին պատիժը որոչէ : Ծանր պարտականներն ալ աս բանտը կըդնեն :

8. Խաղաղութե՛ն ու հանդարտութե՛ն կառավարութիւր 564 ոտանաւոր, ու 40 ծիաւոր զինւոր ունի, որ գիշեր ցօրեկ կըպտըտին, ու քաղքին ապահովութե՛ր, հանգստեանը ու կարգին վրայ կըհրակեն, ամէն բազմութի՛ ժողված տեղերը կըգտնըվին,

մէկը մէկալին կըզարնէ կամ վնաս մը կընէ նէ կը-
բռնեն, տներու մէջ կռուի ձան մը կըլսեն նէ
ներս կըմտնեն, յանցաւորները կըբռնեն, ու վերը
ըսած բանտը կըտանին: Ճամբաները կառքերը
կըկարգաւորեն, որ մէկզմէկու չհզարնեն, մարդ
չհկոխեն:

9. Ամէն երևելի ճամբաներն ալ ձեռքերնին
հրացաններով կայսերական զինւորներ կըսպասեն,
ու ցորեկը ամէն ժամը ու գիշերը ամէն երկու ժա-
մը մէյմը կըփոխուին: Աէս գիշերէն ետքը վազելով
գացող ու անծանօթ մարդ մը կըտեսնեն նէ, իրեք
անգամ ձան կուտան՝ որ կենայ, չիկեցօղը կէս
մէջքէն վարի դիէն հրացանով կըզարնեն, կըպառ-
կըցընեն, կեցողին քովը կերթան՝ ու ըլլալը՝ ուր
տեղէն գալը ու ուր երթալը կըտեղեկանան, թող
կուտան: Չիաւորներուն բնակարանները (խըշա-
ներն) ալ գիշերները երկու երկու՝ իրեք իրեք
ձիաւոր զինւորներ ասդին անդին կըխաւրեն, որ
ձեռքերնին մերկ սրերով ամէն դին կըպտրտին,
անկարգ բան մը ընօղ կըտեսնեն նէ՝ կըբռնեն
կըտանին:

10. Աննա երբեմն երբեմն մեծ կրակներ ըլ-
լալով շատ վնաս տալուն համար՝ ատեն ատեն շատ
զգուշութիւններ եղած են: Նորերս 1817ին կայսր-
մէն հրաման ելաւ, որ իւրաքանչիւր տանտէր իր
տանը մեծութեւը կէօրէ՝ կրակ մը եղած ատենը
շուտով արգելելու կամ մարելու գործիքները պատ-

րաստ ունենայ : Վաղքի մէջ ամէն տանտէր իր տանը մէջը պիտի ունենայ 40 ջրի դոյլ (խօվայ) . 12 կրակի կացին (պալթայ) . 12 խոշոր սանդուխք (վէրտիվէն) . 10 կարաս (Ֆրջի) միշտ ջրով լեցուն . 10 երկրթէ ճանկ (խանճայ) . 10 երկրթէ բահ (քիւրէկ) . ու 10 լապտեր : Իսկ արուարձաններուն տանտէրները իրենց տանը մէջ պիտի ունենան 32 կաշի դոյլ . 12 կացին . 12 խոշոր սանդուխք . 10 կարաս ջրով լեցուն . 10 երկրթէ ճանկ . 10 բահ ու 10 լապտեր (Ֆէնէր) : Ըրհետաւորներն ալ՝ որոնք մեծ կրակով գործք կը տեսնեն, ինչպէս հացագործները, և այլն, անոր համեմատ շատ կամ քիչ կրակ մարելու ամէն գործիքը պիտի ունենան : Թագաւորութիւնը տեղ տեղ մասնաւոր կառքեր դրած է, ու անոնց վրայ կրակի թուլումպաներ ամէն տեսակ կրակ մարելու գործիքներով կան . գիշեր ցորեկ ծառայներ պատրաստ են, ամէն մէկ թուլումպայի համար իրեք երբեմն հինգ չուխտ ձի պատրաստ են :

Կրակ մը եղածին պէս շուտ իմանալու համար նր Ստեփանոսին ժամուն բարձր զանգակատան վրայ գիշեր ցորեկ փոխնիփոխ մարդ կը սպասէ, բան մը իմացածին պէս վարը մարդիկ կան՝ անոնց կրսէ, ու թուլումպայներուն խապար կերթայ, ամէն մօտիկ տեղերէն շուտ մը կրակ եղած տեղը կը վազեն : ‘Նաև նոյն զանգակատընէն՝ մասնաւոր զանգակ կայ՝ կը զարնըվի . անի լսվածին պէս ուրիշ ժամերուն զանգա-

կատուններէն ալ մասնաւոր կերպով զանգակ կը-
զարնըվի: Կրակը որ կողմն է նէ՝ դէպ ՚ի ան կողմը
նր Ստեփանոսի ժամուն զանգակատընէն ցորեկը
կրակի դրօշակ դուրս կըկախվի, ու գիշերը վառած
լապտեր մը: Լսանկով քաղաքը ու մօտիկ արուար-
ձաններուն մէջը կրակը շուտ մը կըմարի, հազիւ
մէկ կամ երկու տուն ամբողջ կայրի:

Հիմայ մասնաւոր ընկերութի մը կայ, որուն
մէջը տուն կամ շէնք մը ունեցողը տարիէ տարի
քիչ մը ստակ կուտայ, ու երբոր իր շէնքը այրելու
ըլլայ նէ՝ աս ընկերութէ իր տըլած ստըկին համե-
մատութեը կէօրէ ստակ կառնէ իր այրած տեղը
շինելու համար:

10. Սեննա 654 հատ երկու երկու ձիերով
վարձու տալու գեղեցիկ ու կախած կառքեր կան,
որոնց ամէնուն ալ թիւերը երկու դին գրած են.
ասոնք ճամբաները կըսպասեն, ուզողը կառավարին
հետ գին մը կորոշէ ու կըմտնէ, ուր որ կուզէ նէ
կըտանին: Մէկ կառք բոլոր օրը չորս արծաթ
ֆիօրինով կըբռնըվի: Լւելի փառաւոր կառք ու-
զողին, գեղեցիկ զարդարած ձիերով, մաքուր հագ-
ված սպասաւորներով ուրիշ կառքեր ալ կան, որ
օրը 5 կամ 6 ֆիօրինով կըլլան: Լսոնց մեծ մա-
սը չորս չորս հոգւոյ համար են: Ուրիշ գեղեցիկ
կառքեր ալ կան ութը, նաև տասներկու հոգւոյ
համար, որ քաղքէ դուրս գեղերը ու պարտէզները
կըտանին, ասոնք Բնիւրու-Բնիւրու կըսվին: Լու-

ջիններն ալ քաղքէ դուրս հեռու տեղեր կը տանին :
 Ասոնցմէ 'ի զատ կան անթիւ անհամար բեռ կը-
 լու կառքեր, թէ հեռու տեղեր բան տանելու հա-
 մար, ու թէ մօտիկ տեղեր : Հասարակօրէն Ա եննա
 ամենեկին կոնակով բեռ տանօղ չըլար, պզտիկ
 բեռերն ալ՝ զանազան ձեռքի կառքեր կան՝ անոնց-
 մով կը տանին մարդիկ քշելով :

12 . Վսանը եօթը պանդոկ (մէյխանէ) քա-
 ղաքը, ու հարիւրէն աւելի արուարձանները կան,
 որոնց շատը կերակուր ու ըմպելի կուտան, շատն
 ալ գիշերը պառկելու՝ շաբաթներով ամիսներով
 բնակելու, մէջը մաքուր անկողիններով ու ամէն
 պէտք եղած բաներով փառաւոր զարդարած սե-
 նեակներ ալ կուտան, ամէն օր անկողինը կը շտ-
 կեն, ու ամէն ծառայութիւն կընեն : ()ը տասը՝
 տասնըհինկ՝ քսան տեսակ կերակուր՝ խմորեղէն՝ շա-
 քարեղէն ունին, թղթի մը վրայ ամէնուն գիները
 գրած, ու սեղաններու վրայ գրած է, որ ամէն մարդ
 կառնու կը կարգայ՝ ու զած տեսակներէն բերել կու-
 տայ : Ուրիշ տեսակ մեծ մեծ պանդոկներ ալ կան,
 որ կոչնատուն (զիյաֆէթի տուն) կըսվին, ուր մեծ
 իշխանները կերթան, ու հոն շատ տեսակ ընտիր
 կերակուրներ, թագաւորներու արժանի խմորեղէ-
 ներ, անուշեղէններ, ու ամէն տեսակ գինիներ ու-
 նին, սեղանատուննին ու սեղաննին մաքուր զարդա-
 րած թագաւորական սեղաններ կընմանին, ամէն
 բանին գինը գրած սեղաններու վրայ գրած է, ամէն

մարդ ուզածէն բերել կուտայ: Շատ մարդ ալ տունը կերակուր եփել չուզեր նէ, ասոնց մէկին հետ դաշն կընէ, ու քանի տեսակ բան կուզէ նէ, կերակրոյ ատենները տունը բերել կուտայ:

13. Շատ գինի ծախօղներ կան, որ աշխրբին ամէն կողմը գտնուած աղէկ գինիներէն ունին, ու ամէն մարդու ուզածին չափ կուտան: Հինկ հարիւրէն աւելի ալ կան, որ գարէջուր (պիւռոս), պանիր, աղի ու չոր բաներ կըծախեն:

14. Ըս կողմերը յառաջուց խահվէ չէին գիտեր, 1683ին տաճկի պատերազմին՝ Վօլչիցքի անունով լէհցի մը լրտեսութի ըրած՝ թշնամիներուն ամէն խորհուրդը իմացած ու եկած քաղաքը պատմած է, ու քաղքին մեծ օգուտ ըրած է: Եւ պատերազմէն ետքը առաջին Վէօբոլտոս կայսրէն խահվէյի խանութ մը բանալու հրաման առած է: (Տէ՛ս էր. 27.) Ըն ատենէն ինչվան հիմայ շատցած, եօթանասուն խանութ եղած են, ու կարագով շաղված հաց մը, որ Վիլֆէլ կըսվի, առատ շագար, աղէկ կաթ ու մէկ մեծ գաւաթ խահվէ՝ սւթը արծաթ քոսյձառ է: (Մէկ Ֆիօրինը վաթսուն քոսյձառ է:) Խահվէները հասարակօրէն պարապ մարդիկները խաղալու ու նոր լուրեր լսելու համար կերթան, ինչու որ հոն ամէն տեսակ կածէթթաներ կըգտնուին:

15. Հնավաճառ անունով քաղքին ու Վանու շթոասսէին մէջի ծառնոցը հարիւր խանութ կայ,

որ աճուրդներէն (մէղատներէն) ամէն տեսակ կահեր կարասիներ կըզնեն, ու կըծախեն: Աս բանս մեծ դիւրութի է տնով տղոցմով եկած դրսեցիներուն, որ մէկ քանի ամսուան համար տուն մը կըբռնեն, աս հնավաճառներուն մէկին կըսեն, ու շուտ մը կուգայ՝ քիչ վարձքով բոլոր տունը գեղեցիկ անկողիններով, աթոռներով, սեղաններով, սնտուկներով, փառաւոր ժամացուցներով, ու խոշոր հայլիներով կըզարգարէ, ու երթալու ատենը կուգայ իր բաները կըտանի:

16. Աննա մեծ փօստայէն 'ի զատ, որ հեռու քաղաքներու, գաւառներու, ու թագաւորութիւններու ողջունագրեր կըտանի, պզտիկ փօստոյ մըն ալ կայ, որ երկրորդ Յովսէփ կայսրը դրած է: (Տէ՛ս Եր. 28.) Երբոր մէկը Աննային մէջը կամ երկու ժամ հեռու շրջանակները ողջունագիր, թուղթ ստակ, արծաթ, ոսկի, մարգրիտ, ու սուղ քարեր կուզէ խրկել, ու մարդ չունի խրկելու նէ՛ կէսօրէն իրեք ժամ յառաջ քիչ բան վճարելով աս փօստան կուտայ, կէսօրէն չօրս ժամ ետքը իր տեղը կըհասնի. բայց ստրկի ու գին ընելու բաները պէտք է բաց տանիլ, ու հոն տեղը տիրոջը ու փօստային կնիքներովը կնքել, ու անանկ խրկել, որ խարէութի մը չըլլայ:

17. Աննայի մէջ ութը հատ մեծ՝ քանի մըն ալ պզտիկ բաղնիքները կան. բայց քաղքին իրեք ժամ շրջանակները հանքի ջրերով շատ օգտակար

բաղնիքներ կան, շատ մարդ առողջութիւն միանգամայն զբօսանքի համար ամառը հոն տեղերը կանցընեն: Սանաւանդ հինկ ժամ հեռու Պատէն անունով քաղաք մը կայ. որ բնական տաք ջրերով շատ փառաւոր բաղնիքներ ունի. շատ հիւանդութիւններուն օգտակար են, ու մեծամեծները ամառը չորս ամիս հոն լեցուն կըլլան:

18. Ըս վերջին մեծ պատերազմներու մէջ փորձեցին, որ զինւորներուն լողալ գիտնալը շատ հարկաւոր է, անոր համար նորերըս Ղանուբ գետին հիւսիսային կողմէն վազող ճուղին մէջը լողալ սորվելու մեծ տեղ մը շինեցին, որ զինւորները ամառը կէս օրուան ատենները լողալ կըսորվին, ասոր համար մասնաւոր վարպետներ կան, որոնք դիւրին եղանակը կըսորվեցընեն: Օլինւորները երթալէն ետքը ուրիշ մարդ ալ կրնայ երթալ սորվիլ:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Սերոյ ու ողորմութիւն գործերը:

1. Երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1783ին աղքատներուն օգնելու համար գլուխ դրամոյ դրած է, որ ստորին Ըստրիայի կառավարութիւնը շահուկուտայ՝ կըբանեցընէ, ու իր իշխանութիւնը տակն է, որուն մուտքովը Ալեքանդրիայի աղքատներուն կօգնէ: Աղքատները չորս աստիճան բաժնըված են,

առջի տեսակին ամիսը վեց արծաթ ֆիօրին կուտան, երկրորդին չորս, երրորդին իրեք, ու չորրորդին երկու. տարեկան փայտերնին, երևելի զահրենին, հիւանդացած ատեննին բժիշկնին ու դերնին ալ կը հոգան: Այն մէկ ժողովրդապետական ժամերը մէյ մէկ աղքատներու հայրեր կամ հոգաբարձուներ ունին, ժողովրդապետը ու անիկայ աղքատները կը քննեն, ու աստիճաննին կորոշեն: Դամերուն դռներուն քովը քարէ դանձանակներ կան, որոնց վրայ գրված է, որ աղքատներուն համար են, ու մասնաւոր դանձանակ ալ կը պտտի, կառավարութիւնը բոլոր ասոնք ալ կը ժողովէ: Գրված գլուխը հիմայ 707,115 ֆիօրին եղած է: Գանձանակներէն եկած ստակը ու աս գլխուն շահը 1813էն նոյեմբերի մէկէն ինչուկ 1824 հոկտեմբերի ետքը 120,417 արծաթ ֆիօրինի հասաւ, որոնցմէ 109,158 արծաթ ֆիօրին, 5000ի չափ աղքատի բաժնը վեցաւ: Աս բանը աս տէրութեան ամէն քաղաքները կայ:

2. Եւտ հարուստ մարդիկներ 1819ին մէկ տեղ եկած 22,000 ֆիօրին արծաթ գլուխ դրած են, որ արհեստաւոր բանւորներուն, աղախիններուն, ծառաներուն, մշակներուն ու աղքատ գեղացիներուն օգնութի հասնին: Ի՞նչ որ ասանկ մարդիկները աղքատօրէն ապրելով կուզեն քիչ մը ստակ աւելցընել ու իրենց հիւանդութե կամ ծերութե համար պահել նէ՛ ստակնին պարապ չի-

կենար, կուզեն նէ հոնտեղը 1,00ին չորսով շահու կուտան: Ես բանիս համար մասնաւոր գրագիրներ ու հոգ տանող մարդիկներ դրած են, անոնք ստակները շահու կուտան կըբանեցընեն, ու ամէն մարդուն վեց ամիսէ վեց ամիս շահը կըվճարեն. ով որ վեց ամիսէն շահը չուզեր առնել նէ, գըլխուն վրայ կըզարնեն, անոր շահն ալ կըսկսի բանիլ: Որչափ քիչ կըլայ նէ կառնուն, 100 Ֆիւրինէն ինչվան 25 արծաթ քոայձառ, ու առած օրէն շահը կըսկսի բանիլ, ու տըվօղը երբոր կուզէ նէ՝ գըլխը ու շահը կառնէ:

3. Արկորդ 3օվսէփ կայսրը նոր ծնած կամ ծնանելու տղաքները մեռցունելը, կամ ասդին անդին ձգելը վերջացընել ուզելով, որ աղքատութեն, ամօթի, կամ ուրիշ պատճառներու համար կըպատահէր, 1784ին ծնանելու տուն մը շինել տըված է. որ իրեք կողմը աւանձին ճամբաները իրեք դուռ ունի, իրեքն ալ միշտ գոց են, ու դրսէն զարնելու համար ներսը զանգակներ ունին, գիշերը ցորեկը՝ երբոր կըզարնըվի նէ՝ կըբանան. ներսը ծնուցիչներ, բժիշկ, վերաբուժ, խոստովանահայր, ու ծառայօղներ կան: Արբոր կին մը վերի գըված պատճառներու համար իր տունը ծնանիլ կամ զաւակը պահել չուզեր նէ՝ կերթայ երեսը քօղք ձգած, կամ դիմակ անցուցած, որ ով ըլլալը մարդ չիմանայ, աս տանը դուռը կըզարնէ, որ շուտ մը կըբացվի, ու ներս կըմտնէ, իրեն մարդ մը չիհար-

ցրներ՝ թէ հարուստ է՝ աղքատ է՝ կամ ո՛վ է, միայն մկրտութե՛ն վկայական գիրը ողջունագրի պէս ծալած ու կնքած ձեռքը պիտի ըլլայ, որ հոն մեռնի նէ, ո՛վ ըլլալը անկէց իմանան, ու ազգականներուն իմացընեն: Աս թղթին վրայ ծնուցիչը՝ առանց բանալու՝ կնոջ երթալու սենեակին թիւը կը գրէ, ու ձեռքը կուտայ. կինը իր քովը կը պահէ, առողջանալէն ետքը տուն դառնալու ատենը հետը կառնուկ երթայ: Արբոր ան սենեակը կերթայ նէ՝ քովը մէկ աղախինէն, որ իրեն կը ծառայէ, խոստովանահայրէն, ծնուցիչէն, պէտք եղած ատենը բժիշկէն ու վիրաբուժէն ՚ի զատ՝ մարդ չերթար: Ամէն բանը լմննալէն ու առողջանալէն ետքը՝ տուն դառնալու ատենը կուգէ նէ ծնած զաւակը հետը կառնու, ու իր կարողութե՛րը կէօրէ քիչ մը բան կը վճարէ, չուզեր նէ քիչ մը բան ալ զաւակին համար վճարելով հոն կը թողու. բայց թէ որ աղքատ էնէ բան չեն պահանջեր, միայն պէտք է՝ որ չորս ամիսի չափ հոն կենայ, կաթ տայ, ինքն ալ ուրիշին ծառայութի ընէ:

4. Ասոր քովը ուրիշ տուն մըն ալ շինած է, ան նոր ծնած տղաքը, որ մայրերնին հետերնին չեն տանիր նէ՝ աս տունը կուտան, նմանապէս ճամբան գտնըվածները (որ քիչ կը պատահի), աղքատներն ալ՝ որ իրենց նոր ծնած տղաքը պահելու կարողութիւն չունին, աս տունը կուտան: (Թ)է որ մայրերնին Վ եննայի գաւառէն չեն, ու ծննդեան տունը

ծնած չեն, տարած ատեննին պէտք է որ 48 ար-
 ծաթ ֆիօրին վճարեն, թէ որ ծննդեան տունը
 ծնած են, ու 48 ֆիօրին վճարել չեն կրնարնէ՝ 24
 կամ 12 ֆիօրին կրվճարեն. թէ որ հոն ծնած ու
 չորս ամիս կաթ տրված են, կամ դուրսը ծնած են,
 բայց աղքատ են նէ՝ բան չեն վճարեր: Տղան հոն
 տանողին ձեռքը թուղթ մը կուտան, որուն մէջը
 տղուն հոն գացած ու մկրտված օրը, անունը, թիւը
 գրած են, որ անով երբոր կերթայ իր զաւակը
 կուզէ նէ՝ կուտան: Աս տղաքը աս տանը մէջ չեն
 պահեր, գեղացիներուն ու աղքատ քաղքըցիներուն
 կուտան, ու ամիսը ամէն մէկին համար առաջին տա-
 րին հինգ արծաթ ֆիօրին, երկրորդ տարին չորս՝
 երրորդ տարիէն ինչվան վեցերորդը իրեք, ինչվան
 տասվերկուերրորդ տարին երկու ֆիօրին կրվճա-
 րեն, ու զգեստին համար ալ մասնաւոր պարգև
 կուտան: Տասվերկու տարվընէ ինչվան քսանվեր-
 կու տարին աս տղաքը առնօղները քովերնին կրնան
 պահել, ու երկրագործութի, տանը գործքերու
 կամ արհեստի մը մէջ կրնան աշխատցընել, բայց
 ժողովրդապետ քահանաները ու տեղերուն դատա-
 ւորները պարտական են հոգ տանելու, որ ղերենք
 չհչարչարեն: Անկից ետքը տղաքը ազատ են ու-
 զած տեղերնին կրնան երթալ իրենց հացը հոգալ:
 Ով որ ասանկ պղտիկ տղայ մը կառնու, ու ինչվան
 տասվերկու տարին առանց ստրկի կրմեծցընէ նէ,

իր մանչ զաւկըններուն մէկը բոլոր կենացը մէջ զինւորութենէ ազատ կըլլայ :

5. Ղայեակ (սիւտանա) բռնել ուզողները կերթան ծննդեան տնէն կուզեն, վսղի հոն ծնանելու համար գացող կամ դուրսը ծնանող կանանց մէջէն զայեակ ըլլալ ուզողներուն առողջութիւնին, կաթերնուն աղէկութիւնը ու առատութիւնը աղէկ մը կը քննեն, ու ձեռքերնին վկայական գիր կուտան իրենց կըխրկեն, որ տասը ֆիօրին ծախք ունի. հոն տեղէն վկայական չունեցող կինը զայեակ չըկրնար ըլլալ : Աս բանս անոր համար դրած են, որ չըլլայ որ ներքին հիւանդութի մը ունեցող կամ անշահ կաթ ունեցող կանայքը զայեակ ըլլան, ու ուրիշին զաւկըններուն փնաս ընեն :

6. Ալսէռկասսէ արուարձանին մէջը Ուլթանոյ անունով դպրատուն մը կայ, մէջը վարպետներ ու վերակացուներ կան, որ աղքատ որբերուն, ու աղքատ քաղքըցիներուն տղոցը քաղաքավարութիւն կարգ կանոն կըսորվըցընեն, հաւատոյ բաներու ու բարի վարքի մէջ կըկըթեն, գրել կարդալ հաշիւ ընել կըսորվըցընեն, տղաքները էրիկ մարդու յարմար արհեստներու մէջ ու աղջիկները կանանց յարմար տան գործքերու մէջ կըվարժեցընեն : Կարողութիւն ունեցողները տարին կերակուրի, զգեստի, անկողինի համար 180 ֆիօրին կըվճարեն, չըկրցողը առանց վճարքի է : Աստեղս ամէն բանը սորվելէն ետեւ՝ տուն տեղ ունեցողները իրենց տեղերնին

կերթան, չունեցողները կամ իրենք զերենք կը-
հոգան, կամ մէկին քովը որդէգիր կըտրվին: Հի-
մայ դպրատան մէջը 300 հոգի են, 2,000 հոգի ալ
որդէգրութի տրված են:

7. Արկրորդ Յովսէփ կայսրը 1784ին խու-
ու մունչ աղոց ու աղջիկներուն կրթութիւնը հա-
մար դպրատուն մը շինած է, որուն մէջը նշաննե-
րով նէմցէտէն խօսիլ, գրել, կարդալ, ու հաշիւ
ընել կըսորվին, որ անոնք ալ կարող ըլլան մարդ-
կանց մէջը մտնել, բանի գործքի գալ, ու մուրա-
լու կարօտ չըլլան: Անոր համար հաւատքի բանե-
րու, բարի վարքի, ու վերը ըսված բաներու մէջ
աղէկ մը կրթելէն ետքը, աղոց՝ էրիկ մարդու յար-
մար, աղջիկներու՝ կնիկ մարդու յարմար գործքեր
կամ արհեստներ ալ կըսորվեցընեն. անանկ որ ա-
սոնցմէ հիմայ մէկը թագաւորական տեղ մը գրագիր
է, ուրիշ մըն ալ տպարանի գիր շարօղ է, ու հինկ
լեզուի մէջ գիր շարել գիտէ: Արորդութի ունե-
ցողը տարին 150 ֆիօրին կըվճարէ, չիկրցողը բան
չիվճարեր: Եւ քաթ օրերը քննութի կընեն, ամէն
մարդ կընայ երթալ տեսնել:

8. Դպրատուն մըն ալ կուրերուն համար
կայ, ուր վեց տարվոնէ ինչվան տասնըհինգ տար-
վան կուրերը կուտան: Ան ալ հաւատքի հարկաւոր
բաները, գլխէն հաշիւ ընել, տանը մէջ հարկաւոր
տեսակ տեսակ գործքեր, մէքենական արհեստներ,
զանկապան (չօրապ) հիւսել, մուշապախ բանել ու

չխորթածիյի բաներ շինել կըսորվեցընեն. հոս ալ առանց վճարքի է. բայց թէ որ ծնողքնին ունեւոր են՝ ու տարին 300 Ֆիօրին կըվճարեն նէ՝ կարգալ ալ կըսորվեցընեն: Վերական, հեգերէն ու ուրիշ գրքերը տպած են. թղթերուն մէյմէկ երեսները տպելով՝ գրերուն ձևերը մէկալ երեսէն դուրս ելած բարձրցած են, անոնց վրան ձեռքով շօշափելով ինչ գիր կամ բառ ըլլալը կիմանան, ու կըկարդան: Ամէն տեսակ ստակը, ոսկիէ արծըթէ ու պղինձէ ըլլայ, տախտակի վրայ զարնելով ձայնէն կըճանչնան ինչ ստակ ըլլալը: Աշխարհացուցին վրայէն աշխարհք մը կամ քաղաք մը ուր, որ դին է կըգտնեն՝ մատով կըցըցնեն: Աղէկ քէման ու բերնի երաժշտական գործիքներ ալ կըչալեն: Ասոնք բոլոր երկայն ատեն վարժութիով սորված են: Հինգշաբթի օրերը քննութի ունին, ուղօղը կրնայ երթալ տեսնալ:

9. Արուարձաններու ու քաղքի մէջ շատ բժիշկներ կան, որ երկու ժամ առտըւանց՝ երկու ժամ կէսօրէն ետքը օղորմութե համար տունը կըկենան, որ աղքատները գան իրենց հիւանդներուն համար առանց բան մը վճարելու խորհուրդ հարցընեն ու դեղ խնդրեն: Ասոնք վանքերուն ալ սիրով կըճառայեն: Ասոնցմէ մէկը Սասթալիէն անունով 1787ին Այ առջևը մեծ արգիւնք ստանալու համար ամէն բանը թող տըված, ու աղքատներուն պղտիկ հիւանդ զաւկըններուն օգնելու

ու բժշկելու համար դեղեր գտնելու ետեէն ինկած է, ու շատ քաջ եղած է: Ինքը մեռնելէն ետքը տեղը կէօլիս անուճով ուրիշ բժիշկ մը անցած է, թագաւորու թիւր ու բարեպաշտներն ալ ձեռք բռնած մուտք կապած են, ու անով տարին առանց սաւկի 4000 աղքատի տղոց դեղ կընէ, կառողջացընէ կոր, միայն թէ ծնօղքնին զաւակնին տարած ատեննին՝ պէտք է որ իրենց ժողովրդապետէն իրենց աղքատ ըլլալուն վկայական գիրը ունենան:

10. Վաղաքը մեծ աղքատանոց մը կայ, որուն մէջը զիրենք հոգալու մարդ չունեցող հիւանդոտ աղքատ ծերերը ու պառաւները կըժողվին, որ իրենց մնացած քիչ կեանքերնին հանգիստ անցընեն: Ասոր մէջը 323 աղքատ կայ, որոնք 32 մեծ սենեակներու մէջ բաժնրված են, ամէնուն միօրինակ հաստը բայց մաքուր զգեստ կըհագցընեն, ձմեռը սենեակնին կըտաքցընեն, ճրագ կուտան, ու ամիսն ալ ինը ֆիօրին կըլճարեն, որ հոն տեղի խոհակերէն կերակուր ու հաց գնեն: Ասի թէպէտ իրենց ապրուստին կըբաւէ, բայց որոնք որ բանելով ալ քիչ մը բան կրնան վաստակիլ նէ՛ ալ աղէկ կապրին, անոր համար երկու հատ գործելու տեղեր ալ կան, որոնց մէջը ամէն արհեստի գործիքներ կըգտնրվին: Տունը շատ մաքուր կըպահվի, կարգով կանոնով կապրին, հիւանդացած ատեննին դեղերնին աղէկ կըճարեն, կըճառայեն ու հոգ ևորնին կըհոգան: Սարդ ու

նեցողներուն, որ քիչ մը օգնութի կրնան գտնել, ամիսը հինկուկէս ֆիօրին կուտան, ու աղքատանոցը չեն առնուր. ասանկ ինը հարիւր աղքատ կայ:

11. Հինգ աղքատանոց ալ արուարձանները կան, բայց ասանկ մեծ չեն, ու մէջի աղքատները քիչ են:

12. Տոլսէփի կայսրը ծերացած կամ բնական պակասութե մը համար ծառայել չիկրցօղ պատճառներն համար աս բարի բանը հաստատած է, որ ով որ քաղաքական կամ կայսերական պատճառի մէջ տասը տարի ծառայած է, ու ծերութե կամ հիւանդութե համար ալ չիկրնար ծառայել նէ, ունեցած թոշակին (էօլէֆէին) երրորդ մասը ինչպիսի մեռնելու ատենը կըտրվի. քսանըհինկ տարի ծառայողին կէս թոշակը, քառսուն տարի ծառայողին երկու երրորդը, ու քառսուն տարիէն աւելի ինչուկ յիսուն տարի ծառայողին ամբողջ թոշակը ու 1/4 ոսկինոց ոսկի միտալ մըն ալ կըտրվի, ու թէ որ առողջ ալ են նէ, ամէն ծառայութե աղատ կըլլան: Սեռնելէն ետքն ալ իրենց կանայքը իրենց ունեցած թոշակին կէսը կառնուն, կիներն ալ մեռնելէն ետքը տղոց ինչպիսի քսան տարին, ու աղջիկներուն ինչպիսի տասներութը տարին քիչ մը օգնութի կըտրվի:

Աս բանը երեւելի լոմայափոխներ ու շատ աղքատականներ ու իշխաններ իրենց հաւատարիմ ծառայներուն ալ կընեն. իրենց թոշակ կըկապեն,

որ մնացած ծերութեան կեանքերնին անով հանգիստ ապրին :

13. Շատ տեսակ արհեստաւորներ տէրութեան հաւանութիւնը իրենց այրի կնիկներուն օգնելու համար մեջերնին միաբանութիւն բրած են ստրկի գլուխ դնելու, որ իրենք մեռնելէն ետև իրենց կանայքը անոր մուտքովը ապրին: Աւստի (օրինակի համար) բժիշկներուն միաբանութեան կամ ընկերութեան մտնել ուզող բժիշկը՝ իր բժշկութիւնը 'ի գործ դնելու հրամանը կամ հրովարտակը առածին պէս պէտք է որ 450 ֆիօրին վճարէ ան ընկերութեան, ամէն տարի ալ քսան ֆիօրին, ու ինքը մեռնելէն ետքը ընկերութիւնը ամէն տարի ի կնոջը ստակ կը վճարէ, որ նեղութիւն չկրպաչէ հանգիստ ապրի:

14. Շատ բարեպաշտ անձինք ստակ գրած են, որ անոր շահովը աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներու ինչպէս որ վիճակնին կորոշեն ու հաց մը կը գտնան նէ օգնութիւն ըլլայ. հիմայ ամէն տարի հինգ հոգւոյ տարին 300 ֆիօրին կը վճարվի, ինը հոգւոյ 200 ֆիօրին, իրեք հոգւոյ 163, ու չորս հոգւոյ հարիւրական ֆիօրին կը վճարվի: Այս ողորմութիւններուն բաժանումը ասանկ է, քսանը մէկ աղքատ ու պարկեշտ աղջիկներ կը ժողովեն, որոնց անունները զատ զատ թղթերու վրայ, ու աս պարգեւները զատ զատ թղթերու վրայ կը գրեն, ու վիճակ հանելու պէս կը հանեն:

15. Անբնական խաթունները 1811ին մէ-

ջերնին ընկերութի մը հաստատած են, գլուխնին հիմայ կոմսուհի մըն է, տասը խորհրդական, ու ութը էրիկ մարդ գործակալ ունի, որ բոլոր աղեր-
 ւական են, ու 2,000 ընկեր գրված են: Ասոնք իրենց մէջը ու ուրիշներէն ստակ կըժողվեն իրենց գլխաւորին կըխրկեն, ան ալ իր խորհրդականներու
 ու գործակալներուն ձեռքովը եկած ստակները ծննդեան տանը, որբանոցներուն, կուրերուն ու
 համբներուն դպրատուններուն, հիւանդանոցնե-
 րուն, ու ուրիշ ասանկ տեղերուն կըբաժնէ:

16. Հատ ջերմեռանդ անձինքներ մեռած
 ատեննին ստակ ձգած են, ու մեծ գլուխ մը եղած է, որուն շահովը օրէնսգիտութի, փիլիսոփայու-
 թիւն, անճարանութի ու ուրիշ տեսակ ուսումներ սորվողներէն 200 կարողութիւն չունեցող աղ-
 քատ տղոց ողորմութի կըտրվի, ամէն մէկին կա-
 րօտութեը կէօրէ տարին 18 ֆիօրինէն ինչվան
 300 ֆիօրին: Տասնըվեց հատ բժշկութի սորվող
 տղոց ալ տարին 150 ֆիօրին, 28 փիլիսոփայութի
 սորվողներու 120 ֆիօրին: Հիսուն հօգւոյ ալ ըն-
 կերութիւն մը ամէն օր կերակուր կուտայ:

17. Արկու հատ մեռելի եղբայրութիներ կան,
 մէկին 1,000 հօգի գրված են, իրենց եղբայրներէն
 մէկը մեռած ատենը մարդ գլուխ իրեք պղինձ
 քռայճառ կըժողվեն, որ 50 ֆիօրին կընէ, 40ը
 թաղման ծախքին ու մեռնողին հօգւոյն համար եր-
 կու պատարագի կուտան, 10 ֆիօրինն ալ ուրիշ

ծախքերուն կուտան : Այնչալ ընկերութիւնը կամ եղբայրութիւնն ալ ասոր նման է :

18. Երկու ուրիշ եղբայրութիւններ ալ կան, որ մէջերնին ու ուրիշներէն ստակ կըժողվեն, ու մուրալու ամբողջ աղքատներուն ողորմութիւն կուտան :

19. Թագաւորութիւնը 1810ին սահմանած է, որ 25 տարի հաւատարմութիւն ծառայող ու վերջին տասը տարին մէկ մարդու քովը կեցող ծառաներէն ու աղախիւններէն տարին 10 հոգւոյ 150ական ֆիօրին պարգև տրվի :

Բոլոր Աննա ասանկ բաներով տարին 25,000 հոգւոյ ողորմութիւն կըտրվի, անոր համար ալ հասարակօրէն մուրալը արգելած է, մէկը կըտեսնեն նէ՛ կըպատժեն :

ԳՂՈՒԽ ԺԳ :

Երեւելի հասանդանոցները :

1. Յովսէփ կայսրը 1784ին պղտիկ հիւանդանոցները բոլոր աւրած, ու Ելսէռկասսէ արուարձանին մէջը մեծ ու փառաւոր հիւանդանոց շինած է, որ մէկ սիրուն պղտիկ աւան մը կընմանի : Դռնէն ներս մտածին պէս եօթը շէնքերէ միացած մեծ քառակուսի շէնք մըն է. մէջը քիչ մը ոտք ելջող հիւանդներուն զբօսանքի համար եօթը պար-

տէզ կայ: Առաջին պարտէզը շատ մեծ է, ու աւազանով (շատրվանով) ու գեղեցիկ ծառերով զարդարած է, վեցը չափաւոր են, ու մէջերնին կարգ կարգ թթիծառեր կան: Ռժիշկներուն վիրաբուժներուն ու ծառայողներուն բնակարաններէն 'ի զատ 111 մեծ սենեակներ կան, ամէն մէկը քսան հիւանդի համար շինված, ու քսանական անկողին դրած են, որոնց 61 սենեակը էրիկ մարդիկներու, ու 50ը կնիկներուն համար են. մէյ մէկ անկողիններով ու մէջը երկու երկու սպասաւորներով ալ շատ սենեակներ կան: Տարին 15, ինչուկ 17,000 հիւանդի չափ կըմտնեն կելեն: Հիւանդները չորս տեսակ են, առաջին տեսակը օրը մէկ Ֆիօրին 20 արծաթ քուայձառ կըվճարէ, ու մէկ սպասաւորով փառաւոր անկողինով զատ սենեակ կառնու, բայց պէտք է որ հետը իր հագուստը ունենայ: Արկորդը 31 արծաթ քուայձառ կըվճարէ, զատ խուց չեն 'ի տար, բայց ուրիշ բաները առաջինին պէս են, աս երկու տեսակին անբժշկելի հիւանդներ չեն առնուր: Արրորդը՝ թէ որ վեննացի է նէ 18, ու թէ որ դրսեցի է նէ 32 արծաթ քուայձառ կըվճարէ. կերակուրը, բժիշկը, դեղերը, ու ամէն ուրիշ բաները կըհոգան, ալ ուրիշ ստակ չեն ուզեր: Չորրորդը բան չիվճարեր, բայց իր աղքատ ու վճարելու անկարող ըլլալուն համար իր ժողովրդապետէն վկայական գիր պիտի ունենայ: Ռժիշկները օրը երկու հեղ ամէն հիւանդներու, իսկ ծանր հի-

ւանդներուն շատ հեղ կերթան կընային, ամէն մե-
 կուն դեղերը ու կերակուրները կապապրեն: Խո-
 հարանը (աշխանան) կերակուրները, ու դեղարանը
 դեղերը կը պատրաստըվին, ու ժամանակին կը բաժ-
 նըվին, սպասաւորները ամէն բաները ժամանակին
 կը պատրաստեն: Մէջը մատուռ մը ու շատ քահա-
 նաներ կան, որ ծանրացած հիւանդները խոստո-
 վանանք կընեն, ու բժիշկին խորհրդովը թոշակը ու
 վերջին օժումը կուտան, նոր գացած հիւանդներն
 ալ գացածնին պէս խոստովանանք կընեն: Առաջին
 շէնքին մէջը գեղեցիկ շէնք մը կայ, որուն մէջը մեծ
 դասատուն մը կայ, ուր բժիշկները բժշկութե՛ դաս
 կուտան, ու աշկերտները հետերնին հիւանդանոցին
 հիւանդներուն ալ պտըտցընելով կը կրթեն: Բժիշկ
 մըն ալ կայ, որուն կը տըրվի անծանօթ հիւանդութի՛
 մեռնօղներուն մարմինը, որ անոր ներսի դին կը-
 բանայ, ու ան հիւանդութե՛ արմատը կը փնտրէ,
 կը կտրէ՝ օղեյի մէջ կը պահէ, ու պատմութի՛ը կը-
 գրէ, որ ուրիշ անգամ պատահի նէ՛ կարօղ ըլլան
 դեղ ընել: Աս մարդս ինչ վան հիմայ 3,000 կտորի
 չափ ասանկ բաներ ժողված է: Առաջին շէնքին
 մէջը վիրաւորներու ու ձեռքը ոտքը և ուրիշ ան-
 դամները փտտած ու չորցած մարդիկներու համար
 ալ տեղ մը կայ, որոնց վրայ երևելի վիրաբուժ
 (Ճէրահ) մը հոգ կը տանի, բոլոր նոր սորված վիրա-
 բուժները պէտք է որ քիչ մը ատեն իր քովը
 վարժին, պզտիկ գործողութիւնները իր առջևը

իրենց ընել կուտայ, մեծ ու վտանգաւոր բաները
իրենց առջև ինքը կրնէ, որ սորվին: Արրորդ շէն-
քին մէջը աչից հիւանդութի ունեցողներու տեղ
կայ, որ զատ բժիշկ մը ունի. ասիկա ինքը զինքը
մինակ աչքի ցաւերու բժշկութե տրված է, ու շատ
քաջ եղած է, ուրիշներուն ալ կըսորվեցընէ:

2. Աս հիւանդանոցին մօտ խնդերուն համար
ալ բերդ մը կայ, որ հինգ դասիկոն է, ու ամէն
մէկին մէջը քսանըութնական խուցեր կան, մէջը
մասնաւոր բժիշկներ կան, որ իրենք զիրենք խն-
դերուն բժշկութե տրված են, շատ վարպետ եղած
են, ու շատերը կըբժշկեն:

3. Կումբենտուֆ ըսված արուարձանին մէջը
սեւամաղձոտներուն (սէվտալըներուն) համար ալ
ուրիշ հիւանդանոց մը կայ: Ասիկա վարպետ բժիշկ
մը դրած է, որ նաև ասանկ հիւանդներու նայելու
շատ քաջ ըլլալով. իրենց համար շատ տեսակ դե-
ղեր գտած է:

4: Աօբոլտշթաթ արուարձանի մէջ Ողորմած
ըսված կրօնաւորներն ալ էրիկ մարդիկներու հա-
մար հիւանդանոց մը ունին, որուն մէջը 120 հի-
ւանդի համար անկողին կայ. տարին 2,500 ինչուկ
3,000 հիւանդ կըմտնէ կելայ:

5. Անտըշթոասսէ արուարձանին մէջը Աղե-
սաբեթեան կուսանքներն ալ կնիկ մարդիկներուն
համար հիւանդանոց մը ունին, որուն մէջը 50 հի-
ւանդի համար անկողին կայ. տարին 450, ինչուկ

3,50 հիւանդ կրմտնէ կեւայ: Աս երկու հիւանդանոցներու վրայ վէրն ալ (Եր. 105 — 106. և 108.) գրեցինք:

6. Չորս պզտիկ հիւանդանոցներ ալ կան, առաջինը աշխարհական քահանաներուն համար, երկրորդը՝ վաճառականներու ու իրենց խանութներուն սպասաւորներուն համար, երրորդը անբժշկելի հիւանդներու համար, իսկ չորրորդը բանտերու մէջ հիւանդացողներու համար է:

ԳՒՍԻՍ ԺԴ:

Հասարակ կամ կրօնի վրայ:

1. Այննայի մէջը իշխօղ կամ գլխաւոր հաւատքը կաթողիկէ ուղղափառ հաւատքն է: Հոս կրնստի Արքեպիսկոպոս մը, որ իշխան (բռինչիբէ) է, տարին գրեթէ 54,000 արծաթ ֆիօրին մուտք ունի. կայսրը շատ անգամ սրբազան փափէն կըխնդրէ, ու կարդինալ ընել կուտայ: Աս արքեպիսկոպոսը ունի իրեն օգնիչ քորեպիսկոպոս մը, տասվերկու կանոնիկոս, որոնց չորսը թագ դնելու իշխանութի ունին, ու յիսունէն աւելի քահանայ խորհրդականներ:

2. Սրբազան փափին դիէն ալ նուիրակ մը կրնստի, որ միշտ արքեպիսկոպոս մըն է, վեց տա-

րի կընստի, ու եօթներորդին հասարակօրէն Սրբա-
զանը կարմիր գտակ կըխրկէ, զինքը կարդինալ կը-
նէ: Եւ գտակը հասարակօրէն մեծ արբայի մը
ձեռքով կըխաւրէ, որ շիտակ կայսեր կըտանի, ան
ալ իր պալատին մէջը բոլոր մեծամեծներուն առջևը
մեծ հանդիսութիւն կարդինալին գլուխը կըդնէ:

3: Կայսեր ցեղը շատ բարեպաշտ ցեղ մը
ըլլալով կայսեր եղբարներուն մէկը Թաթօնեան
զինուորական կարգը մտած է, որ կուսութե՛ն ուխտ
ունին, երկրորդը Անուտոլֆ անունով քահանայ,
վերջը Օլմից քաղքին արքեպիսկոպոսը եղաւ, ու
սրբազան փափը իր սբ վարուցը համար զինքը կար-
դինալ ըրաւ: Եւ շատ հեղ Ալէննա կուգայ:

4: Ալէննայի ու ընդհանրապէս բոլոր նեմցէի
ժողովուրդը շատ ջերմեռանդ ու ժամասէր է, ու
Սրբութե՛ն մեծ յարգութի՛ն ունին. գրեթէ ամէն ժամ
ամէն օր Սրբութի՛ն Սրբոցով օրհնութի՛ն ու օրհնու-
թեան պատարագ մը կըլլայ: Եւսկից ՚ի զատ ժա-
մերը չորս չորս օր տասնական ժամ (սահաթ)
Սրբութի՛ր ճաճանչով բազմոցը կըդնեն, որ քա-
ռասուն ժամ (սահաթ) կընէ, երկու իրեք հեղ
կարգաւ ամէն եկեղեցի կըպտըտի, ու բոլոր տարին
կըտուէ. ժողովուրդը շատ կըյաճախեն, ու Սրբու-
թեան առջևը ջերմեռանդութիւն արթնց կընեն:
Եւ առլեանց ժամը ութին Սրբութի՛ր կըհանեն, օրհ-
նութի՛ն կուտան, բարձր բազմոցի վրայ կըդնեն, ու
իրիկունը ժամը վեցին վար կառնուն, օրհնութիւն

կուտան, ներս կըղնեն : Տարին երկու հեղ, մէյմը՝
 Լճածնայ ծննդեան ութօրէքին մէջը, մէյմըն ալ
 Լճածնայ Պաշտպանութե տօնին մեր Մխիթա-
 րեան միաբանութիւն ալ աս հանդէսը փառաւո-
 րապէս կըկատարէ իր եկեղեցւոյն մէջը : Կոյնպէս
 Արբուծի Արբոցով օրհնութի ու օրհնութե պա-
 տարագ ալ ամէն շաբաթ, կիրակի ու տօն օրերը
 քաղքին սովորութեը կէօրէ կընէ : Լսկից ՚ի զատ
 ուրիշ դիէն ամէն բանը ու հանդիսութիւնները բուն
 հայաստանեայց եկեղեցւոյն ծէսին կէօրէ կըկատարէ :

5. Երկրորդ Յովսէփ կայսրը Վ.սի մարմնոյ և
 արեան տօնին (Կէ-Լ Կանայրըրէն) թափօրններէն ՚ի զատ
 ուրիշ թափօրները բոլոր վերցուցած է : Սարմնոյ
 և արեան տօնին, որ երրորդութե կիրակիէն ետքը
 եկած առջի հինգշաբթի օրն է, սբ Ստեփանոսի
 մայր եկեղեցին ու կիրակի օրը ուրիշ ժողովրդա-
 պետական ժամերը թափօր կեւլան, աւագ շաբաթ
 իրիկունները հիմայ շատ ժամեր սկսած են իրենց
 շրջանակը կարճ թափօրներ ելլալ . քանի մը գլխա-
 ւոր ժամերը երևելի տօներուն ալ կեւլան :

6. Սուրբ Ստեփանոսին ժամուն կամ ընդ-
 հանուր Վեննայի մեծ թափօրը, որ մարմնոյ և
 արեան տօնին կէս օրէն առաջ կըլլայ, մասնաւոր
 յիշատակի կամ ստորագրելու արժանի է : Թա-
 փօրը ուր տեղած որ պիտի անցնի նէ ճամբաները
 տախտակներ կըշարեն, վրան ծաղիկներ վարդեր
 կըթափեն, երկու դին ձեռքերնին հրացաններով

մաքուր հագված զինւորներ կրկենան, ու կառքերը
 և բեռան սայլերը կարգելուն: Ամէնէն առաջ
 գունդ մը քաղքըցի Լօփճու զինւորներ կերթան
 ետեւէն կարգաւ կրօնաւորները՝ ամէն մէկ վանք
 զատ զատ, ետեւէն Ա եննային բոլոր ժողովրդապետ-
 ները շուրջառ հագած ու սարկաւագներով, վերջը
 կայսրական մեծ պաշտօնատէրները ու երևելի խոր-
 հրդականները, համալսարանին ուսանողները, նք
 Ստեփանոսի մայր եկեղեցւոյն կանոնիկոսները, կայ-
 սեր սենեկապետները, մեծ պատուոյ կարգերու աս-
 պետները, ետեւէն ամպհովանիյի տակ արքեպիսկո-
 պոսը ձեռքը ճաճանչով Սրբուծիք բռնած, ան-
 միջապէս ետեւէն կայսրը քալելով, քովէն եպար-
 քոսը ու անոր նման մարդիկներ, կայսեր եղբայր-
 ները, ժառանգը, ետեւէն կայսրուհին իր տանը
 տիկիններովը, անոնցմէ ետքը կայսեր երրորդ թիկ-
 նապահ զօրքը ոտօք, գերմանացի ու մաճառ թիկ-
 նապահ զօրքերը ոսկիէ ու ալծըթէ զարդերով
 զարդարված ու ձի հեծած, ետեւէն մեծ գունդ մը
 զինւոր գեղեցիկ ներդաշնակութիւն բերնի գործիք-
 ներ չալելով կերթան: Շ՛ամբաները չորս տեղ խո-
 բան շինած են, որոնց ամէն մէկուն առջին կրկեց-
 վի. աւետարան կրկարդացվի, ու արքեպիսկոպոսը
 Սրբուծիով օրհնութի կուտայ: Առապէն ըսված
 հրապարակը իրեք կարգ զինւոր կրկենայ, թափօրը
 անցնելէն ետքը ամէնը մէկտեղ իրեք հեղ հրա-
 ցան կարճրկեն, Սրբուծի բարև կուտան:

7. Ասկէ ետքը երևելի են Սիիթարեան միաբաններուն երկու մեծ թափօրները, որ աւագ շաբաթ իրիկունը, ու յը անձաճնայ ծննդեան օրը կէս օրէն ետքը կըլան, որոնց վրայ վերը (Եր. 119. — 120.) գրեցինք: Հոս ասի միայն կըմնայ ըսելու, որ աս երկու թափօրներու մէջն ալ իրեք կարգ քաղքըցի ու իրեք կարգ կայսերական զինուոր ձեռքերնին հրացաններով թափօրին ետեւէն կերթան, որ ժողովուրդը հանդիսադիրները չինեղեն, նոյնպէս թափօրին երկու կողմերէն ալ երկու կարգ զինուոր թափօրին հետ մէկ տեղ կըքալեն: Հանդարտութե ու հանդստութե դատաստաններն ալ իրենց պահապան զինուորներէն կըխորդեն, որ որը ձեռքը գաւազանով, որը սրով զինուորներուն քովերէն ժողովուրդը կարգաւորելով կերթան. մեծկակ գունդ մը զինուոր ալ դասին դրունէն ինչվան ժամին դուռը անկից ալ ինչվան ճամբուն կէտը՝ ձեռքերնին հրացաններով երկու կողմը դիմացէ դիմաց պատի պէս կարգաւ շարված կըսպասեն, որ թափօրը ելած մտած ատենը հանգիստ ելէ մտնէ:

8. Ղուտերականները, կալվինականները, ու յոյներն ալ մէյ մէկ ժամ ունին, բայց առանց զանգակատան: Հրէաները շատ են, քանի մը սինակոկայներ ունին: Վանի մը տաճիկ վաճառականներ ալ կան, ու իրենց նամաղնին իրենց առանձին բնակարաններնուն մէջը կըկատարեն:

ԳԼՈՒԽ ԺԵ:

Կայսերական ուսումնարանները:

1. Աննային մեծ համալսարանը կամ ընդհանուր դասատունը 1237ին երկրորդ Ֆէտէրիկոս կայսրը դնելու սկսած է, Ուուսուլֆ չորրորդ Եւստրիայի արհիդուքսը 1365ին աւելի կատարելագործած է, ու Ուրբանոս հինգերորդ ու վեցերորդ սրբազան փափերը հաստատած են, ու ուրիշ կայսրները օգնած յառաջ տարած ու մեծցուցած են: (Տէս Եր. 9. — 10.) Հիմայ չորս դիէն ազատ՝ իրեք դստիկոն բարձր քառակուսի մեծ շէնք մըն է, մէջը մեծ մեծ դասատուններ կամ զանազան դասերու համար զատ զատ տեղեր կան, որոնց մէջը փիլիսոփայութի, եկեղեցական կայսերական՝ և քաղաքական օրէնքներ, անաբանութի, բժշկութի, վիրաբուժութի, ու յունարէն, հրէարէն, քաղղէացերէն, ու արպերէն լեզուներ կը սորվեցընեն: Եթէր հատ՝ անաբանութե, ու թըր հատ՝ օրէնքներու, տասնը եթէր հատ՝ բժշկութե (ասոնք տասը երբեմն ինչուկ տասնըվինը հատ ալ օգնիչ ունին) տասնըվեց հատ՝ փիլիսոփայութե, ու չորս հատ՝ զանազան լեզուներու վարպետներ կան, բոլորը մէկ տեղ յիսունըվերկու վարպետ են. կայսերութիւնը ամէնուն ալ տարիչեք կը վճարէ, ու սորվող-

ները բան մը վճարելու պարտական չեն: Աճաբանութե՛ն ընթացքը չորս տարի կը քշէ, օրէնքին՝ նմանապէս, բժշկութե՛ն ու վիրաբուժութե՛ն՝ հինգ հինգ տարի, իսկ փիլիսոփայութե՛ն՝ իրեք տարի: Աս համալսարանը հասարակաց գրքատուն մը՝ ու ուրիշ գիտութի՛ններու հարկաւոր բաներ ալ ունի, որոնց վրայ վարը պիտի խօսինք:

2. Աստղաբաշխութեան սենեակը, ու դիտանոցը համալսարանին վրայ է, ու անոր կը վերաբերի, Վարիամ Թերեզիա կայսրուհին շինել տրված է, որուն մէջը աշխրբին վրայ գտնւած ամէն տեսակ դիտակները (տիւրպիւնները) ու աստղաբաշխութե՛ն գործիքները կան, քիչ մը յառաջուցմէ, շատն ալ հիմական կայսեր հրամանովը (Իօնէ-Լէւոնիշէ-Ինչի-Լեւո-Լը շինված ու հոս դրված են. աստեղը աստղաբաշխութի՛ կը սորվեցընեն: Ասոր վրայ երկու բարձր աշտարակներ կան, մէկին մէջը չորս վարպետ աստղաբաշխներ կարգաւ գիշեր ցորեկ կըսպասեն, աստեղներուն ու մոլորակներուն շարժումը, օրին Թանձրութի՛ր, Թեթևութի՛ր, տաքութի՛ր ու պաղութի՛ր դիտելով եղանակներուն փոփոխութի՛ր կը գուշակեն, ու կածէթթային (օրացոյցներուն) մէջը դնել կուտան: Մէկալ աշտարակը մութ խուց մը կայ որուն մէջը վրան ճերմակ կաշիով կը օր սեղան մը դրած է, խուցին վրայ պզտիկ ծակ մը կայ՝ վրան ճամբը անցուցած, ասոնք գործիքով դարձընելով Աննային ու երկու ժամ հե-

ուու տեղերուն՝ տներուն ու ճամբաներուն մէջի գացող մարդկան կառքերուն ու ամէն բանին պատկերները ան ճերմակ կաշիյին վրան անանկ պայծառ ու գեղեցիկ կերևնան, որ մարդ կարծէ թէ ան բաները իրաւ առջևն է կրտեսնէ կոր:

3. Արկրագործութենկերութիւնը, որ 1816ին սկսած է. իր մէջի անձինքը կամ անդամները բոլոր մեծ մեծ երկրի տէրեր, գործակալներ, երկրագործութէ աղէկ հասկըցող մարդիկներ են. գրւխաւորնին կոմս մը նէ, ու պաշտպաննին կայսեր եղբայրը Յովհաննէս արհիգութն է: Աս ընկերութեան վախճանը երկրագործութիւնը առաջ տանիլ, կենդանիները աղէկցընել ու շատցընել, ու ոչխարներու բրդերը բարակցընելն է, անոր համար շարունակ հողերը, երկիրները կը բնենն, որ հունտը որ երկրին լաւ է՝ կը փորձեն, ու վրան գրքեր կը գրեն կրտպեն, չորս դին կրտարածեն: Տարին հեղ մը Աւարիւն ըսված պարտէզին մէջը տեղեր կը շինեն, ընտիր կով, ցուլ ու շատ բարակ բրդով ոչխար ունեցողը հոն կը բերէ, կայսրը իր մեծամեծ պաշտօնատէրներովը տեսնելու կերթայ, ու որ կենդանի որ իր տեսակին մէջը ամէն աղէկութիւն ունի, ու պակսութի մը չունի նէ, կը գովէ, ու տիրոջը պարգև կուտայ:

4. Կենդանիներուն հիւանդանոցը, որ 1777ին Յովսէփ կայսրը շինած է. հիւանդ ձի, կով, ու ոչխար ունեցողը հոն կրտանի, մասնաւոր բժիշկներ

կան, կրնային կառողջացընեն, ու տէրերը խոտին ու գեղերուն ստակը կըվճարեն, ու իրենց կենդանիները կառնուն: Աստեղս կենդանեաց բժշկութիւնը ուրիշներուն ալ կըսորվեցընեն, որուն բոլոր ընթացքը վեց ամիս կըտուէ, ու մէկը պայտառ (նալպանտ) չըկրնար ըլլալ, թէ որ հոն սորված ու քըննըված չըլար նէ:

5. Աճապե՞՞ր - Աճապե՞՞ր, կամ ճիւստի՞նս աճապե՞՞ր, այսինքն Յովսէփեան ուսումնարանը, երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1785ին դրած է, որ մէջը բժշկութիւն ու գլխաւորաբար վիրաբուժութիւն սորվին, զօրաց բանակին միշտ վիրաբուժ գտնըվելու համար: Աս միշտ երկու հարիւր աշկերտ դաս կառնուն, յիսուն հատին կայսրը տարեկան ապրուստի համար ստակ կըվեճարէ, մնացածները պէտք է՝ որ կերակուրնին իրենք հոգան: Ասոնց աղէկ վարժութե՞ր համար կայսրը միլիօններով ստակ խարճած՝ մարդուս ներսի ու դրսի անդամները, երակները, ու ջղերը զատ զատ, երկուքը՝ իրեքը՝ չորսը՝ հինգը՝ ինչվան բոլոր մարմինը մէկ տեղ, ան ալ դարձեալ կաշիյովը՝ առանց կաշիյի՝ երակները ջղերը՝ մկանուկները՝ աղիքները՝ ու զատ զատ կենդանի մարմնոյ մէջ ինչ գունով ու ձևով են նէ՝ ըստ ամենայնի անանկ մեղրամոմէ (պալմոմոյէ) շինած, մաքուր փայլուն, ու շրջանակը ոսկեզօծ սեղաններու վրայ դրած, ու վրանին ապակի (ճամ) անցուցած է. ամէն մէկ կտորին պատկերն ալ մաքուր քաշած՝ անունը տակը դրած՝

գիմացը դրած է : Ամէն տեսակ խոտերը , որ դեղի մէջ կը մտնեն , ժողոված զատ զատ մաքուր պահած են , ամէն տեսակ վերաբուժութեան գործիքները մաքուր դրված են , ամէն տեսակ հիւանդութիւնները՝ որը որ անդամին կրնայ պատահիլ նէ , ան անդամները իրենց հիւանդութիւններովը գտած ժողոված օղկի (րախիյի) մէջ պահած են , նմանապէս ամէն տեսակ հրէշք ծնածները : Աշկերտներուն դաս տրված ատենը՝ դասը ինչ բանի վրայ է նէ՝ ան բանը ցցընելով կը մեկնեն , ու մեռելու մարմիններու վրայ անդամազննութի ալ կընեն : (Տէ՛ս էր. 32 . հ 124 :)

6 . Բօլէլէիսնիչէ Խշէիլէ-ը , այսինքն քաղաքական արհեստներուն ու գիտութիւններուն ու սումնարանը մեծ համալսարան մըն է , որուն մէջը վաճառականութի , ազատական ու մէքենական արհեստներ կը սորվեցընեն . բայց աս տեղը մտնել ուզողը պէտք է որ թագաւորական ստորին դպրատունը երկու տարի սորված ըլլայ , որ ան ալ աս տանը մէջն է : Թագաւորական դպրատունը երկու տարվան մէջը քրիստոնէական վարդապետութիւն , նեմցէերէն լաւ գրավարժութի ու քերականութի , մաթէմաթիքայի սկզբունքները , երկրաչափութիւն , պատմութի , բնազննութի , ռէսիմ քաշել , երկաթագիր գրել , իտալերէն ու ֆրանսերգերէն լեզուներ կը սորվեցնեն :

Ա վաճառականութի սորվողներուն վաճառականի կերպով սղունագիր գրել , գնելուն վաճառե-

լուն եղանակը, առուտուրի ու լումայագրի (փոխ-
ցայի) օրէնքները վաճառականի թուաբանութիւր,
հաշիւ բռնել քաղաքներու ծանօթութիւր, վաճա-
ռականութե պատմութի՝ ու ապրանքներու տեղե-
կութի կըսորվըցնեն:

Ըրհեստ սորվողներուն ընդհանուր քիմիա,
քիմիական փորձեր, բնաբանութի, մաթէմատի-
գայ, մեքենագործութի, գործնական երկրաչափու-
թիւն, ջրի ու ցամաքի ճարտարապետութի, ու ու-
րիշ արհեստներու տեղեկութի կըսորվըցնեն: Ինչ-
պէս վաճառականութե ընթացքը՝ նմանապէս ասորն
ալ իրեք տարի կըքչէ, ու սորվողները հիմայ վեց-
հարիւր հոգիէն աւելի են, ու օրէ օր կեւել-
նան կոր:

Կայսրը թէ վարպետներուն ու թէ աշկերտ-
ներուն դիւրութեը համար գեղեցիկ գրքատուն մըն
ալ զարգարած է, դարձեալ շատ քիմիական ու
մեքենական արհեստներու գեղեցիկ գործիքներ
և ուրիշ բաներ շինել տրված ու հոս դրած է,
ամէն երևելի արհեստաւորներն ալ երբոր իրենց
արհեստին մէջը ընտիր ու շատ վարպետական
բան մը կըշինեն նէ՛ պատուոյ համար հոս տեղը
պարգև կուտան: Ըպրիլին մէկէն սկսած ինչուկ հոկ-
տեմբերին ետքը շաբաթ օրերը կէսօրէն առաջ ու-
զօղը կերթայ, ու շատ սիրով ամէն բանը կըցըցը-
նեն. բայց պէտք է որ առաջ ան տեղաց վերակա-
ցուէն հրամանի գիր մը առնէ ու անանկ երթայ:

(Տէ՛ս էր. 124 — 125. ուր ուս փեղաց պատիւերն ալ դրած է :)

7. Վաղբքցի աղջիկներուն համար Ալէուկասէ արուարձանին մէջը դասատուն մը կայ, որն որ երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1786ին շինած է, ու քսանը չորս աղքատ աղջըկանց համար ստակ կապած է, որպէս զի հոս առանց վճարքի սորվին կրթութիւն, ու աղջիկներու ուրիշ դասատուններու մէջ վարպետութիւնն, կամ մեծ իշխաններու քովերը իրենց աղջիկ զակըներուն վարպետ ըլլան : Ստած ատեննին եօթը տարվընէ ինչվան տասնը չորս տարվան պիտի ըլլան . ու ութը տարի կըսորվին : Սորված բաներնին ասոնք են, հաւատոյ հարկաւոր բաները, գեղեցիկ ու անսխալ գրել, թուաբանութիւն, գծագրութիւն (րէսիմ քաշել), քիչ մը բնազննութիւն, աշխարհագրութիւն, պատմութիւն, լեզուներ, ու կնիկներու յարմար գործքեր : Միշտ փականքի տակ կըպահվին, միօրինակ մաքուր՝ բայց պարկեշտ զգեստ կըհագվին, իրենց վերակացուները՝ որ չորս կանայք են՝ զիրենք շաբաթը մէյ մը զբօսանքի կըտանին, բայց զոյգ զոյգ՝ կարգով ու պարկեշտութիւն պիտի քալեն :

8. Ասանկ դասատուն մըն ալ զինւորական հարիւրապետներու որբ աղջիկներուն համար կայ, որ Սարիամ թերեզիան քաղքէն հեռու գեղի մը մէջ դրած է, վերջէն երկրորդ Յովսէփ կայսրը քաղքին քովը Էննալա գեղը վանքէ աւրըված

ընակարանի մը մէջ դրած է: Աս ալ վերինին պէս է, բայց ասիկայ քառասունու վեց հոգւոյ համար է, անկէ աւելի չեն առնուր:

9. Սալէզեան ու () ուսօլեան կուսանքներն ալ իրենց վանքերը աղջիկներ կը կրթեն, ինչպէս վերը (էր. 102 և 107.) գրեցինք:

10. Ազնրուական տղոց ուսումնարանը՝ Սարիամ Թերեզիան դրած է, վերջէն ուրիշ իշխաններն ալ օգնութե համար ստակ դրած են, ու Յովսէփ կայսրը բոլոր աս ստակները ժողված, ու Սիտին ըսված արուարձանը մեծ պալատ մը շինած է, որուն մէջը աս տղաքը կը կրթուին, ու անունը Թերեզիան դպրատան մնացած է: Աս տեղս ճարտասանութի, փիլիսոփայութի, օրէնք, ձի հեծնալ, լեզուներ, կաքաւել ու մենամարտութի կը սորվին: Մէջը կայ գրքատուն մը, փորձառական փիլիսոփայութեան շատ գործիքներ, բնութե մէջ գտնուված տեսակ տեսակ կենդանիներ, ու ուրիշ բաներ, նաև կայ մեծ պարտէզ, ու ձի հեծնալու տեղ մը: Ամէն տեսակ ուսումներէն ՚ի զատ՝ տասը մասնաւոր վարպետ կայ, որ Ֆռանսըզերէն, ինկիլիզերէն, իտալերէն, և ուրիշ լեզուներ կը սորվեցնեն: Աեմցեերէնը ու լատիներէնը մտած ատեննին սորված պիտի ըլլան: Հոս հարիւր քառասունը վինը տղաք առանց վճարքի կը սորվին, կուտեն, կը պառկին, անկից աւելին վճարքով են: Աս տեղս լաւ

սորվող լմնցողները մեծ մեծ քաղաքական պաշտօններու մէջ կը դրվին :

11. Արևելեան լեզուներ սորվելու դպրատունը քաղաքը Առաջադիմութեան ընկերակցութեան մէջն է . ասիկա 1704ին Մարիամ Թերեզիան դրած է , որ տասվերկու տղաք տաճկերէն , արաբերէն , ու պարսկերէն սորվին , ու անոնցմէ կարող ըլլայ Ստամպուլ դեսպան (էլջի) խրկել : Ըստ Ալրոպայի լեզուներ , փիլիսոփայութի , օրէնք ու ուրիշ բաներ ալ կը սորվին , վերջը կամ Ստամպուլ կերթան ստորին թարգման (տիւղլանը) կըլլան , տաճկերէնին մէջը կը վարժրվին , ու կամաց կամաց յառաջ կերթան , կամ պալատին ու կայսերութեան դիւանին մէջը պաշտօնի կանցնին :

12. Աշխարհական երիտասարդ քահանաները , որ անձաբանութիւնը աղէկ սորված են , ու իրենց քաջութիւնը համար թագաւորութիւնը զիրենք երևելի ուսումնարաններու մէջ կուզէ առաջնորդ և ուսուցիչ կարգել կամ եպիսկոպոս ընել , օգոստինեանց վանքը կը դնէ , ու հոն ասպաշտօններու պէտք եղած բաները կը սորվին , աղէկ կը քննըվին , ու վարդապետ կըլլան : Ասոնք երեսունիչափ կան , ամէն մեծ եպիսկոպոսարաններէն մէյմէկ հատ են :

13. Ինչպէս ամէն եպիսկոպոսները՝ ասանկ Վեննային արքեպիսկոպոսն ալ զատ ուսումնարան ունի , որուն մէջը յիսուն վաթսուն քահանայացու պատանիներ իր ծախքովը կը պահէ :

14. Ռազմանեան ուսումնարանը՝ Պետրոս Ռազմանի քարտինալը, Սաճառի Կոան քաղաքին արքեպիսկոպոսը 1623ին իր վիճակէն 28 քահանայացու տղոց համար հաստատած է, վերջը Սաճառաստանի ուրիշ եպիսկոպոսներն ալ որը հինկ՝ որը տասը հոգւոյ համար ստակ դրած են, հիմայ վաթսուներհինկ հոգւոյ համար է, որ Սաճառաստանէն կուգան, հոս կըսորվին, կերթան իրենց եպիսկոպոսներէն քահանայ կըձեռնադրվին: Վաղքին մէջը բնակարան ունին, հոն կուտեն, կըխմեն ու կըպառկին:

15. Վաղքին մէջը ուրիշ ուսումնարան մըն ալ կայ, որ Կոյսէ-բոլոն Վօնվեթ կամ Վօնվեթեօ կըսվի, որուն համար ալ շատ հարուստ մարդիկներ ստակ ձգած են. Յովսէփ կայսրը, անոնց վանք մը տրված է, վրանին վերակացուներ, հոգևոր հայրեր ու խոստովանահայրեր դրած է, հոն տեղը կըսորվին, կըկրթըվին, կուտեն՝ կըպառկին, ու ամէն բաներնին առանց վճարքի կըհոգացվի: Ըմէնը մեկ տեղ իրեք հարիւրէն աւելի են, եօթանասունը քահանայութե համար են, մնացածները աշխարհական ուսումներ կըսորվին. վերակացունին բոլոր Ռիսթեան կարգէն կրօնաւորք են: Վեզուներ սորվեցընելու համար ալ զատ վարպետներ կան:

16. Ըսոնցմէ 'ի զատ լեզուներ՝ գրել՝ կարդալ՝ երգել ու ուրիշ ասոնց նման բաներ սորվելու, մանչ տղաքներու ու աղջիկներու, միայն ցո-

րեկը, ու նաև գիշեր ցորեկ, վճարքով, ու առանց
վճարքի, քսանըհինգ դպրատունն ալ կայ, որոնց
վրայ մէկիկ մէկիկ գրելը շատ երկան կըլլայ:

ԳՒՍԻՒ ՎՕ:

Երեւել Գրատուաները:

1. **Մ**ս կայսերութե մէջը ամէնէն աւելի մեծ,
գեղեցիկ, փառաւոր շինած ու հարուստ գրքատու-
նը կայսերական գրքատունն է, որ կայսեր պալա-
տին քովը՝ Նօզէֆսիլաց ըսված հրապարակին վրան
է: Մսիկա վեցերորդ Կառուոս կայսրը ժողովողեան
մեծ բարիք մը ընելու համար շինած է. գեղեցիկ
ճակատ մը ունի, ու վրան խորհրդաւոր արձաննե-
րով ու ոսկէզօծ գունտերով զարդարած է: Եր-
կու դուռ ունի, մէկը կայսերական պալատին մէջէն,
որ երբոր կայսրը կամ կայսեր տնէն մէկը երթա-
լու ըլլայնէ կըբացվի. մէկալը Նօզէֆսիլացին վրայ
է, դռնէն ներս մտածինպէս աջ դին երկըթէ վան-
դակ (բարմախլըխ դուռ) մը կայ, ներսի դին մեր-
մեր քարէ քսան ոտք փառաւոր աստիճան մը կայ,
որուն քովի պատերը հին արձաններով ու գրված
քարերով զարդարած են. աստիճանին վերի դին
գաւիթ մը կայ, որուն մէջ տեղը գրքատան դուռն
է, ներս մտածինպէս մարդուն սիրտը կըյափշտակ-

վի, տեսնելով իննըսունըվեց կանգուն երկայնու-
թեամբ քսանվիրեք կանգուն լայնութիւն քսանը-
հինգ կանգուն բարձրութիւն ընդարձակ քառակուսի
սրահ մը գեղեցիկ տաճարի մը նման, որ և բո-
լոր կամարաշէն է, մէջ տեղը ութը հատ մեծ սիւ-
ներու վրայ հակըթաձև գմբէթ մը ունի. գմբէթը
Պանիէլ Առան վարպետ պատկերահանը քաշած է,
գմբէթին տակը մէջ տեղը մաքուր մերմէրէ մար-
դու մեծութեամբ Առուղոս կայսեր արձանը կայնած
է, չորս դին Աւստրիայի տասվերկու կայսրներուն
արձանները շարված են, սիւներուն գլուխները, ար-
ձաններուն զգեստները, գմբէթին եղջիւրները բո-
լոր ոսկեզարդ շինված են, ինչպէս նաև ուրիշ ամէն
բանը շատ փառաւոր ու հարուստ շինված է:

Առուղոս կայսրը ստրկի չիխնայելով գրքատու-
նը ասանկ մեծ ու աղվոր շինեւէն ետքը՝ շատ
ընտիր գրքեր գնած հոս դրած է, հրաման մըն ալ
հանած է որ բոլոր կայսերութեանը մէջը ուր որ
գիրք մը կը տպվի նէ՝ աս գրքատունը մաքուր օրի-
նակ մը տրվի. աս հրամանը ինչուկ հիմայ կը պահվի:
Իր յաջորդներն ալ շատ հին ու նոր երևելի գրքե-
րով ու ընտիր ձեռագրներով աս գրքատունը զար-
դարած են: Իսկ հիմակվան կայսրը Պռանչիսկոս
առաջներորդ՝ տարին 5,000 արծաթ ֆիօրին կա-
պած է, որ ուրիշ թագաւորութիւններու մէջ տրպ-
ված ու աս գրքատան մէջը չի գտնուված գրքերն
ալ գնվին ու հոս դրվին: Հիմայ 12,000 հին ձե-

ուագիր կայ, մեծ մասը մագաղաթի վրայ գրված, ու 300,000 հատոր ամէն տեսակ իմաստութեան, գիտութեան ու ամէն ազգ տպած գրքեր կան, ամէնն ալ կարմիր սեկով (սահտիանով) գեղեցիկ ոսկեզօծ կաղմած, ու կարգ կարգ գետնէն ինչվան կամարը գեղեցիկ շարված են: Գրքատան քովը գրասեղաններով ու աթոռներով զարդարած մեծ սենեակ մը կայ, որուն մէջը գրքատան վերակացուն ցանկը առջին առած նստած է, որուն ակնարկութեան կըստասեն իրեք չորս կայսերական ծառաներ: Ըմառը կէսօրէն յառաջ ինը ժամէն ինչվան տասվերկուքը, կէսօրէն ետքը իրեքէն ինչվան վեցը. ու ձմեռը մինակ կէսօրէն յառաջ բաց է, ուզողը կերթայ կընստի, ինչ գիրք որ կուզէ նէ՛ կըբերեն առջևը կըդնեն, կարօղ է կարգալ, օրինակել, թարգմանել, բան ըսող չըլլար, ու իրենց արգելք չըլլալու համար ան սենեակին մէջը խորին լուռութիւն կըպահվի:

2. Ընդհանուր համալսարանն ալ գեղեցիկ գրքատուն մը ունի, որ երկրորդ Յովսէփ կայսրը համալսարանին ուսանողներուն համար շինած է: Ըս ալ ամէն օր սահմանած ժամանակ ունի, որ ուզողը կերթայ կըկարդայ, կըգրէ, կըթարգմանէ, անոր համար աս գրքատունն ալ շարունակ գիրք կըգնէ: Ըս ալ 80,000 հատոր գիրք ունի, ու մեծ մասը դժար գտնելիլու սուղ գրքեր են:

3. Կայսրը իրեն համար զատ գրքատուն մը ունի, որուն մէջը ամէն տեսակ գիտութիւններու վրայ

շատ գրքեր կան, բայց երկրագործութիւն ու տնկերու վրայ շատ հարուստ է, ու շատ ընտիր ձեռագիրներ ունի, բոլորը մէկ տեղ 40,000 հատոր են:

4. Կայսեր եղբօրը Կառօլոս արհիդուքսին գրքատունն ալ պատերազմի գրքերով շատ հարուստ է: Ըստ ալ 22,000 հատոր ունի. երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը ինչպէս կէսօրը ուզողը կրնայ երթալ կարգալ:

5. Սեննայի մէջ երեսունըութը հատ' մեծ իշխաններու, երևելի ուսումնարաններու ու վանքերու գրքատուններ կան, որոնց մէջը 40,000 հատոր ունեցօղ կայ, ու ամէն մէկը մէյմէկ բանի մէջ աւելի հարուստ է:

6. Սեր Սիթարեան միաբանութիւնն ալ հոս Սեննա վանք ստացած ատենէն սկսաւ գրքատուն մը զարգարել, ատեն ատեն զանազան գիտութիւններու, ու իր միաբաններուն պաշտօնին հարկաւոր գրքեր գնելով: Սէկանց հինգ հազար ձեռք գրքի չափ կը հաշվի. որոնց մէջը կան զանազան տիպ անձաշունչ, սք գրքի մեկնութիւններ, սրբոց հարց գրուածքներ, անձաբանութիւններ, քարոզագիրքեր, եկեղեցական ու աշխարական պատմութիւններ, փիլիսոփայութիւն, բնական պատմութիւն ու քիմիական գիտութիւն գրքեր, զանազան լեզուաց հեղինակներու գրուածքներ, քերականութիւններ, և այլն: Բոլոր աս գրքերը զանազան լեզուով են, լատիներէն, իտալերէն, ֆռանսըզերէն, ու նէմցէերէն,

կան նաև սպանիօլերէն, ինկիլիզերէն, օլանտրզերէն, մաճառերէն ալ, բայց քիչ: Եսաև հայոց մէջը մինչուկ հիմայ որչափ զիրք որ տպած են, անոնց ալ գրեթէ ամէնը կան: Հայերէն ընտիր ձեռագիրներ ալ կան, բայց քիչ են. միաբանութե ջանքը ան է՝ որ ասանկ ձեռագիրներ ժողովէ շատցընէ, ու այսպիսի ընտիր ձեռագիր մը իրեն ձրի կամ ստրկով տրվողին մեծ շնորհակալութի կընէ անմոռաց յիշատակով:

Սիմոն Այգեուէ անունով թագադիր քահանայ կամ թէ ծայրագոյն վարդապետ մը, որ Ահնայի արքունի աստղաբաշխութեան ու բնական պատմութեան ուսմանց կայսրմէ գրված վերակացու էր, ու քիմիական գիտութեան մէջն ալ մեծ անուն ունէր, աս տարի կտակաւ պարգևեց մեր միաբանութե իր գրքերուն մեծ մասը, այսինքն՝ հազար ձեռք գրքի չափ, որոնք բոլոր բնական պատմութե, քիմիայի, աստղաբաշխութեան ու ասոնց նման գիտութիւններու վրայ գրված ընտիր գրքեր ու հեղինակներ են:

ԳՒՂՈՒԽ ԺԱՆՆ:

Գիտութիւններու պայծառութեան համար շուրջը
Բաները:

1. անքային քարերու, քարացած նիւթերու ու չիրանված ակն քարերու թանգարանը (դան.

ձը), կայսեր պալատին մէջը չորս մեծ սենեակնե-
րու մէջն է: Առջի սենեակին մէջը կան շատ քա-
րացած բաներ, այսինքն, շատ ատեն գետնի տակ
խոնաւ տեղ մնալով քար կտրած ոնգեղջեր (քէչ-
կերտանի), փղի գլուխներ, ակռաներ, ծովու խե-
ցիներ, բուստի (մէրճանի) բուսեր, փայտեր, ձու-
կերու ու տնկերու պատկերները բնութեամբ վրանին
տպաւորած քարեր, ամպերու մէջ գոյացած ու
անձրևի կամ կարկտի հետ վար ինկած քարեր ու
երկաթներ, որոնց մէկը երեսուն օխայ ու 320 տրամ
է, ու մէկը 66 օխայ է: Արկրորդին մէջը 100,000
կտոր տեսակ տեսակ հանքերու քարեր կան, որոնց
մէջէն 6,000ը մեծ ու տեսնելու արժանի բաներ են:
Արրորդին մէջը ամէն տեսակ հողերը՝ քարերը, ամէն
տեսակ ակն քարերը բանված ու չիբանված, որոնց
մէջը մէկ կտոր օբաղ կայ, որ 187 տրամ է, քարէ
մանած ու բանած կտաւ մը կայ, որ կրգործածվի ու
կաղտոտինէ՝ կրակը կըձգեն կըմաքրվի, ու ամէն տե-
սակ հրահալելիները ու աղերը կան: Արրորդին մէ-
ջը տեսակ տեսակ ակն քարերով շինած մաքուր ծա-
ղիկներ՝ տուփեր (խուժիներ) ու ասոնց նման գե-
ղեցիկ բաներ կան, մեծ փունջ ծաղիկ մը կայ,
որուն վրան ամէն մէկ ծաղիկը իր բնական գունովը
մէյմէկ կտոր ակն քարէ բանված է, ծաղիկներուն
վրայ սողուններ ու մանր ճճիներ (պէօճէկներ)
կան, որ անոնք ալ քարերէ բանված են, ու անանկ
սքանչելի շինված են, որ տեսնողները կրկարծեն որ

կենդանի են՝ պիտի քալեն: Արեքշաբթի օրերը կէսօրէն յառաջ ամէն մարդ, քիչ մը մեծ մարդիկները ու ճամբորդները նաև ամէն օր կրնան երթալ տեսնել: Ասանկ բաներ Ա եննայի մէջ տասնըութը տեղ ալ կան, որ կայսեր եղբայրները ու մեծ իշխանները ժողված են, բայց ամէնէն գեղեցիկը աս է:

2. Կենդանիներուն, ու տնկերուն թանգարանը հիմակվան կայսրը Աօղէֆսիլաց հրապարակին վրայ գրքատան քովը նորէն չորս դատիկոն բարձր մեծ պալատի ձևով շինած է, մէջը քսանըհինկ մեծ սենեակներ կան, որոնց չորս կողմերը աստիճաններ շինած են, ու վրանին կենդանիները շարած են, որ իրաւ սատկած են, բայց կաշինին անանկ վարպետութեամբ հանած ու լեցուցած են, որ մազ կամ փետուր մը պակսած չէ, ամէն մէկին աչքերն ալ կենդանութե ատենը ինչպէս էին նէ՝ ճամով յարմարած են, մարդը ինչվան ձեռք չիշօշափէ նէ սատկած ըլլալին չիմանար: Վետնի դատիկոնը կապիկները՝ կապիկի նման ու կաթ ունեցող կենդանիներ, ու ան կենդանիները որ կուրծքերնին կաշիներնուն մէջը տօպրակի պէս խորունկ տեղ ունին, փախչելու ատեննին ձագերնին անոր մէջը կրդնեն, նաև ամէն տեսակ գազանները, անասունները ու ծովու մէջ գտնուված կաթ առվօղ կենդանիները շարած են: Արկրորդ դատիկոնը թռչուններն են, բայց յափշտակօղ տեսակները զատ, գեղեցիկ երգօղները զատ, հաւի նմանները՝ լճերը բնա-

կօղները՝ ու ճախին տեղերունը զատ զատ: Եր-
րորդը՝ բոլոր սողունները, երկակենցաղները (թէ
ծովու ու թէ ցամաքի մէջ կեցող կենդանիները),
ձուկերը, ու ինչպէս հիմայ գտնուած ծովու կեն-
դանիները: Չորրորդին մէջը բոլոր ծովու ժժմունք-
ները (որդերը), խաչափառի (չաղանօղի), խեցգետ-
նի (ստախօղի) ու ուրիշ մանր կենդանիներու տե-
սակները: Ա երջապէս աշխարքի իրեք մասին մէջը որ-
չափ ծովու, ցամաքի ու օդոյ կենդանիներ գտնու-
ած են նէ, ու ամէնուն ալ ամէն տեսակներէն՝
գտնուած դրված են, անուններնին ալ ոտվներնուն
տակը գրված են: Ատքը զատ սենեակ մըն ալ մար-
դիկներուն ու կինդանիներուն ներսի դին գտնուած
որդերը, կենդանաբուսերը, այսինքն ան կենդա-
նիները կամ բուսերը, որ ոչ կատարեալ տունկ են
ու ոչ կատարեալ կենդանի են, ու սպունգի (սիւն-
կերի) ու բուստի տեսակները կան: Ուրիշ սե-
նեակ մըն ալ կայ, որուն մէջը աշխարքին ամէն կող-
մէն խոտերը ու տունկերը ժողված՝ ու իրենց ձա-
ղիկներովը պտուղներովը ու տերևներովը իրենց
բնական գուններնին պահելով չորցուցած դրած են,
քովն ալ գեղեցիկ գրքատուն մը կայ, որուն գրքե-
րը բոլոր աս բաներու վրայ կըխօսին: Ըսանկ ե-
րևելի թանգարաններ Փարիզ, Լոնտոն ու ուրիշ
թագաւորական քաղաքներ ալ կան, աս ալ անոնց
մեծերուն մէկն էր: Բայց կայսրը 1814ին իր ժո-
ղովուրդը աւելի լուսաւորելու, ու Աննա աւելի

պայծառացընելու համար Մերիգայ շատ որսորդներ ու ասանկ բանէ հասկըցօղ մարդիկներ խրկեց, որ հոն տեղաց լեռները, դաշտերը, ու ծովերը տասը տարի պտրտեցան ծովի ցամաքի որչափ նոր կենդանիներ գտան նէ, որ աշխրբին մէկալ մասերուն մէջը չեն գտնուվիր, զարկին որսացին, ու կաշինին լեցուցին՝ Ա եննա խրկեցին, նմանապէս որչափ նոր ու անծանօթ խոտեր ու տունկեր գտան նէ, ժողվեցին, չորցուցին, Ա եննա խրկեցին, որ եօթանասուն տեսակ կաթ ունեցօղ, երեսուն տեսակ երկակենցաղ կենդանիներ, շատ տեսակ ձկեր, ըխտափօտներ, խեցեմորթներ, ու ուրիշ բաներ, տարբեր տարբեր օձեր, սողուններ ու ճճիներ, խոտեր, տունկեր, հին ամերիգացիներուն զէնքերը՝ գործիքները ու կարասիներն են: Հիմայ կրնայ ըսվիլ, որ աս թանգարանը ուրիշ թագաւորներուն թանգարանները շատ գերազանցեց, ու նմանը չիկայ: Մեր ուսանողները ու նորընծայները հանգստեան օրերը թէ որ օդը աղվոր կըլլայ նէ՝ զբօսանքի համար պարտէզները կըտանինք, չէ նէ ասանկ բան սորվելու տեղեր կըտանինք, երբոր ասանկ տեղ մը կուգան նէ, տուն դառնալ չեն ուզեր, բոլոր աշխարհքը պտրտածի պէս եղանք կըսեն: Հինգշաբթի օրերը ինչ վան կէսօրը բաց է, ուզօղը կերթայ:

3. Ասանկ բաներ Ա եննային մէջը տասնըջորս տեղ ալ կայ, որ մեծ իշխանները ժողված են,

բայց ասոր չեն հասնիր, շատ բան ունեցողը հազիւ 15,000 կտոր բան ունի:

4. Ղեղերու պարտեզներուն երևելիները երկու հատ են, որոնց մէջը ան ծառերը տունկերը ու խոտերը մինակ անկած են, որոնց կամ տերևնին կամ ծաղիկնին կամ պտուղնին և կամ արմատնին դեղ կըլլայ, մէկը Աւրոպայէն դուրս բոլոր աշխրբին մէջը գտնուածներուն է, մէկալը Աւրոպայի մէջ գտնուածներուն է, ասիկայ կայսրը անձամբ վրան կեցած անկել տըված է, ու մէջը 2,322 տեսակ բան կայ: Ասանկ պարտեզ (Թերեզեան դպրատունը ու բժիշկներուն դասատուններն ալ ունին):

5. Հին ստակներու ու մեծագին բաներու թանգարանը, որ կայսեր պալատին մէջն է՝ հինգ մեծ սենեակներ են: Ղուան առջևը հին արձաններ դրած են, որ ճանչցըվի: Առաջինին մէջը շատ հնուց գոյնգոյն մէրմէր քարերէ վարպետութեամբ փորված ամբողջ ու կէս արձաններ ու զուխներ կան, որոնց մէջը երևելի են Պուկկերեան գերեզմանները որ մէյմէկ կտոր կրանիդ քարէ փորած են, քարի վրայ փորած աթենացիներուն Ամազուններուն դէմ ըրած պատերազմը, որ յունաստան աս արհեստին շատ ծաղկած ատենը փորված են, Վառինթիա գտնուած թուճէ հրէշ (աճալաճայիպ) կապկի մը արձանը: Արկորդին մէջը անթիւ տեսակ հին ու նոր ստակներ, պղնձէ, փղի ոսկորէ, և ուրիշ բաներէ վարպետութեամբ փորված հին ու մեծագին

արձաններ, յունաստանի հին ատենւան վերաբուժի գործիքները, կշէռքները, հագուստի կօճակները, մատնիները, զէնքերը, ու ասոնց նման բաները կան: Երրորդին մէջը յունաստանի Վնէն շատ յառաջ գործածած հողէ ամանները, ոսկիէ՝ արծրթէ՝ պղնձէ կուռքերը, զինուորի սաղաւարտները (գլխի թասերը), աշտանակները (շամտանները), ու ուրիշ բաները կան: Չորրորդին մէջը ակն քարերէ փորած աշխրբի մէջ դիժար գտնուվելու ամաններ՝ բաներ կան, որոնց մէջը մեծ սկաւառակ (չուխուր թաս պախ) մը կայ՝ կէս կանգուն լայնութիւն մէկ կտոր ընտիր եղնգնաքարէ (սիւլէյմանիէ) փորած, որուն թէ մեծութեն դիէն՝ թէ քարին մաքրութեն դիէն և թէ փորվածքին գեղեցկութենը դիէն աշխրբին մէջը նմանը չիկայ ու գին չունի. կան նաև հին ատենւան կնիկներուն ոսկիէ ու արծրթէ զարդերը, ու ասոնց նման բաներ: Էինգերորդին մէջը 1,200 հատ հին ժամանակներ Եթրուրիա հին մատենէ շինած, ու վրանին գեղեցիկ բաներ քաշված տեսակ տեսակ ամաններ կան, որ Վափօլի հինգերեզմաններու մէջ գտնուված են, նաև ոսկորի ու ուրիշ բաներու վրայ փորած հին ու երևելի մարդիկներուն պատկերներն ալ կան: Վեննայի կայսրները ասոնք կէս մը աշխրբին չորս դիէն ժողվել տրված են, կէս մը ուրիշ թագաւորները ու իշխանները իրենց պարգև տրված են, կէս մըն ալ գնած են: Յառաջ ասդին անդին ցրված կրկենային, բայց հիմակվան կայսրը

աս տեղը շինեց ամէնը մէկ տեղ ժողովեց, կարգաւորեց, ու շատ բան ալ դնեց, ու անանկ ըրաւ՝ որ հիմայ մէջը մտնօղը հին աշխարհքը տեսած կըլայ, աշխրըքին վրայ ինչ տեսակ մարդիկներ եկեր են, որ արհեստները որ ժամանակները ծաղկեր են, որ արհեստները հիմայ կորսըված կամ պայծառացած են՝ գործքերուն տարբերութի կըճանչնայ: Գեղեցիկ գրքատուն մըն ալ ունի, որուն գրքերը բոլոր ասանկ բաներու վրայ կըխօսին: Բանի օրերը բաց է, ու զօղը կերթայ, ու ամէն բաները սիրով կըցցընեն ու կըմեկնեն: Ըս տեսակ թանգարաններ Ա ննային մէջը ութը հատ ալ կան, որ մեծ իշխանները ժողոված են, բայց ասոր չեն համիր:

ԳԼՈՒԽ ԺԲ:

Ալապուտան արհեստներու ուսումնարանը:

Ըս ուսումնարանը սկսաւ 1704ին, որուն առաջին հիմնադիրը եղաւ առաջին Ա օբոլտոս կայսրը, որ չորս դիէն վարպետներ բերել տրվաւ ու հոս դրաւ. ուրիշ կայսրներն ալ ինչպան երկրորդ Յուսէփ կայսրը շատ ծաղկեցուցին: Ըս Յուսէփ կայսրը տեսնելով որ տեղերին շատ նեղ է, 1780ին յը Ա ննային ժամին քովը գեղեցիկ ուսումնարան մը շինեց, ու ամէն տեսակ արհեստը սորվելու տե-

ղերը նոյն տեսակ արհեստով գեղեցիկ շինած կամ քաշած բաներով զարդարել տրվաւ, որ աշկերտներուն օրինակ ըլլայ: Աս արհեստները չորս տեսակ կը բաժնուրվին, առաջին տեսակին մէջը կը պարունակին պատկեր քաշել, արձան փորել, պղինձ փորել, ու միւսին շինել (գոյնզգոյն քարերը քովէքով տեղաւորելով պատկեր շինել): Երկրորդ տեսակին մէջը կը պարունակի ճարտարագետութիւն, երրորդին մէջը ոսկիէ արծրթէ բաներուն վրայ ծաղիկներ փորել, իսկ չորրորդին մէջը գծադրութիւն (րէսիմ քաշել):

Տարին հեղ մը աշկերտներուն գործած բաներուն վրայ քննութիւն կը ըլլայ, գործած բաներին հոն տեղը մեծ սենեակի մը մէջ կը շարեն, ու զօրը կերթայ կը տեսնէ. որուն քաշածը կամ փորածը վարպետական է նէ, առաջին տարին արծրթէ միտալ մը պարգև կ'առնէ, իսկ երկրորդ տարին քսանըհինկ ոսկինոց ոսկի միտալ մը: Երեք տարին մէյմը երևելի վարպետներուն գործքերուն վրայ քննութիւն կը ըլլայ, ամէն մէկը իրենց վարպետական գործքերնին կը բերեն՝ սենեակներու մէջ կարգաւ կը շարեն, որ ամէն մարդ տեսնէ, ու ճանչցօղները զին կ'տրեն: 1822ին 500 կտոր բան բերած էին, որոնց ամէն մէկը իրենց տեսակին մէջը սքանչելի բաներ էին. մէկը իրեք կանգուն բարձրութեամբ պատկեր մը քաշած էր, որ պատերազմ երթալու համար զինւորի մը իր տնէն բաժնուրվելը

ձևացրցած էր, ու անանկ վարպետութեամբ քաշած էր, որ տեսնողը կրկարծէր թէ մէջի մարդիկները կենդանի են, ու հիմայ մէկզմէկէ կրբաժնը վին կոր: Ըս պատկերը քանի հողի գնելու եղան, բայց կայսրը 8,800 արծաթ ֆիօրինով գնեց, ու Պէլլէտէն ըսված պալատը ուրիշ պատկերներուն քովը դրաւ: Ըս արհեստները հիմայ շատ յառաջ կերթան, անանկ որ Վեննա աս դիէն ալ բոլոր աշխրբի մէջ քիչ ժամանակէն մէջը շատ մեծ աշուն պիտի հանէ:

ԳԼՈՒԽ ԺԻԹ,

Լըհէսարուան յետագործանելու լեռնգարանները:

1. ~~Սին~~ Սին ու ընտիր պատկերներուն թանգարանը ինչվան երկրորդ Յովսէփ կայսեր ատենը կայսեր պալատին մէջն էր, երկրորդ Յովսէփ կայսրը 1777ին Պէլլէտէնին վերի պալատը փոխադրեց, ոսկեզօծ գեղեցիկ շրջանակներ (չէրչիվէներ) շինել տրվաւ, ու պատերուն վրայ կարգաւ շարել տրվաւ: Մինակ շրջանակները շինելու համար 19,000 կայսերական ոսկի գացած է: Երկրորդ տարին բոլոր վանքերէն ու ժամերէն հին ու ընտիր քաշված պատկերները ժողվեց, ու շատ ուրիշ տեղերէն ալ գնեց: Ինչվան հիմայ ետեւէն եկած կայսրներն ալ

ասանկ ընտիր պատկերներ ստրկի զօրութի՛ն ձեռք
 ձգած են, ու կըբերեն՝ հոս կըդնեն կոր:

Պալատը երկայն շէնք մըն է, գետնի դատի-
 կոնը վեց հատ մեծ ու երկու հատ պզտիկ սենեակ-
 ներ կան, որոնց մէջը Արնիէռ քաջ պատկերահա-
 նի քաշած կենդանիները, Ղիցիան պատկերահանի
 պատկերները, Ռօզա Սալվաթօնին՝ Պասսանօյին՝
 Տէնիէռի ու ուրիշ հին ու երևելի պատկերահան-
 ներու քաշածները, ու մեծ մարդիկներուն արձան-
 ները կան: Երկրորդ դատիկոնը քառանկիւն վրան
 բարձր գմբէթով մեծ սրահ մը կայ, որուն երկու
 դին եօթը եօթը հատ մեծ ու մէյմէկ պզտիկ սե-
 նեակներ կան: Սրահին պատերը բոլոր մէրմէր քա-
 րէ են, աղէկ ոսկէզօծած ու գմբէթը գեղեցիկ քաշ-
 ված է, ու չորս դին Սարիամ Թերեզիային՝ երկ-
 րորդ Յովսէփի կայսեր՝ Կառօլոս վեցերորդին ու
 Լէօբոլտոս արհիդուքսին պատկերները մարդաչափ
 մեծութեամբ քաշած են: Եւ կողմի առաջին ու
 երկրորդ սենեակներուն մէջը Ղիօրճիօնէին ատենէն
 սկսած բոլոր Ալէէտիկի վարպետներուն քաշված-
 ները կան, երրորդին մէջը Ռափայէլ Ռափինօյին
 ատենէն սկսած Լուսմայու վարպետներուն, չոր-
 րորդին մէջը Քիօրէնցայի վարպետներուն՝ Միքայէլ
 Լնճելօյին ու Լնդրէաս Սարգօյին ժամանակէն,
 հինգերորդին մէջը Պոլոմիայի վարպետներուն, վեցե-
 րորդին մէջը Լոնգոպարտիայի վարպետներուն քա-
 շածները Քորրէճճիօյին ժամանակէն սկսած, եօթ-

ներորդին մէջը Մախօլի վարպետներուն քաշածները շարած են: Չախ կողմի սենեակներուն մէջը բոլոր Ֆիօրէնցայի վարպետներուն գործքերը կան: Արրորդ դստիկոնը աջդին առաջին ու երկրորդ սենեակները բոլոր Վերմանիայի հին վարպետներու գործքերն են, ձախ կողմին առաջին սենեակը Իտալիային հին՝ միջակ ու նոր վարպետներուն են, մնացած սենեակները Ֆիանտրայի Վերմանիայի ու մասնաւորապէս Մատրիայի վարպետներուն քաշածներն են: Ըմէն մէկ սենեակին մէջը ըլլօղ պատկերներուն ցուցակը իր սենեակին դրանը քովը պատին վրայ կախած է: Իրեքշաբթի և ուրբաթ օրերը ամէն մարդ կրնայ երթալ տեսնել, բայց ներս մտնօղը գաւազան կամ սուր պիտի չունենայ:

2. Գլխերու Թանգարանը, որ յառաջուց Թիօլ էր, ու Հրաշալի բաներու սենեակ կըսվէր, կայսրը 1806ին Սեննա բերաւ, ու Պէլվէտէոին պալատին վարի դին շատ սենեակներու մէջ կարգաւ դրաւ: Ասոր մէջը հին ու երևելի իշխաններու ու սպարապետներու զրխերը՝ զէնքերը ու արձաններն են, քիչ գտնըվօղ կենդանիներուն գլուխները՝ եղջիւրները ու կմախներն ալ կան, որ ան իշխանները որսացեր, ու յիշատակը մնալու համար ան բաները պահեր են: Ղարձեալ շատ հին ատեններու հողէ՝ քարէ՝ կամ Թօմպախէ ամանները ու պատկերները, փղի ոսկորէ՝ սատաֆէ՝ եղջիւրէ՝ փատէ ու մեղրամոմէ շատ արհեստով շի-

նած կահեր կարասիներ, գեղեցիկ գուներով ու պատկերներով շինած ճամբեր, գեղեցիկ ժամացուցներ, երկրաչափութե գործիքներ, Տաճկաստանի Լնտստանի ու Վինայի տան կարասիներ, մեծադին քարեր ու ուրիշ բաներ, հին ձեռագիրներ, գրքեր, պղնձով ու փատով տպած գեղեցիկ պատկերներ կան : Ըստ ալ երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը բաց է, ուզողը կրնայ երթալ տեսնել :

3. Տպած պատկերներուն թանգարանը որ կայսերական գրքատան մէջն է, վարպետ պատկեր փորօղներու պղնձի ու փատի վրայ փորած պատկերներու առաջին օրինակները կրպահվին, որ բոլոր քիչ գտնելօղ ու սուղ պատկերներ են, ու 300,000 հատ են, 800 հատոր մեծ մեծ գրքեր շինած են՝ անոնց մէջը կրպահեն : Ըստ թանգարանը իրաւցընէ Եւրոպայի մէջ սակաւագիւտ ու կատարեալ թանգարաններուն մէկն է :

4. Ըստ տեսակ պատկերներ կայսրը մասնաւոր իրեն համար ալ ունի, որ 18,000 հատ են :

5. Կայսեր եղբայրը Կառուղոս արհիդուքսն ալ ունի. որուն մէջը 100,000 հատ տպած, ու 15,000 գեղեցիկ քաշված գծագիր պատկերներ (րէսիմներ) կան : Ըստ տեղը երկուշաբթի ու հինգշաբթի օրերը բաց է, բան հասկըցողները կրնան երթալ :

6. Եւսթէնհազի իշխանին քաշված ու տպված պատկերներուն թանգարանը, որ Սարիա Հիլֆ աւրուարձանը իր պարտիզին պալատին մէջն է, 752

Հատ հին ու անուանի պատկերահաններու քաշած աղվոր պատկերները ունի, որ տասնըհինկ մեծ մեծ սենեակներ բռնած են. 50,000 ալ տպած պատկերներ ունի: Ո՛ր պատկերը կուզէ մէկը օրինակել՝ տեղւոյն վերակացուին հրամանովը վար կառնուն առջևը կը դնեն: Ասանկ հրաման ուրիշ ամէն տեսակ թանգարաններուն մէջն ալ կայ:

7. Ախթիսի իշխանն ալ Ռոսաւ արուարձանը իր պալատին մէջը ասանկ թանգարան մը ունի, որուն մէջը 1,100 Հատ հին պատկերահաններու գեղեցիկ քաշած պատկերները կան. ասոնց մէջը վեց պատկեր կայ, որ Դեկոսին պատմութիւնը կրճակացընեն, և 80,000 արծաթ ֆիօրինով գնված են. 358 Հատ հին ու գեղեցիկ փորված արձաններ կան, 10,000 գծագիր ու տպած պատկերներ կան, դարձեալ ալապասդրէ՝ մերմէրէ՝ փղի ոսկորէ և ուրիշ բաներէ վարպետական փորուածքներ ունի: Ուզողները կրնան հոս ալ երթալ տեսնել:

8. Ալենայի մէջ ասանկ թանգարաններ 37 Հատ ալ ուրիշ տեղեր կան, որ մեծ իշխանները ժողված են, բայց շատ չերկնցընելու համար մէկիկ մէկիկ չենք գրեր:

9. Արաժշտութե՛ն (մուզիկայի) ընկերութի մը սկսաւ 1813ին, որուն վախճանը Ալենա երաժշտութիւնը ծաղկեցընել է: Աս ընկերութե՛ն պաշտպանը կայսեր եղբայրը կարգինալ Ուոտոլֆն է, ու զլուսը կոմս մըն է: Ինչվան հիմայ 500 հոգի

գրվեցան, ու կայսեր պալատին մէջը խաղալու սրահը տարին շատ անգամ կը ժողովին՝ երաժշտութի (մուզիգա) կընեն. իրենց ծախքովը արհեստէն աղէկ հասկըցող տասնըհինկ հատ վարպետ բռնած են, որ հարիւրէն աւելի տղոց երգել ու տեսակ տեսակ երաժշտութեան գործիքներ չալել ու իտալերէն լեզու սորվցընեն: Ըսոնք ու ասոնց պէս ուրիշ ընկերութիւնները ժամերուն ալ մեծ օգնութիւն կընեն, անանկ որ մեծ օրերը մի և նոյն ատենը շատ ժամերը հանդիսութիւններ ձայնաւոր պատարագներ կըլլան, ու երաժիշտ չի պակսիր: Ընկերութե անձինքը (բաց ՚ի քանի մը ստորին մարդիկներէն) առանց ստակի ու վճարքի կերթան ասանկ եկեղեցական հանդէսներու, ինչպէս նաև երբեմն ուրիշ աշխարհական մեծ հանդէսներու ալ:

ԳՎՈՒՍ Ի:

Օլեհարտիան Իարգապրու-լեիաները Իոմ Իրևու-լեիաները, ու Իւլերը:

1. Պատերազմի խորհրդեան կամ խորհրդարանին վրայ վերը (Եր. 138 — 139.) խօսեցանք: Վեննա մեծ սպարապետ մը կընստի, որ Վեննային ու բոլոր գաւառին մէջը եղած զինւորներուն կիշխէ: Վեննային մէջը հասարակօրէն 12,000էն ինչ վան 18,000 զինւոր կըլլայ, որ չորս ամիսը մէյմը

կրփոխվին, անոր համար երբեմն Վեմյէ, երբեմն Սաճառ, երբեմն Թալեան, ու երբեմն ուրիշ ազգէ զինւորներ են:

2. Ինկէնիէո - Լապէթ անունով զինուորական դասատուն մը կայ Լայմկրոուպէ արուարձանը, որուն սկիզբը 1738ին, կամ ալ յառաջ եղած է: Օճնազան իշխաններ ստրկի գլուխ դրած են, որպէս զի 79 հատ ինը տարվընէ ինչպէս տասնը չորս տարեկան տղաք զինւորութի ստրվին, ու զօրքի վրայ հարիւրապետ հազարապետ ըլլան: Ենոր համար հիմայ 79 տղաք հոս առանց վճարքի կուտեն, կըխմեն, կըսորվին, իսկ ասոնցմէ աւելին վճարքով է: Հիմայ ամէնը մէկանց 300 տղաք են: Բղէկ նեմցէերէն, Ֆռանսըզերէն, Բոյէմիայի լեզու, գեղեցիկ գիր գրել, քրիստոնէական վարդապետութի, պատմութի, աշխարհագրութի, փիլիսոփայութի, փորձառական բնաբանութի, թուաբանութի, ալճէպրա, երկրաչափութի, մեքենաբանութի, ջրաբաշխութի, չափաբերութի (իւմիղայէթ) դճագրութիւն (րէսիմ քաշել), բանակ կառավարել, թշնամիներուն ինչպէս պէտք է սպասել, ու ինչպէս վրանին վազել, քաղաքական ու զինւորական ճարտարապետութի, թնդանօթ արձակել (թօփիճիութիւն), պատնէշ շինել, ական (լաղըմ) փորել, բերդ պաշտպանել, բերդի դէմ պատերազմիլ կըսորվին: Եսոր համար Լարոպայի մէջ որչափ ամուր բերդեր կան նէ, ամէնուն ալ փայտէ շինած պզտիկ օրինակներ

րը ունին, ու մէկիկ մէկիկ կըսորովին, որ՝ որ կողմէն պէտք է պատերազմիլ կամ պաշտպանել: Ասոնցմէ ուրիշ մենամարտութի ու ձի հեծնել ալ կըսորովին: Բոլոր աս բաները ութը տարւան մէջ կըսորովին, ու ո՛վ որ քննութիւններէն աղէկ կելլայ՝ նէ՛ զինւորական մեծ պաշտօններու վրայ կանցնի: Աս տեղին մեծ գլխաւոր վերակացուն կայսեր եղբայրը Յովհաննէս արհիդուքսն է, երկրորդը ուրիշ զօրապետ մըն է, որ միշտ հօն կըլլայ, իր տակը չորս օգնիչ զօրապետներ ունի: Քսանը եօթը հատ սորվեցընօղ վարպետ կան: (Տէս էր. 26.)

3. Սմբաձիգ զինւորներու (խումպարաձիններու) գունդը, որ 1786ին Յովսէփ կայսրը դրած է, թնդանօթ նետօղներու (թօփճուներու) մէջէն հարիւրապետները ու քաջ հասարակ զինւորները կառնուն, ռմբաձգութեան մէջ տարիներով կըկրթեն, որ ռումբը (խումպարան) մաղէ չիսխալի, ուղած տեղերնին ձգեն. ու ետքը զօրքի մէջ կըբաժնեն: Ասոնց տեղը Վեննա է, ու 1,000 հոգիէն աւելի են:

4. Թնդանօթ թափելու գործատունը Վիտին արուարձանն է, որ 1750ին Սարիամ Թերեզիան շինել տրված է: Թափած ատեննին ծակ չունի, ետքէն Վանտըլթռասսէ ծակ ծակելու գործատունը կերթայ, հօն տեղը մեծ անիւ մը կայ, որ ջուրը կըգարձընէ, որուն վրայ թնդանօթը կըհաստատեն, անի կըգարձընէ ու առաջ կըհրէ, գիմացը մեծ

գչիւր (պուրկու) մը հաստատած է, որ կըծակէ .
 ամէն բանը մաքուր գործելէն ետքը՝ նախ կայսե-
 րական զինարանը՝ ու անկէ պէտք եղած քաղաք-
 ները ու բերդերը կըխրկեն : Ասոնց առաջին վերա-
 կացուն կայսեր եղբայրը Առդովկոս արհիդուքսն է,
 որ ուսմբ ու թնդանօթ նետօղ զօրքին առաջին զօ-
 րապետն է, երկրորդը ան զօրքերուն երկրորդ զօ-
 րապետն է, ու մէջի բանւորներն ալ ան զօրքերէն
 են : Աս տեղերը տեսնելու համար մասնաւոր հրա-
 ման պէտք է առնուլ :

5. Հրացան (թիւֆէնկ) շինելու գործատու-
 նը Աէօինկէռկասսէ արուարձանն է, որ 1785ին
 Յովսէփ կայսրը շինել տրված է, մէջը ամէն բա-
 նը գեղեցիկ կարգաւորած, ու շատ գործիքներ շի-
 նել տրված է, որ գործքին մաքուր ու շուտ ըլ-
 լալուն շատ կօդնեն : Աս գործատան մէջը ամէն
 տեսակ հրացաններ (թիւֆէնկ, տապանձա, խա-
 րապինա), սրեր, ու տէգեր կըշինեն, բայց հասա-
 րակ հրացան շատ կըշինեն . խաղաղութե՛ն ատենը
 350 հոգի միայն կըբանին ու տարին 30,000 հա-
 սարակ հրացան կըշինեն . բայց պատերազմի ճան
 կըլլայ նէ՛ հինգ, վեց հարիւր հոգի կըբանին, ու
 բանօղները բոլոր զինւորներ են : Ամացած հրացան-
 ները բոլոր զինարանները կերթան, անանկ որ բո-
 լոր զօրքը իրենց զէնքերը ունենալէն ետե՛ . 5, ինչուկ
 600,000 հրացան՝ անոր պէս ուրիշ զէնքեր ալ միշտ

պատրաստ պիտի գտնելին: Եւ տեղս տեսնելու հրամանը դիւրաւ կուտան:

6. Կայսերական ղինարանը քաղաքը Ռէն-կասսէ փողոցն է, որուն մէկ մասը երկրորդ Սաքսիմիլիանոս կայսրը շինել տրված է, իսկ առաջին Ալեքսանդրոս կայսրը մնացած մասը: Եւսիկա 120 կանգուն երկայնութեամբ, 100 կանգուն լայնութեամբ երկայն քառակուսի շէնք մըն է: Բոլոր գետնի դատիկոնը անթիւ նոր շինած ղէնքեր մեծ սնտուկներու մէջ կը պահվին, ուր նաև քանի մը գործատուներ ալ կան: Արայի դատիկոնը իրեք մեծ սրահ ու իրեք մեծ սենեակներ կան, որ բոլոր քառակուսի շէնքը կը պատեն, ու վեր ելածին պէս բոլոր ձեղունը (թաւանը) թշնամիներէն առնրված, ու գեղեցիկ կարգաւ շարված ղէնքերով ու ղինւորի սաղաւարաներով գոցված է. տեղ տեղ ալ ասոնցմէ երկու գլխով արծիւներ, առիւծներ, գետեր ու ուրիշ բաներ ձևացըցած են: Պատերը նմանապէս թշնամիներէն առնրված հրացաններով, սրերով, դանակներով, գրօշակներով, թուղերով, ֆռանսըզի արծիւներով, երկրթէ զրահներով, ու ասոնց նման բաներով զարդարած են: Շատ տեղեր հրացանի երկաթները մէկգմէկու անցընելով ու քովէքով շարելով գեղեցիկ սիւներ ձևացըցած են, ասդին անդին հին ատենւան կաշիէ՝ երկրթէ՝ պղինձէ թնդանօթներ, մեծ պղտիկ թմբուկներ, շատ հին կայսրներու՝ թագաւորներու՝ երևելի իշխան-

ներու ու բռնաւորներու արձանները իրենց բուն զգեստներովը ու զրխերովը, որը ձիու վրայ, որը ոտքի վրայ կեցած՝ շարած են: Աերջապէս մէջը մտնողը բոլոր ուրիշ թագաւորներու հին ու նոր դրօշակները, ու ամէն տեսակ պատերազմի գործիքներ (որ պատերազմներու մէջ առած են՝) կը տեսնէ: Ասոնցմէ ալ ՚ի զատ 150,000էն աւելի նոր ու գեղեցիկ հրացաններով երկու դիերը պարիսպներ ու բերդեր ձեացուցած՝ մէջ տեղերը թընդանօթներ դրած՝ ու վերի դին զրահ հագած արձաններ դրած են: Արի բակը կարգ կարգ թնդանօթներ շարած են, որ մեծ մասը պատերազմաւ ուրիշ թագաւորներէ առնրված են, որոնց մէջը շատ գեղեցիկ բանվածները կան: Չորս կողմի պատերուն վրայ շղթայ մը կախած են, որ 8,000 օղ (հայկայ) ունի, ամէն մէկ օղը կէս կանգուն երկայնութեամբ և ութը օխայ ծանրութեամբ են, որ պատերազմի ատենը Պէլրղատին առջևը Ղանուբ գետին վրայ քաշած են եղեր, որ Աեմցէի նաւերը չանցնին, անկէց աւար առած Աեննա բերած են: Երկու շարթի ու հինգ շարթի օրերը հրաման կայ երթալու, ու գացողներուն մէկիկ մէկիկ մեկնելով կըցցընեն: () տարականները ուրիշ օր ալ կրնան երթալ:

7. Վաղբըցի զինւորներու զինարանը քաղքի մէջ 208 հրապարակն է, որ քաղաքացիք շինել տրված են, ու գեղեցիկ պալատ մըն է: Աին կայսր-

ները շատ պատերազմներու մէջ տեսնելով քաղքըցիներուն հաւատարմութիւնը ու քաջութիւնը իրենց հրաման տրված են, որ աւար առած զէնքերնին, ու նաև բուն իրենց զէնքերնին ալ իրենց զինարանը պահեն, ու անանկով հիմայ աս ալ գեղեցիկ զինարան մը եղած է: Եւ մէջը 24,000 նոր հրացաններ կան, շատ թնդանօթներ, սայլեր, պատերազմի ամէն տեսակ գործիքներ, ու հին ատենվան զէնքեր ալ ունին: Աս զինարանը տեսնելու համար մէջի պահապանէն հրաման առնելու է:

8. Աննա եօթը զինւորանոց (խըշա) կայ, որ ամէն մէկը մէյմէկ տեսակ զօրքի համար շինած են, ու ամէն մէկը մէյմէկ գեղեցիկ բերդ կընմանի:

9. Օբրացած ու տկարացած զինւորներու համար ալ Անտրշթուասսէ արուարձանը ուրիշ զինւորանոց մը կայ, որ երբոր զինւորութեան մէջը եղած անդամի մը պակասութեան կամ շատ ծերութեան համար ալ չեն կրնար զինւորութեան ծառայելն է, հոն կը դրվին, ապրելու չափ թօշակ (էօլէֆէ) կառնեն, ասդին անդին թեթև ծառայութիւն ալ կրնեն, անոր համար ալ քիչ մը ստակ կը տրվի իրենց, ու ասանկով կապրին:

10. Օհնւորական միտալը, որ 1788ին Յովսէփ կայսրը քաջութեամբ պատերազմօղ զինւորներու ու ստորին հարիւրապետներու համար դրած է, երկու տեսակ է, մէկը ոսկիէ, մէկալը արծրթէ, ու կէս արծաթ ֆիօրինի մեծութիւն են. մէկ երես

նին ատենւան կայսեր պատկերը՝ ու մէկալ երես-
 նին դաբնիի տերւններով թագ կայ, ու մէջը Վա-
 ջու-Լէ-ն տպած է, որ ճերմակ գծերով կարմիր
 նեղ ժապաւէնով (շէրիտով) կուրծքերնին վրայ
 կրկախեն: Երբոր հասարակ զինւոր կամ ստորին
 հարիւրապետ մը պատերազմի մէջ վիրաւորած
 կամ գերի ինկած հարիւրապետ մը կազատէ նէ,
 կամ իրենց մէկ թնդանօթը կամ դրօշակը թշնա-
 միներուն ձեռքէն կը յափշտակէ, կամ թշնամի-
 ներունը աւար կառնու, կամ փախչող ընկերնե-
 րը գլուխը կը ժողվէ՝ ու խելօք ու քաջութիւն որէն
 թշնամիներուն վրայ կը վազէ, կամ ասոնց պէս ու-
 թիշ քաջութի մը կրնէ, և աստիճանը մեծցընելու
 չափ կամ գիտութի չունի, կամ իրէն յարմար
 պարապ աստիճան չի կայ նէ, աս միտալներէն մէկ
 հատ մը կը տրվի իրեն: Ի՞նչ որ աս միտալը ոսկի
 է՝ թօշակը առջինին կրկինը կը լայ, թէ որ արծաթ
 է՝ ունեցած թօշակին կէսն ալ վրան կաւելնայ:

11. Սերջին պատերազմին մէջն ալ երբոր
 1814ին կայսրը յաղթութեամբ Վարիզ մտաւ նէ՝
 յաղթութեան յիշատակ մը ձգելու համար Պոան-
 սրդէն առած թնդանօթները աւրել տրվաւ, պատ-
 ւոյ խաչեր շինեց, ու բոլոր զօրքին մէյմէկ հատ
 բաժնեց, ու նոյն տարին սեպտեմբերին 25ին Սո-
 կոֆին կայսրը, ու Վրուշին թագաւորը Սեննա
 մտած օրը ամէնը սկսան կուրծքերնին վրայ կախել

աս խաչերը ան պատերազմը մտնողները ինչպան
Տիմակ կրկախեն:

12. Ս եննային քաղքըցի զինւորները, որ
1529ին առաջին անգամ տաճիկները Ս եննա պա-
շարած ատենը սկսած են, երբոր քաղաքը պաշար-
վեր էնէ՝ քաղքըցիները մէկտեղ ժողված՝ քաղաքը
չորս բաժնած են, ու ամէն մէկ բաժնին մարդիկը
զատ գունդ կազմելով չորս գունդ եղած՝ ու կայսե-
րական զօրքով մէկտեղ մեծ քաջութիւններով քա-
ղաքը ազատած են: Եւրոպէն 1683ին տաճիկները
երկրորդ անգամ Ս եննա պաշարեերն էն, քաղա-
քը շատ մեծցած ու ժողովուրդը շատցած ըլլալով,
ուժը գունդ հասարակ զինւոր, մէկ գունդ թնդա-
նօդ նետօղ ու գունդ մը ձիաւոր եղած են, ու
շատ զարմանալի քաջութիւններ բրած են: Եւսանկ
ետեէ ետե շատնալով՝ մեծ մեծ քաջութիւններ ը-
նելով՝ հիմայ կարգաւորեալ զօրք մը եղած են, ամէն
մէկ տեսակը զատ զատ զգեստներ ունին, ու 20,000էն
աւելի են: Հիմայ օրէնք եղած է, որ մէկը ինչ
արհեստին մէջը կըլլայ նէ ըլլայ՝ գործատուն կամ
խանութ մը բանալու հրաման առածին պէս՝ իր ար-
հեստին գունդին մէջը զինւոր կըգրվի, ու հասա-
րակ զինւորութենէն ազատ կըլլայ: Եւսոնց գլխա-
ւոր պարտքը կայսերական զօրքը պատերազմ գա-
ցած ատենը քաղաքը պահել պաշտպանելն է, որ
ներսէն կամ դրսէն անկարգութի կամ շփոթութի
մը չիպատահի: Երացան նետելու ու նշան առնե-

լու մասնաւոր տեղ ունին, հոն կերթան կըտորվին, ու աղէկ նշան առնողներուն պարգև կըտորվի:

ԳՒՈՒՍ ԻԷ:

Լուսաւորութիւն, վաճառականներու ու, ըմպողներու (փոքեցան):

1. Լուսաւորութիւն կամ վաճառականութիւնը աս տերութե մէջը ինչպէս Սարիամ Թէրէզիային ատենը ամենեին յառաջացում մը չէ ունեցած. դրսէն շատ ապրանքներ կուգայ եղեր, ու դուրս քիչ ապրանք կելայ եղեր: Սարիամ Թէրէզիան սկսած է արհեստաւորներ ժողովել ու գործատուներ դնել: Իր տղան երկրորդ Յովսէփ կայսրը շատ պայծառացուցած ու յառաջ տարած է, մեծ ծախքերով աշխրքին ամէն դիէն ամէն տեսակ արհեստաւորներ բերել տրված է, իր ծախքովը չորս դին խելացի մարդիկներ խրկած է, որոնք բոլոր աշխարհք պտըտած՝ ամէն տեսակ արհեստներուն գործատուները ու գործիքները աչքէ անցուցած, ու եկած Աննա ան արհեստները գտած՝ ան գործիքներով ու դիւրութեամբ բանիլ սկսած են, կայսրը ասանկ նոր գտնուած գործատուներ դնողներուն ազատութիւն, արտօնութիւն, ստակ ալ տալով շատ օգնութիւններ ըրած է, ու ասանկ

մեծ ջանքով իր տերութեն մէջը ամէն տեսակ արհեստները պայծառացրնելէն ետքը, 1786ին իր տերութեան մէջը գտնուված բաները դրսէն բերելը արգելած է, ու անմիջապէս սկսած է դրսէն տարին գրեթէ 14,000,000 արծաթ ֆիօրինի ապրանք պահաս ներս դալ, ու տարին 14,000,000 ֆիօրինը իր տերութե մէջը մնալ: Ատքէն Աէօբուտոս կայսրը ու հիմակվան Պոանչիսկոս առաջին կայսրն ալ շատ ստակ խարճած՝ նոր նոր գործատուներ դրած, ու ժողովրդեան մէջը անանկ բաղձանք մը ձգած են, որ հիմայ ամէն մարդ նոր նոր արհեստներ գտնելու, գտածնին բարակցրնելու, ու դիւրացրնելու ետեւէն ինկած են, ու տարին 30,000,000ի ապրանք դրսէն ներս պակաս կուգայ, այնչափ մըն ալ առջինէն աւելի ներսէն դուրս կելլայ:

2. Հիմայ դրսէն ներս մինակ քիչ բնական բաներ կուգան, այսինքն, քիչ մը փայտ, բամպակ, մուշտակեղէններ (քիւրքեր), կենդանիներու կաշիներ, ձէթ, խահլէ, շագար, պահարեղէն ու դեղի նիւթեր: Ասոր ներհակը աս թագաւորութենէ Ռտալիա, Տաճկաստան, Սիլէզիա, Պալիերա, Սաքսոնիա, Ինկիլթէռոս, Պրագիլ, ու Ղինսւմաչին կերթան վարը դրած բաները. այսինքն, բարակ բուրդ, գինի, քրքում (զաֆրան), երկաթ, պողպատ (չէլիք), պղինձ, արոյր, կապար, սնտիկ (ժիվայ), մէկ տեսակ գլտոր (մազը), քթախօտ, մեղեակ (լաւ ճէվահիր), ապակեղէն, գործած կաշի,

կտաւ, աղ, չուխայ, ժամացոյց, իփէկէ ու բամ-
 պակէ շինած կտաւներ, բեղոյր (չապղա), փոլէլ-
 լանո, էսկի մատէնէ շինած ամաններ, գեղեցիկ
 կառքեր, տեսակ տեսակ երաժշտութեան գործիքներ,
 ու երկըթեղէն շինուածքներ, շատ հեղ ցորեն, և
 ուրիշ շատ բաներ: Ըստ տէրութիւնը դուրս խրկելու
 այսչափ բան ունենալով՝ Ա իննստ տէրութեան մէջ
 տեղը կայսերական քաղաք ըլլալով, ու թորեստի
 ազատ նաւահանգիստն ալ իրեն մօտ ըլլալով, շատ
 մեծ առուտուր կըլլայ, անոր համար հիմայ երեւելի
 վաճառաշահ կամ վաճառականի քաղաք եղած է:
 Իրաւ որ շատ դիւրութիւն ու յարմարութիւն ալ
 ունի. վասն զի Դանուբ գետը սուջէն կանցնի,
 որ վաճառք խրկելու ու բերել տալու շատ դիւ-
 րութիւն է, տէրութեան ամէն դին բան խրկելու համար
 գեղեցիկ ճամբաներ շինած են. գողի կամ վնասա-
 կար կենդանիի վախ չիկայ, գլխուդ վրայ ոսկի շա-
 րէ՛ առանձին ուր որ կուզեսնէ գնա՛, չորս դիէն
 Յունաստան, Տաճկաստան, Սոսկոֆստան, Պրուշ,
 Սաքսոնիա, Գերմանիա, Ֆրանսսա ու Իտալիա զին-
 քը պատած են: Ա իննայի վաճառականները ասոնց
 ամէնուն հետ ալ անմիջապէս առուտուր կընեն,
 բայց վերը ըսած թագաւորութիւններուն վաճա-
 ռականները մէկզմէկու հետ ընելու առուտուրին
 պէտքէ որ ասոնց ձեռքովը ընեն, վասն զի ասանք
 մէջ տեղն են:

3. Ա իննային վաճառականները երկու տեսակ

են, մեծ ու պզտիկ, կամ վերին ու ստորին: Մեծերն ալ իրեք տեսակ են, առաջինը արտօնացած (պէրաթը) երկրորդը քաղաքական՝ երրորդը տաճկի ստրուկ (բայա) վաճառականներ են: Առաջին տեսակին վաճառականները ամէն տեսակ լումայագիր (փօլիցա) առնելու ու տալու, յանձնարարութիւններ ընդունելու ու հոգալու՝ ու իրենց ապրանքները բազմութեամբ ծախելու իշխանութի ունին, ուրիշ մասնաւոր ազատութիւններ ալ ունին, միայն պզտիկ բաներու առուտուր ընելու հրաման չունին: Իայց մէկը աս իշխանութիւր չիկրնար առնուլ, թէ որ ինք իրեն ըլլալով գոնէ 50,000 արծաթ ֆիօրին չունենար նէ, բայց շատը միլիօնի տէրեր են: Ասոնք կաւելնան կըպակօսին, 1825ին 112 հատ էին, որոնց շատը սեղանաւոր (սարաֆ) ալ են: Ասոնց մէջը հիմայ երեւելիները Անշթայն ու Ասկէլէզ, Պէուկէոի տղաքը, Պաէնթանօ ու Շթիֆթ, Ֆուանք, Այմիլէու, և ուրիշներն են: Քաղքըցիները բազմութեամբ ապրանքներ կառնուն կըծախեն, բայց առաջիններուն մասնաւոր արտօնութիւնները չունին, ու պէտք է որ 20,000 արծ. ֆիօր. գլուխ ունենան: Տաճկի հպատակները Տաճկաստանէն բազմութեամբ ապրանք բերել կուտան՝ հոս կըծախեն, ու հոս տեղաց Տաճկաստան անպրանք կըխրկեն:

4. Պզտիկ վաճառականները իրենց բաները քիչ քիչ ալ կրնան ծախել, ինչպէս կանգուն մը՝ ֆոււնդ մը, և այլն: Սէկ ֆոււնդը, որ նեմցէի կշեռք

է, տաճկի կշէոքով կընէ՝ 175 տրամ) : Ասոնք մեծ խանութպաններ են, որ տասնըեօթը տեսակ բաժնըված են, ու ամէն մէկ տեսակը որոշած բաներ ունին, որ ան բաներէն 'ի զատ ուրիշ բաներ առնուլ ծախել չեն կրնար, ու բոլորը մէկտեղ 521 խանութպան են, որոնց խանութները շատ հարուստ ու գեղեցիկ զարդարած ըլլալով քաղքին գեղեցիկ զարդ կուտան :

5. Ղարաձեալ 169 հատ ալ պղտիկ խանութպաններ կան, որ մասնաւոր բաներ գնելու ծախելու իշխանութի ունին : Ղարաձեալ 1400 հատ տեսակ տեսակ բաներ ծախօղներ կան, որ կամ մինակ մէյմէկ բան ծախելու, կամ ուտելու բաներ ծախելու, կամ իրենց շինած բաները ծախելու իշխանութիւն ունին, ասոնց որը մեծ՝ որը պղտիկ խանութ ունին, որն ալ հրապարակները իրենց սահմանած տեղը ունին :

6. Տարին երկու հեղ մէյմէկ ամիս տօնավաճառ (բանայիր) կըլլայ, առաջինը զատկին չորրորդ շաբաթը, երկրորդը ամ սրբոց տօնին նոյեմբերին սկիզբը կըսկսի, բայց ուրիշ թագաւորութիւններէն բան բերելու հրաման չըլլալով այնչափ երևելի չեն. մինակ աս օգուտը կայ, որ շատ բաները շինօղները կամ գործօղները կըբերեն, ու առջի ձեռքը ըլլալով շատ աժան կըգնըվին :

7. Վաճառականներու ու սեղանաւորներու վրայ մասնաւոր դատաստան կայ, որ իրենց դատե-

ըր ու վէճերը կորոչէ: Իրաւցընէ աս կողմերը ու-
րիշ դատերը քիչ մը երկան կերթան, բայց լու-
մայագրի (փօլիցայի) դատը շուտով կորոչեն, անանկ
որ սեղանաւոր կամ վաճառական մը լումայափոխի
մը վճարելու օրը եկածինպէս՝ թէ որ չիկրնար վճա-
րել նէ առնելիքին տէրը կուգայ աս դատաստանը
կամբաստանէ, ու նոյն օրը սենեակը կըգոցեն, ինչ
ունի չունի՝ կըծախեն վճարել կուտան, ու ինքը
սնանկ (միւհլիւզ) կըլլայ:

ԳՎ ՈՒՍ ԻՒ:

Սեննացիներուն արհեստները պայծառացունելու ջան-
քը ու իրենց գործարարները:

1. Սեննացիներուն բաղձանքը արհեստներ
ըր պայծառցընելու արդէն բաւական բորբոքած էր.
բայց քանի որ Ռօլլիէնիւնիէ Ինըշիլիւն-էր դրվեցաւ
նէ՝ մէջերնին ալ մեծ եռանդ ինկաւ. վասն զի ինչ-
պէս վերը (Եր. 124.) գրեցինք աս ուսումնարանին
վախճանը աշխրքին մէջը գտնելված արհեստները
Սեննայի ու անկէ բոլոր տէրութիւն մէջը տարածել՝
ու օրէ օր բարակցընել ըլլալով, կայսրը ուր որ
վարպետ արհեստաւոր մը ըլլալը կըլսէ նէ, բերել
կուտայ, ու ասոր մէջը վարպետ կըդնէ, ուր որ
արուեստաւոր (մարիֆէթի) նոր գործիք մը կըլ-

լայ նէ, բերել կուտայ՝ օրինակի համար աս տեղս կը դնէ: Ա՛ննացի վարպետներն ալ նոր գտնուված գեղեցիկ բան մը կը շինեն կամ կը գործեն նէ, կայսրը կառնու՝ ու ժամանակը ու շինողին անունը վրան գրած օրինակի համար հոս դնել կուտայ: Հիմայ ինը տարվան մէջ ամէն տեսակ արհեստներէն 20,000 ասանկ բաներ ժողված, ու չորս մեծ մեծ սենեակներու մէջ գեղեցիկ տեղաւորած են, որ ամէն մարդ տեսնէ, ու ջանք ստանայ ասանկ բաներու: Ա՛նոր համար շաբաթ օրերը երթալու աս տեղը տեսնելու հրաման կայ, ինչպէս յառաջ (Եր. 178.) ըսինք:

2. Ա՛ննայի արուարձաններուն մէջը՝ ու կէս ժամ՝ մէկ ժամ ու ալ աւելի հեռու շրջանակները շատ գեղեցիկ գործատուններ կան, որոնց մէջէն մինակ երևելիները գրենք:

Հողէ ամաններ շինելու երեսուն տեսակէն աւելի գործատուններ կան, որ մէկզմէկէ գեղեցիկ ու աւելի կատարեալ են: Հինգ վեց տեսակ քարէ շինած ամաններու գործատուններ կան, որ հայօլեգա կըսվին, որոնց մէջը մէկ տեսակը կայ՝ որ մէջը կերակուր կեփվի ու չիճաթիր:

3. Կայսերական փողօլեւան ամաններուն գործատունը քան զամէնը գերազանցը ու երևելին է, որուն մէջը հիմակվան շինված բաները թէ՛ նիւթին մաքրութիւնը ու թէ՛ քաշվածներուն գեղեցկութիւնը համար Ա՛նմաչինիններէն շատ ընտիր

ու սուղ են, ու օրէօր աւելի կը գեղեցկացընեն, անանկ որ հատը մէկ թուղթ ֆիօրինէն ինչվան 100 արծաթ ֆիօրին սկաւառակ (թապախ) կը ծախվի կոր: Ասոնց նիւթը երկու տեսակ ճերմակ քարեր են, որ կը ծեծեն բարակ կաղան՝ ջրով կը շաղվեն՝ կաւ կը շինեն, ու անկէ ամէն տեսակ սկաւառակներ՝ տափակ՝ խորունկ՝ մեծ՝ պզտիկ՝ ապուրի՝ խաշածի՝ բարակ կերակուրներու՝ անուշեղէններու՝ պտուղներու ամաններ, սեղանի ու սեւ ջուրի կահեր կարասիներ կը շինեն: Հատ դիմաց կուն ամաններ են, անանկ ալ սրու կուտան, որ որչափ կը գործածվին նէ՛ դանակով ամենեին չեն գծվիր, ու միշտ նոր կը մնան: Սէջը 800 հոգի կը բանին. 165ը միւլ-ալ-ու-ա-ա կը քաշեն, 88ը կը շինեն, մնացածները՝ որը քարը կը ծեծէ, որը կը շաղվէ, ու ուրիշները ուրիշ բաները կը շինեն: Տարին 1,000,000 արծաթ ֆիօրինի բան կը ծախվի. հեղ մը 60,000 կտոր մէկէն ծախված է, տարի մըն ալ 12էն ինչվան 60 հոգւոյ համար ամէն բանովը մէկ տեղ 800 ամբողջ սպաս (թախըմ) ծախված է: Մնացած բաները պահելու տեղ մը ունի, որ մէկզմէկէ գեղեցիկ ամաններով միշտ լեցուն է, անանկ որ, մէջը մտնօղը կը զմայլի: Աստեղս շատ մեծ ու մաքուր հայլիներ ալ կան, որ կայսերական հայլիի գործատունը շինված են: Ասբաները տեսնելու հրամանը ան տեղաց մեծ վերակաղուէն պէտք է առնուլ:

8. Գլխարկի (չապղայի), ամէն տեսակ կա-

շիներ շինելու քթան ու պամբակ մանելու դեղեցիկ
 գործատուներ կան, որ մէկ ճախարակով (չարխով)
 500 թէլ մէկէն կրմանին: Ամէն տեսակ կտաւներ
 բանելու, կաւի վրայ տպելու, մետաքսեղէն (փիֆե-
 կէ) գործվածքներու գործատուներ կան. շատնոր
 նոր մետաքս բաներ ալ 1819ին գտան, ու բանիւ
 սկսան, որ յառաջուց չէին գիտեր: Ոսկեմանու-
 թեան (սրմաքէշու-թեան) գործատուներ կան,
 որոնց մէջը պղնձէ՝ արծրթէ ու ոսկիէ թելեր, շե-
 բիտիւր, փուլիւր, ու ամէն տեսակ բաները կը շինեն:
 Տրդէ, բամպակէ, ու մետաքսէ շեբիպ, խայկառն շի-
 նելու գործիքներ գտած են, որ պզտիկ տղայ մը
 ճախարակ մը դարձրնելով՝ տասը հատը մէկ տեղ
 կը գործըվին, ու օրը մէկ հոգի 900 կանգուն կրնայ
 բանիլ: Վարձեալ ասղնեգործութեան (Տրեկիլի
 բանելու), թղթի, ամէն տեսակ թղթէ շինած
 գործվածքներու, ինչպէս խաղի թղթերու, քթախա-
 տի տուփերու, սենեակներ զարդարելու տպած կամ
 քաշած թղթերու, ու ամէն տեսակ ասոնց նման
 թղթերու զատ զատ գործատուները կան: Վմա-
 նապէս փայտէ շինած գործվածքներու գործա-
 տուներ չափէ գուրս շատ են, որոնց մէջը երեւե-
 լիները կառք շինողներուն, հիւսերուն (տիւրկերնե-
 րուն), ճախարակագործներուն (չըխրըխճքներուն),
 ու արձան փորողներուն գործատուներն են: Լըր-
 կու առջիններուն շինած բաները շատ գեղեցիկ ու
 մաքուր են, բոլոր Լըրոպայի մէջ ասոնց պէս աղ-

վոր շինող քիչ կայ. ու Եհաստան, Իտալիա, Սոսկոֆստան ու Տաճկաստան աս տեղաց կերթան: Լորաժշտութեան (մուղիքայի) ամէն տեսակ բերնի ու ձեռքի գործիքներու, գլխաւորաբար չեփուլոյի գործատուներու արհեստաւորներ կան. որոնք իրենց արհեստին մէջը այնչափ յառաջ գացած են, որ բոլոր աշխրբին մէջը իրենց գործվածքներուն նմաննը քիչ կայ, անոր համար ամէնը կը ջանան Վեննայէն բերել տալու: Լորկրաչափութեան, փորձառական բնաբանութեան, ընդհայեցողութե ու աստղաբաշխութե գործատուները նոր նոր բաներ գտնելու ու շատ յառաջ երթալու վրայ են: Շատ արծաթագործ, ու ակնագործներ կան: Պղնձէ՛ աւրոյրէ՛ երկրթէ շինած գործվածքներու, ու ժամացուցի գործատուներ կան, որ մէկզմէկէ աւելի անուն հանելու համար զարմանալի վարպետական բաներ կը շինեն: Շատ չուխայի գործատուներ ալ կան, բայց Վեննայէն քիչ մը հեռու են: Շատ քիմեական աղեր, ներկեր (պոյաներ), ու ուրիշ տեսակ տեսակ բաներ շինելու գործատուներ ալ կան, շատ ալ օրէ օր նոր նոր կը բանան: Նէմցէները համբերող ազգ մը ըլլալով՝ երբոր բանի մը ետեւէն կիյնան նէ՛ չեն ձանձրանար, քառսուն տարին կաշխատին, ինչվան չեն գտներ նէ՛ չեն դադրիր. կայսրն ալ իր ազգին բնութիւնը ճանչնալով՝ ամէն կերպով իրենց կօզնէ, ու ասանկ զարմանալի գիւտեր կը գտնեն, ու շուտով կը կատարելագործեն:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ.

Վաճառականներու խորհուրտնէր, սարլի լըլէրը,
 ու զանազան գէտայ սպաններ:

1. Քաղքին մէջը վաճառականներու հա-
 մար մեծ պալատ մը կայ, որ 1771ին շինված է. ու
 ստորին Աւստրիային կառավարութե՛ն իշխանութե՛ր
 տակն է, մէջը մասնաւոր կայսերական վերակացու
 կրնատի, ու հաւատարմութե՛ն երգում ըրած միջ-
 նորդներ (թէլալներ) կան: Աս տեղս կնիկներէն՝
 սնանկներէն՝ քսանըչորս տարւընէ պակաս տղաք-
 ներէն, ու աստանդական շուայլ մարդիկներէն ՚ի
 զատ ամէն մարդ կրնայ մտնել: Հոս ամէն տեսակ
 ստակներ, պարտականութեան գրեր, լոմայագրեր
 կառնուն կրծախեն, ու բանի օրերը տասնըմէկ ժա-
 մէն ինչվան մէկ ժամը միշտ բաց է:

2. Իրեք տեսակ թուղթ ստակ կայ, որ գրե-
 թէ ամէն բանը անոնցմով կառնուն կրծախեն, ու
 Ա՛յնլըզո-նիս-Շայն Ա՛նլէյիֆայիօնս-Շայն ու Պանֆ-
 նօլ կրսվին: Ա՛յնլըզո-նիս-Շայնը 1811ին ելած է,
 ու, 1. 2. 5. 10. 20. 100. ֆիօրիննոցը կայ, ու
 ելած ատենը 211,159,750 ֆիօրին էր: Ա՛նլէյիֆայի-
 օնս-Շայնը 1813ին ելած է, աս ալ նմանապէս
 1. 2. 5. 10. 20. ու 100նոց ունի. ելած ատենը
 45,000,000 էր, վերջէն սկսաւ տէրութիւնը տարվը-

նէ տարի ժողովել ու այրել, հիմայ երկուքէն մէկ տեղ 50,000,000 մնաց: Ըսոնց երկուքին գինն ալ նոյն է, ինչու որ երկուքու կէս ասանկ թուղթ ֆիօրինը մէկ արծաթ ֆիօրին կընէ: Պանսօնը 1816ին ելաւ, գինը արծըթի գին է, ու ամէնը յօժարու թեամբ կառնուն կուտան: աս ալ 5. 10. 25. 50. 100. 500, ու 1,000նոց ունի, բոլոր բարակ թղթի վրայ են, մարդ 1,000,000 ֆիօրինը, որ հիմակվան ընթացքի հաշուլ 6,000,000 ղուրուշէն աւելի կընէ, դիւրաւ կրնայ ծոցը դնել, և ուր որ կուզէ նէ տանել, մարդ բան չիմանար: Վիչ ժամանակէն ետքը առջի երկու թղթերը բոլոր վերջանան պիտի, ու մինակ աս ետքինը պիտի մնայ:

3. Մէկ ֆիօրինը վաթսուն քոայձառ կընէ, ու մէկ քոայձառը չորս փֆէննիկ կամ ստակ կընէ: Վէնէտկի Լիբէն տասներու թը քոայձառ երկու փֆէննիկ ու եօթը ութերորդ կընէ: Միլանի Լիբէն տասներեօթը քոայձառ իրեկ փֆէննիկ ու մէկ իններորդ կընէ: Պոանսրզի Ֆրանսը երեսունը եօթը քոայձառ մէկ փֆէննիկ ու իրեք քառորդ փֆէննիկի կընէ:

4. Ըս տէրութեան մէջը հինգ փողերանոց (տարախիսանա) կայ, Վեննա, Վրեմնից, Վրակա, Միլան ու Վէնէտիկ: Ըս տեղերը կոխած ոսկիները չորս ֆիօրին ու կէս կընեն. Սովրանօ ոսկին տասվերեք ֆիօրին ու քսան քոայձառ կընէ, կէս Սովրանօն վեց ֆիօրին քառսուն քոայձառ կարծէ:

Լըրբեմն Վրէմնիցի, կայսերական, ու Օլանարդի
ոսկիները գլխով ալ կանցնին:

5. Խաչակիր արծաթ թալէօը կամ ուէա
լը երկու ֆի. տասվերկու քոայձառով կանցնի:
Բոլոր Վերմանիայի իշխաններու գաշնադրութեան
թալէօները, որ յօնվէնցիօնի ստակ կրսվին՝ երկու
ֆիօրինով կանցնին: Կայսերական մէկ ֆիօրինսօ
ցը, երկսուն, քսան, տասը, հինգ, իրեք քոայ
ձառնոց արծաթ ստակները կամ դրամները իրենց
գներովը կանցնին: Հին եօթը քոայձառնոցը վե
ցով, տասնը եօթնոցը տասնը հինկով կերթայ: Պղինձ
ստակներ ալ կան, որ երկու առջի թուղթ ստակ
ներուն գիները ունին:

ԳԼՈՒԽ ԻԳ:

Հրատարակական արտատրանսկրը, և արտատրանսկր
արեղերը:

1. Աննա հինգ թէատրոն (թէաթրօ) կայ,
կայսեր պալատին քովը, Վէրթնէթօօին քովը,
Աննա գետին քովը, Լէօթոլտըշթաթ, ու Լօօզէֆ
ըշթաթ արուարձանները. երկու առջինները կայսե
րական են, իսկ մէկաշնոնը մասնաւոր մարդիկներու են:
Պալատին քովի թէատրոնը Վերմանիայի շատ գե
ղեցիկ խաղեր կըխաղան, որ բոլոր Վերմանիային մէ

ըն՝ նմանը չիկայ: Ասողերուն մէջը միշտ ժողովուրդը լուսաւորելու, ու իրենց խելք սորվեցընելու բաներ կընեն ու կըսեն. ու Հռոմայէն ետքը բոլոր թէատրոններու մէջ ամէնէն պարկեշտն է: Ամէն ազգերուն հին թագաւորները ու երևելի մարդիկները, ու իրենց մեծ մեծ գործքերը կը ձևացընեն: Ասողերը յառաջ կը գրեն, ու սրբագրողներ կան, իրենց սրբագրել կուտան, որ մէջը հաւատոյ՝ բարի վարքի ու կայսերական օրէնքի դէմ՝ բան չըլլայ: Ար խաղին որ կայսրը կամ իր տնէն մէկը պիտոր երթայ նէ, պէտք է որ ան խաղը գրված յառաջ կայսեր ձեռքը երթայ, որ կայսրն ալ ուղածին պէս սրբագրէ:

(Ի) Էատրոնին դրսի դրան առջևը ձեռքերնին հրացանով կայսերական զինւորներ կը սպասեն, ներսի դին կառավարութեան զինւորներ կը պրտըտին, թէատրոնին մէջն ալ կայսերական հարիւրապետներ կան, անկարգութի մը ընօղ ըլլայ նէ՝ անուշութիւն ու լրիշներուն սիրտը չիկտարած դուրս կը հրամցընեն, ու կառավարութեան զինւորներովը ո՛ր որ պէտք էնէ կը խրկեն: Մէջը բժիշկ ալ կայ, որ քովը ամէն տեսակ հարկաւոր դեղերը ու գործիքները պատրաստ ունի, որ թէ որ յանկարծ մէկը հիւանդանայ նէ՝ օգնութեան հասնի: Ամանապէս կրակի պահապաններ ալ կան: Իրիկւան՝ ժամը եօթին կը սկսի ու իննուկէսին կամ ալ ուշ կը լմնայ: Արստելու տեղերուն զինը հինգ արծաթ ֆիօրինէն ինչվան քսան քաւյձառ է:

2. Վէտմնէութօսին քովի թէատրոնին մէջը օր մը գեղեցիկ երգերով ու նրագարաններով խաղեր կըխաղան, օր մըն ալ մէկ տեսակ վարպետական կարգաւ (պսլո) կընեն: Արգիւնները բոլոր անուշ ձան ունեցողներ են, ու խաղերը բոլոր (արօպային մէջը շարագրվածներուն ամէնէն վարպետականներն են: Ա եց Ֆիօրինէն ինչվան 16 արծաթ քոպչառի տեսնելու տեղ կայ:

3. Ա կննա գետին քովի թէատրոնը 1800ին շինված է, վեննային թէատրոններուն մէջը ամէնէն մեծն է: Արբեմն 500 ոտանաւոր, ու 50 ձիաւոր զինւոր թնդանօթներով և ուրիշ պատերազմի գործիքներով խաղեր կըխաղան, ու մեծ մասը մեծ մարդիկներուն մահերը, թագումնին, թագաւորներու յաղթութիւնները, ատու նստելու հանդէսնին, ու զարմանալի գործքերնին կըձևացընեն, ու ամէն մէկ ազգին թագաւորները, իշխանները, ու զօրքերը իրենց ազգային զգեստներովը կըցցընեն: Ա եց Ֆիօրինէն ինչվան տասը արծրթէ քոպչառի նստարան կայ:

4. Ա կորոյտը շմաթին թէատրոնը խաղերը սկըսած ատեննին մտօխարկութիւններով կըսկսին, ու մեծ մասը շինծու պատմութիւններ ու վախնալու բաներ կըցրցընեն: Ասոր նստելու տեղերուն գինը՝ իրեք Ֆիօրինէն ինչվան ութը քոպչառ է:

5. Ա օգէֆը շմաթին թէատրոնը շատ ծիծաղելու խաղեր կըխաղան, ու հինգ Ֆիօրինէն ինչվան եօթը քոպչառով նստարան կայ:

6. Կայսեր պալատին քովը Եօզէֆսիւլացը խաղալու խնտալու կայսերական տեղ մը կայ, որ երկու մեծ սրահներ (տիվանխանաներ) են, որոնց՝ զարդարանքի ու գեղեցկութե՛ր դիէն բոլոր Գերմանիայի մէջ նմանը չիկայ: Աս տեղս նոր տարիէն ինչվան մոխրոց օրը գիշերները ժամը իննին կրբանան, ինչվան 7000 մեղրամոմով կըլուսաւորեն, երկուքին մէջը երկու տեսակ մուզիզայ կայ, ու ինչվան աւտրլան ժամը վեցը շարունակ մէկը կըդադրի՝ մէկալը կըսկսի: Մինակ հոս տեղս դիմակ դնելու հրաման կայ, բայց դիմակ դնողներուն ալ ամէն բաներնին յարմար մաքուր հագված պիտի ըլլան, մեծ ու պղտիկ տարբերութի՛ չիկայ, ամէնը մէկըզմէկու հետ սիրով կըխօսին, մէկզմէկ կըյարգեն, կըպատուեն, կըխաղան: Բարակ կերակուրներ ու շագարեղէններ կան, կուտեն, կըխմեն ու կուրախանան: Շատ անգամ կայսրը ու կայսրուհին իրենց տղոցմով ու եղբարներովը կուգան, մէկ երկու ժամ մէջերնին կըպտըտին, ու մեծ ու պղտիկ չեն նայիր՝ մէկին մէկալին հետ սիրով ու քաղցրութեամբ կըխօսին: Երեք հազարէն ինչվան հինգ հազար մարդ կըլլայ: Թէպէտ ուրիշ ալ կան ասանկ տեղեր, բայց ասանկ կարգաւորեալ ու գեղեցիկ չեն:

7. Պաթէն ըսված պարտեզին մէջը ամառը չորս հինգ հեյլ փամփուշտներով (ֆիշէնկներով) գեղեցիկ բաներ կըձևացընեն: Չափէ դուրս մեծ անիւ (չարխ) մը շինած են, ու վրան փամփուշտ

ները կրկապեն, ու անանկ կընեն: Տեսնելու եկողները կանուխ կըժողվին, ու պարտեզին մէջը կը պտըտին, իրիկունը արևը մարը մտնելէն ետքը իրեք թնդանօթ կընետվի, ու երբոր մարդիկները տեսնելու տեղը կըժողվին նէ կըսկսին: ()դի մէջ գեղեցիկ պարտէզներ, անտառներ, տաճարներ, պալատներ, քաղքերներ, վազան ջրեր, ծաղկոցներ, բերդեր նաւահանգիստներ, ու ասանկ բաներ կը ձրւացընեն: Վնցածինպէս շատ թնդանօթներ կընետեն: Բոլորը ժամ մը կըքչէ, տեսնողները 6,000 հոգիի չափը կըլլան:

Տ. Վ կննացիները շատ ուրախ ընտանի ու ընկերական մարդիկ են, անոր համար բոլոր տարին, բայց աւելի ձմեռվան գիշերները ժամը եօթէն ինչվան տասը բարեկամներու կերթան, կամ զանոնք իրենց տունը կըհրաւիրեն կըխաղան, մուզիգայ կընեն, կուրախանան, ու ընտանեկան խօսքերով կըզբօսնուն: Ու աս բանս ամէն աստիճանի մէջ կայ: Ըս բանս իրենց մէջը շատ սէր ու բարեկամութի կըտածէ. դրսեցիներուն ալ շատ աղէկ է, որ քիչ ատենի մէջ շատ բարեկամներ կըստանան, բայց պէտք է որ վննացի բարեկամ մը ղերենք առջի անգամները տանի, ու ճանչցընէ, անկէ ետքը ղերենք հոն տեղերը տեսնողները իրենք իրենցմէ կըհրաւիրեն, ինչու որ շատ օտարասէր են:

STAIRS OF THE TEMPLE

ԳԼՈՒԽ ԻԵ :

Հրապարակական պարտեզները ու զբօսանքի պեղերը

1. Եւ քաղաքը առջի զբօսանքի տեղը բերդին վրան է, որ մէկ ժամի երկայնութիւն բաղաքը կը պատէ, ու ամէն կողմը մէյմէկ տեսակ գեղեցիկ ծառերով զարդարած բարձր ու լայն տեղ մըն է: Տեղ տեղ ծառերու մէջ նստարաններ դրված են, ուր նաև ուրիշ զբօսանքի ու զուարճութեան տեղեր ալ կան:

2. Փօլսակառլենց խորվարեան պարտեզը ըսված տեղը, որն որ հիմակվան կայսրը շինել տրվաւ, ու զարդարեց, իր պալատին առջևն է, մէջը առտու իրիկունը գեղեցիկ մուզնիգայ կը ըլլայ, ու գիշերները ցորեկի պէս լուսաւորված է. մէջ տեղը տաճար մը կայ, ու տաճարին մէջը (մէզէ ոսին արձանը կանգնած է, որ ձիացուլին հետ կը պատերազմի կոր: Եւ արձանը Հոսմ Վանովա ըսված արձան փորողին ետքի գործն է, ու իր բոլոր վարպետութիւնը ասոր վրայ ցրցուցած է:

3. Վլասի, որուն վրայ առաջ (Էր. 63.) խօսեցանք, երկրորդ Յովսէփի կայսրը սկսած էր շտկել ու զարդարել, հիմակվան կայսրը ալ աւելի շտկեց զարդարեց ու քալելու ու կառքերով երթալու ճամբաններուն նորէն կարգ դրաւ, ամէ-

նուն ալ երկու դիերը տեսակ տեսակ նոր ծառեր տնկել տրվաւ, ու անանկ ըրաւ, որ մարդ միայն արուարձաններէն քաղաք երթալով գալով բաւական սիրտը կըբացվի, ու ուրիշ զբօսանքի չիկարօտիր: Շատ հեղ անձրև կամ ձիւն չեկած օրերը մէկ կողմը հաղարներով զինւորներ գեղեցիկ զինւորական մուզիքներով կրթութի (թալիմ) կընեն, մէկալ կողմը օգտակար հանքերու ջրեր կըծախեն, ու առտու իրիկունը բերնի գործիքներով մուզիգա կըլլայ, ու ուրիշ կողմերը ուրիշ զբօսանքի բաներ կան: Երկուրէն ալ բազմութեամբ կանանչներու վրայ կըքալեն, կըզբօսնուն:

4. Պէլվէտէոին, Շվաբացէնպէոկ իշխանին, ու Վիթթէնըշթայն իշխանին պարտէզներուն վրայ (Եր. 125. 125. և 126.) ու գեղերու պարտէզներուն վրայ (Եր. 192.) զըրեցինք, հոն կրնաս տեսնել:

5. Միւսիւն ըսված պարտէզը, որ Վէօրդտըշթաթին ետեւի դին է, շատ ընդարձակ է, 1775ին Յովսէփ կայսրը ասոր մէջը գեղեցիկ ձևերով ճամբաներ ձգած, երկու կողմերը կարգով ծառեր տնկել տրված է: Մէն տարի ծառերուն քանի մը կարգերը կամարի ձևով, ու քանի մը կարգերը շտակ պատի պէս կըկտրեն, որ ճամբաներուն վրայ շուք ու զարդ տան. տեղ տեղ գեղեցիկ անտառներ տնկած է, տեղ տեղ ալ կանանչաղարդ մարդ (չայրը) թողուցած է, ու մէջ տեղերը ծաղկընօց-

ներ շինած է: Աս պարտեզին վերի դին Պալլիս-
 Լենուսը վարի դին Պալլիսն է, ու բոլորը մէկ
 տեղ Ղանուբ գետին երկու պզտիկ ճիղերուն
 մէջն են:

6. Պալլիս գեղեցիկ ծառերով ու մարգե-
 րով զարդարած անտառ մըն է, ու փասիան (սիւկ-
 լիւմ), եղջերու ու ճէրեան որսալու գոց անղեր
 կան: Արկրորդ Յովսէփ կայսրը՝ որ միշտ ժողո-
 վըրդեան ուրախութիւնը կուզէր, 1766ին աս տեղս
 գեղեցիկ զբօսանքի բաներով զարդարեց, ու ժո-
 ղովրդեան պարգևեց: Անտառը չըսկսած կէս կլոր
 մեծ դաշտ մը կայ, որ անկէ գեղեցիկ ծառերով
 զարդարած՝ շուք ու շիտակ չորս ճամբաներով ան-
 տառին մէջը կը մտնըվի: Չախ կողմէն առաջին ու
 երկրորդ ճամբաները շատ բազմութի չըլլար. եր-
 րորդ ճամբուն՝ (որ փամփուշտներով ձևացըցած
 բաներուն տեղը կերթայ,) ու չորրորդի մէջի ծա-
 ռերուն տակը ասդին անդին շատ պանդոկներ կան,
 որ թէպէտ փայտաշէն են, բայց ներսի դիանց շատ
 գեղեցիկ են, քովերնին պըզտիկ տնակներ կան,
 տնակներուն մէջը, ու ծառերուն տակը սեղաններ
 ու աթոռներ կան, որ կերակուր ուտողները ուր
 որ կուզեն նէ՛ հոն ուտեն: Չորրորդ ճամբուն աջ
 կողմը թէպէտ ուրիշներն ալ կերթան, բայց գլխաւո-
 րաբար կայսրմէ սկսած դէպ ՚ի վար մեծ մարդիկ-
 ներու ժողվելու տեղ է, ու մեծ մասը ճիերով ու
 կառքերով կերթան: Աս ճամբուն քովերը խահ-

վէներ, ամէն տեսակ խաղալիքներու տեղեր, քաղաքներ ցցնելու տնակներ, ու ձիերու վրայ ճամպազուծի ընօղներ կան: Լսարիւի ու սեպտեմբերի մէջ շատ անգամ երկու, չորս ու վեց ձիերով օրը 1000 կառքի չափ կերթայ, նմանապէս բազմութեամբ կերթան ձի հեծնօղները ու ոտօք քալօղները, ու ամէն օր գրեթէ 12,000էն ինչվան 15,000 մարդ կըլլայ:

5. Պօլիէլէնուր այսինքն սրբուհի Պրիճիտեային անտառը, որ իր անունը՝ մէջը եղած սրբուհի Պրիճիտեային ժամմէն կամ մատուռէն կառնէ. ընդարձակ անտառային ու դաշտային տեղ մըն է: Մէջը երկու պանդոկ՝ ու որսորդի մը տուն կայ, որոնց մէջը տեսակ տեսակ կերակուրներ, գինի, օղի, ու ամէն տեսակ սիրտ պաղըշտրկելու բաներ կը գտնուին: Երկու դիերէն Դանուբ գետին երկու ձուղերը կը վազեն: Հասարակօրէն շատ բազմութիւն չերթար, բայց նբ Պրիճիտեային տօնէն ետքը եկած կիրակի ու երկուշաբթի օրը 30,000ի չափ մարդիկ կերթան:

Լսոնք քաղքին մէջի պարտեղներ են. քաղքէ դուրս ալ կայսերական ու երեւելի իշխաններու շատ գեղեցիկ պարտեղներ կան, որ ժողովուրդի զբօսանքի տեղանք են, ու իրենց պարտեղը մարդիկ կը տեսնան նէ շատ կուրախանան, ու իրենց մեծ պատիւ կը սեպեն: Լսոնցմէ երեւելիներուն վրայ վարը զատ յաւելուածի մէջը կըխօսինք:

ԳՎՈՒԽ Ի.Օ. :

Սեննային Բնակչաց Կամ Ժողովրդեան Բազմութիւնը,
 աստիճանները, տղէրը, ու շնորհները. դար-
 յետը՝ յետոսն ու ուրիշ կենդանութիւն-
 Բազմութիւնը :

1. **Յ**առաջուց՝ ինչպէս վերը (Եր. 5.) ըսինք՝

Սեննա պզտի քաղաք մըն է եղեր, ետքէն կայսր-
 ները իրարու ետեէն քանի որ անիկա պայծառացը-
 նելու ետեէ եղած եննէ, մարդիկն ալ այնչափ շատ-
 ցած են, ու քաղաքը մեծցած է : Ատեի հաշուին մե-
 ջը ժողովրդեան շատնալը ու քիչնալը աղէկ կերևնայ :

1754ին՝	կային	175,609	հոգի
1772ին՝	„	192,971	„
1782ին՝	„	206,120	„
1785ին՝	„	217,967	„
1787ին՝	„	268,000	„
1796ին՝	„	235,098	„
1798ին՝	„	228,053	„
1800ին՝	„	232,638	„
1813ին՝	„	237,743	„
1815ին՝	„	239,373	„
1822ին՝	„	282,546	„
1823ին՝	„	298,899	„

Ստոյգ է որ Սեննայի ժողովրդեան թիւը
 1786ին ու 1788ին մէջը շատ մեծ էր : Արբոր

տաճկի հետ պատերազմ սկսվեցաւ նէ, որուն պատճառովը շատ զինուոր ժողովելու հարկ եղաւ, ու ամէն տեսակ ապրուստներն ալ սղջան, ժողովրդեան թիւն ալ սկսաւ վար իջնալ: Տաճկի պատերազմին ետեւէն եկաւ Ֆռանսըզի պատերազմը, անոր հետ սղուծիւր ու շատ զինուոր ժողովելու հարկը նոյնպէս մնաց, ասանկով Ահմեթի բազմամարդութիւր ան ատենվընէ գրեթէ ինչուկ 1820 յայտնի քիչցաւ, մանաւանդ 1805ին, 1806ին. ու 1809ին 1810ին թշնամեաց երկու հեղ յարձակմանցը պատճառաւ: Բայց 1824ին մարդկան թիւը հասաւ ինչուկ 289,598, որոնցմէ 49,550ը բուն քաղքին մէջը բնակողներն են: Աս հաշիւներուն մէջը զինուորները ու օտարականները չեն սեպվիր:

2. Աշխարհականներու աստիճանները՝ մեծէն պզտիկը իջնալով՝ ասանկ են: Այստէն ու կայսեր տընէն ետքը՝ առաջին աստիճանի իշխաններն են, որ գերմաներէն Ֆլուշ ու իտալերէն Բալնչէէ կըսվին, որոնց ամէն մէկը տարին 100,000էն ինչվան 500,000 արծաթ ֆիօրին մուտք (կէլեր) ունի. բայց մէկ քանի հատ կան, որ 1,000,000էն ինչվան 2,000,000 տարեկան մուտք ունին: Ահմեթ ասանկ իշխաններ քսանը մէկ հատ են. ու անանկ սքանչելի կրթութի ունին, անանկ խոնարհ են, որ մարդ հետերնին խօսած ատենը վրանին մեծութեան ու հպարտութե նշան մը չիտեսներ, մեծի հետ մեծ պզտիկի հետ պզտիկ են: Արկորդը կոմսեր են, որ

գերմաներէն կապ ու խտալերէն գօնիէ կրսովին :
 Ըսոնք տարին 20,000էն ինչվան 80,000 մուտք ու-
 նին, ու աս տեսակէն Վեննա եօթանասուն հատ
 են : Ըսոնք ալ առաջիններն ալ երկիրներու տէրեր
 են, ու իրենց մուտքերը իրենց երկիրներէն են :
 Ըսոնց երկիրները իրենք մեռնելէն ետքն ալ ու-
 ըրիշներուն երկիրներուն պէս բոլոր զաւկըններնուն
 չեն բաժնըվիր . հապա բոլոր երկիրները ու անշարժ
 բաները առջի մանչ զաւակնին կրժառանգէ, ու մէ-
 կալ զաւակնին շարժական բաները կրժառանգեն :
 Թէ որ իրենք մանչ զաւակ չեն ունենար նէ, ցե-
 ղին մէջը մերձաւոր արունը կրժառանգէ, թէ որ
 բոլոր ցեղին մէջը մանչ կըհատնի նէ տէրութիւր կը-
 ժառանգէ : Երրորդը ասպետներ, պարոններ ու
 ստորին ազնւականներն են, որ ասոնք ալ երկրի
 տէր մարդիկնէր են : Չորրորդը քաղքեցիներն են,
 այսինքն անոնք, որոնք որ արհեստի կամ վաճա-
 ռականութե արտօնութիւն ունին, ասոնք 10,000ի
 չափ կան մէջերնին շատ հարուստ մարդիկնէր կը-
 գտնըվին : Հինգերորդը եկեղեցականներ՝ կայսե-
 րական պաշտօնատէրներ՝ զինւորականներ՝ ու ասոնց
 նըման աստիճաններու մարդիկնէրն են, որ 35000ի
 չափ կան :

3. Օգեստին համար օրէնք մը չըլլալով՝ նոր
 եկօղ մը փողոցները քալած ատենը գեղեցիկ թէատ-
 ըրոն մը կըկարծէ, ինչու որ բոլոր մաճառները,
 լեհցիները, յոյները, սերվիանները, վալախները,

խրվաթները, հայերը, ու տաճիկները, ու ամէն ուրիշ ազգերը իրենց ազգային զգեստներովը փառաւոր հագված կապված կըքալեն, որ գեղեցիկ տեսարան մը կըլայ. թէպէտ մեծ մասը միօրինակ քաղքըցի ֆռէնկի զգեստ հագված մարդիկներ կըտեսնըվին: Աեմցէները բնութի մաքրասէր ըլլալնուն իրենց հասարակ արհեստաւորներն ալ մաքուր կըհագվին, քաղքին մէջը պատուած զգեստով մարդ քիչ կերևնայ:

4. Ըստ տեղի գլխաւոր լեզուն գերմաներէն կամ նեմցէերէն է. եկեղեցականները լատիներէն ալ կըխօսին. մեծամեծները իտալերէն ու ֆրանսըզերէն ալ կըխօսին. շատը ինկիլիզերէն, մոսկովերէն, հոլմերէն, լեհերէն, մաճառերէն, խրվաթերէն ալ կըխօսին. հայերէն, տաճիկերէն, սպանեօլերէն, արպերէն, ու պարսկերէն խօսող քիչ կան:

5. Աննա հասարակօրէն 7,500 ձի, 120 եզ, 1200 կով կայ: Տեսակ տեսակ գեղեցիկ շներ կան, տուն չիկայ, որ մէկ երկու շուն չունենայ, ամէնը մէկանց 20,000էն աւելի են, ու իրենց վրայ մեծ ծանրութիւն են, բայց սիրով կըքաշեն, ու չեն իմանար. երբեմն ալ աւելի կըշատնան նէ, թագաւորական մարդիկներ կան, որ բոլոր քաղաքը ու դրսերը կըպտըտին, տեսածին կըսատկըցընեն:

ԳՎՍԻՎՍ ԻԼ:

Մէտէլը հինու-նէ դաստաստանը, ու գլխէ-վհաննոյն-
ըը, ծնածնէրո-ն ու մեռնողնէրո-ն լիւր:

1. **Ն**րբոր վէննա մէկը կըմեռնի՝ պէտք է՝
որ իր բժիշկը մեռնողին հաւատքը, տարիքը, հայ-
րենիքը, անունը, մականունը, ցեղը, վիճակը ու
հիւանդութիւնը թղթի մը վրայ գրէ: Եւ թուղթը
մեռելներուն դատաստանը կըխրկըվի, ու հոն տե-
ղէն մարդ կուգայ, մեռելին մարմինը կըքննէ, որ
չըլլայ թէ թուկով, սրով, կամ ուրիշ տեսակ
բռնութեամբ սպաննուած կամ մեռած ըլլայ: Թէ
որ ասանկ բաներուն շան մը կայ նէ, աղէկ մը քըն-
նելու համար մեռելը դատաստան կըխրկէ, չէ նէ
քառասունըութը ժամ ետքը թաղելու հրաման
կըտրվի: Թէ որ փոխադրական հիւանդութեամբ
մեռած է նէ, մեռնողին անկողինը ու հիւանդու-
թեան մէջը գործածած լաթերը բոլոր կառնուն՝
կըմաքրեն, նոյնպէս պառկած սենեակըն ալ յառաջ
կըգոցեն, ու վերջէն կուգան կըմաքրեն: Եւմէն օր
մեռնողներուն ցանկը կըտպեն, ու դուրս կուտան:
Նորբմն օրը Յէն ինչվան 36 հոգիի չափ մեռած կըլ-
լայ: Եւնան ու գարնան աւելի շատ կըմեռնին:

2. Մեռելները յառաջուց ժամերը կըթաղեն
եղեր, 1784ին Յովսէփի կայսրը գէշ հոտը քաղ-
քին մէջէն վերցընելու համար արգելած է, ու քաղ-

քէ դուրս հինգ կողմը հինգ գերեզմաննոց որոշած է, ու հիմայ ամէն մէկին մօտը մեռածները կը տանին հոն տեղերը կը թաղեն: (Տէ՛ս Եր. 30):

3. Հասարակօրէն տարին 12,000էն ինչվան 13,300 տղաք կը ծնանին, ու սուրբ մկրտութիւն երկրորդ ծննդեան կը հասնին:

4. Տարին 10,411էն ինչվան 11,828 մարդ կը մեռնի. անանկ որ հասարակ կարգով տարին մարդիկն երու քսանը վեցերորդ մասը կը մեռնին:

ԳՎՈՒԽ ԻԸ:

Կերակրելէն ետք, բնախարանները, ու լաւեր-
փայտը:

1. Ատելու ու խմելու պէտք եղած բաները ամէն տարի միօրինակ չեն, երբեմն քիչ երբեմն շատ կուգան. չափաւոր եկած տարի մը 28,592 եզ, 67,030 գիրցուցած հորդ, 12,569 գառն, 71,554 խոզ 6,889,607 հաւկիթ, 300 կշիռ (խանութար) ձուկ, 26,948 կշիռ կարագ ու արդար իւղ, 4,188 կշիռ պանիր, 12,691,800 օխայ տեսակ տեսակ գինի, 40,688,080 օխայ գարեջուր (պիււոս) 85,530 կշիռ ալիւր, 21,055 կշիռ տան հաց,

134,444 մէցն (երկու քիւէյի մօտ չափ մըն է) ընդեղէն, 386,042 մէցն ցորեն, 103,893 մէցն գարի, 710,172 մէցն վարսակ (իւլաֆ) ձիերու համար, 15,538 սայլ խոտ, 903,809 կապոց յարդ ձիերուն տակը տարածելու, ու երկրորդական անկողիններու համար, 214,908 քլաֆթէո (չափ մի է, որ կակուղ փայտը վեց կշիւ (չէքի) է ու կարծրը տասը) վառելու փայտ, ու 63,206 կշիւ հանքային ածուխ (քէօիւր) ու անթիւ հաւեղէն ու որսի կենդանիները դրսի գեղերէն ու մօտ կամ հեռու տեղերէն կը բերվին քաղաքը ու արուարձանները:

2. Վեննային ապրուստը ու հագուստը Լւրոպիային երևելի քաղաքներուն նայելով ինչպէս են Վոնտրա, Փարիզ, Լոմ, Փեթրոպոլի, շատ աժան է: Ապրուստի բաներուն գիները գրեթէ Ստամպուլի պէս է, հագուստի բաները Վեննա աւելի աժան են:

3. Տներու վարձերը (քիրաները) սուղ են, թէպէտ շարունակ նոր աներ կը շինվին, ու մէկ կամ երկու դասիկոն տներու վրայ երկու իրեք դրստիկոն ալ կաւելցրվին, բայց մարդիկն ալ շատնալով օգուտ չընեն:

4. Փայտը հիմայ շատ աժան է, բայց վեննացիք դեռ շատ ստակ կուտան, ինչու որ սեննակները ձմեռը չափէ դուրս կը տակցընեն, ու տանը մէջ ամառվան հագուստով կը կենան:

ԳՎ ՈՒՍ ԻԹ:

Գրքածախնէրը, Գրի Գրքարաննէրը, Դարի Գրքարաննէրը. Կածէլէլանէրը ու ասոնց նման Բանէրը:

1. Սոր գրքեր ծախօղ քսանըհրեր գրութածախններ կան, որ իրենց հաշվին շատ գրքեր տրպել կուտան, իրենց գրքերէն՝ ուրիշ քաղքըներուն գրքածախներուն կըխրկեն, ու անոնց գրքերէն ալ իրենց խանութները բերել կուտան, անոր համար ինչ նոր գիրք որ կուզեննէ՝ քովերնին կըգտնուի: Աօթը հատ հին գրքեր ծախօղ գրքածախներ կան, որ գործածած գրքերը ածրգներէն (մէզատներէն) կըզենն, ու խանութնին աժան գնով կըծախեն, նոր տպած ու չիգործածած գրքեր ծախել իրենց արգելած է: Աս տարի մեր Ախիթարեան միաբանութիւն ալ մասնաւոր կայսերական հրովարտակով արտունութիւն առաւ Աննայի մէջ զատ խանութ ունենալու, ու ինչ նոր գիրք որ ըլլայ, թէ իր տպարանը տպած, և թէ ուրիշ տեղ տպած, անխափան ծախելու:

2. Տպարաններուն մէջը կայսերական տպարանը առաջինն է, որուն մէջը բոլոր կայսերական հրովարտակները, կարգադրութիւնները, հրամանները. ամէն տարի մեծ պաշտօնատէրներու անուններուն ու ընակութիւններուն գրքերը՝ որ շէմլէկով կըսվին՝ կըտպվի. որուն մէջը խաղաղութե ատենը

քսան, պատերազմի ատենը երեսունէն աւելի մամուլ (տպելու մէնկէնէ) կրբանի: Ուրիշ տպարանները քսանը հինկ հատ են, որոնց մէջը երկուքէն ինչվան տասը մամուլ բանեցընող կայ, ու ամէնուն մէջը մէկ տեղ հարիւր երեսուն մամուլ կրբանի: Մեր տպարանը ասոնց մէջը մեծութեան դիէն միջակն է, ու եօթը մամուլ կրբանի, ու մէջը 16էն ինչւան 22 բանուոր կրբանի, բայց Վեննայի մէջ հիմայ աղէկ անուն հանեց, ինչու որ հիմայ ուրիշներու համար լատիներէն, իտալերէն, գերմաներէն, ֆրանսըզերէն, մաճառերեն, մոսկոֆերէն, սերվիաներէն, վալախերէն, հոռմերէն ու ուրիշ լեզուներով շատ գրքեր կը տպվին կոր: Ուրիշ տպարանները ամէն լեզուներով տպելու հրաման չունին, մանաւանդ մէկ քանի լեզուներ կան, որ ամէն մէկին համար տէրութեն մէյակ կողմը տպարաններ կան, ու ուրիշներուն ան լեզուներով բան տպելը արգելած է. անոր համար շատ անգամ ան լեզուներով Վեննա մէկը գիրք մը տըպելու ըլլայ նէ շատ անգամ մեզի կուգայ, ու կը տպենք. որովհետեւ կայսերական հրովարտակով արտունութի առած է միաբանութիւնը ամէն լեզուներով գրքեր տպելու:

3. Աս մօտիկները քարի տպարան մը գտան, որ խոշոր պատկերներ, ու խոշոր գրերով գրքեր ալ կրնան տպել: Սալթայի քարը, որ Վեննա շատ կելայ, գեղեցիկ շտկելէն ետքը տարբեր տեսակ մեղանով մը տպելու բանը վրան կը գրեն կամ կը-

քաշեն, վերջը վերան ջուր մը կըլեցընեն, որ պարապ տեղերը կուտէ կըխորունկցընէ, վերջը կըմաքրեն, վրան մէլան կուտան, ու կըտպեն: Հիմայ ասանկ իրեք տպարան կայ:

4. Հատ տեսակ բաներու վրայ շատ կածէթ-թաներ՝ նոր եղած լուրերու (խապարներու) գրեր կամ օրագրութիւններ կըտպվին, որոնց երևելիները ասոնք են. Սիւնի-Յայլու-նի վեննայի կածէթ-թայ, կամ օրագրութի, որ մինակ բանի օրերը կըտպվի. իրեք մասն ունի, առաջինը տէրութե ու ուրիշ թագաւորութիւններու մէջ եղած կառավարութեան բաները, նշանաւոր նոր լուրերը, երևելի մարդիկներուն մահը, ու ասոնց նման բաները կըգրէ: Արկրորդ մասը կայսեր ու մեծ դատաստաններուն հրովարտակները, պարպըված եկեղեցական քաղաքական ու զինւորական պաշտօններ ու ասանկ բաները կըպատմէ: Արրորդը կորսըված՝ գտնըված բաները, ծառայութե, ծառայ, աղախին, հոգեզաւակ փնտռողները, ծախու բաները, աճուրդները, ու ասանկ հարկաւոր բաները կիմացընէ:

5. Ասիւնի-Յայլու-նի Պեօպախի-Կո՝ Աւստրիական դիտակ, որ ամէն օր կըտպվի ու վերինին առաջին ու երկրորդ մասին պատմածները կըպատմէ: Ասոր մէջը աւելի հաստատուն ու ստոյգ բաներ են, և ուրիշ օրագրութիւններու պէս ամէն տեսակ անըստոյգ ու սուտ լուրերը չիդներ:

6. Ասիւնի-Յայլու-նի, ճամբորդ՝ որ ամէն օր կելայ

ասիկայ գրողը ճամորդ մը կրճենայ, ու քաղաքները տեսած աղէկ բաները գովելով, ու գէշ բաները վար դարնելով կրպատմէ:

7. Ասոնցմէ 'ի զատ տասնըհինգ հատ ուրիշ կածէթթաներ ալ կրտպվին, որ ուսումնական ու հոգևոր նոր բաները կրպատմեն: Աորս հատ ալ ուրիշ լեզուաւ կրտպվին, քի բօյէմերէն մաճառերէն, հոռմեռէն, ու սերվիաներէն:

8. Անուններու գիրքը (Շէմալի'յէօ) իրեք տեսակ են, ու ամէն տարի նորէն կրտպվին: Առաջինը կայսեր ցեղին, երևելի պաշտօնատէրներուն, ու մեծ իշխաններուն ունեցած պատիժները, պաշտօնները, անունները, մականունները, պատուանունները, ու բնակութիւնն կըգրէ: Արկորդը զինւորական պաշտօնատէրներու վրայ կըգրէ: Ու երրորդը վաճառականներու, խանութ ունեցողներու, ու արհեստաւորներու վրայ կըգրէ: Այս ուրիշ ասանկ գիրք մ'ալ եկեղեցականներու, որ ան ալ իրեք տարին մէյմը կրտպվի:

ԳՒՍԻՍ Լ:

Բարե-ագրի ու ճամբորդի սուրհանդակները:

1. Քաղաքը մասնաւոր տեղ մը կայ, որ բարևագիր կամ զանազան նամակներ խրկել ուղօ-

ղը հոն կըտանի, ու ուր որ դրած էնէ կըխրկեն: Ղրսէն եկածներն ալ հոն կուքան, ու հոնտեղը մասնաւոր ծառայներ կան, որ ամէն ծակը ծուկը գիտեն, անոնցմով քաղքին մէջը բաժնել կուտան:

Տէրութէ դուրս երթալու ողջունագրերու համար պէտք է, որ խրկողն ալ՝ ու որուն որ կըխրկըվին նէ ան ալ վճարէ, տէրութէ մէջ մնացողներու համար խրկողը բան չլվճարեր:

Մէկ պարզ ողջունագրի համար, որ մէկ մղունէ ինչվան վեց մղոն տեղէն եկած է՝ երկու արծաթ քռայձառ կըտրվի՝ ինչվան տասվերկու մղոն չորս քռայձառ, ինչվան տասներութր մղոն վեց քռայձառ, ինչվան երեսունուվեց մղոն ու անկէ աւելին ալ տասներչորս արծաթ քռայձառ կըվճարվի: Պարզ թուղթը երկուք ու կէս տրամ է, թէ որ աւելի կըլլայ նէ՝ վճարքն ալ աւելի կըլլայ:

2. Տեսակ մը կայսերական կառքեր կան, որ պղտիկ կապոցներ, ստակներ, ոսկի, արծաթ, մարգրիտ, ու սուղ բաներ կըտանին կըբերեն, ու կորսըվին նէ՝ տէրութիւնը վնասը կըվճարէ, անոր համար ասանկ բաներ խրկել ուզողը, պէտք է որ աս բանիս պաշտօնատարին թղթի կամ արկղի մէջ դրած բաց տանի, որ տեսնէ. ետքը կայսերական կնքով ու տիրոջը կնքովը կըկնքէ, ու տանողին ձեռքը գիր մը կուտայ, որ կորսըվի նէ անով կարենայ պահանջել:

Ես կառքերով ճամբորդ ալ կըտանին. ամէն

մէկ փօստային՝ որ երկու մղոն է, երեսունըվեց արծաթ քռայձառ կըվճարվի, ու ճամբորդը քսան-ւերկու հօսա բան ալ հետը կրնայ առնուլ, անկէ աւելի որ կըլայ նէ՝ պէտք է զատ վճարել: Ասի-կայ գիշեր ցորեկ կերթայ, ու կէս մէնզիլ է:

3. Տէրութիւնը հիմայ ուրիշ տեսակ կառք մըն ալ հանեց, որ ան ալ գիշեր ցորեկ կերթայ, ու օրը տասուերկու փօստա ճամբայ կառնու, որ քառսունը-ութը ժամ կընէ: Անոր համար վճարքը քիչ մը աւելի է, բայց վերինին եօթը օրւան ճամբան իրեք օրվան մէջ կերթայ, ու ոսկի արծաթ չհտանիր:

4. Ինչ որ մէկը ուզած ատենը երթալ՝ ուզած ատենը կենալ, ու մեծութիւն ծախել կուզէ նէ՝ իր կառքովը ու փօստայի ձիերով կերթայ, որ մէկըղ-մէկէ հասարակօրէն երկու երկու մղոն հեռու բո-լոր Աւրոպա ամէն ճամբաներուն վրայ կան: Առջի փօստային կամ իջլանին (մէնզիլհանէին) ձիերը վազ-ցընելով կըքաշեն ինչւան երկրորդը, հոն հասա-ծինպէս առջի ձիերը կըհանեն, ու նոր ձիեր կըլը-ծեն: Աւզած իջլանին մէջը ուզածին չափ կըկենայ, ու երթալ կուզենէ, անմիջապէս կըծեն կըքաշեն: Արկու ձիուն մէկ փօստի համար մէկ Ֆիօրին երե-սունըվեց արծաթ քռայձառ կըվճարի, ու ձի վա-րողին քսանըչորս արծաթ քռայձառ պարգև կը-տրուվի թէ որ կառքն ալ փօստային կամ իջլանին է նէ՝ քսանը չորս արծաթ քռայձառ ալ անոր հա-մար կըվճարվի:

ԳԼՈՒԽ ԼԸ:

Գահու՜ք գեպին, Գահալ ըսված ջրին, ու շոգիով
գացող նաւերուն նաւագնացոսիւնը:

1. Գանուբ գետը՝ Եւրոպային գետերուն
Թագաւորն է, որուն վրայէն Տօնաւէշինկէն ըսված
քաղքին առջին մէկ քայլով մէկ դիէն մէկալ դին
կանցնըվի, ու Օէմլէն քաղքին առջևը վրան երե-
սուն թնդանօթով նաւեր կը քալեն, Ըստրիայի
տէրութե՛ շատ մեծ օգուտ կընէ, ու Վեննային
մեծնալուն ու հարստնալուն պատճառն է: Ըս տէ-
րութեան գլխաւոր նաւագնացութիւր աս գետին
վրան է: Թէպէտ յառաջուց Թրեստ ու Տրիումֆ
ունէր, ու վերջէն Վէնէտիկ և ուրիշ նաւահան-
գիստներ ալ առաւ, բայց տէրութե՛ մէկ ծայրը ըւ-
լալով ասոր չափ մեծ օգուտ չեն կրնար ընել. ինչու
որ ասիկայ 140 մղոն երկայնութեամբ տէրութեան
մէջէն կանցնի, որուն երկու դին մէկզմէկու մօտ
անթիւ քաղաքներ, գիւղաքաղաքներ, ու գեղեր
կան, որ աս գետով ապրանքնին մէկզմէկու կըխըր-
կեն, ու վերի դին ու վարի դին եղած տէրութիւն-
ներուն հետ առուտուր կընեն: Ըսոնց մէջը գլխա-
ւորաբար Վեննա վաճառականներու քաղաք ըլլա-
լով ինչվան Գալաս աս գետով, ու անկէ ինչվան
Ստամպոլ սև ծովով ապրանքներ կըխրկէ:

Աս գետին վրայ շատ տեսակ մեծ ու պզտիկ նաւակներ կան : Մեծերը վերէն գալնինի, 1,500էն ինչվան 4,000 կշիռ բան կրբերեն, ու վեր երթալնինի 3,000էն ինչվան 800 կշիռ բան կըտանին, ու 100 կշիռը վեր քաշելու համար խոշոր ձի մը կըլըծեն, ու վերէն մէկ օրվան մէջ եկած տեղը հինկ օրվան մէջ ետ կերթան :

Մեծ նաւակներուն երկայնութիւնը քառասունէն ինչվան յիսունը հինգ կանգուն, ու լայնութիւնը վեց կանգունէն ինչւան տասը կանգուն կայ : Տակերնին տափակ է, ու վերէն գալնինի միշտ երկու հատ քովէ քով կըկապեն : Աննա ասանկ մեծ նաւեր տարին 7,000ի չափ կուզան, թող ան պզտիկները որ համրանքի չեն 'ի գար : Առուելու փայտեր, ցորեան, գարի, ու ինչ որ մարդկան ու կենդանիներուն ուտելու կամ խմելու կամ հագնելու ու շէնքի պէտք կրնայ ըլլալնէ՝ կրբերեն, ու անոնց տեղը հոս տեղի բաներէն կըլեցընեն կըտանին : Ամանապէս մէկ այնչափ մըն ալ սալեր կուզան, անոնք ալ շատ ասանկ բաներ ու քարեր կրբերեն, բայց անոնք ետ չեն դառնար, գերանները կըքակեն փատի տեղ կըծախեն, ու մարդիկը ետ կըդառնան, ու ասոնք մինակ վերէն կուզան : (Տէս Է եր. 64.)

3. Վանալը երեսը տասվերկու՝ յատակը եօթը կանգուն լայնութեամբ ու երկու կանգուն խորունկութեամբ շինած գետ մըն է : Աւրոպայի մէջ

վառելու փատը որ քան զոր պակսելով՝ անցած դա-
 րին վերջը Սեննա ալ սկսած է նեղութեան մէջ
 իյնալ : Սեննացիները սկսան վառելու նիւթ մը
 փնտրել , որ փայտին քիչ մը օգնութիւն ըլլայ :
 ‘Նայը շթաթ ու Եօտէնպուրկ սև ու դիւրաւ կտա-
 րելու տեսակ մը քարի հանքեր գտան , ու փորձե-
 ցին , որ ածուխի (քէօմիւրի պէս) կը վառվի կոր՝ ու
 շատ զորաւոր ու դիմացկուն կրակ կը ըլլայ կոր : Բայց
 ինչ օգուտ , որ առջի հանքը տասւիրէք ժամ ու
 երկրորդը տասնըեօթը ժամ Սեննայէն հեռու են ,
 որ սայլով (առապայով) բերելը շատ սուղ կընըս-
 տի : Ասոր ալ ճար մը փնտրելնիք են քանի մը քաղ-
 քըցիներ աս Գանալը մտմտացին , ու Վայսեր առա-
 ջարկեցին , ու իրենց առաջարկութիւնը ընդունելի
 եղաւ : 1795ին սկսան շինել , ու Սեննայէն ինչվան
 ‘Նայը շթաթ շինեցին : Աս ջրին վերի գլուխը՝ Սեն-
 նա նաւակները պարպելու տեղէն հարիւր քսա-
 նըչորս կանգուն բարձր է , բայց ջրին ընթացքը
 անանկ շիտակ ձգած են , որ քովէն նայօղը չիմա-
 նար՝ թէ որ կողմը կը վազէ կոր : Անոր համար ալ
 յիսուններկու տեղ մէկէն ՚ի մէկ երկու կանգուն
 վար ինջեցուցած են , ու առջևնին նաւակի երկայ-
 նութեամբ հեռուն դռներ շինած են , վերէն նա-
 ւակ մը եկած ատենը դուռը կը գոցեն , ջուրը կը
 ընցվի վերինին կը հաւասարի , նաւակը ժողված ջրին
 վրայ կը բերեն , ու դուռը քիչ մը վեր վերցընելով
 ջուրը տակէն կը պարպըվի՝ վարինին կը հաւասարի

ու դուռը կը բանան՝ նաւակը դուրս թող կուտան :
 Թէ որ վարէն նաւակ մը կուգայ նէ, նաւակը ներս
 կանոնն, ու դուռը կը գոցեն, ջուրը վերի ջրին կը-
 հաւասարի, ու յառաջ կը քաշեն : Նաւակները
 մասնաւոր ձեւով շինած են, որ երկուքուկէս կան-
 դուն լայն՝ մէկ կանգուն իրեք քառորդ խորունկ՝
 ու քսանըեօթը կանգուն երկայն են . հինգ հարիւր
 կշիռ բան կը բեռնաւորեն, ու մէկ ձի կը քաշէ : Ըս
 Վանաւորը հանքային ածուխ, վառելու փայտ, ու
 ամէն տեսակ ապրուստի հարկաւոր եղած բաներ
 կը բերեն մէկ տարւան մէջը 29,473 քլաֆթէն վա-
 ուելու փայտ, 83,250 կշիռ հանքային ածուխ
 4,597,100 կղմինտը (քիրէմիտ), 15586 կշիռ աղ,
 ու 8,546 կշիռ ուրիշ տեսակ բաներ բերած են :

Պոխ անունով սեղանաւորին ընկերութիւնը
 1822ին վրան առած էր, որ Լյօտէնպուռկէն ինչւան
 Պիումէ ըսւած նաւահանգիստը աս գանալը շինէ եր-
 կընցընէ : Ըսիկայ ալ մէյմը գլուխ կելլայ նէ, Վն-
 նա ծովի հետ ալ հաղորդակցութի կունենայ, ու ալ
 աւելի կը պայծառանայ :

4. Ըս դարուս մէջը շոգիով (պուղույով)
 նաւելու եղանակ մը գըտան, որն որ քանի մը ան-
 ձինք 1818էն սկսած Վանուք գետին վրայ ալ
 փորձեցին, ու ըստ մասին յաջողեցաւ : Նաւուն
 մէջը մեծ կրակարան (օճախ) մը կայ, ուր հանքային
 ածուխով (քէօմիւրով) չափէ դուրս սաստիկ կրակ
 կը վառեն, կրակին վրայ դրած է ջրով լեցուն մեծ

կաթսայ (խազան) մը տակը լայն, ու քանի որ վեր բերանը կերթայ նէ նեղցաց ջուրը կրակին սաստկութե կեփի (խայնամիշ) կըլլայ, ու անբաւ շոգի կըհանէ: Կաթսային բերնին վրան անիւ (չարխ) մը կայ, շոգիները կերթան ան անիւը կը դարձնեն անիւին մէջէն փայտ մը անցած է նաւին լայնքին կէօրէ, որուն ճօթերը նաւէն դուրս են, ու ամէն մէկ ճօթերը մէյմէկ մեծ անիւ կայ. անիւներուն բոլորտիքը երկրթէ կամ երկաթապատ տախտակներ դրած են թիու (.քիւրէկի) նման. մէջ տեղի անիւը դարձած ատենը, ան երկու անիւներն ալ կըդառնան ու ան երկրթէ տախտակները թիու պէս ջուրը ետև կըհրեն, և ասանկով նաւը թէ ջրին ընթացքին կէօրէ՝ և թէ ջուրին ընթացքին դէմ կըքալէ:

ՅԱՒԵԼ ՈՒՄՆԻ

Ստորագրութիւն երևելի տեղեաց ինչ շրջակայից
 Վեննայի :

Լ.

Շէօնդուստր :

Լուր մեծ պարտէզ ու պալատ մըն է, քաղքէն կէս ժամ հեռու, ու յատուկ կայսեր ամառվան գեղադնացութե կամ զբօսանաց տեղն է : Պարտէզին մէջը առաջին Լէօբօլտոս կայսրը 1696ին պղտիկ պալատ մը շինած է : Սարիամ (Սերեզիա կայսրուհին տունը մեծցուցած, չորս դատիկոն (խաթ) բարձր կայսեր արժանի պալատ մը շինած է, ու պարտէզն ալ հիմակվան ձևը բերած է : Իր ընկերը Ֆրանչիսկոս կայսրը ազնիւ տնկոց պարտէզը տնկել տրված է : Երկրորդ Յովսէփ կայսրը առ տնկոց պարտէզը շատ հարստցուցած կամ մեծցուցած է, իսկ հիմակվան կայսրը ալ աւելի :

Իսկ շէնքին կամ տեղւոյն մէջը մտնելու համար երկրթէ վանդակ (փարմախլա) գուռ մը կայ որուն երկու դին սիւներուն վրայ երկու հատ աղվոր բուրգեր կան կռանիթ քարէ, ու անոնց վրայ

երկու ոսկեզօծ արծիւ կեցած են : Վրան քովը ներսի դին յիսունի չափ ղինւորներ կըսպասեն : Վրան առջևը մեծ հրապարակ մը կայ, որուն երկու դին արձաններով՝ զարդարած երկու մեծ աւազաններ կամ շատրուաններ կան : Հրապարակին մէկալ ծայրը կայսերական պալատն է, որուն երկու ծայրերէն սպասաւորներու բնակութե՛հ համար երկու շէնքեր կըսկսին, բոլոր հրապարակը ինչուկ մեծ փարմախլըխ դուռը կըպատեն : Պալատին վրայ մէկիկ մէկիկ գրելը շատ երկայն կերթայ, այսչափ միայն ըսենք որ թէ շէնքին ու թէ մէջի զարդերուն գեղեցկութե՛ր դիէն կայսեր արժանի տեղ մըն է. ու թէպէտ քաղքի կայսերական պալատին չափ մեծ չէ, բայց անկէ շատ փառաւոր է : Այսպէրը հոն չեղած ատենը պահապանները պալատը տեսնել ուզողները կըպտտցընեն, ու ամէն բանը կըցըցընեն :

Պալատին տակէն կամարներու մէջէն մեծ պարտէզը կըմտնըվի, որ պալատին իրեք դին կըպատէ : Ա՛ջ ու ձախ դիերը մասնաւոր ծաղկի, պտղոց, լեմոնի, ու ասոնց նման ազնիւ տունկերու ու պտղատու ծառերու պարտէզներն են, որոնք միայն կայսեր տանը համար կըպահպակին : Առջևի մեծ զբօսանաց պարտէզը, որուն շրջանակը աղէկ քալելով մէկ ժամէն աւելի կըքշէ, ժողովրդեան համար է : Մէջ տեղը պալատին լայնութեանը կէօրէ երկայն դաշտ մը կայ, որ ծաղիկներով, կա-

նաչներով, լայն ճամբաներով, ու աթոռներով
 զարդարած է: Լըրկու դին ծառերուն մէջը շարած
 երեսուն հատ աղվոր վարպետական փորվածքով
 մէրմէրէ խոշոր արձաններ կան: Ըս դաշտին ան-
 դիի ծայրը պալատին դիմացը մեծ աւազան մը կայ
 մէջը երկու շատրուանով ու վրան մէրմէրէ արձան-
 ներով, որուն մէջ գոյնզգոյն աղվոր ձուկեր կան,
 մէկը մէկալը առջևնին հաց նետելով այնչափ ըն-
 տանեցած են, մինչև որ դին մարդու ձայն լսելու
 ըլլան, հոն կրժողվին ջրին երեսին մօտ կրսպասեն:
 Լըրկու դիերը ու դիմացը շատրուաններով աւա-
 ղաններ, ծաղիկներով ու կանաչներով զարդարած
 դաշտեր, փասիան պահելու տեղ մը, լաբիւրըն-
 թոս մը, ու արձաններով ու գեղեցիկ դիրքերով
 ձգած լայն ու մաքուր ճամբաներ կան: Ըսոնց խո-
 տերը մաքրելու համար երեսունէն աւելի ծառայ-
 ներ կան, որ մէկ օր մէկ ճամբուն՝ մէկալ օր մէկալ
 ճամբուն խոտերը կըմաքրեն: Մեծ ճամբաները
 բոլոր որը կամարի ձևով՝ որը շիտակ պատի պէս
 կտրած ծառերով աղվոր շուք եղած են: Պալա-
 տին դիմացը բարձր բլուրի մը վրայ 125 կանգուն
 երկայնութիւն, 25 կանգուն բարձրութեամբ ու պա-
 տերազմի յաղթանակներով զարդարած փառաւոր
 քէօշք մը կայ, որուն վրայ պղնձով գոցած է: Պա-
 լատին դիմացը ձախ գին լերան մը քովը լճի պէս
 մեծ աւազան մը կայ, որուն քովը փլիկած պալատ
 մը շինած են, որ տեսնօղը կըկարծէ թէ ատենօք

սքանչելի պալատ մըն է եղեր, ու արըվեր է: Ասկէ քիչ մը հետու քարայրի (քարէ մաղարայի) պէս կամար մը շինած են, վրան բարձր պատուանդանի (կամ պասամախի) վրայ չորս հատ շինծու կրիայի (Թօսպաղըի) կռնակը բարձր ու աղվոր բուրգ մը տնկած, Արգիպտոսի բուրգերուն մէկուն նման, որ հիմայ Հում է: Ասոր վարի դին գմբեթի ձևով քարէ սենեակ մը կայ մէջը մէրմէր քարէ աւազանով մը. աւազանին վերի դին ջրի չածուհին նստած թեկին տակը սափոր (տէստի) մը բռնած, աս սափորին բերնէն աւազանին մէջը մաքուր ու պայծառ ջուր կըվազէ: Աս պարտեզը ու պալատը իր անունը աս աղբուրէն կաննէ. ինչու որ (էօնպուուն՝ գեղեցիկ աղբիւր ըսել է: Աս ջուրը շատ առողջարար ու թեթեւ է, Ալենայի մօտերը իր նմանը քիչ կը դըտնըվի, անոր համար կայսրը ու իր ընտանիքը ասկէ կըխմեն: Կայսրը ուր որ երթայ՝ իրեն աս ջուրէն բերել կուտայ:

Պալատին աջ դին պարտեզին մէկալ ծայրը երկրթէ վանդակներով գոցած ու մէկգմէկէ պատերով բաժնած վայրենի կենդանիներու տեղ կայ, որուն մէջը ամէն մէկ կենդանիներուն ու թռչուններուն համար զատ զատ տեղեր շինված է, ու մէջերնին Ալենայ չիգտնըվող զանազան տեսակ կենդանիներ կան. ինչպէս, փիղ, ընձուղտ, տէվէխուշի, ինձ (զուփլան), արջ, կապիկներ ու ուրիշ ասոնց նման կենդանիներ:

Ասոր վարի դին դեղի պէտք եղած կամ ազնիւ տունկերուն պարտէզը կայ, որուն մէջը ան խտերէն կամ ծառերէն 'ի զատ, որոնց կամ արմատնին, կամ տերևնին, կամ ծաղիկնին ու կամ պտուղնին դեղ կըլլան, աշխրբին չորս դիէն ալ ազնիւ ծառեր, զարմանալի բնութեամբ խոտեր, ու սքանչելի ծաղիկներ ալ կան, ինչպէս, վանիլիայի, խահվէի, պիպերի, խարէմֆիլի, ու ասոնց նման օտար տեղերու ծառերը: Ա՛հնային օդը աս տեսակ տունկերուն համար շատ ցուրտ ըլլալուն՝ տասնըչորս հատ իրարմէ մեծ ձմեռօցներ շինած են՝ ապակիով գոցած, ասոնց մէջը շատ բան կրակի օգնութեամբ կըպահեն: Հոս տեղաց ասանկ տունկերուն վրայ զանազան հատոր գրքեր շինած տպած են քանի մը բնազնին հայրենասէր մարդիկ: Ա՛հնա գրեթէ օտարական մը չիգար, որ աս Շէօն պուունը չիտեսած երթայ: Միշտ բաց է, բաց 'ի անձրևոտ օրերէն:

Բ.

Ա՛հնային պուունը:

Այստեղական պղտիկ աւան մըն է, Ա՛հնայէն երկուք ու կէս ժամ հեռու, բայց հոս բերող թագաւորական ճամբուն երկու դին մէկզմէկու մօտ կարգով խոշոր ծառեր տնկած ըլլալով, ան երկայն

Ճամբան շուք ու զուարճալի եղած է : Արկու պա-
 լատ կայ հոս, հին ու նոր, հինը տասնըչորսերորդ
 դարուն շինված է, շատ պզտիկ ու անշուք է . նորն
 ալ այնչափ փառաւոր չէ, բայց մաքուր ու սիրուն
 է, ունի պզտիկ թէատրոն մը ու ձիւնթացքի կամ
 ձի հեծնել սորվելու տեղ : Ասոր պարտեզը շիտակ
 դաշտային է, իր բոլորտիքը պտըտելու համար եր-
 կու ժամ պէտք է : Մէջը չինուամաչինի տներ, կա-
 մուրջներ . բնական ու բնականի նմանացուցած գե-
 տեր, լիճեր, ձկնարաններ, ծաղկնոցներ, աղվոր
 ծառնոցներ, մարգեր (չայիր չիմէն) խոշոր տերև
 ունեցող ծառերով շուք եղած ճամբաներ ու պէս-
 պէս զբօսանքի տեղեր կան : Չ քերուն մէջը շիտակ
 կղզի մը շինած են, որուն մէկ դիէն նաւակով ու
 մէկալ դիէն կամուրջով կանցնելի . ասոր վրայ
 կայսրը բերդ մը շինել տրված է, որուն պատու-
 հանները, դռները, ու ամէն շարժական ու անշարժ
 բաները մէյմէկ հին շէնքերէն ժողվան են, որը 300,
 որը 500, ու որը ալ աւելի տարւան են : Մէրմէր
 քարերով շինած մատուռ մը կայ, որ կայսրը իրեք
 օրւան հեռու տեղէ մը բերել տրված է, ու 800
 տարւան շէնք է : Աերդին վրայ՝ հրացանը նոր գըտ-
 նրված ատենները շինված հրացանները թնդանօ-
 թի ծակերը շարած են : Մէջը հին ատենւան բան-
 տեր ու դատաստանի տեղեր կամ տիվաններ շինած
 են : Արի սենեակները շատ հին զէնքեր, բռնա-
 ւորներու արձաններ, հին ապեններու զարդեր ու

սուղ բաներ շարած են : Արջապէս ամէն բանը անանկ յարմար շինված ու կարգաւորված է որ տեսնողը կը կարծէ թէ ութը ինը հազար տարւան բերդ կամ շէնք մըն է :

Ասոր երևելի տեսնելու արժանի բաներուն մէջը ժամացոյց մը կայ մեծութիւնը մէկ քառակուսի կանգունի չափ . աս ժամացոյցը հասարակ ժամերը ցըցընելէն 'ի զատ , ուրիշ լարվածք մըն ալ ունի , որն որ լարված ատենը սքանչելի տեսարան մը կը ցըցնէ : Առջևը պղտի վանդակ (պարմախլըխ) դուռ ունի , մէջը երկու դին կամարներ կան . լարվածին պէս վանդակը կը բացվի , կամարներուն մէջէն ամէն մէկ դիէն վեց վեց հատ ձիաւոր զինաւորներ կելեն , ու կըսկսին սրերով իրարու հետ կռուիլ , մէկը մէկալին կը զարնէ մեռցուցածի պէս ձիէն վար կը ձգէ . ուրիշ մի ալ իր դիմացինին շափղան իր սրին վըայ կանցընէ : Ատքը աջ դիէն ելլողները ձախ դին կերթան , ու ձախ դիէն ելլողները աջ դին կերթան , մեռելը գետինը կը մնայ . բայց իր ձին մէկալնոնց հետ մէյ տեղ ներս կերթայ : Ատքը արապ մը դուրս կելէ , ան մեռելը կը շալկէ ներս կը տանի . ասանկով հանդէսը կը վըննայ : Օրը հազար հեղ աս մասնաւոր լարվածքով լարես աս ժամացոյցը , հազար հեղ ալ նոյն տեսարանը կը լայ :

Գ.

Տ օ ւ ն ա յ ա ի ւ :

Ա ճ ն ն ա յ է ն մ է կ ու կ է ս ժ ա մ հ Յ ո ու դ է պ 'ի արևմուտքի դին աղվոր պարտեզ մըն է : Իր մէջի պալատը ու կենդանի պահելու տեղը Լասի երևելի սպարապետը շինել տրված է, ասոր մեռնելէն ետքը քովի Ասյվալտէք ըսված գեղովը մէյտեղ Րչւ վաճօցէնպէռկ իշխանը ժառանգեց : Պալատը բլրակի մը վրայ շինած է, չորս դիաց զանազան ծաղկըններով, որթերով, ու աղնիւ ծառերով զարդարած : Մէջի սրահները մեծ ու փառաւոր են, իր զարդերուն մէջը երևելի կայսերական տանը անձանց, ու պէսպէս բնական բաներու փորած ու քաշած պատկերներ կան : Ըս պալատը ու իր դիտանոցը աղէկ ու զուարճալի տեսք ունի դէպ 'ի Ա ճ ն ն ա յ ի ն վրայ : Պարտէզը զանազան հասարակ ծաղկըններէն ու թուփերէն 'ի զատ ունի շատ դրսէ եկած աղնիւ տունկեր, ու քանի մը քէօշքեր չինուամաչինի ձևով : Ութանկիւնի բարձր քէօշք մը կայ, որ պարտէզին ամէն դին աղէկ տեսք ունի : Մէջ տեղը պզտիկ լիճ մը կայ մէջը չինուամաչինի կարմիր ու ոսկեգոյն ձկերով, ու քանի մը աղվոր ջրի կենդանիներով կամ հաւերով : Կենդանիներուն տեղը կան աղվոր փաշիաններ, որոնք հոս տեղաց երևելի տեսնելու բաներն են : կան նաև ուրիշ քանի մը տեսակ աղվոր

Հաւեր ալ : (Թուփերու մէջ վերը յիշված Լասի զօրապետին ու իր եղբօրը տղուն Պոօլն զօրապետին գերեզմանները կան՝ պզտի մատուան նման տեղւոյ մը մէջ, որուն պատերուն վրայ աս երկու անուանի զօրապետներուն վարքը համառօտ գրված է : Ըս պարտէզը զբօսանքի համար շատ մարդ կերթան, մանաւանդ կիրակի ու տօն օրերը :

Դ.

Վարդապետնայպոսակ :

Ըս քաղաքը Վեննայէն երկու ժամ հեռու Ղանուր գետին արևելեան դին աղվոր դիրքով շինված է : Բուն քաղաքը երկու կրթածնը վի, վէրի, ու Վարի, վերինին մէջն է () գոտիներան կանոնիկոսաց վանքը կամ կանոնիկոսարանը, ու քաղքին ծերակոյտը կամ մեծերուն բնակութիւնը, և այլն, իսկ վարինին մէջը են քաղքըցիք ու հասարակ ժողովուրդը, որ և ունին իրենց զատ ժողովրդապետական ժամ մը յանուն սրբոյն Սարտինոսի : Վերի ու վարի քաղաքն ալ մէկ ատենակալի ու կառավարութե տակն է : Վարդապին չորս դին բերրի այգիներ կան որոնց գինին շատ ազնիւ ու ընտիր է : Ըտեն ատեն Ըւսարիայի արհիւրութեքը ու կայսրները հոս տեղաց քաղաքացւոց հաւատարմութեքը ու արդեանցը համար՝ իրենց քաղքին շատ արտօնու-

Թիւներ ու ազատութիւններ տրւին . անանկ որ առաջ սկսած ատենը գեղ մը կամ պղտիկ աւան մը ըլլալով կամաց կամաց քաղքերներու կարգ մտաւ : Կրակէն , Ժանտամահէն ու ասոնց նման արկածներէն երբեմն երբեմն շատ վնասներ քաշած է քաղաքը , մանաւանդ երկու հեղ տաճկի պատերազմներէն , որոնք հեղ մը վարի քաղաքը բոլոր այրեցին , վերի քաղքին վրայ ալ ջանացին տիրել , ըսյց բնակիչները զանիկա աղէկ պաշտպանեցին Թող չհտրվին : Հեղ մ' ալ լուտերական հերետիկոսները վարի քաղաքը բոլորովին այրեցին , վերի քաղքին ալ շատ վնաս տրվին :

Վլոսդէոնայպուռկ քաղաքը ինչպէս որ իր մասնաւոր անունը վերը յիշված երևելի վանքէն կամ կանոնիկոսարանէն առաւ , նոյնպէս իր բոլոր Աւստրիայի մէջ աւելի հռչակաւոր ըլլալն ալ անկից եղաւ : Աս կանոնիկոսարանին հիմնադիրը եղաւ սուրբ Վէօբոլտոս Աւստրիայի արհիդուքսը . շէնքը սկսաւ յամի տեառն 1114ին , իր եկեղեցւոյն նաւակատիքը եղաւ 1124ին : Սուրբ Վէօբոլտոս շէնքը ըմբընելէն ետքը , շատ պարզէնք ալ տրվաւ անոր , ու շատ հաստատուն մուտքեր ալ կապեց : Սանքն ալ ու եկեղեցին ալ , որ սուրբ Աւտուածածնայ ծննդեանը նուիրած է , տասնըվինը տարի մնաց աշխարհական կանոնիկոս քահանայներուն ձեռքը , որոնց համար շինել տրվաւ անիկա սուրբ Վէօբոլտոս : Ետքը ասոնք մեռնելով կամ

ուրիշ տեղ երթալով, նոյն սրբ 1133ին իրեք երկեկի եպիսկոպոսներու խորհրդովը, ու երկրորդ Իննուվեցենտիոս փափին ու երկրորդ Ֆէտէրիկոս կայսեր հրամանովը կանոնիկոսարանը իր ժամովը ու եկամուտքներովը մէյտեղ սուրբ () գոստինոսի կարգին կանոնիկոսներուն տրվաւ: Ինքը մեռնելէն ետքը հոն թաղվեցաւ, ու երբոր իր յայտնի սրբութեանը համար ու թերորդ Իննուվեցենտիոս փափը զինքը սուրբերուն կարգը դասեց նէ, մարմինը գերեզմանէն հանեցին, ու վայելուչ զարդերով զարդարած ժամու մէջ իրեն յարմար տեղ մը դրին: Ըմէն տարի նոյեմբերի 15ին մեծ հանդէսով իր տօնը կրկատարվի, սովորաբար կայսրն ալ իր արքունեացը հետ ամէն տարի կերթար աս հանդէսին:

Կանոնիկոսարանը իր շինութենէն քանի մը տարի ետքը մեծ կրակէ մը գրեթէ բոլորովին այրեցաւ, բայց բարերաւները նորէն շինել տրվին, թէպէտ առաջինն պէս շքեղ չէ: Մեջէն շատ երկեկի մարդիկներ ելան, շատ երկեկի ընտիր առաջնորդներ ունեցան, որոնք ատեն ատեն զանիկա շատ զարդարեցին ու պայծառացուցին: 1730ին ան ատենւան առջնորդը վեցերորդ Կառուոս կայսեր հաւանութիւնը սկսաւ կանոնիկոսարանը նորէն սքանչելի ձևով ու մեծութեամբ շինել. բայց ատենին պարագայները անանկ բերին որ սկսած նոր շէնքին հաղիւ մէկ քառորդը լմնցաւ, ու ինչուկ հիմակ ալ անանկ անկատար մնաց. բայց ան մէկ կտորն ալ

տեսնողը՝ կիմանայ թէ ինչ սքանչելի շէնք պիտի ըլլայ եղեր :

Ըս Վլոսդէոնայպուռկին վարի քաղքին մէջն է մեր Մխիթարեան միաբանութեան նոր ստացած վանքը, որուն վրայ վերը (Եր. 120) խոստացանք հոս գրելու : Ըս վանքը տասվիրեքերորդ դարուն մէջը կար սբ () գոստինոսի կարգին կանոնիկոսուհի կուսանաց ձեռքը, ետքը ասոնք վերջանալով կամ լմննալով, տասնըհինգերորդ դարուն մէջերը սբ Յովհաննէս Վափիսթրանին (Եր. 89.) ձեռօքը ու աշխատութիւն վանքը Ֆռանչիսկեան կրօնաւորներուն ձեռքը անցաւ, ու Ըստրիայի մէջ իրենց առջի վանքը եղաւ : Ըսոնց ատենը վանքը իրեք հեղ գրեթէ բոլորովին նորէն շինվեցաւ, կրակի ու պատերազմական փնասներու պատճառովը : Մինչուկ 1784ը վանքը իրենց ձեռքը մնաց, անկից ետքը երկրորդ Յովսէփ կայսրը զիրենք անկից հանեց, ու Ըստրիայի մէջ ըլլող ուրիշ Ֆռանչիսկեաններու վանքերը բաժնեց : Վանքը մնաց աշխարականներու ձեռքը, որոնք անիկա զանազան բաներու գործածեցին, կամաց կամաց սկսաւ վանքին մեծ մասը փլչել, իսկ ժամը՝ որ ինը խորան ունէր՝ բոլորովին փլաւ վերջացաւ : Ինչուկ 1828 մնաց վանքը աս վիճակի մէջ. 1828ին աստուծոյ յաջողելովը մեր միաբանութիւնը աժան գնով մը ստացաւ անիկա, ու սկսաւ նորէն շինել, որովհետեւ վանքին միայն երկու գլխաւոր պատերէն ՚ի զատ

УЧЕБН. ЗАПИСКИ

դրեթէ ալ հաստատուն բան մը չէր մնացած : Հիմայ ստորագրենք աս վանքը նոր շինված ձևովը :

Աս վանքին երկրին մեծութիւնը 17,000 քառակուսի կանգուն է, ու չորս դին պարտէզ է պատու շրջապատած . իսկ վանքը պարտէզին մէջ տեղն է : Վանքին ձևը քառակուսի է, ամուր հիման վրէրերդի պէս մեծամեծ քարերով հաստատուն շինված : Առաջին ճակատը ուր որ եկեղեցին ալ է, դէպ 'ի հարաւ կընայի, որուն պատկերը հոս զատ քաշված կըտեսնելի : Արևորդ ճակատը դէպ 'ի արևմուտք կընայի : Արևորդ ճակատը դէպ 'ի հիւսիս ու դունա գետին վրայ կընայի : Իսկ չորրորդ ճակատը դէպ 'ի արևելք շտկրված է : Թէ որ մէկը դունային դիէն բարձր տեղաց մը վանքին նայելու ըլլայ, գլխաւորաբար հիւսիսային ու արևելեան ճակատը կըտեսնէ, ինչպէս որ երկրորդ պատկերը կըցըցընէ : Հարաւային ճակատին մէջ տեղը նորէն շինվեցաւ պզտի եկեղեցի մը 10 կանգուն լայնութեամբ, ու 15 կանգուն երկայնութեամբ : Ձեղունը կամարաձև է, ու մէջ տեղը պատուհաններով զարդարած կաթուղիկէ մը ունի : Թէ դրսէն և թէ ներսէն սիւներով, ու քարէ բարակ փորված սեան գլուխներով զարդարած է : Արկու ալ զանգակատուն ունի ու մէջ տեղը սբ յակովբայ արձանը, ինչպէս պատկերին մէջ կերևնայ : Իրէք խորան ունի գեղեցիկ պատկերներով :

Անմիջապէս եկեղեցւոյ քով արևելեան դին

կիյնայ աւանդատունը, իսկ եկեղեցւոյն արեւմտեան կողմը գրքատունը: Արեւմտեան ճակատին երկրորդ դատիկոնը (խաթը) զատված է վարժարանի համար, և ունի 11 սենեակ, մեծ դասատուն մը, ու ժամին վրի աղօթարան: Հիւսիսային ճակատին գետնի դրստիկոնը կայ մեծ կամարաշէն ու քարայտակ սեղանատունը, իսկ երկրորդ դատիկոնը կայ արքայաբանը, հիւրանոցը, ու ուրիշ քահանայից սենեակները: Արեւելեան դին ալ զատված է ուսանողաց համար, ուր մեծ ննջարան մը կայ, դասատուն մը, ժամին վրի աղօթարան մը, ու քանի մը սենեակներ: Ահրջապէս ամէն տեսակ յարմարութիւր ու հանգստութիւր ունի մէջը 40 հոգի հանգիստ բնակելու: Հիւսիսային դին, որ գետին վրայ կընայի շատ աղվոր տեսք ունենալուն համար վրան դատիկոն մի ալ շինվեցաւ. հոս երկու անկիւնը երկու մեծ սենեակներ կան, որոնք գետին վրի երկթէ շահնիշերներ ունին. իսկ մէջ տեղը հանդիսարան մը կայ, որուն երկայնութիւնը 24 կանգուն, ու լայնքը 8 կանգուն է:

Պիրքը շատ սրտաբաց է, առջևէն անմիջապէս դուռնա գետը կանցնի, ու պզտի բլուրի վրայ բլալուն, հիչ մէկ դիէն արգելք չունի, չորս դին կըտեսնէ: Պարտեզէն կամ առաջին դատիկոնէն մինչև 12 սահաթ հեռու տեղեր կերկնան, ինչպէս է փրէսպուրկ ունկարիայի քաղաքը: Ամէն դին այգենոց է, որոնք գարնան ատենը շատ զուարճալի են:

Stadtbild

Stadtbild

Անբին արևելեան ու հարաւային ճակատին առջևը ծաղկնոց է. արևմտեան ճակատին առջևը կանանչեղէններու ու պտղատու ծառերու պարտէզ է: Իսկ հիւսիսային ճակատին առջևը աստիճաններ (սէթէր) կան մինչև դունա գետը: Անբին հիմը դունայէն 37 կանգուն բարձր է. և որպէս զի ամենեւին կայծակէն վախ չունենայ, (ինչու որ հասարակօրէն բարձր տեղերը կայծակէ կրմնասին) բարձր երկթէ գաւազաններ կան տանեացը վրայ, որոնց ճօթը այնպիսի մետաղ մը կայ, որ կայծակը իրեն կը քաշէ, ու տունը անվնաս կը մնայ:

() Դն ալ շատ առողջարար է. անոր համար Ֆրանչիսկանները, որ ակնդրիայի մէջ շատ վանքեր ունէին, իրենց հիւանդանոցը հօր շինել տրվեր էին, ու իրենց գլխաւոր ժողովելու տեղը հոս սահմանած էին:

Ե:

Պ ա գ է ն :

Աննայէն հինգ սահաթ հեռու քաղաք մի է. որուն գետնէն բղխած տաք ջուրերը շատ անուանի են բոլոր գերմանիայի մէջ. ուսկից կանոնու իր անունն ալ. ինչու որ պատէն բաղնիք կը թարգմանվի: Աս պղտի քաղաքս ունի 412 տուն,

ու 3,400 բուն տեղացի բնակիչ, իսկ ամառը շրջակայ տեղվանքներէն անթիւ հիւանդոտ մարդիկ կը ժողովին, ան տեղաց բաղնիքները լըվացվելու համար, որոնցմէ շատերը կ'ուողջանան:

Աս ջուրերը զանազան տեղերէն կը բղխեն, բայց գլխաւորը Քալվարիէն ուրի ըսված լեռան տակէն կը բղխէ մարդու թևի հաստութեամբ, ու ջուրին տաքութիւնը 17 աստիճանէն, մինչև 28 աստիճան կը հասնի: Աս ջուրը ունի աւելի ծծմբի, աղի, երկաթի, ու ուրիշ հանգերու մասունքներ, ու զօրութի ունի մարդուն հորթը նորոգել, ծածտիքը բանալ, ու փափկացընել. ջիղերը ուժովըցընել, արեան շարժումը դիւրացընել, ու վնասակար հիւթերը ցնդել: Անոր համար աղէկ է անոնց, որոնք որ անդամներու ցաւ (մէճա) ունին. կամ որոնք որ շատ արիւն ունին, և կամ շատ տկար են:

Աս քաղաքս յառաջ շատ անշուք էր, մինչև զբօսանքի համար հասարակաց պարտէզ մը չունէր, բայց հիմա որովհետև երևելի գեղադնացութեան տեղ եղաւ, ու կայսրը, նաև երևելի իշխաններ, թէ աս տէրութի, և թէ օտար երկիրներէն կուգան, անոր համար շատ գեղեցիկ ու փառաւոր շէնքեր ու պարտէզներ շինվեցան:

Յ Ա Ն Կ

ՀԵՐԿԵՒՈՐ ԳԻՏԵԼՆԵՆՑ

Այսուս Կայսերական	123
Այսուսայտի	128
Այսուսայտի աստիճանային դասակարգ	9
Այսուսայտի	65
Այսուսայտի	152 . 160
Այսուսայտի - Այսուս	220
Այսուսայտի - Այսուս	220
Այսուսայտի ժամանակ	100
Այսուսայտի խոսքի կարգը	154
Այսուսայտի աստիճանային ժամանակ	122
Այսուսայտի ծանուցանանքի ժամանակ	107
Այսուսայտի պաշտոնական-լեռնային ժամանակ	113
Այսուսայտի կայսերական	135
Այսուսայտի-լեռնային պաշտոն	137
Այսուսայտի	103
Այսուսայտի պաշտոնական Այսուսայտի	168
Այսուսայտի պաշտոնական աստիճանային	181
Այսուսայտի ինչպե՞սով պաշտոն	126
Այսուսայտի	228
Այսուսայտի աստիճանային	182
Այսուսայտի	151
Այսուսայտի	241
Այսուսայտի Այսուսայտի-լեռնային	226
Այսուսայտի-լեռնային պաշտոնական	122

Բնութիւնէն շահանաները	121
Բնափէջք Սէննայի	231
Բօլըլէէնիէնիշէ ինշլէլէնուլ	124 . 177
Գանալ	245
Գանճ հայաւրախան	85
Գարծարանները	143
Գարշարան հայաւր	184
Գարշարան հայաւրախան	183
Գարշարան հարողոս իշլանիէն	186
Գարշարան անաւարանիէն	185
Գարշարան Սիւլէրան	186
Գասարան արջիներու	179
Գիտանոց աստղաբանշիւնուլ	174
Գանուլէ գէոր	64 . 244
Գիւան գարանի	136
Գիւան արարի ու հայաւրախան	136
Գարշարան արիւլէան ընդունւրու	181
Գարշարան խոլւրու ու հանշւրու	158
Եիւղէնիւր	86
Եղբայրուլիւն Տուլէ	163
Եղնաթէլէ լէրէղնայի հարգը	134
Եղնաթէլէան հոսանայ ժամը	108
Երաշարուլէան ընիւրուլիւն	200
Երիլէ լագի հարգը	134
Երիւրագործուլէան ընիւրուլիւն	175
Ե՛լ Երրորդուլէան ժամը	121
Ե՛լ Երրորդուլէան ուրիշ ժամ իր	122
Եգիլէնու իշլանը	123
Եօլէֆուլայ	75
Եօլէֆուլէրարիէ համ ճիւղիլիւն . 32 . 124 .	176

Եօֆնէ աստուածներուն ժամը	•	•	•	121
Օննարան հայաերանիան	•	•	•	205
Օննարան աստուածիան	•	•	•	206
Լճիքի սի ժամը	•	•	•	111
Լճիքի հասնել շինանին Լանգարանը	•	•	•	199
Լճիքի հասնել շինանին Լանգարանը	•	•	•	240
Թանգարան պլեկերոն	•	•	•	198
Թանգարան ինդանին Լանգարանը	•	•	•	189
Թանգարան հանգերոն	•	•	•	187
Թանգարան հին աստիներոն	•	•	•	192
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	199
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	196
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	189
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	170
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	172
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	111
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	101
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	222
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	105
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	28. 180
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	19
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	129. 130
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	203
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	161
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	220
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	19. 26
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	202
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	99
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	31
Թանգարան աստիներոն	•	•	•	121

Լատինացի	253
Լեօնորդյան	19.	105
Լեօնորդյան Է դասար	6
ԿԷ Լեօնորդյանի ժամը	105
ԿԷ Լեօնորդյանի հարգը	134
Լեօնորդյան Կ հայր	19
Լեօնորդյան պատկերակազմակերպ	5
Լեօնորդյանի իշխանը	126
— Իր պարտեզը ու պարտիզի կանգարանը	200
Լեօնորդյանի իրօնադատությունը	95
Լեօն	25.	62
Լեօնորդյանի իրօնադատությունը	15
— Իրենց տղամեծի պեղը	103
ԿԷ Լուսինի ժամը	108
ԿԷ Լուսինի ուրիշ ժամը	111
ԿԷ Լուսինի իրօնադատությունը	110
Լուսնակերպարանի բերքը	167
Լուսնի պատկերաց	207
Օհանեսյանի պատեր	154
Աստուծաբանություն	148
Աստուծոյ կանոններու ժամը ու ժամաբ	105
ԿԷ Աստուծոյ կանոնի ժամը	108
Աստուծոյ Փառանքահանու Կ հայրը Էդեպը	34.	35
— Իր գրքագրությունը	186
— Իր կանոնարանը	199
Աստուծոյ հայրը Տե՛՛ն	4
Աստուծոյ հայրը Կ՛	26
Արհարար սեյսիստի	28
Արհարար Բ՛՛՛՛՛	160
Արհարար	73

Արտի	147
Հասարակական Առարկա	127
Հասարակական	173
Հասարակականի մասը	98
Հեղինակի և Երկրի և Երկրի	5
Հեղինակի և Երկրի	164 . 168
Հեղինակի և Երկրի և Երկրի	175
Հեղինակի և Երկրի	150
Հեղինակի և Երկրի	204
Հեղինակի և Երկրի	19
Հեղինակի և Երկրի	72
Հեղինակի և Երկրի	5 . 70
Հեղինակի և Երկրի	97
Սուրբ Արտի և Երկրի և Երկրի մասը	102
Սուրբ Արտի	31
Սուրբ Արտի	216
Սուրբ Արտի և Երկրի	159
Սուրբ Արտի և Երկրի և Երկրի	11
Սուրբ Արտի և Երկրի	15
Սուրբ Արտի և Երկրի և Երկրի	26
Սուրբ Արտի և Երկրի և Երկրի	133
Սուրբ Արտի և Երկրի	121
Սուրբ Արտի և Երկրի	112
Սուրբ Արտի և Երկրի	112
Սուրբ Արտի և Երկրի	94
Սուրբ Արտի և Երկրի	98
Սուրբ Արտի և Երկրի և Երկրի	11
Սուրբ Արտի և Երկրի և Երկրի	15
Եւ Սուրբ Արտի և Երկրի մասը	108
Սուրբ Արտի և Երկրի և Երկրի	122

Միջոցներ հրեշտակապետական ժամեր	6 . 92
Միջնակարգական ճանաչման-լին	115 . 120
Յոյներուան ժամեր	102
Յովհաննէական ժամօրէան	13
Յովհաննէական յերարկնէն ժամեր	122
Յովհաննէական ներօճան-չէնօյնն ժամեր	107
Յովհաննէական սօղիւկարի ընդէ լատարար	22
Խճ Յովնէօյնն ժամեր	111
Յովնէօ կայար	26 . 29
Նայե հասար	95
Շօնարուան	249
Շատարակերի արարիլի	20 . 126
Շէնփանակայ	76
Շօք իմ այգէն իրայ	16
Շատարակերի ի շէնան	42 . 125
Շօլլէնէական	91
Ողորմած իրօնարարներուան ժամեր ու շանք	105
Ոսկէ գերման կարգ	133
Ոսկէ յարար , ու ոսկէ կատչ	135
Որբանոց	159
Ուղղակի-լէան արուան	144
Ուսումնարանն արարարական արհեստներու	194
Պարար կայաներ	80 . 83
Պարարներ	77 . 79
Պահապան հրեշտակն ժամեր	111
Պանդոններ	149
Պանքօ յէլլէլ	25
Պաշարուան ղեննայի	14
Պաշարուան ղեննայի երկրար	26
Պաշարական Խճ արարարան	113

Պատերազմի խորհրդարանն	•	•	•	138
Պատարիւն	•	•	•	263
Կէ՛ Պէտրոսին ժամը	•	•	•	90
Կէ՛ Պէտրոս Պօղոսի ժամը	•	•	•	109
Պէրձէպեոս պարպեզը	•	•	•	123
Պէչ	•	•	•	4
Պոգոսոս պարտադէպը	•	•	•	18
Պոսիլեօս	•	•	•	68
Պոսիլեայ	•	•	•	76
Պոսլեոս	•	•	•	229
Պոնիկիէնեոս	•	•	•	230
Պօնոբոսըլէ	•	•	•	34
Ռասպոնոնի իշխանին պարտադր	•	•	•	126
Կէ՛ Ռոբէրտոսի ժամը	•	•	•	101
Ռոսպոնի կայսրը	•	•	•	8
Ռոսպոնի Փրանչիսկոս կայսեր Էդէայրը	•	•	•	169
Կէ՛ Ռօբոս ուսնէսպիանոսին ժամը	•	•	•	107
Սարէպեան ինսանայ ժամը ու ղանքը	•	•	•	107
Սարայեան ուսնէսպիանին ժամը	•	•	•	100
Սենիկայէպի կայսեր	•	•	•	128
Սեօզիէ իրօնաւորնէրոն ժամը ու ղանքը	•	•	•	122
Սեօն Էպիօրէ	•	•	•	187
Սենիկայ	•	•	•	103
Սոլլան Սելլոյնան	•	•	•	13
Կէ՛ Ստեփանոսին ժամը	•	•	•	5. 86
Կէ՛ Ստեփանոսին կարգը	•	•	•	133
Սոսոսանոսնիւն	•	•	•	210
Ստեփանոս	•	•	•	240
Սէննիս Սէննիս	•	•	•	3
Սէննիս Գեպը	•	•	•	64

Ա ինկա- Գայլուանի	240
Ա ինպոպոմոս	1
Տպարանները	238
Տօնաձաճատ	214
Տօնապատի	256
Փայտ ձուտ-երու	237
Փողերանոց	221
ԽՔ Փրկիչի Ժամ	102
Փօսի . Փօսպոց	151 . 241
Փօղի-լուսնայի Գործարան	216
Քարոս Գուսպոս	19
Քաղաք-չեմներու Ժամը ու զանաքը	95
Քլասի	28 . 63 . 228
Քլասի-Կանայարուանի	5 . 257
Քօնվիլի	31 . 182
Օգնու-լի-ն Կանանոց ԽՔ-երու Ժամը	122
Օգնարի-ն Կանանի Կաները	5
Օգնարի-ն Կարգի Ժամը	92
Օգնարի-ն Կանանի Կաները	181
Օլի-օր	8
Օտար-ն Կանանոց Ժամը ու զանաքը	102
Փեպերի-ն Կանայար	6
Փեպերի-ն Կանայար	7
Փիշի-ն Կանանոս	225
ԽՔ Փլուրի-ն Կանանի Ժամը	111
Փուսնի-ն Կանանի-ն Կաներու Ժամը ու զանաքը	99
Փուսնի-ն Կանայար լուրի-ն Կանայար	26
Փուսնի-ն Կանայար Կանայար զանաքը	32 . 36
Փօղի-ն	2 . 27

ԱՐԻՊԱՆԻՔ ՏՊԱԳՐԻՆՑ :

Երեւոյն :	Տող :	Սեպտեմբեր :	Ուրեղեմբեր :
72	19	Երբ թի	Երկր թի
116	18	ախոր	ախոր
119	6	Լըջմէածինը	Լըջմիածինը
124	3	շենքը	շենքը
139	4	զորած	զորաց
141	6	Թագաւորութի	Թագաւորութի
230	11	Ժամէն	Ժամէն
235	12	բաներուն շան	բաներու նշան

ALPHABETICALLY

Author	Title	Page
...	...	10
...	...	28
...	...	110
...	...	121
...	...	141
...	...	141
...	...	11
...	...	21

